॥ श्रीराजशेखरप्रणीतं ॥

बालरामायणन्नाम

नाटकम् ।

कराजकीयपाठशालायां ज्योतिःशास्त्राध्यापकेन

श्रीगोविन्ददेवशास्त्रिणा संशोधितम् ।

एकनवत्युत्तरसप्तदशशतमे शालिवाहनशके

श्रीकाश्यां मेडिकल्हाल्नामके यन्त्रालये मुद्रितम् ।

संवत् १९२६ सन् १८६९

THE BÁLARÁMÁYANA.

A DRAMA BY RÁJAŚEKHARA.

EDITED BY

ANDIT GOVINDA DEVA ŚÁSTRI,

FESSOR OF HINDU ASTRONOMY IN THE SANSKRIT COLLEGE BENARES.

BENARES:

PRINTED AT THE MEDICAL HALL PRESS.
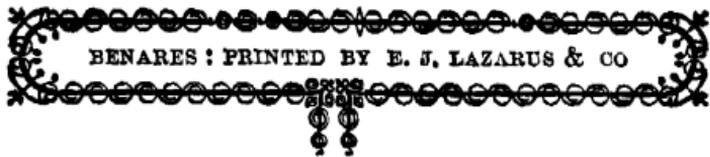
1869.

PREFACE.

I have undertaken to edit a work named the Bálarám-a, an excellent Sanskrit Drama, for the amusement of learned men who have a good taste for the nectar the best Sanskrit poetry and are inclined to look into good qualities. I must give first a short count of its author. The writer of this long drama poet named Rájaśekhara, born in the family of Yáyávara of the Solar dynasty, son . . good her Satyavatí and a preceptor of Mahendrapála a ebrated king descended from Raghu. This poet, being very competent in Sanskrit was also fully quainted with all sorts of Prákrita language, composed Karpúramañjari Saṭṭaka, a particular kind of ṭaka (drama) in Prákrita only, and the Viddhaśála-bhjiká Náṭiká in good Sanskrit mixed with an abund-e of Prákrita Mádhaváchárya has written the lowing story about Rájaśekhara in his work Śaṅkara-a (5th chapter) "that this poet named Rájaśekhara ntemporary of Śaṅkaráchárya was a king of Kerala. was a great hero and well acquainted with the prin-les of all the Sciences. He being anxious to see karáchárya, sent his ambassador to him and having ased him by praising him in several ways through ambassador, got his permission to go to him. Thus saw Śaṅkaráchárya, presented 10,000 golden coins to and read before him his own three excellent dramas. aśekhara, having thus fulfilled his wishes by winning

the favour of the above named mendicant Śankarácharya, who was much pleased with him by hearing his dramas, returned to his own city."

At present, only three dramas i e Bálarámáyaṇa, Karpúramañjarí and Viddhaśálabhañjiká composed by this poet are procurable. Therefore, it follows from the above stated story that this poet is a very ancient one. Thus, Rájaśekhara, one of the best of all the kings and poets, composed this excellent drama named Bálarámáyaṇa in ten Acts with a view to give the whole character of Rámachandra, the chief person of his own race, from his childhood This drama, full of Vírarasa (heroic feeling) contains in some places Śrıngára (love) and karuṇa (tenderness). In the first Act of this drama, the principal actor declares to one of the actors, by means of the statement of another person Śankaravarman, the character of this work and of its author in two Ślokes given below, in which he says that the fruit resulting from the reading of the best poetry is obtained by the study of this excellent drama, and this poet was endowed with several good qualities.

किं न श्रुतं सभ्यस्य शङ्करवर्मणो वर्णनम् ।
पातुं श्रोत्ररसायनं रचयितुं वाचः सतां संमता
व्युत्पत्तिं परमामवाप्तुमवधिं लब्धुं रसस्रोतसः ।
भोक्तुं स्वादुफलं च जीविततरोर्यद्यस्ति ते कौतुकं
तद्भ्रातः शृणु राजशेखरकवेः सूक्तीः सुधास्यन्दिनीः ।

अपिच ।

आपन्नार्तिहरः पराक्रमधनः सौजन्यवारां निधि-
स्त्यागी सत्यसुधाप्रवाहशशभृत्कान्तः कवीनां गुरुः

वयं वा गुणरत्नरोहणगिरेः किं तस्य साक्षादसौ
देवो यस्य महेन्द्रपालनृपतिः शिष्यो रघुग्रामणीः ॥

I have got only one copy of this work from my valued friend Dhundirája Śástri, a native of Benares. I tried my utmost to procure another in this as well as in other places, but in vain. I have therefore corrected this copy with great care and got it published in the Pandit or Káśívidyásudhánidhi with the permission of Mr. Griffith our worthy Principal. But to please those learned men who have a good taste for excellent poetry and who cannot avail themselves of the Pandit, I have got it published separately.

Though I have corrected it carefully and attentively as far as my health permitted me, still errors may be found in it, and I beg to ask that if learned men discover any mistakes in it, they will be kind enough to oblige me by informing me of them.

Thus I hope that this excellent drama may be interesting to the learned and thereby crown my endeavours with success.
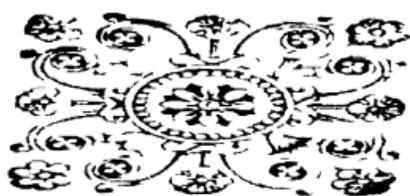
॥ श्रीः ॥

॥ प्रस्तावना ॥

अथ प्राचीनोत्तमकाव्यसुधास्वादलोलुपानां गुणैकपक्षपातिनां रसिकजनानां प्रीत्यै सकलनाटकावतंसभूतं बालरामायणाख्यं नाटकमिदानीं प्रकाशयितुमिच्छुरादौ तावदेतद्रचयितुर्वर्णनं संक्षेपतः कुर्वे । अस्य महानाटकस्य रचयिता सूर्यवंशीययायावरकुलजन्मा सत्यवतीतनूजो रघुकुलचूडामणेर्महेन्द्रपालस्य गुरुः श्रीराजशेखरः कविरास्ति । सोऽयं संस्कृतेऽतिनिष्णातोऽपि सर्वविधप्राकृतभाषार्णवपारदृश्वा केवलया प्राकृतभाषयैव कर्पूरमञ्जर्याख्यं सट्टकाभिधं नाटकविशेषं प्राकृतबहुलातिप्रौढसंस्कृतभाषया विद्वन्मनोहरां विद्धशालभञ्जिकाख्यां नाटिकां च व्यतनोत् । अयं च कविरतिशूरः सकलशास्त्रार्थतत्त्ववेत्ता केरलक्षितिपतिः श्रीशङ्कराचार्यसमकालिको राजशेखराख्यो राजा ऽऽसीत् । अयमतिमानुषचरित्रं श्रीशङ्कराचार्यं दिदृक्षुस्तत्र तदनुमतिं लब्धुकामस्तत्समीपे स्वसचिवं प्रेष्य तद्द्वारा कृताभिर्बहुविधाभिः स्तुतिभिस्तोषितात् श्रीशङ्कराचार्यादासादिततत्समीपगमनानुज्ञस्तत्र गत्वा हाटकायुतसमर्पणपूर्वं स्वप्रणीतमपूर्वं नाटकत्रयमाचचक्षे । तन्नाटकत्रयश्रवणेनातिसंतुष्टवतस्तस्मात् भिक्षोर्लब्धस्वाभिमतवरः स्वीयां पुरीमाजगामेति शङ्करविजयीय[illegible]रिचमिति [illegible] [illegible] नाटकं

तस्य गुणानुरागैरयच्छिन्यन्तैरेकविंशत्या श्लोकैरिमां कथां तद्ग्रन्थकारः श्रीमाधवा ..र्यो व्यलिखत्। उपलभ्यते चैषु दिवसेषु बालरामायणं कर्पूर मञ्जरी विद्धशालभञ्जिकेति नाटकत्रयमेवैतत्कविप्रणीतम्। एतेनास्य कवेरतिप्राचीनत्वं द्योत्यते। एवमयं राज्ञां कवीनां च शेखरभूतो राजशेखरनामा कविः स्ववंशमौक्तिकमणेः श्रीरामचन्द्रस्य बाल्यदशामारभ्य समग्रं चरितविवर्त्तैरेतद्दशाङ्कघटितमपूर्वं बालरामायणाख्यं महानाटकमकरोत्। एतन्नाटकमपि प्रसन्नराघवमिव वीररसप्रधानं स्थलविशेषे शृङ्गारकरुणरसगर्भितं चास्ति। अतः समीचीनकाव्यपठनजनितफललाभ एतदुत्तमकाव्यस्य सुधास्यन्दिनीनां सूक्तीनां श्रवणेन भवेदयं च कविरनेकोत्तमगुणालङ्कृतश्चासीदित्येतत्प्रथमाङ्कस्थाभ्यां पारिपार्श्विकं प्रत्यन्योक्तिद्वारा सूत्रधारवचनरूपाभ्यामग्रिमश्लोकाभ्यां स्फुटमवगम्यते। तथाच सूत्रधारोक्तिः।

किं न श्रुतं सभ्यस्य शङ्करवर्मणो वर्णनम्।
पातुं श्रोत्ररसायनं रचयितुं वाचः सतां संमता
व्युत्पत्तिं परमामवाप्तुमवधिं लब्धुं रसस्रोतसः।
भोक्तुं स्वादु फलं च जीविततरोर्यद्यस्ति ते कौतुकं
तद्भ्रातः शृणु राजशेखरकवेः सूक्तीः सुधास्यन्दिनीः॥

अपिच।

आपन्नार्तिहरः पराक्रमधनः सौजन्यवारांनिधि-
स्त्यागी सत्यसुधाप्रवाहशशभृत्कान्तः कवीनां गुरुः।
वर्ण्यं वा गुणरत्नरोहणगिरेः किं तस्य साक्षादसौ
देवो यस्य महेन्द्रपालनृपतिः शिष्यो रघुग्रामणीः॥

अथास्य नाटकस्यैकमेव पुस्तकमत्रैव काश्यां निवसतः परम-सुहृदो ढुण्ढिराजाचार्यशास्त्रिणः सकाशान्मयाऽऽसादितम्। ततः परमस्यां नगर्यामन्यनगरीषु चैतत्पुस्तकान्तरलाभायाति-मार्गणपरो ऽप्यलब्धपुस्तकान्तर एतत्पुस्तकमेव महता परि-श्रमेण सम्यक् परिशोध्य पाठशालाध्यक्षस्य श्रीमतो ग्रिफिथसाहिबस्याज्ञया काशीविद्यासुधानिधिपत्रे मुद्रितमप्ये-तत्पत्रग्रहणासमर्थानां रसिकजनानामानन्दाय पृथङ् मुद्रितं कर्तुमुद्यतोऽस्मि।

अतः सर्वैश्वर्यवन्तं विनतजनमनःसंतोषदायिनं श्रीपरमे-श्वरमिदमेव प्रार्थये यत् सहृदयानां मनःस्वेतदुत्तमं काव्यं परमां मुदमादधात्वित्यलं बहुलेखनेनेति शम्।

गोविन्ददेवशास्त्री

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

प्रसत्तेर्यः पात्रं तिलकयति यं सूक्तिरचना

य आद्यः स्वादूनां श्रुतिचुलुकलेह्येन मधुना ।

यदात्मानो विद्याः परिणमति यश्चार्थवपुषा

स गुम्फो वाणीनां कविवृषनिषेव्यो विजयते ॥ १ ॥

नान्द्यन्ते सूत्रधारः ससंरम्भं परिक्रम्य पुरोऽवलोक्य सप्रश्रयमञ्जलिं बद्ध्वा भोभो भुजस्तम्भालानितलक्ष्मीकरेणुना रघुकुलैकतिलकेन महेन्द्रपालदेवेनाधिकृताः सभासदः सर्वानेव वो गुणनिधिर्विज्ञापयति विदितमेवैतद्भवताम् । यत्तु नाट्याचार्येण धूर्तिलेन प्रतिज्ञातम् ।

वीराद्भुतप्रायरसे प्रबन्धे

लोकोत्तरं कौशलमस्ति यस्य ।

नाट्ये च नृत्ये च परं प्रवीणा-

मसौ सुतां मे परिणेष्यतीति ॥ २ ॥

तत्र दक्षिणापथादागतो रङ्गविद्याधरनामा भरतपुत्रो भवद्भिः परीक्षितो नच निर्व्यूढस्तन्मामपि परीक्षध्वम् । कर्णं दत्त्वा ऽऽकाशे किं ब्रूथ विलक्षेण सता कर्णाटनटेन तेन निर्मर्यादमिदमुदितम् । यदुताखण्डितप्रसरा हि पुत्कारा: कर्णाटानां तथाहि ।

अहमेव हरिष्यामि परिणेतुः पुरोऽपि ताम् ।

नारीपरिभवं सोढुं दाक्षिणात्या न शिक्षिताः ॥ ३ ॥

अञ्जलिं बद्ध्वा तदिदं मयापि निवेद्यते यदि हि परिणयामि ।

अपि द्वीपान्तरादेव हृतां प्रत्याहरामि ताम् ।
कलत्रहरणे पुंसां कियदर्णवलङ्घनम् ॥ ४ ॥
इति ।

विचिन्त्य । किं पुनस्तत् ।

प्रविश्य पारिपार्श्विकः । एदं तम् * ।

सूत्रधारः । मारिष किमिदम् ।

पारिपार्श्विकः । देवादेसपत्तं तं णिरुवेदु भावो † ।

सूत्रधारः । सखेदम् । कथमन्यदुपक्रान्तमन्यदापतितं सो
पमातप र्थिनः पयोदाभ्युदयः । विचिन्त्य । सविघ्नविप्रुष एव
कार्य्यक्रियारम्भाः । विभाव्य आम् अनिर्वेदः सिद्धेर्मूलम् । नि-
श्चित्य भवत्वेवं तावत् । प्रकाशम् । मारिष रसान्तरेण नाव-
हितं मे चेतः । तद्भवानेव वाचयतु ।

पारिपार्श्विकः । गृहीत्वा वाचयति ।

कमवड्ढन्तविलासं रसाअले कं करेइ कन्दप्पो ‡ ।

सूत्रधारः । अये प्रश्नोत्तरम् । सेयमस्मत्प्रीतिरितिदेवादेशः ।
तत्स्वयमेव वाचयामि । गृहीत्वा वाचयति ।

निर्भयगुरु § र्व्यधत्त च वाल्मीकिकथां किमनुसृत्य ॥ ५ ॥

---

* एतत् तत् ।

† देवादेशपत्रं तत् निरूपयतु भावः ।

‡ क्रमवर्धमानविलासं रसातलं कं करोति कन्दर्पः ।

§ निर्भयराजस्य महेन्द्रपालस्य गुरुरुपाध्यायो राजशेखरः । तथाच
कर्पूरमञ्जर्याम् ।

बालकई कइराओ णिब्भअराअस्स तह उवज्झाओ ।
इय जस्स परम्पराए अप्पा माहप्पमारूढो ॥

अस्यार्थः ।

बालकविः कविराजो निर्भयराजस्य तथा उपाध्यायः ।
इति यस्य परम्परया आत्मा माहात्म्यमारूढः ॥

कथं भाषाचित्रकमेकालापकं चैतत् स्वगतं सूचनाक्रमोऽपि विचिन्त्य । बालरामाअणम् * । विमृश्य नाटयितव्यमित्यर्थतो ऽभिहितं भवति ।

पारिपार्श्विकः । अहो अच्चरिअमच्चारिअम् † । अण्णं लिहिदं अण्णं पढीअदि ।

सूत्रधारः । सहर्षम् । अनुकूलं हि दैवं सर्वस्मै स्वस्तिकरोति यत्प्रस्तुतसंवादी दैवादेशः ।

पारिपार्श्विकः । दिट्ठिआ कालिन्दीमन्दाइणीसलिलं विअ पढमं दुधा पहाविअ पच्छा तं कज्जं एक्कीभूदम् ‡ ।

सूत्रधारः । सहर्षम् । संप्रति हि ।

मद्विज्ञानं कुलतिलकतां याति दारैरुदारैः
फुल्ला कीर्त्तिर्भ्रमति सुकवेर्दिक्षु यायावरस्य ।
धीरोदात्तं जयति चरितं रामनाम्नश्च विष्णोः
काव्यव्याजात्तदियमपरा काप्यहो कामधेनुः ॥ ६ ॥

पारिपार्श्विकः । वम्मीइणा मुणिवरिट्ठेण दिट्ठणिबन्धणस्स रामचन्दचरिदस्स को उण सो विसेसो जं एस कई दंसइस्सदि § ।

* बालरामायणम् ।

† आश्चर्यमाश्चर्यम् । अन्यत् लिखितमन्यत् पठ्यते ।

‡ दिष्ट्या कालिन्दीमन्दाकिनीसलिलमिव प्रथमं द्विधा प्रवाह्य पश्चात् तत् कार्यमेकीभूतम् ।

§ वाल्मीकिना मुनिवरिष्ठेन दृष्टनिबन्धनस्य रामचन्द्रचरितस्य कः पुनः स विशेषो यमेष कविर्दर्शयिष्यति ।

सूत्रधारः । मारिष क्वचित्कश्चित्प्रगल्भते नहि सर्वः सर्वं जानाति ।

पारिपार्श्विकः । भाव णं भणामि पच्चक्खीकिदसअलस-गसद्दत्थादो तत्थभवदो महेसिणो अदिक्कमिअ किं एस च-म्मचक्खू पेक्खिस्सदि * ।

सूत्रधारः । मारिष मामैवम् ।

वदनेन्दुषु वामदृशामिन्दीवरपत्रसंघटितम् ।
रसनासु च सुकवीनां निवसति सारस्वतं चक्षुः ॥७॥

प्राज्ञश्चायम् । वस्त्वन्तरमतिशयानो हि प्रज्ञाप्रकर्षः । सू-क्तमिदं तेनैव महामन्त्रिपुत्रेण ।

उदन्वच्छन्ना भूः स च निधिरपां योजनशतं
सदा पान्थः पूषा गगनपरिमाणं गणयति ।
इति प्रायो भावाः स्फुरदवधिमुद्रामुकुलिताः
सतां प्रज्ञोन्मेषः पुनरयमसीमा विजयते ॥८॥

पारिपार्श्विकः । ता णमक्कारो करीअदु † ।

सूत्रधारः । ननु नमस्कृतं तेनैव ।

योगीन्द्रश्छन्दसां स्रष्टा रामायणमहाकविः ।
वल्मीकजन्मा जयति प्राच्यः प्राचेतसो मुनिः ॥९॥

प्रबन्धोपक्रमे च स किल कविरेवमुक्तवान् ।

ब्रह्मभ्यः शिवमस्तु वस्तु विततं किंचिद्वयं ब्रूमहे
हे सन्तः शृणुतावधत्त विधृतो युष्मासु सेवाञ्जलिः ।

---

* भाव ननु भणामि प्रत्यक्षीकृतसकलसर्गशब्दार्थात् तत्रभवतो मह-र्षेरतिक्रम्य किमेष चर्मचक्षुः प्रेक्षिष्यते ।

† तन्नमस्कारः क्रियताम् ।

यद्वा किं विनयोक्तिभि मम गिरां यद्यस्ति सूक्तामृतं
माद्यन्ति स्वयमेव तत्सुमनसो याञ्चा परं दैन्यभूः॥ १०॥

सर्वभाषाविचक्षणश्च स एवमाह ।

गिरः श्रव्या दिव्याः प्रकृतिमधुराः प्राकृतधुराः
सुभव्योऽपभ्रंशः सरसरचनं भूतवचनम् ।
विभिन्नाः पन्थानः किमपिकमनीयाश्च त इमे
निबद्धा यस्त्वेषां स खलु निखिलेऽस्मिन् कविवृषा॥११॥

एतत्प्रबन्धमहत्वं प्रति तेनेदमुक्तम् ।

ब्रूते यः कोपि दोषं महदिति सुमतिर्बालरामायणेऽस्मिन्
प्रष्टव्योऽसौ पटीयानिह भणितिगुणो विद्यते वा नवेति।
यद्यस्ति स्वस्ति तुभ्यं भव पठनरुचिर्विद्धि नः षट् प्रबन्धा-
नेवं चेद्दीर्घमास्तां नटवटुवदने जर्जरा काव्यकन्या ॥ १२ ॥

पारिपार्श्विकः । विहस्य भाव अलङ्किदकदमगोत्तो पवि-
त्तीकिदकदमणामहेओ एस कई जस्सिं णाम भावस्स देवस्स
अ एव्वं पक्खवादो * ।

सूत्रधारः । अय्यनभिज्ञ गगनार्णवमाणिक्यं पूषणमपि तर्हि
पृच्छ ।

स मूर्त्तो यत्रासीद्गुणगण इवाकालजलदः
सुरानन्दः सोऽपि श्रवणपुटपेयेन वचसा ।
नचान्ये गण्यन्ते तरलकविराजप्रभृतयो
महाभागस्तस्मिन्नयमजनि यायावरकुले ॥ १३ ॥

---

* अलङ्कृतकतमगोत्रः पवित्रीकृतकतमनामधेय एष कविर्यस्मिन् नाम भावस्य देवस्य चैवं पक्षपातः ।

तत्रामुष्यायणस्य महाराष्ट्रचूडामणेरकालजलदस्य चतुर्थो दौर्दुकिः शीलवतीसूनुरुपाध्यायश्रीराजशेखर इत्यपर्याप्त बहुमानेन । स्मृतिं नाटयित्वा अहो किमपि कमनीया कवेरात्मन्याशीः ।

आद्यः कन्दो वेदविद्यालतानां
जिह्वा चक्षुर्निर्निमेषं कवीनाम् ।
यो येनार्थी तस्य तत्र प्रक्षरन्ती
वाङ्मूर्तिर्मे देवता संनिधत्ताम् ॥ १४ ॥

इदं च सूक्तमुक्तवान् ।

जिह्वे देवि सरस्वतीं भगवतीमग्रे समग्रां कुरु
त्वां बद्धाञ्जलि राजशेखरकविः सोऽयं स्वयं याचते
स्तुत्येऽस्मिन्निजवंशमौक्तिकमणौ रामे विरामे द्विषां
कुण्ठा मे प्रतिभैव दैवतवशाद्वाचां प्रवृत्तिर्यदि ॥ १५ ॥

पारिपार्श्विकः । ता किं ण वण्णीअदि * ।

सूत्रधारः । ननु वर्णितमेव दैवज्ञेन ।

बभूव वल्मीकभवः कविः पुरा
ततः प्रपेदे भुवि भर्तृमेण्ठताम् ।
स्थितः पुनर्यो भवभूतिरेखया
स वर्तते संप्रति राजशेखरः ॥ १६ ॥

अपि च । किं न श्रुतं सभ्यस्य शङ्करवर्मणो वर्णनम् ।

पातुं श्रोत्ररसायनं रचयितुं वाचः सतां संमता
व्युत्पत्तिं परमामवाप्तुमवधिं लब्धुं रसस्रोतसः ।

---

* तत् किं न वर्ण्यते ।

भोक्तुं स्वादु फलं च जीवितनरो यद्यस्ति ते कौतुकं
तद्भ्रातः शृणु राजशेखरकवेः सूक्तीः सुधास्यन्दिनीः ॥ १८

अपिच ।

अपन्नार्त्तिहरः पराक्रमधनः सौजन्यवारांनिधि-
स्त्यागी सत्यसुधाप्रवाहशशभृत्कान्तः कवीनां गुरुः ।
वर्ण्यं वा गुणरत्नरोहणगिरेः किं तस्य साक्षादसौ
देवो यस्य महेन्द्रपालनृपतिः शिष्यो रघुग्रामणीः ॥ १८ ॥

नेपथ्ये गीयते ।

मुक्कहरिणाङ्कमण्डलपासप्पसरो बुधो विबुहवग्गो ।
ओतरिअ राहुविहुरं णलिणीणाहं समुल्लिहइ * ॥ १९ ॥

सूत्रधारः । आकर्ण्य कथमुपश्रुतदेवादेशैः कुशीलवैरुपक्रान्त-मेव यदियं शुनःशेपस्य प्रावेशिकी ध्रुवा । विमृश्य ध्रुवा हि नाम नाट्यस्य प्रथमे प्राणाः । तथाहि ।

प्रथयति पात्रविशेषान् सामाजिकमनांसि रञ्जयति ।
अनुसंदधाति च रसान् नाट्यविधाने ध्रुवा गीतिः ॥ २० ॥

तदेह्यावामप्यनन्तरकरणीयाय सज्जीभवाव इति निष्क्रान्तौ । आमुखम् ।

ततः प्रविशति शुनःशेपः ।

शुनःशेपः । प्रातःसवन एव यजमानं द्रष्टुमिच्छामि । तत्र कश्चित्सन्ध्यां वन्दमानस्य मे कालातिपातः संवृत्तः । ऊर्ध्वमवलोक्य कथमद्याप्यपटिष्ठमाञ्जिष्टं च मञ्जु मार्त्तण्डीयं तेजः । तथाहि ।

---

* मुक्तहरिणाङ्कमण्डलपार्श्वप्रसरो बुधो विबुधवर्गः ।
अवतीर्य राहुविधुरं नलिनीनाथं समुल्लिखति ॥

उषःप्रवालद्रुमबालपल्लवा-
स्त्रिलोकहर्म्याङ्गणहस्तदीपिकाः ।
दिनद्विपेन्द्रास्फणकर्णचामरा
मरीचयोऽर्कस्य लुठन्ति कोमलाः ॥ २१ ॥

स्मृत्वा ।

यदेतदग्रेसरमम्बरस्थं
ज्योतिः स पूषा पुरुषः पुराणः ।
अथास्य शिष्यः किल याज्ञवल्क्य-
स्तस्यापि राजा जनकः स योगी ॥ २२ ॥

राक्षसरक्षोवधं रामभद्रमानेतुं सिद्धाश्रमादयोध्यां गच्छता तातविश्वामित्रेण यज्ञोपनिमन्त्रकस्य परमसुहृदः श्रोत्रियक्षत्रियस्य महाराजसीरध्वजस्य स्वप्रतिनिधिः प्रेषितोऽस्मि । आमन्त्रमन्त्रसमयस्य चागच्छतोऽध्वरविधिरवभृथावशेषो वर्तत इति मे तर्कः । तदेष राजर्षेः सौस्नातिकोऽपि भवन् न गुरोरपराधभूमिः स्यामिति परिक्रामति ।

प्रविश्य तापसच्छद्मना राक्षसः । स्वगतम् ।

संप्रेषितो माल्यवताहमद्य
ज्ञातुं प्रवृत्तिं कुशिकात्मजस्य ।
पुरं निमीनां मिथिलां च गन्तुं
तां चाप्ययोध्यां रघुराजधानीम् ॥ २३ ॥

कुलपुत्रक इति सप्रसादमादिष्टश्चास्मि । यथा सीतानामायोनिजां जनककन्यां धूर्जटिधनुरारोपणपणपरिणेयां देवो दशाननः श्रुतवान् । तस्य मर्त्यमण्डलचाराधिकारनियुक्ता सहो-

दरी शूर्पणखा नित्यमेवंविधानां राजकार्याणां संपादयित्री उचितविधायिनी च मे वत्सा। प्रभुचित्तानुवर्त्तनं हि सेवक-जनसिद्धविद्या। सीतार्थी च मिथिलां प्रस्थानुकामो महाराजरावणः। किं बहुनाऽयमपरो गरुडस्योपरि पिण्डिकोद्वेदो यत्किल प्रस्थास्यमानेन निशाचरचक्रवर्तिना तत्रभवतो नील-लोहितान्तेवासिनः पार्वतीधर्मपुत्रकस्य जामदग्न्यस्य सकाश परशुमार्गणाय मायामयः प्रहितः। तदिदमसमञ्जसमिव पश्यामि। यतः।

शमव्यायामाभ्यां प्रतिविहिततन्त्रस्य नृपतेः
परं प्रत्यावापः फलति कृतसेकस्तरुरिव।
बहुव्याजं राज्यं न सुकरमराज्यप्रणिधिभि-
र्दुराराधा लक्ष्मीरनवहितचित्तं चलयति ॥ २४ ॥

विमृश्य। अहह। अनमात्यायतसिद्धिर्धिङ्नृपत्वम्। कुतः।

स्वेच्छया कुरुते स्वामी यत्किंचन यतस्ततः।
तत्तत् प्रतिचिकीर्षन्तो दुःखं जीवन्ति मन्त्रिणः ॥ २५ ॥

विचिन्त्य। तद्भवद्भविष्यदनर्थयोर्भवदनर्थं प्रथमं प्रतिकुर्वीतेति नीतिविदः। तदेष सीतावृत्तान्त एव प्रथमं प्रतिविधातव्यः। भद्रमुख तत्त्वया मेनकाकामुकस्य त्रिशङ्कुयाजिनः क्षत्रियब्राह्मणस्य तस्य प्रवृत्तिरस्मासु निवेदनीया स च सिद्धाश्रमादुच्चलित इति श्रुतिः। तस्य दशरथः सीरध्वजश्च परं मित्रे। तत्र यदि दशरथं प्रति यायात् तदहमन्यापदेशेन दशकन्धरस्य यात्राभङ्गाय यतिष्ये। स हि नक्तंचराणां निसर्गामित्रो विश्वामित्रः। व्रतचर्यया वीरव्रतचर्यया च समर्थः। दशरथोऽपि तथाविध एव। जनकश्च योगी शान्तो दान्तश्च। अहं तु

मिथिलां पुरीं प्रत्युच्चलितस्त्वरितमिमां विचिन्त्य रघुराज-धानीं यास्यामि । विमृश्य तादृश एव तादृशानामपसर्पः स्यादिति कृततापसवेषोऽपि महर्षिभ्यो बिभ्यत् संचरामि । पुरोऽवलोक्य कथं तापसः । प्रत्यभिज्ञाय तत्रापि विश्वामित्र-धर्मपुत्रः शुनःशेपः । भवत्वस्मादेव तत्किंवदन्तीलाभः । उप-सृत्य भगवन्नभिवादये ।

शुनःशेपः । अभिलषितेन युज्यस्व ।

इति परिक्रामतः ।

राक्षसः । विलोक्य भगवन् साप्तपदीनं सख्यं मां मुखरयति तत्प्रष्टुकामोऽस्मि ।

शुनःशेपः । ब्रह्मन्नभिधीयताम् ।

राक्षसः । विद्यास्नातक इव लक्ष्यसे तत् कथमयं स्वाध्या-यप्रत्यूहः ।

शुनःशेपः । गुरोरादेशः ।

राक्षसः । कस्ते गुरुः ।

शुनःशेपः । भगवान्विश्वामित्रः ।

राक्षसः । स्वगतम् । भवतु कोपयाम्येनम् । सुप्तमत्तकुपि-तानां हि भावज्ञानं द्रष्टव्यम् । प्रकाशम् । अथ कोऽयं वि-श्वामित्रो नाम ।

शुनःशेपः । सकोपम् । अये द्वीपान्तरादिवागतोऽसि यद्भ-गवन्तं विश्वामित्रमपि न जानासि ।

न्यस्याम्यान् दक्षिणस्यां दिशि गगनमुनीन् सप्त कृप्तर्क्षपङ्क्ती नव्यं हव्यं च कृत्वा त्रिदशजनकृते सर्वयागाङ्कवर्गं ।

वासिष्ठीं शापमुद्रां सपदि विदलयन् यो महासत्रबन्धं
मध्येव्योम त्रिशङ्कोः शतमखविमुखः स्वर्गसर्गं चकार ॥ २६॥

अपिच ।

ब्रह्मब्रह्ममहानिधिः क्षितिभुजां जेता मुनीनां च यः
पाणी यस्य परं पवित्रिततलौ चापस्रुचोर्धारणात् ।
विश्वामित्र इति त्रिलोकतिलकं त्वं वेत्सि नास्मद्गुरुं
योऽस्मिंश्चित्रशिखण्डिनां भगवतां धात्रा कृतः सप्तमः ॥२७॥

संप्रत्येव राक्षसभयात् सत्रे दीक्षिष्यमाणः स भगवान् रक्षि तारं रामभद्रं वरीतुमयोध्यां गतः ।

राक्षसः । सत्रासम् । भगवन् । मा कोपीः । बटुस्वभाव-सुलभं चापलमत्रापराध्यति न पुनरज्ञानम् । कःपुनःस्त्रिभुवनम्य भगवन्तं विश्वामित्रं न जानाति । स्वगतम् । कृतं यत् कर्तव्यम् । संप्रति चारसंचारस्यावसरः । प्रकाशम् । क्व पुनर्गुर्वादेशो गम यिता ।

शुनःशेपः । मिथिलापुरीम् ।

राक्षसः । किं तत्र ।

शुनःशेपः । गुरुसुहृदो राजर्षेः सीरध्वजस्य यज्ञोपस्थानम् । ब्रह्मंस्त्वमपि वैदेशिक इवासि तत्कुतः पुनरिदमागम्यते ।

राक्षसः । स्वगतम् भवत्त्वेवं तावत् । प्रकाशम् । रोहणाचल-परिसरोत्संसादगस्त्याश्रमतः ।

शुनःशेपः । किंचित्सानुशयम् । कोयमगस्त्यो नाम ।

राक्षसः । विहस्य भगवन् कृतप्रतिकृतमेतत् । निजोदय-निर्विषीकृतभुवनाम्भसं कः पुनरगस्त्यं न जानाति ।

निपीतो विन्ध्यस्य प्रथममुलुकाचान्तजलधिः
कृतापद्वातापेर्न स कलशभूः कस्य विदितः ।
गुरुर्लोपामुद्राहृदयदयितो यस्त्रिजगत-
स्त्रयीं माणिक्याद्रेरधिवसति वैखानसवृषा ॥ २८ ॥

शुनःशेपः । परस्परं गुर्वधिक्षेपाद्भावपि प्रायश्चित्तिनौ वर्तावहे ।

राक्षसः । तदनुजानीहि मामघमर्षणाय ।

शुनःशेपः । निर्वर्तितगुर्वाज्ञोऽहमपि प्रायश्चित्ते यतिष्ये । किन्तु किंचित्प्रष्टव्यमस्ति ।

राक्षसः । नियोजय ।

शुनःशेपः । लङ्कोपकण्ठवर्तिनि तत्राश्रमपदे कश्चिदस्ति दशकण्ठोदन्तः ।

राक्षसः । यत्किल स्याणवीयधनुरारोपणपणेन रावणः सीतां परिणेष्यतीति तत्र कश्चिदेवंविधः ।

शुनःशेपः । विहस्य स्वगतम् । अये लघुचित्तवृत्तिनिर्भिन्नहृदयार्थो राक्षस इवैषः । युक्तियुक्तं चैतत् ।

अगर्भसंभवां कन्यां दशकण्ठो जगज्जयी ।
आरोप्य हरकोदण्डं कथं न परिणेष्यति ॥ २९ ॥

प्रकाशम् । ब्रह्मन्ननुमन्यस्व मां मिथिलाप्रवेशनाय ।

राक्षसः । मामपि कार्यवशादितो गत्वा प्रायश्चित्ताय ।

इति निष्क्रान्तौ । शुद्धविष्कम्भकः ।

ततः प्रविशति पुष्पकेण रावणः प्रहस्तश्च ।

रावणः ।

यस्यारोपणकर्मणापि बहवो वीरव्रतं त्याजिताः
कार्यं सज्जितबाणमीश्वरधनुस्तद्भिरिंभिर्मया ।

स्मेरत्वं तदृगभसंभवमितो लभ्यं च लीलायिना
तेनैषा मम फुल्लपङ्कजवनी जाता दृशां विंशतिः ॥ ३० ॥

प्रहस्तकः । सर्वतो ऽवलोक्य कथं दशाननदेवदर्शनाकाङ्क्षि वृन्दारकवृन्दमिदमग्रतः समयमपि गगनाभोगं बिभर्ति । सातेपम् ।

बद्ध्वा निद्रामुमर्षिः परिचिनु पुरतः सिञ्चतो वारिवाहान्
हेमन्तस्यान्तिके स्याः प्रथयति दवथुं येन ते ग्रीष्म नोष्मा ।
मार्तण्डाश्चण्डतापप्रशमनविषये धत्त नाडीं जलार्द्रां
देवो नान्यप्रतापं त्रिभुवनविजयी मृष्यते श्रीदशास्यः ॥ ३१ ॥

रावणः । सौत्सुक्यं हंहो नभस्तरुपुष्प पुष्पक किंचिदुच्यसे ।

सेवागतामरविमानसहस्रसेनाः
सीमन्तयन् मम मनोजयिना जवेन ।
तां मैथिलस्य नृपतेर्व्रज राजधानीं
यत्राद्भुतं हरधनुर्धरणीसुता च ॥ ३२ ॥

प्रहस्तकः । किमद्याप्युत्कण्ठते देवः । नन्ववतीर्णममुना गगनार्णवपोतपात्रेण विमानराजेन जनकमन्दिरे । तद्भवतु देवागमनं सीरध्वजाय निवेदयामि । उच्चैः ।

वामैराकृष्य वेगात् प्रगुणितशिरसः पाणिभिः केशबन्धान्
सव्यैर्व्याजशस्त्रप्रणयनपटुभिश्छिन्दतः कण्ठपीठीः ।
मन्वानस्यानुकम्पामुपकरणगतिं प्रीतये चन्द्रमौले-
र्यस्यान्तस्तोषपोषं व्यधित दशमुखी विंशतिर्बाहवश्च ॥ ३३ ॥

सोऽयं स्वयंग्रहणदुर्ललितो दशास्य-
स्त्वां याचते दुहितरं पणपूर्वमेव ।

संबन्धसन्धिमनुना च सहानुभूय
वंशो निमेर्जयतु यावदियं धरित्री ॥ ३४ ॥

कर्णं दत्त्वाऽऽकाशे किं ब्रूथ सोऽयं पुराणब्रह्मवादी याज्ञवल्क्यशिष्यो राजर्षिर्जनक आङ्गिरसेन पुरोधसा सार्धमितोऽभिवर्तते । तदिदमास्थानमण्डपोपकण्ठमधिष्ठीयतामित्यवतरतः ।

ततः प्रविशति जनकः शतानन्दश्च ।

जनकः ।

यन्मीमांसयतः श्रुतीः शतपथाः साक्षात्कृतब्रह्मणो
विश्वामित्रमहामुनेरपि वयं वर्त्तामहे चेतसि ।
अप्युल्लीढकषायपावनधियां सद्यः समाधिश्लथं
तत्सङ्गीतकमन्तरेण हृदयं हर्षान्नरीनर्ति नः ॥ ३५ ॥

शतानन्दः । राजर्षे सूर्यप्रशिष्य सत्याशिषस्ते गुरवो यद्भगवान् विश्वामित्रोऽपि मैत्रीमनुरुध्यते । प्रहस्तस्तदेव पठति ।

जनकः । आकर्ण्य । अये तपस्यतामपि न निरत्ययः सुखप्रत्ययः । यत् सीतार्थी दशकण्ठोऽपि गृहानुपगच्छति ।

शतानन्दः । अहह । आश्चर्यमेकोऽपि गरीयान् दोषः समग्रमपि गुणग्रामं दूषयति । तथाहि ।

आज्ञा शक्रशिखामणिप्रणयिनी शास्त्राणि चक्षुर्नवं
भक्तिर्भूतपतौ पिनाकिनि पदं लङ्केति दिव्यापुरी ।
उत्पत्तिर्द्रुहिणान्वये च तदहो नेदृग्वरो लभ्यते
स्याच्चेदेष न रावणः क्व नु पुनः सर्वत्र सर्वे गुणाः ॥ ३६ ॥

जनकः । सखेदम् । भगवन्नातथ्य गृहानुपगताय सीतार्थिने लङ्केश्वराय किमुत्तरम् ।

शतानन्दः । राजर्षे चिरं दृत्तमेवोत्तरम् ।

जनकः । भगवन् केन ।

शतानन्दः । भगवता शिपिविष्टेन ।

जनकः । किमिव ।

शतानन्दः । स्वधनुः ।

जनकः । निःश्वस्य ।

गिरिशधनुरधिज्यं रावणः कर्त्तुमीष्टे
करतुलितहराद्रेर्दुष्करं किं हि तस्य ।
किमुत न स निमीनां यौनसंबन्धयोग्य-
स्तदिति हि मम चित्तं चिन्तया मूर्च्छतीव ॥ ३७ ॥

शतानन्दः । राजर्षे मा विषीदस्व । पाणिप्रणयिनं कोद-ण्डदण्डं प्रसादीकुर्वतः पार्वतीपतेर्विवोढा कः सीताया अभि-मत इति न जानीमः । इदं तु प्रतिजानीमहे यदुत न प्रच-ण्डदोःखण्डोऽपि दशकण्ठः श्रीकण्ठमनीषितमपरया प्रस्थाप-यिष्यति । तदेहि दुर्वृत्तमपि मुनिपुत्रमुचितेन संभावयात्र इत्युत्थाय परिक्रामतः ।

जनकः । पुरोऽवलोक्य । दिष्ट्या दृष्टपुलस्त्यप्रसवाः प्रमो-दामहे । लङ्केश्वर इतइतो भवानिदमासनमास्यताम् । सर्वे यथोचितमुपविशन्ति ।

शतानन्दः । ऋषिपुत्रको दिव्यश्चासि तत्कतमामाति-थेयों क्रमः ।

महोक्षो वा महाजो वा श्रोत्रियाय विशस्यते ।
निवेद्यते तु दिव्याय सक्सुगन्धिनिधिर्विधिः ॥ ३८॥

रावणः । अस्त्येष इयमस्माकमातिथेयी ।

यत् पार्वतीहठकुचग्रहणप्रवीणो
पाणौ स्थितं पुरभिदः शरदां सहस्रम् ।
गीर्वाणसारकणनिर्मिततगात्रमत्र
तन्मे त्रिलोकजयधनं धनुराविरस्तु ॥ ३९ ॥

प्रहस्तकः । आविरस्तु समममगर्भसंभवया सीतया ।

रावणः । सप्रत्याशं स्वगतं च ।

निर्माल्यं नयनश्रियः कुवलयं वक्त्रस्य दासः शशी
कान्तिः प्रावरणं तनोर्मधुमुचो यस्याश्च वाचः किल ।
विंशत्या रचिताञ्जलिः करतलैस्त्वां याचते रावण-
स्तां द्रष्टुं जनकात्मजां हृदय हे नेत्राणि मित्रीकुरु॥४०॥

शतानन्दः । इदमाविर्भवति दशानन माहेश्वरं धनुः ।

रावणः । स्वात्मानं प्रतीदमाविर्भवति माहेश्वरं धनुर्न पुनरद्यापि मान्मथम् ।

शतानन्दः । सहेलमालोक्य ।

स्फूर्जद्वज्राहतसुरगिरिस्वर्णचूर्णच्छटाभि-
स्तुल्योल्लासैस्त्रिभुवनदृशां दत्तदौस्थित्यमुद्रः ।
आशारन्ध्राण्ययमविरतं रुद्रकोदण्डदण्डः *
स्वेच्छाचण्डो रचयति रुचां पञ्जरैः पिञ्जराणि ॥ ४१ ॥

नेपथ्यं प्रति कः कोऽत्रभोः सौविदल्लेषु कन्यान्तःपुरादागच्छतु जनकराजकन्या । नेपथ्ये इयमियम् । ततः प्रविशति सीता सख्यौ च ।

सीता । ससाध्वसोल्लासम् । अम्महे रक्खसो त्ति सुणिअ सच्चं सज्झसकोदूहलाणं अन्तरे वट्टामि * ।

एका । भट्टिदारिए । रक्खसोत्ति मा णं परिहव रक्खस-चक्कवट्टीक्खु एसो † ।

सीता । अहिअदरं उव्वेअणिज्जो ‡ ।

द्वितीया । अह किं मन्तेध किं कादुं इध आअदो § ।

प्रथमा । सङ्करसरासणं समारोइदुं ‖ ।

द्वितीया । णं एव्वं भण भट्टिदारिअं परिणेदुं ¶ ।

प्रथमा । अयि उड्डामरसीले कहं पुण असङ्करो अलद्धसङ्करप्पसादो वा इमं चावमारोवइस्सदि ** ।

सीता । स्वगतम् । अम्महे ऊससिदह्मि अणब्भवरिसेण पिअसहीवअणेण †† ।

सर्वाः परिक्रामन्ति ।

सीता । पुरोऽवलोक्य । एक्कासणोववेसिणो कदि उण एदे जणा ‡‡ ।

सख्यौ । णं एक्को एव्व एसो दसमुहो विंसदिभुअदण्डो अ §§ ।

---

* अहो राक्षस इति श्रुत्वा सत्यं साध्वसकौतूहलयोरन्तरे वर्ते ।

† भर्तृदारिके राक्षस इति मैनं परिभव राक्षसचक्रवर्त्ती खल्वेषः ।

‡ अधिकतरमुद्वेजनीयः ।

§ अथ किं मन्त्रयथः किं कर्तुमिहागतः ।

‖ शङ्करशरासनंसमारोपयितुम् ।

¶ नन्वेवं भण भर्तृदारिकां परिणेतुम् ।

** अयि उड्डामरशीले कथं पुनरशङ्करो ऽलब्धशङ्करप्रसादो वेमं चापमारोपयिष्यति ।

†† अहो उच्छ्वसितास्मि अनभ्रवर्षेण प्रियसखीवचनेन ।

‡‡ एकासनोपवेशिनः कति पुनरेते जनाः ।

§§ नन्वेक एवैष दशमुखो विंशतिभुजदण्डश्च ।

सीता । तादसदानन्दमिस्साणं अन्तरे उवविसिस्सम् * ।

रावणः । सौत्सुक्यमवलोक्य स्वगतम् । अहो त्रिभुवना-तिशायि मकरध्वजसञ्जीवनं रामणीयकमस्याः । तथाहि ।

इन्दुर्लिप्त इवाञ्जनेन जडिता दृष्टिर्मृगीणामिव
प्रम्लानारुणिमेव विद्रुमलता श्यामेव हेमद्युतिः ।
पारुष्यं कलया च कोकिलवधूकण्ठेष्विव प्रस्तुतं
सीतायाः पुरतश्च हन्त शिखिनां बर्हाः सगर्हा इव ॥४२॥

किंच बहुष्वपि निजेषु कर्मसु विवेक्ति कर्त्रे किंचिदेव रोच-ते । यतः ।

एतां यथाहृदयवर्तनमायताक्षीं
संसारसारनिचयेन विधाय वेधाः ।
शङ्के दिदेश मदनं परिरक्षितार-
मारात् स मां किरति येन शरैः शिताग्रैः ॥ ४३ ॥

शतानन्दः । पुलस्त्यनन्दनेदं तद्धनुरियं सा सीता ।

रावणः । इदं तद्धनुरयं स रावणः । किं पुनरसंभावनागर्भ-मदशकण्ठोचितं व्याहरसि । पश्य ।

माद्रं हरेण हरवल्लभया च देव्या
हेरम्बषण्मुखवृषप्रमथावकीर्णम् ।
कैलासमुद्धृतवतो दशकन्धरस्य
कैषा जरद्धनुषि दुर्मददोःपरीक्षा ॥ ४४ ॥

प्रहस्तकः । स्वगतम् । इदं शिपिविष्टान्यस्मादवृष्टगुणा-रोपणकर्म कार्मुकम् । कथमेतत् । विचिन्त्य पराक्रमपरीक्षायां को वा महादेवोऽपि देवस्य किंच ।

---

* तातशतानन्दमिश्राणामन्तरे उपवेक्ष्यामि ।

कृतं सुराणां सारेण स्थाणवीयमिदं धनुः ।
किङ्करास्ते च देवस्य सुकरा रोपणक्रिया ॥ ४७ ॥

रावणः । सरोषं धनुरादाय ।

अस्मद्दोर्दण्डचण्डाञ्चननिबिडगुणग्रन्थिभुग्नाभयाग्रि-
व्यग्रीभावोर्ध्वपृष्ठत्रुटदनणुरणत्कर्मणः कार्मुकस्य ।
कल्पान्तोद्भ्रान्तभर्गप्रहतडमरुकोड्डामरध्वानधौर-
ष्टाङ्कारस्तारतारस्त्रिदशानशमितो व्योमरन्ध्रं रुणद्धु ॥ ४६

शतानन्दः । अपवार्य । अहो लङ्कापतेरपूर्वो गर्वगरिमा यत्ममापि शतानन्दस्य न निश्चिनुते चेतः किं भवितेति । दुरारोपमैन्दुशेखरं धनुर्दुर्निवारा रावणभुजदण्डाः ।

जनकः । स्वगतम् । भगवन् भर्ग सन्निधत्स्व निजे धनुषि यथा जनककुलालङ्करणं भवति मे वत्सा । जितत्रिजगतापि जामात्रा वयमपत्रपामहे ।

सीता । आत्मगतं सप्रणामम् । अम्ब वसुन्धरे पसीद सीदा विण्णवेदि पढमं मे अन्तरं देज्ज पच्छा रावणो धनुं आरोविज्जदु * ।

सख्यौ । आकाश भगव अणङ्ग णमो दे माक्खु रक्खस उद्दिसिअ सुउमारजणजोग्गं पहरणं संधिहिसि † ।

प्रहस्तकः । सगर्वम् । हन्त न सर्वदा सर्वस्य सदृशो दशापाकः । यतः ।

---

* अम्ब वसुन्धरे प्रसीद सीता विज्ञापयति प्रथमं मे अन्तरं देहि पश्चाद्रावणो धनुरारोपयतु ।

† भगवन्ननङ्ग नमस्ते मा खलु राक्षसमुद्दिश्य सुकुमारजनयोग्यं प्रहरणं संदधासि ।

वामो बाहुर्मृडान्याः करकलितरणत्कङ्कणालीकरालो
यस्मिन्सव्यश्च शम्भोर्भुजगवलयवान् सद्मभाकर्षणं तत् ।
कैलासोद्धारधीरं दशवदनभुजामण्डलीयन्त्रबन्धं
रेरे कोदण्डदण्ड प्रतिपत तदलं नासि सोढा दृढो ऽपि ॥४७॥

विचिन्त्य भवतु पातालचरानम्बरचरांश्चसावधानान्विधा-
स्ये । अधो ऽवलोक्य ।

पृथ्वि स्थिरा भव भुजङ्गम धारयैनां
त्वं कूर्मराज तदिदं द्वितयं दधीथाः ।
दिक्कुञ्जराः कुरुत तत्त्रितये दिधीर्षां
देवः करोति हरकार्मुकमाततज्यम् ॥ ४८ ॥

ऊर्ध्वमवलोक्य ।

अश्वान् विश्वासयैतान् तरणमरुण कुरु स्वर्गमातङ्गकण्ठ
गाढोद्यन्थिमाधोरण विबुधगणाः कर्णयोर्दत्त हस्तान् ।
लङ्केन्द्रादद्यपाणिप्रणयिभवधनुर्भङ्गजन्मा कठोर-
ष्टाङ्कारः स्वर्गरोदःकुहरवलयितस्त्रासकारी न कस्य ॥ ४९ ॥

रावणः । अहो मम दशाननस्याज्ञा यदमीषां स्वावयवा-
नामपि जितगगनचाटुकारः सर्वत्र व्यापारः । तथाहि संप्रत्येव
तावत् ।

निष्पर्यायनिवेशपेशलरसैरन्योन्यनिर्भर्त्सिभि-
र्हस्ताग्रैर्युगपन्निपत्य दशभिर्वामैर्धृतं कार्मुकम् ।
सव्यानां पुनरप्रथीयसि विधावस्मिन् गुणारोपणे
मत्सेवाविदुषामहंप्रथमिका काप्यम्बरे वर्तते ॥ ५० ॥

विचिन्त्य । सजुगुप्सानुतापम् । अविमृश्यकारिता हि पुंसः

परं परिभवस्थानं यत्प्राकृतवदप्राकृतो ऽपि रावणः पणेन परिणे-तुकामः । तत्सर्वथा किमनेन ।

रुद्राद्रेस्तुलनं स्वकण्ठविपिनच्छेदो हरेर्वासन
काराबेश्मनि पुष्पकापहरणं यस्येदृशाः केलयः ।
सो ऽहं दुर्मदबाहुदण्डसचिवो लङ्केश्वरस्तस्य मे
का श्लाघा घुणजर्जरेण धनुषा कृष्टेन भग्नेन वा ॥ ५१ ॥

इति सावज्ञं क्षिपति ।

सख्यौ । भट्टिदारिए दिट्ठिआ वड्ढसे समं दे पाणिग्गहणमङ्गलेण मुक्कं रावणेण धणू * ।

सीता । साश्वासमात्मगतम् । हिअअ अणुऊलो विअ दे देवो वम्महो अ † ।

शतानन्दः । भो लङ्केश्वर परममाहेश्वरो ऽसि तत्किमिदमसम्स्तुतं प्रस्तुतम् ।

जनकः । ससंरम्भमुत्थाय ।

न ब्रह्मोपनिषद्विवेचनरतिर्नो याज्ञवल्क्यो गुरुः
कोपावेशनविस्नसा च सहसा शक्नोति रोद्धुं मनः ।
दृष्ट्वा शम्भुमहाधनुःपरिभवं पाणिर्जराजर्जर-
स्तेनाभ्युत्सहते ममैष युगपच्चापाय शापाय च ॥ ५२ ॥

विमृश्य नेपथ्यं प्रति कः को ऽत्रभोः । धनुर्धनुः । प्रविश्य धनुरुपनीय निष्क्रान्तः पुरुषः ।

जनकः । परिकरं बद्ध्वा गृह्णाति ।

---

* भर्तृदारिके दिष्ट्या वर्धसे समं ते पाणिग्रहणमङ्गलेन मुक्तं रावणेन धनुः ।

† हृदय अनुकूल इव ते देवो मन्मथश्च ।

रावणः । सक्रोधहासम् ।

हस्तालम्बितमक्षसूत्रवलयं कर्णावतंसीकृतं
स्रस्तं भ्रूयुगमुच्चमस्य रचितं यज्ञोपवीतेन च ।
सन्नद्धा जघने च वल्कलपटी पाणिश्च धत्ते धनु-
र्दृष्टं भो जनकस्य योगिन इदं दान्तं विरक्तं मनः ॥ ५३ ॥

शतानन्दः । आश्चर्यम् । अहो महाप्रभावो मे याज्यः । अस्य हि ।

वार्द्धानुगो न जरसा जनकस्य पाणौ
सत्यं स एव तपसस्तु परः प्रकर्षः ।
मौर्वी स्वयं यदधिरोहति चापकोटिं
संधानकर्मणि शराश्च यदुत्सहन्ते ॥ ५४ ॥

सीता । हद्धि हद्धि । तादो वि णाम उवसमेक्कधणो धणु-व्वावारेदि स एव हुदवहं वरिसिदुकामो मिअङ्कमणी * ।

प्रहस्तकः । आः क्षत्रियबन्धो वृथावृद्ध दशाननमुद्दिश्य धनु-रारोपयसि नन्वेष ते पौलस्त्यशस्त्रं चन्द्रहासः शिक्षयिता ।

रावणः । उच्चैर्विहस्य सोल्लुण्ठम् ।

घुणव्रणनभङ्गुरं पशुपतेः पुराणं धनु-
र्निरीक्ष्य भुजमण्डलीबलमदाद्विकीर्णं मया ।
स एष न तितिक्षते समरसीम्नि सीरध्वजः
समं हसत हे मुखान्यसममेतदुद्घट्टनम् ॥ ५५ ॥

जनकः । पुलस्त्यपुत्र संवृणु शस्त्रं एष ते परममाहेश्वरः सीरध्वजो न क्षमते ।

* हा धिक् हा धिक् तातोऽपि नामोपशमैकधनो धनुर्व्यापारयति स एष हुतवहं वर्षितुकामो मृगाङ्कमणिः ।

रावणः । अहो सीतास्नेहो मामार्द्रयति यदहमपि दश
कण्ठ ईदृशानां वचसां सोढा । ससंरम्भम् ।

यज्वा जरापरिणतः श्वशुरो भविष्यन्
ब्रह्मैकतानहृदयो गुणवांस्तथेति ।
क्षान्तेर्निमित्तमिदमत्र ममैकमेकं
हे पाणयः किमिति वाञ्छथ चन्द्रहासम् ॥ ५६ ॥

जनकः । रावण इतो भव एष प्रहरण्यसे । नेपथ्ये ।

जनक विरम रोषात् त्वं हि संन्यस्तशस्त्रः
कथमयमुपरागस्त्वद्गुरोर्याज्ञवल्क्यः ।
परिणतिपरिहीणाद्दूरराजन्यजन्यं
तदिह शरनिवेशं सहृणु व्रीडिताः स्मः ॥ ५७ ॥

जनकः । वालेयं शुनःशेप यद्वात्थ इदमपास्तं शस्त्रम
तथाकृत्वा तज्जगतामपराद्धमत्वायेदं शापोदकमुत्सृजामीति
कमण्डलुमादत्ते ।

शतानन्दः । भगवतो वैकर्तनादागतस्य निरवधिसीम्नो
ब्रह्मतत्त्वोपलम्भस्य तपोराशेश्च किमयं व्ययः क्रियत इति
शापोदकमुपसंहरति ।

जनकः । भगवन् । विश्वामित्रधर्मपुत्र कुलगुरो गौतम

कृते राक्षसराजेन पिनाकस्य पराभवे ।
जानन्ति युक्तं गुरवो भवद्भिः परवानहम् ॥ ५८ ॥

रावणः । मिथिलेश्वर किमिति संरम्भसे । ननु रभसनिर्जि-
तैरावणो रावणः खल्वहम् ।

मयि कण्ठपरिच्छेदपरितोषितशङ्करे
कुण्ठीभवन्ति सर्वेषामस्त्राणि च तपांसि च ॥ ५९ ॥

त्वं किल संबन्धज्येष्ठो ब्रह्मविद्यावरिष्ठ इति च मया न्यते ।

मध्ये । अपवाय हृद्गासं दे वअणं जणअकुलदेवदाओ प-डिग्गहन्तु* ।

शतानन्दः । निशाचरचक्रवर्त्तिन् मा वृथा विकत्थस्व । वक्री-कृतचण्डीशचापदण्डस्य शोभत एष व्याहारो न पुनस्तव ।

रावणः । सक्रोधम् । किं किमाह भवान् । निशाचरचक्रवर्तिन् मा वृथा विकत्थस्वेत्यादि पूर्वोक्तमनुवदति । विचिन्त्य नात्किमत्र साम्प्रतम् ।

परिषदियमृषीणामेष वृद्धो नरेन्द्रः
कथमथ तदमुष्मिन् मैथिलीलालसोऽपि ।
निजभुजबलदृष्यद्गौरवयं समाजे
हठहरणविनोदं राक्षसेन्द्रः करोतु ॥ ६० ॥

ससंरम्भम् । शृणुत भोः शृणुत निशाचरपतेः प्रतिज्ञाम् ।
कुर्वन् मौर्वीनिवेशक्रमनमदटनि स्पष्टटङ्कारटङ्कं
शम्भोः कोदण्डदण्डं बधिरितभुवनं भूर्भुवःस्वस्त्रयेऽपि ।
यस्तामेनां वरीता रसयति तदसृक् चन्द्रहासो ममासिः
कण्ठास्थिग्रन्थिशङ्कोकरणभवरणत्काखाचालधारः ॥ ६१ ॥

नेपथ्ये कलकलः ।

रावणः । भोः प्रहस्त किमयमकाण्डचण्डो विस्तीर्णजल-धरध्वानतावक्रदेष निर्घोषः ।

प्रहस्तकः । देव देवमनुपततामस्मत्कुलानामेव निर्भरभ-रितभुवनाभोगतलः कलकलः ।

---

* हताश ते वचनं जनककुलदेवताः प्रतिघ्नन्तु ।

नेपथ्ये वैतालिकः । जयजय त्रिजगत्पते पौलस्त्य सुप्रा-
माध्यंदिनी संध्या भवतु देवस्य संप्रति हि ।

शीतं श्रीखण्डकाण्डं निबिडयति फणी भोगनालेन लग्न
श्छायाछन्नस्य मूले रचयति चमरी रम्यरोमन्थलीलाम्
संध्यान्तर्मानपीयं वितरति कमितुर्घर्मितस्या द्रुपाली ।
लीलाकस्तूरिकैणी सरति विचरितुं मारणिग्रन्थिपर्णम् ॥ ६८ ॥

रावणः । तद्वयमपि निसर्गरमणीयेषु मिथिलापुरोपराम
रङ्गोदेषु क्रीडाभिर्द्विराणि दिनान्यात्मानं विनोदयामस्तदा-
दिश्यन्तां सेनापतयः ।

ताम्बूलीनद्धमुग्धक्रमुकतरुतलप्रस्तरे सानुगाभिः
पायंपायं कलावीकृतकदलदलं नारिकेलीफलाम्भः ।
सेव्यन्तां व्योमयात्राश्रमजलजयिनः सैन्यरोमाञ्चिलाभि
र्दात्यूह* व्यूहकेलीकलितकुहकुहारावकान्ता वनान्ताः ॥ ६९ ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ प्रतिज्ञापौलस्त्यो नाम प्रथमोऽङ्कः ॥

* दात्यूहः कोकिलजातिः ।

॥ अथ द्वितीयोऽङ्कः ॥

अतः परं परशुरामरावणीयो भविष्यति ।

ततः प्रविशति भृङ्गिरिटिः ।

भृङ्गिरिटिः । सपरिक्रममात्मानं निर्वर्ण्य । अये विकृत-
रूपतापि क्वचिन्महते ऽभ्युदयाय यतः ।

स्नायुप्रायनिबद्धकीकसतनुं नृत्यन्तमालोक्य मां
चामुण्डाकरतालकुट्टितलयं वृत्ते विवाहोत्सवे ।
ह्रीमुद्रामपनुद्य यद्विहसितं देव्या समं शम्भुना
तेनाद्यापि मयि प्रभुः स जगतामास्ते प्रसादोन्मुखः * ॥ १ ॥

पुनर्निरूप्य सोपहासम् । अहो त्रिभुवनाधिपतेरनुचरस्य महार्हवेषता ।

कौपीनाच्छादनं वल्कमक्षसूत्रं † जटासटाः ।
भस्माङ्कुशस्त्रिपुण्ड्रं च वेषो भृङ्गिरिटेरयम् ॥ २ ॥

विचिन्त्य भृङ्गिरिटिस्वामिनो वा कीदृशो वेषविशेषः ।

दिगम्बरो वहति भुजङ्गभूषणं
कपालवान् कलयति दाम कौणपम् ।
वृषप्रियो रचयति भस्मगुण्ठना-
मुमापतेश्चरितमचिन्त्यकारणम् ॥ ३ ॥

अद्धा यस्य लैङ्गोद्भवं भैरवीयं ताम्बुरवमौमापतमार्द्धनारीश्वरमिन्दुशेखरमन्तकान्तकरं कालकूटीयं जम्भारिभुजस्तम्भनं दक्षमखोन्माथि मान्मथं त्रैपुरमन्धकासुरीयमित्यपरमप्यपरिमेयं चित्रं चरित्रजातमाचक्षते । तस्य भगवतश्चेष्टापरीक्षायां को नाम परमेष्ठिवैकुण्ठावपि । किं पुनर्भृङ्गिरिटिः । तथाहि ।

---

* स्नायुप्रायाणि स्नायुप्रचुराणि निबद्धानि कीकसान्यस्थीनि यस्यामेतादृशी तनुर्यस्य । एतेन भृङ्गिरिटेर्विकृतरूपता सूचिता । अतो विवाहोत्सवे प्रवृत्ते शम्भुना सह भगवती देवी लज्जामुद्रां विहाय विकृतरूपिणं नृत्यन्तं भृङ्गिरिटिं दृष्ट्वा यज्जहास तेन भगवान् शिवो न केवलं तदानीमेव तस्मिन् तुष्टः किन्तु सोऽद्यापि तस्मिन् तुष्ट एव । महात्मानो हि येन केनापि कारणेन यस्मिन्नेकवारं संतुष्टास्तस्मिन् सर्वदा प्रसादोन्मुखास्तिष्ठन्तीति भावः ।

† अक्षसूत्रं रुद्राक्षमाला ।

नग्नस्तिष्ठति तं नमन्ति विबुधाः संवीतदिव्यांशुका

प्रेतो याति वृषेण वारणगतस्तं वासवः सेवते ।

भूषा तस्य नृणां कपालशकलाः स्नोता धनेशः स्वय

दौर्गत्यस्य परं पदं स भगवान् शम्भुर्विभुत्वस्य च ॥ ४ ॥

तत्किमनेन यथादिष्टमनुतिष्ठामि। परिक्रम्यावलोक्य च ।

अये नारदः । कलहकुतूहली खल्वेष मुनिः यद्वा ।

लिङ्गोद्भवव्यतिकरे स्वमहत्वहेतो-

र्नारायणद्रुहिणयोरुदभूद्विवादः ।

यस्मादयं कलिमुखो मुनिराविरासीत्

तस्मा कथं नु भवतु प्रियसंप्रहारः * ॥ ५ ॥

विचिन्त्य । भवत्वस्मादेव तर्हि तयोरुदन्तमुपलप्स्य इति परिक्रामति । ततः प्रविशति यथा निर्दिष्टो नारदः ।

नारदः । विचिन्त्य सत्यंसत्यमिदं गीयते दुस्त्यजा प्रकृतिरिति । यतः ।

युयुधे युद्ध्यते को वा योत्स्यते वा मदोद्धतः ।

इति मे व्यग्रमनसः कालो ऽभ्येति च याति च ॥ ६ ॥

अपिच ।

स्रस्तान्त्रतन्त्रतुरगाणि कृपाणघात-

घूर्णत्करीन्द्रयनगुपतनफूत्कृतानि ।

---

* यस्मादयं कलिमुखो मुनिराविर्भूतस्तस्मात् कथं नु प्रियसंप्रहारः मिथ्यविनाशो मा भवत्वपित्ववश्यं भवत्विति भावः ।

धावत्कदम्बकटुताण्डवडामराणि
द्रष्टुं रणान्यहमहस्त्रिजगद्भ्रमामि * ॥ ७ ॥

विमृश्य यो यत्रानुरक्तः स तदन्यतिरस्कारेण तदेव बहु मन्यते । तथाहि ।

तन्मम ब्रह्म परमं तत्तपः सा क्रतुक्रिया ।
स स्वाध्यायः स च जपो यद्वीक्षे युद्धमुद्धतम् ॥ ८ ॥

येन केनचिद्व्यसनिनो जनस्य तदसन्निधाने तत्प्रतिनिधिभिरपि विनोदाय । तथाचाहम् ।

अलाभे वीरयुद्धस्य नखवादनसंभृतम् ।
सापत्न्यककलिं स्त्रीणां पश्यामि च शृणोमि च ॥ ९ ॥

किंच ।

लावकतित्तिरिकुक्कुटमेषैर्महिषैश्च या रणक्रीडाः ।
द्रुहिणाच्युतकलियानैस्ताः प्रीत्यै नारदस्य मुनेः ॥ १० ॥

अपिच ।

वीराणां शस्त्रसंस्फोटे करिणां दन्तघट्टने ।
व्याघ्राणां नखनिर्भेदे नारदः परितुष्यति ॥ ११ ॥

आत्मानं निर्दिशन् । अपिच ।

---

* स्रस्तानि गलितान्यन्त्रतन्त्राणि प्रधानान्त्राणि येषामेवंविधास्तुरगा येषु । कृपाणघातैर्घूर्णन्तो मूर्च्छापरवशाः करिणो येषु । अनल्पान्युत्कटानि पूतनानां रणरुधिरपानोत्सुकदेवयोनिविशेषाणां फूत्कृतानि येषु । धावन्ति यानि कदम्बानि योद्धृसमूहास्तेषां कटुना त्रासजनकेन ताण्डवेन डामराणि भयानकान्येवंविधानि रणानि द्रष्टुमहं नित्यं त्रिलोकीं पर्यटामि । एतेन सततमतिघोररणाभिकाङ्क्षी भगवान् नारद इति सूच्यते ।

यत्रारीतनुरच्युतः स भगवान् कन्दर्पदर्पापहो
यच्चाभूद्गिरिशः पतिश्च मरुतां यत्फेनपुञ्जायुधः ।
सौम्यं यच्च विमुच्य रूपमभवच्चण्डी हिमाद्रेः सुता
तत्सर्वं मम नारदस्य ललितं पुष्टकल्लोल कलेः * ॥ १८ ॥

सम्प्रत्येवोपस्थितामिव मनोरथसिद्धिं पश्यामि यदाखण्डलभवनस्य † हर्यक्षिसारथ्येण मातलिना यथा याचितपरशुं दशग्रीवमाधूर्य धूर्जटिधनुश्चाभियेतुं मिथिलापुरीं प्रस्थितो राम इति । विचिन्त्य तदहमपि तत्र गत्वा तयोः ‡ समर्पशुद्धिविलिन मनोरथानामप्यपथं समरमेव रमालोकयामि । इति परिक्रामति ।

भृङ्गिरिटिः । वेगात्कतिचित्पदानि गत्वा स्वागतं देवर्षेर्नारदस्य ।

नारदः । अये महादेवानुचरो भृङ्गिरिटिः । उपसृत्य स्वस्ति भृङ्गिरिटये । क्व पुनः प्रस्थीयते ।

भृङ्गिरिटिः । यत्र वीरवर्गवरिष्ठौ जामदग्न्यदशकण्ठौ ।

नारदः । प्रमथप्रथम साधु स्मारितोऽस्मि । तत्कथय क्व पुनर्जामदग्न्यदशग्रीवयोर्वीरव्रतचर्यं सम्प्रवृत्तं ।

भृङ्गिरिटिः । देवर्षे महदन्तरं रामरावणयोर्वीरव्रतचर्यां प्रति पश्य ।

त्रिःसप्तावधि बाधिता क्षितिभुजामाजन्मवैरानुगः
कर्तामातृवधस्य स सकलश्रुत्यर्थवार्थीगुरुः ।
विश्वस्यास्य भुवः क्रेता वितरिता श्यामाकमुष्टिंपचो
रामः सोऽयमप्रमेयमहिमा कस्य गिरां गोचरः ॥ १९ ॥

* एतास्तिस्रः कथाः श्रीमद्भागवतादौ प्रसिद्धाः ।

† एतस्य जामदग्न्यस्य ।

‡ तयोः जामदग्न्यदशग्रीवयोः ।

नारदः । चन्द्रशेखरसखे न रावणोऽपि वीरव्रतचर्यां प्रति केनाप्यतिसंधीयते । यतः ।

आसीन्नास्ति भविष्यति क्वचिदपि त्रैलोक्यमालोक्यतां
यद्वृत्तस्य दशाननस्य सदृशो दिव्यो हि युष्मद्गणः ।
तुभ्यं कृत्तशिरश्छिदः कृततनोः स्तोता त्रिलोकीप्रदो
यस्मात्सोऽपि वरप्रदानसमये देवः शिवो लज्जितः ॥१४॥

भृङ्गिरिटिः । देवर्षे नारद यथा समर्थयसे । तथाहि ।

एकः कैलासमद्रिं करगतमकरोच्छिच्छिदे कोऽस्त्यमस्य ।
लङ्कामेकः कुबेरादहृत वसतये कोऽङ्गणानन्वितोऽन्यः ।
एकः शक्रस्य जेता समिति भगवतः कार्तिकेयस्य चान्य-
स्तत् कामं कर्मं नाम्यात्विमपरमनयोर्मध्यगा वीरलक्ष्मीः ॥१५॥

नारदः । सहर्षं सस्मितमुत्थाय ।

चित्रं नेत्ररसायनं त्रिदशतामितैर्महामङ्गलं
भास्वद्वारमपावृतं मम मनःप्रह्लादनाभेषजम् ।
साकं नाकपुरन्ध्रिभिर्नवपतिप्राप्त्युत्सुकाभिः सुराः
सर्वे पश्यत रामरावणरणं वक्त्येव वो नारदः ॥ १६ ॥

भृङ्गिरिटिः । युद्धैकरुचे मा निर्भरं संरम्भस्व । त्वन्मनोरथपरिपन्थी हि देवादेशः । यदेषोऽस्मि स्वचापतिरस्कारमप्यविगणय्य वर्चीकपुलस्त्यसहितस्तयोरन्योन्यमन्युग्रन्थिश्लथीकरणाय प्रेषितः ।

* एककालावच्छेदेन सकलमस्तकच्छेदकृत् स्तोता चायं दशग्रीव इति कथमहमभीष्टवरदोऽपि तुच्छां त्रिलोकीं दास्यामीति वरप्रदानसमये भगवान् शिवोऽपि ललज्जे । एवंविधो दशग्रीवोऽपि कासां गिरां गोचरो न कासामित्यर्थः ।

नारदः । सविषादमात्मगतम् । धिक्कष्टमुत्थितश्च कौतु कद्रुमाङ्कुरो झटिति त्रुटितश्च तदनन्तरितं तावदिदं रामराव णीयं वृत्तमयोध्यां गत्वा परं रामरावणीयं योजयिष्यामि स न्धिवोभयशर्मीयं वा । प्रकाशम् । भूर्भुवःस्वस्त्रितयवासिभि रप्यनुल्लङ्घनीयो देवादेशः । तदहं ब्रह्मणः सदनं प्रति तावद्या स्यामि ।

भृङ्गिरिटिः । अहमपि प्रस्तुतकार्यसिद्धय इति निष्क्रान्तौ

शुद्धविष्कम्भकः * ।

ततः प्रविशति रावणः प्रतीहारी च ।

रावणः । सीतामनुसंधाय ।

तद्वक्त्रं यदि मुद्रिता शशिकथा तच्चेत्स्मितं का सुधा
सा दृष्टिर्यदि हारितं कुवलयैस्ताश्चेद्गिरो धिङ्मधु ।
सा चेत्कान्तिरतन्त्र † मेवकनकं किं वा बहु ब्रूमहे
यत्सत्यं पुनरुक्तवस्तुविरसः सर्गक्रमो वेधसः ॥ १८ ॥

प्रतीहारी । स्वगतम् । कहं अज्जवि सच्चेअ चित्तभित्तिं तंचेअ चित्तअम्म ता गाढमभिणिविट्ठो दसाणणो कामो ता

---

* भूतभविष्यत्कालिककथांशानां निदर्शकः संक्षिप्तार्थो योऽङ्कस्य प्रा रम्भे रचनाविशेषः स विष्कम्भक इत्युच्यते । स च द्विधा शुद्धः संकीर्णश्च तत्र मध्यमेन मध्यमाभ्यां वा पात्राभ्यां यः प्रयोजितः स शुद्धो यो हि नीचमध्यमपात्रकल्पितः स संकीर्णः । तथाच साहित्यदर्पणे ।

वृत्तवर्तिष्यमाणानां कथांशानां निदर्शकः ।
संक्षिप्तार्थस्तु विष्कम्भ आदावङ्कस्य दर्शितः ॥
मध्येन मध्यमाभ्यां वा पात्राभ्यां संप्रयोजितः ।
शुद्धः स्यात् स तु संकीर्णो नीचमध्यमकल्पितः ॥

† अतन्त्रमप्रधानं तुच्छमित्यर्थः ।

दसाणो सद्दमणुपक्खवादो एत्थ वित्थरइ । आकाशे । हंहो विसमबाण जुत्तमिणं सरिसमिणं ज दाणिं एद्दहमेत्तेवि दसाणणप्पसादे ईदिसो दे पुरन्दरपक्खवादो जेण सअलजणणिन्दणिज्जेण इमिणा उभअवेदणत्तणेणावि ण लज्जीअदि । भोदु कज्जं कज्जन्तरमन्तरेदि ता एव्व दाव । प्रकाशम् । देव माआमओ दुवारट्ठमे चिट्ठदि ।

रावणः । अनाकर्ण्य भोभो मदन अति हि नाम दुर्विनीतो ऽसि यन्मय्यपि प्रहरसि यद्वा ।

> अपि प्रहर्त्ता मम वल्लभो ऽसि
> मृगाङ्कबन्धो निखिलामरेषु ।
> यस्यापृतस्त्वं मयि रावणे ऽपि
> तैरेव बाणैर्यदि ता प्रति स्याः ॥ १८ ॥

प्रतीहारी । पूर्वोक्तमभिधत्ते ।

रावणः । हन्तहन्त नैकप्रकारो मदनव्यापारः । यतो मम वैदेहीदर्शनतः प्रभृति ।

> न्यञ्चत्कुञ्चितमुन्मुख हसितवत्साकूतमाकेकर
> व्यावृत्तं प्रसरत्प्रसादि मुकुलं सप्रेम कम्पं स्थिरम् ।

दशाननोऽद्यापि सैव चित्रभित्तिस्तदेव चित्रकर्म तद्वाढमभिनिविष्टो दशाननं कामस्तन्मन्ये शतमन्युपक्षपातो ऽत्र विस्तार्यते । हंहो विषमबाण युक्तमिदं सदृशमिदं यदिदानीमेतावन्मात्रे ऽपि दशाननप्रसादे ईदृशस्ते पुरन्दरपक्षपातो येन सकलजननिन्दनीयेनानेनोभयवेदनत्वेनापि न लज्ज्यते । भवतु कार्यं कार्यान्तरमन्तरयति तदेवं तावत् देव मायामयो द्वारांशे तिष्ठति ।

उद्भ्रान्तमपाङ्गवृत्ति विकचं मज्जत्तरङ्गाकुलं
चक्षुः साश्रु च वर्त्तते रसवशादेकैकमन्यक्रियम् * ॥ १९ ॥

प्रतीहारी । स्वगतम् । सव्वधा मन्दोदरीमन्दीकिद सिणेहग्गिट्टणी मे सीदामग्रा उल्लावा । विचिन्त्य । ता भोदु णिम गट्टुमहेण से परसुरामणामगहणेण सिढिलेमि सीदावेसं । प्रकाशम् । णं विण्णवेमि परसुरामपासपडिणिग्रत्तो । इत्यर्धोक्ते ।

रावणः । मायामयस्तच्छीघ्रं प्रविशतु ।

प्रविश्य मायामयः । देव मायामय इतो दृष्टिदानेनानुग्राह्यः ।

रावणः । अथ याचितपरशुना परशुरामेण किमभिहितमस्मान् ।

मायामयः । त्रैलोक्यमाणिक्य रामोदन्तमाकर्णयतु स्वामी ।

पौलस्त्यः प्रणयेन याचत इति श्रुत्वा मनो मोदते
दैवो नैव हरप्रसादपरशुस्तेनाधिकं ताम्यति ।
तद्ब्रूयाः स दशाननो मम गिरा दत्ता द्विजेभ्यो मही
तुभ्यं ब्रूहि रसातलत्रिदिवयोर्निर्जित्य किं दीयताम् ॥ २० ॥

रावणः । कदा नु खलु परशुरामो रसातलत्रिदिवयोर्जेता दाता च संवृत्तः । रावणः पुनः प्रतिग्रहीता । ततस्त्वया किमसौ प्रत्युक्तः ।

मायामयः । ननु वरचक्रवर्तिन् इदमिदं निवेद्यते ।

---

* मदनव्यापारेण रावणस्याक्षिविंशत्या एकैकमक्षि त्यजत् कुञ्चदित्यादिविविधप्रकारकमभूदित्यर्थः ।

† सर्वथा मन्दोदरीमन्दीकृतस्नेहग्निष्टेरस्य सीतामया उल्लापास्तद्भवतु निसर्गदुःसहेनास्य परशुरामनामग्रहणेन शिथिलयामि सीतावेशम् । ननु विज्ञापयामि परशुरामपार्श्वप्रतिनिवृत्तः ।

देवो यद्यपि ते गुरुः स भगवान् खण्डेन्दुचूडामणिः
क्षोणीमण्डलमेकविंशतिमिदं वारान् जितं यद्यपि ।
द्रष्टव्यो ऽस्यमुमेव भार्गवबटो कण्ठे कुठारं वहन्
पौलस्त्यस्य पुरस्तथापि रचितप्रत्यग्रसेवाञ्जलिः ॥ २१ ॥

रावणः । सप्रसादम् । कथमीदृशमनीदृशो ऽभिदधीत त-
तस्ततः ।

मायामयः । तूष्णीं तिष्ठति ।

रावणः । पराभिहितं हि भाषसे तन्निर्विशङ्कं निवेदय ।

मायामयः । देव प्रकृतिमुखरा हि ब्राह्मणजातिर्देवादेश
इति निवेद्यते ।

परशुमिममदेयं याचते युद्धहेतो-
र्गिरिशधनुरधिज्यं कर्त्तुमुत्कण्ठते च ।
तदिदमभिदधीथास्त्वं प्रवाचं पिशाचं
तव भुजतरुखण्डं मत्कुठारो न सोढा ॥ २२ ॥

रावणः । सक्रोधहासम् । सूक्तं भद्रेण प्रकृतिमुखरा ब्रा-
ह्मणजातिरिति तदनुभविष्यति क्षुद्रक्षत्रियविजयदुःशिक्षितो
मुनिखेट * श्चापलस्य फलम् ।

मायामयः । अस्तमितान्यविक्रमगतीनि जगन्ति त्रीण्यपि
मन्वानो नितरां दृप्यति ब्रह्मवीरः ।

रावणः । कतरदधिष्ठानमध्यास्ते स ते ब्रह्मवीरः ।

मायामयः । स्वगतम् । सकोपयन्त्यिरिवास्मत्स्वामी भवतु न
प्राणनिर्याणे ऽप्यनुचितवाचो भवन्ति भृत्याः प्रकाशम् ।

---

* मुनिखेटो मुन्यपसदः ।

निःशेषं काश्यपाय क्रतुविधिगुरवे दक्षिणीकृत्य पृथ्वीं
काण्डैर्ज्योतिःशिखण्डैर्मधुरिपुशयने व्यस्तवान् वारि येभ्यः ।
तानेलानालिकेरीक्रमुकफणिलताराजरम्भावनान्ता-
नम्भोधेर्गर्भभागानधिवसति मुनिर्भार्गवो भर्गशिष्यः ॥ २३ ॥

रावणः । तर्हि मिथिलातः सिंहलानुत्तरेण लङ्कां साधयतः संनिधीभविता ।

मायामयः । देव प्रकृतिरोषणो रेणुकापुत्रस्त्वामागतमुत्प्रेक्षते ।

रावणः । तत्प्रियंप्रियं नः । नेपथ्ये ।

स एष भृगुपुङ्गवो गिरिशबालशिष्यो मुनिः
परश्वधशिखाशुशुक्षणिहुताखिलक्षत्रियः ।
उपैति धृतमत्सरो गुरुशरासनन्यक्कृतेः
क्व नाम दशकन्धरो वहतु चन्द्रहासं करे ॥ २४ ॥

रावणः । अनाकर्णनमभिनीय । अपि न नर्मगर्भमभिधत्से ।

मायामयः । सत्यमेतत् ।

रावणः । स विनोदयिता मे कन्दर्पकण्डूलभुजदण्डमण्डलम् । नेपथ्ये पुनस्तदेव ।

मायामयः । ननु प्राप्त एवायमसावितः समहस्तास्फाल्यमानमार्जनामञ्जुमुरजानिनदनिष्यन्दसुन्दरेण रवेण निवेदितनिजागमनो जामदग्न्यः ।

ततः प्रविशति करेण शरमान्दोलयन्धृतधनुर्जामदग्न्यो माठरश्च ।

माठरः । स्वगतम् ।

अयमेव महाभागो भृग्वपत्यं यदस्य हि ।
यदेव ब्रह्म परमं स एव गिरिशो गुरुः ॥ २५ ॥

किंच अनाकलितसत्वसारसंभारभीषणरमणीयाकृतयो हि महात्मानः । तथाहि ।

वैखानसो मुनिवृषा प्रवरश्चवीर-
श्चित्रं चरित्रमिदमस्य मुदे भिये च ।
क्षीराम्बुधेरिव पयः सभुजङ्गराजं
मार्तण्डरूपमिव घर्मपरिप्लुतं च ॥ २६ ॥

विचिन्त्य । भवत्वेवं तावत् । प्रकाशम् । भगवन् भार्गव किमिदमपाकृतच्यवनादिवचःशृङ्खलाविसंष्ठुलमपक्रममुपक्रांतम् ।

जामदग्न्यः । सस्मरणमनाकर्ण्य । अहो मयि महान् खलु महेश्वरवल्लभायाः प्रसादः । कुतः ।

गोदानमङ्गलविधेरनु रेणुका यान्
केशानवर्द्धयत तातनिवारिताऽपि ।
वेणीकृता मम जटापटलस्य हेतो-
स्ते कुन्तलाः स्वयमपास्य भवं भवान्या ॥ २७ ॥

माठरः । भगवन् भार्गवेत्यादि तदेवाभिधत्ते ।

जामदग्न्यः । महाब्राह्मण किमुच्यते यदनभिज्ञोऽसि वीरव्रतचर्याक्रमस्य न च विन्दानस्य योगमार्गमसुप्रतिपदः परब्रह्मानन्दः । पश्यतु भवान् ।

सेर्ष्यं पश्यति षण्मुखे भगवती कोदण्डशिक्षाश्लथं
धम्मिल्लं विरचय्य चुम्बितवती यं वत्सला मूर्द्धनि ।
सोढा सो ऽपि हि भार्गवो गुरुधनुर्निर्भर्त्सनं रावणा-
दित्याकर्ण्य गणैर्वृतः स्मितमुखैरीशो ऽपि लज्जिष्यते ॥ २८॥

माठरः । शिष्यस्नेह एव मां मुखरयति । तदाचार्याः प्रमाणम् ।

जामदग्न्यः । स एष भृगुपुङ्गव इत्यादि पठति ।

रावणः । साधु भोः साधु सत्यमिन्दुशेखरशिष्यो ऽसि ।

वीरप्रसूर्जगति भार्गव रेणुकैव
या त्वां त्रिलोकतिलकं सुतमभ्यसूत ।
शक्रेभकुम्भतटखण्डनचण्डधारो
येनैव मे न गणितो युधि चन्द्रहासः ॥ २९ ॥

जामदग्न्यः । पुलस्त्यापत्य अयमस्माकमाकस्मिकवीरव्रत-दार्यो विफलीकृतकृतान्तक्रोधहासः स ते चन्द्रहासः । येन शि पिविष्टपरितुष्टये स्वकण्ठकाण्डमण्डली द्विधा कृतवानसि

रावणः । आं जामदग्न्य स एवैष निसर्गकरालः करवाल: येन सा मम भूर्भुवःस्वस्त्रयी पादपीठे लोठिता ।

जामदग्न्यः । लङ्केश्वर ईदृश एवायं चन्द्रहासः ।

दृष्टे मुखानामेतस्मिन्कण्ठखण्डनशङ्कया ।
स्वेषां च न परेषां च जायन्ते कम्पसंपदः ॥ ३० ॥

रावणः । भार्गवभार्गव मामैवं किं करवाम यदतिक्रान्ते वस्तुनि साक्षिप्रत्ययपरतन्त्रा व्यवहाराः । ततश्च ।

आस्कन्धावधि कण्ठकाण्डविपिने द्राक्चन्द्रहासासिना
छेत्तुं प्रक्रमिते मयैव टसितित्रुट्यच्छिरासंततौ ।
अस्मेरं गलिताश्रु गद्गदपदं भुग्नभ्रु वा यन्मुखं
दुक्केष्वेकमपि स्वयं स भगवांस्तन्मे प्रमाणं शिवः ॥ ३१ ॥

जामदग्न्यः । आत्मवधः प्रथमः पातकेषु । अनेनापि विक त्यस इत्यहो ते श्रुतिषु वैचक्षण्यं यदित्थमध्यगीष्महि ।

असुर्या इति ते लोका अन्धेन तमसा वृताः ।
तांस्ते मृत्वाभिगच्छन्ति ये के चात्महनो जनाः ॥ ३२ ॥

रावणः । आः क्षत्रियापुत्र ब्राह्मण इव मीमांसमानस्त्रि-वेदीं विप्लावयसि । तदेष ते राजा रावणो दण्डधरः ।

जामदग्न्यः । विहस्य अहो वर्णाश्रमेषु वैशारद्यं राज्ञः । तदिदमध्याप्यसे ।

सकलस्यास्य लोकस्य जातिर्भवति मातृतः ।
ऋषीणां तु श्रुतिदृशां पितृतो धर्मनिर्णयः ॥ ३३ ॥

रावणः । यदात्थ एवमपि भवतु ।

जामदग्न्यः । किं पुनरैरम्मदे महसि न दारवीयं ज्योति-रम्नमयते । अतश्च ।

यः पाणिप्रणयात्यविचित्रिततनुर्देवेन खट्वाङ्गिना
यः शस्त्रैकगुरुर्गजासुरवधूवैधव्यमुद्राप्रदः ।
तत्रास्मिन् परशौ शितायहुतभुग्ज्वालाच्छटाडामरे
श्लिष्यन्तः सहसा व्रजन्ति विलयं ते चन्द्रहासादयः ॥ ३४ ॥

रावणः । विहस्य । अयमसौ चन्द्रहासस्य विलापयिता कुठारो यः खण्डैकभाग इत्यमाङ्गलिकत्वाद्भगवता भर्गेण भवते दत्तः । तत्तपस्यतस्ते महदुपकरणमासीत्समित्काण्डखण्डनाय ।

जामदग्न्यः । आं रावण स एवायं भगवतो भवानीव-ल्लभस्य प्रसादचिन्तकः परशुर्महदुपकरणं च मे तपस्यतः समित्काण्डखण्डनाय क्रद्धतस्तु प्रचण्डदुर्वृत्तदण्डनाय ।

रावणः । जामदग्न्येदृश एवायं खण्डपरशुपाणौ परशुरा-मोत् । आधारनिबन्धनो यदाधेयस्य गुणाध्यारोपः । मुक्ता-शुक्तिसंपुटपीतं हि पश्य पाथो ग्रन्थीभवति ।

जामदग्न्यः । निशाचरचक्रवर्त्तिन् न सार्वत्रिकमिदं सलिल गर्भगतो ऽपि गभस्तिमाली दुरालोक एव । जामदग्न्यपाणि प्रणयवानपि हरपरश्वधो दुर्निषेध एव ।

रावणः । ओमिति ब्रूमः । यदि न दुर्निषेधः कथमिह रेणुकाशिरश्छेदे ऽपि स्वच्छन्दः । अपिच रे ब्रह्मबन्धो ।

देवीविलासमुकुरः परशुर्य आसीत्
स्तम्बेरमासुरशिरोमणिशातधारः ।
तं रेणुकारुधिरपङ्कक्रृताङ्कमेनं
दृष्टुर्न कस्य हृदयं करुणा रुणद्धि ॥ ३५ ॥

विचिन्त्य । हंहो नीललोहितशिष्य नूतनः खल्वेष क्षत्रिय-धर्मो यत्र जननीजने ऽपि शौर्यपर्यवसायः । तथाप्याद्रियसे । अहो स्वतन्त्रा लोकयात्रा । यद्वा असतामपि महापुरुषशुश्रूषा किमपि कामदुघा । यतः ।

त्वं जामदग्न्य जननीवधपातकेन
न ब्रह्मवर्चसवतां सविधे ऽभविष्यः ।
गीर्वाणवन्द्यचरणस्तव चन्द्रमौलि-
राचार्यकं स भगवान् यदि नाकरिष्यत् ॥ ३६ ॥

तथाप्येतदभिधीयसे ।

चापाचार्यस्त्रिपुरविजयी कार्त्तिकेयो विजेयः
शस्त्रव्यस्तः सदनमुदधिर्भूरियं हन्तकारः * ।
अस्त्येवैतत् किमु कृतवता रेणुकाकण्ठबाधां
बद्धस्पर्द्धस्तव परशुना लज्जते चन्द्रहासः ॥ ३७ ॥

---

* हन्तकारो बलिः ।

जामदग्न्यः । कथं नाम न लज्जते यतो निसर्गनिरवद्यहं न जानाति जामदग्न्यम् ।

रेवाम्भोगभंमज्जद्द्विविधवरवधूहस्तयन्त्रोज्झिताभिः
क्रीडन् वारां लताभिः स्मरसि यदकरोदर्जुनः कार्तवीर्यः ।
तद्बाणां यत्तु रामो रणभुवि विदधे वेगवत्कुठारः
प्रायः पौलस्त्य सा ते श्रवणपरिणतिं नो गता किं वदन्ती ॥ ३८॥

प्रतीहारी। स्वगतम्। एदं तं रक्खसाणं पि रक्खसो अत्थित्ति*।

रावणः । विहस्य मानुषेण रावणपराजय इत्यहो सुभाषितम् । तं प्रति आर्चीकेरपत्य शत्रुरिति योधनीयो भवति न पुनर्मृषावादोषैर्यो जनीयः । विभाव्य । यद्वा आयुधनिषेध्या रिपवो न सामसाध्याः । हस्तमुद्यम्य भार्गवभार्गव मा निरर्गलं प्रगल्भस्व । न निरस्त्रेषु निशाचरपतिः प्रहरति यदि ते निर्विघ्नो वीरव्रतचरितोत्कर्षः । अतश्च ।

त्रैयम्बकः परशुरेष निसर्गचण्डः
सौपर्णकेतनमिदं धनुरुन्नतं च ।
अस्मिन् द्वये बिभृहि भार्गव हेतिमेकां
येनायमृच्छति करं मम चन्द्रहासः ॥ ३९ ॥

जामदग्न्यः । किं नाम रामो ऽप्येवमुच्यते । वाडवीयमपि ज्योतिरर्णवार्णःपानार्थमभ्यर्थ्यते । किंच ।

कैलासाद्रिविटङ्कतः सह सुरैर्द्रष्टुं प्रवृत्ते हरौ
मध्यस्थे शशिशेखरे रणविधौ सूनोश्च शिष्यस्य च ।

---

* एतत्तत् राक्षसानामपि राक्षसो ऽस्तीति ।

सार्द्धं येन विनिर्जितो गणचमूचक्रेण हेरम्बिणा स्कन्दो
ऽसौ दशकण्ठ कुण्ठरभसास्तस्मिन् मयि त्वादृशाः ॥४०॥

रावणः । विहस्य । सैषा गुरुप्रदेया गुरुपुत्रे दक्षिणा तद्वि
दमनुष्ठितं गुरुवद्गुरुपुत्रे वर्त्तितव्यमिव ।

जामदग्न्यः । भवानिव न सर्वः अत्यर्थवीथीविदग्धः । यत-
स्तवैव गुरुवद्गुरुपुत्रे प्रवृत्तिः ।

वयं पुनरशास्त्रचक्षुषस्तदिदं ब्रूमहे । यथा ।

वन्द्यः पितेव स भवान् नलकूबरस्य
रम्भा स्नुषा धनपतेरिव सा तवापि ।
यस्त्वन्यदत्र हृदयान् नतदेति कण्ठं
दोषस्तथापि यदि तत् स्मृत एष रुद्रः ॥ ४१ ॥

रावणः । आधेयविक्रमकर्माणो* येन केन चिदुपवदन्ते ।
किंच ।

हेरम्बडम्बरिणि नन्दिनिनन्दिहेता-
वुद्दामचन्द्रमसि संयति षण्मुखेन ।
मुक्तो ऽसि यत् पशुपतिप्रणयानुरोधात्
तेन त्वमेव विजयी विजितः कुमारः ॥ ४२ ॥

जामदग्न्यः । किमभेद्यमम्भसां किमदूष्यं दुर्जनवचसां यतो
जामदग्न्यवचांस्यपि विचार्यन्ते । पश्यपश्य ।

ईशो गुरुर्गिरिसुता जननी किमाभ्यां
शश्वत् स एव समरेषु पराङ्मुखस्य ।

---

* आधेयविक्रमकर्माणः आरोपितविक्रमकर्माणः ।

अद्यापि काण्डचयखण्डितचन्द्रकायः
साक्षी शिखण्डनिवहो गुहवाहनस्य ॥ ४३ ॥

रावणः । कस्य पुनः प्रत्यक्षपराङ्मुखस्य मतिमतः सतोऽनुमाने बहुमानः । ततश्च तदेवाभिधीयसे त्रैयम्बकः परशुरित्यादि पुनः पठति ।

जामदग्न्यः । निशाचरचक्रवर्त्तिन् अपकुर्वतापि भवता परमुपकृतं यदेष स्मारितोऽस्मि ततश्च ।

येन न्यक्कृतमिन्दुशेखरधनुर्दर्पादनादृत्य मां
स्वर्बन्दीभिरसूयितः स बलवान् पौलस्त्य कस्ते करः ।
द्राक्छित्वा मणिबन्धनाद्गलयिनं रामः कुठारेण तं
देव्याः कोपविभिन्नमास्यशशिनि स्वं धाम संधास्यति * ॥४४॥

अथवा एकस्मिन्नपराधिनि सर्वेऽपि सहधर्मचारिणोऽपराद्धारः । ततश्च ।

ये हेलोद्धृतचन्द्रचूडगिरयो ये चन्द्रहासार्थिनः
संग्रामे युगपद्भवन्ति सभयं श्लिष्टाश्च ये रम्भया ।
दोर्दण्डास्त इमे त्वरप्रपतनच्छिन्नोच्चलत्पाणयो
मत्कोपाद्दिवि नालशेषकमलामासूत्रयन्त्वब्जिनीम् ॥४५॥

रावणः । अथ सनाथः प्रमथनाथो भवता परिग्राहकेण । अथ भगवती भवानी च विमानननानतं शिरः समुन्नेष्यति । विचिन्त्य ।

---

* रामो देव्या आस्यशशिनि कोपविभिन्नं कोपनिर्गलितं स्वं धाम तेजः संधास्यतीत्यन्वयः । भर्तृशरासनन्यक्कारकपानुचितकर्मकारिणस्तस्य रावणः करस्य छेदनेन देवी हर्षोत्फुल्लवदना भवेदिति भावः ।

बन्दीकृतामरपतेर्जितपुष्पकस्य
तस्याट्टहासमुखराणि मुखानि मे ऽद्य ।
तूणीधनुःपरशुवल्कजटाक्षसूत्री
वैखानसो भृगुबटुर्यदयं विपक्षः ॥ ४६ ॥

जामदग्न्यः । विरोचनसुषाजनपरीक्षितविक्रमस्य शोभत एव मादृशेषु बटुरित्यधिक्षेपः । सजुगुप्सम् ।

अपि दशमुख कच्चिद्वृत्तपातालयात्रः
स्मरसि लयविचित्रं वक्रवाद्यं विधाय ।
यदसि बलिवधूभिः स्मेरनेत्रोत्पलाभि-
र्निजकरतलरङ्गे नर्तितः कौतुकेन ॥ ४७ ॥

रावणः । सर्वमस्ति यतो न भार्गव इव रावणः करुणात्मनि परित्रातव्ये स्त्रीजने पुरुषः ।

जामदग्न्यः । भार्गवो न रावण इव पशावप्यपुरुषः । अपिच किंचित्पृच्छामि ।

त्वां संक्रन्दननन्दनः किल कपिः कृत्वा गुहागह्वरे
कृत्वा प्रत्युदधि व्यधत्त स यदा सन्ध्यासमाधिव्रतम् ।
शङ्के रावण बाहुयन्त्रघटनासंरोधमन्दीकृत-
श्वासश्रेणिविसंष्टुलाननवनो दुःखं तदासीः स्थितः ॥ ४८ ॥

रावणः । सक्रोधहासम् । मुग्धबुद्धयो हि यथाश्रुतस्य ग्रहीतारो न पुनर्विवेक्तारः । अतश्च पश्यपश्य ।

अर्द्धे नारी पुमानर्द्धमिति संचिन्त्य चेतसा ।
चण्डीशस्यापि कोदण्डे यस्यावज्ञा न संहृता ॥ ४९ ॥

भूर्भुवःस्वस्त्रयीवीरः स एष दशकन्धरः ।
का नाम राम तस्यास्था बटो वा मर्कटेऽपि वा ॥ ५० ॥

जामदग्न्यः । पुलस्त्यापत्य यद्वा तद्वा भवतु भार्गवस्ता-दृशानि तु वीरव्रतानि न जात्या जुगुप्सते । पश्य ।

लोकोत्तरं चरितमर्पयति प्रतिष्ठां
पुंसां कुलं न हि निमित्तमुदात्ततायाः ।
वातापितापनमुनेः कलशात् प्रसूति-
र्लीलायितं पुनरमुद्रसमुद्रपानम् ॥ ५१ ॥

रावणः । अरे दुर्मुखबटो वैखानसखेट विडम्बितत्र्यम्बकाचार्य स्वहेतिधारातिथीकृतरेणुकामूर्द्धन् मूर्धाभिषिक्तरुधिरजलनिवापाञ्जलितर्पितपितृक क्षत्रियागर्भपातनमहापातकिन् एष प्रदर्श्यते दशाननदोर्दण्डमण्डलीसामर्थ्यसारः । ततश्च ।

लूत्वा बिसलतालावं कण्ठं ते रेणुकारिपोः ।
स एष चन्द्रहासासिः प्रायश्चित्तं चरिष्यति ॥ ५२ ॥

यद्वा ।

क्वायं मे चन्द्रहासः प्रकृतिशतलिपिन्यस्तजैत्रप्रशस्तिः
स्वर्मातङ्गस्य कुम्भे क्व च कुहक भवान् ब्राह्मणः शस्त्रवाही ।
वामेभ्योऽस्मत्करेभ्यो बहिरयमिह यस्तत्कनिष्ठाङ्गुलीभूः
प्रारब्धब्रह्मघोषं हरतु नखशिखा त्वच्छिरः कन्धरातः ॥५३॥

जामदग्न्यः । अरे रे पुनरुक्ताकार दुराचार निशाचरचरम विरिञ्चिकुलकलङ्क लङ्कापपते पातकैकरसिक कुबेरवैरिन्नभिलषितरम्भापरीरम्भ दाक्षायणीप्रणामपरिहारिन्नेव ते कृष्यते दोर्दण्डमण्डलीसामर्थ्यसारः ।

रावणः । विहस्य स्वसारानुसारेण भार्गवो दशकण्ठमप्याकलयति । नेपथ्यं प्रति पुष्पक इतस्ततः ।

प्रविश्य पुष्पकम् । अयमहम् ।

रावणः । एष समारुरुक्षस इत्यर्धारोहणावरोहणनाटितकाभ्याम् । अहह मनाक्किल वीरव्रतसमयमुद्रामतिक्रान्तो ऽस्मि ।

जामदग्न्यः ।

वीरव्रताज्जहिहि रावण चन्द्रशालां
मा पुष्पकस्य मयि पादचरे ऽपि रामे ।
पश्यन्त्विमाः समरमप्सरसो ऽद्य तावन्
न्यक्पातिभिर्विहितमूर्ध्वचरैश्च बाणैः ॥ ५४ ॥

रावणः । अनभ्यस्तचरस्त्वैष समरारम्भ इति ममानुकम्पा ।

जामदग्न्यः । सोल्लुण्ठम् । पशुपतिनाप्यननुकम्प्यमानमनुकम्पस इत्यहो सकरुणा ते धिषणा । किं पुनरिदमुच्यते ।

यथाभ्यासं प्रवर्तन्ते त्वादृशामत्र पत्रिणः ।
हरान्तेवासिनस्त्वेते सर्वतोदिक्कविक्रमाः ॥ ५५ ॥

रावणः । तद्यदि तवाधुना भगवांस्त्रिनेत्रस्त्राता इत्युभावपि चापारोपणं नाटयतः ।

ततः प्रविशतः सशिष्यावृचीकपुलस्त्यौ भृङ्गिरिटिश्च ।

शिष्यः पुरो निर्दिशन् । साश्चर्यम् । किं उण दुद्दो एदाओ अखण्डपिण्डअसिहासंहचण्डोकिअचित्तभाणुणो तक्खणोववादडाहुत्तरणतारतरजच्चकंचणमअकेउदण्डमण्डलीओ अमन्दसद्धन्दसंपडिअजडिलजालालिपक्खालणासविसेसमुज्जलन्तअमिरासिअअसंठिअधअपडाडम्बरिल्लीओ णिविडुत्ताप-

म्भारपरिगमेवि अमुलायमाणसरसुप्पलाविच्छिण्णकणअकोअ-
णअपरिअरेण अ विराअमाणाओ विमाणपन्तीओ गअणपेर-
न्ताहिं झत्ति ओसरन्ति * ।

ऋचीकः । वत्स दाक्षायण ।

नश्यन्नानाविमानाङ्गणमणिवलभीरन्ध्रवातायनेभ्यो
वक्त्रैराकण्ठदृश्यैर्यदमरललना लोलमालोकयन्ति ।
यच्चेदं व्योम विद्युत्खचितमिव पुरस्तेन मन्ये किमन्य
द्दुत्साभ्यामाद्रियन्ते शिखिनिचयमुचो देवताः शस्त्रमय्यः ॥५६॥

पुलस्त्यः । सविशेषमालोक्य सखे तत्त्वानुगतस्ते तर्कः ।

एकत्रैकतमो परत्र दशधा कोर्णो यदाकर्ण्यते
टङ्कारस्तिरयन् जगन्ति धनुषामेकादशानामयम्
रामोऽसौ स च रावणो रणधरां धर्तुं समभ्युद्यता-
वोषद्वान्तकुशाङ्कुरामरवधूक्लेशप्रियैः पाणिभिः ॥ ५७ ॥

शिष्यः । एकतोऽवलोक्य । सचमत्कारम् । पेक्खह
पेक्खह इदो एदाओ अमन्दसिन्दूरसुन्दरिअकुम्भपब्भारभा-
सुराओ पअण्डमुण्डिमण्डलीमण्डिअमुण्डादण्डडम्बरड्डामराओ
पअट्टमअधाराधोरणीणीरन्धणिरुद्धरेणुरमणिअसरणीओ गल-
गुहाणिउज्जपुञ्जिअगज्जिअणिज्जिदजलदजालत्थणिदवित्थ-

* किं पुनरिति एता अखर्वपिण्डितशिखासङ्घचण्डीकृतचित्रभानव-
[illegible]मयकेतुदण्डमण्डल्या ऽमन्दस्व-
च्छन्दसंपतितजटिलज्वालालिप्रक्षालनासविशेषसमुज्ज्वल[illegible]ग्निराशिचयसं-
स्यतध्वजपटाडम्बरिण्यो निर्विशेषप्राग्भारपरिगमेप्यम्लायमानसरसोत्प-
लाविच्छिन्नकनककोकनदपरिकरेण च विराजमाना विमानपङ्क्त्यो गगन-
प्रान्तेभ्यो झटित्यपसरन्ति ।

राओ दोग्घट्टघटाओ ओदरन्ति *

भृङ्गिरिटिः । भद्र दाशायण साधु दृष्टं वारणास्त्रमिदम मन्त्रितं रावणेन यतः ।

उत्सर्पद्दर्पहेलागुलगुलितगलाडिण्डिमोड्डामरिण्यः
सव्याहन्यासकर्मक्रमरुचिररुचः सादिभिः शोभमानाः ।
एतास्तीव्राङ्कुशाग्रप्रगुणितशिरसः श्रेणयो वारणानां
प्रेङ्खद्भिः शीकराम्भस्स्तबकितककुभः केतुभिः संपतन्ति ॥५८

शिष्यः । इदोवि एदे उत्तुङ्गलाङ्गूलग्गालिङ्गिअगअणङ्गणुच्छङ्गा घणघोणघुरुघुराघोसघग्घरिज्जन्तगलगुहाकुहरप्फारफुल्लगल्लविदुरिल्ला विज्जुप्पुञ्जपिञ्जरिदद्दिट्ठिच्छडाकडक्खदुप्पेच्छा सहसत्ति सीहसंहा ओदरन्ति † ।

पुलस्त्यः । इदमपि द्विरदास्त्रप्रतिद्वंद्वि पञ्चाननास्त्रमामन्त्रितं जामदग्न्येन यतः ।

गुञ्जापुञ्जारुणाक्षैर्धुतविकटसटासंकटस्कन्धबन्धै-
र्विभ्रद्भिर्बभ्रु गात्रं खरनखरशिखाश्रेणिनिर्याणरौद्रैः ।
एतैः कण्ठप्रणालीप्रणयिघुरुघुराघोरनिर्घोषनिघ्नै-
र्निर्विघ्नं सिंहसंघैरिदमतिरभसात्क्रान्तमेवान्तरिक्षम् ॥५९॥

* प्रेक्षध्वं प्रेक्षध्वम् । इत एता अमन्दसिन्दूरसुन्दरितकुम्भप्राग्भारभासुराः प्रचण्डमुण्डमण्डलीमण्डितशुण्डादण्डडम्बराड्डामराः प्रवृत्तमदधाराधारणीनीरन्ध्रनिरुद्धरेणुरमणीयसरण्यो गलगुहानिकुञ्जपुञ्जितनिर्जितजलदजालस्तनितविस्तरा दीर्घघटघटा अवतरन्ति ।

† इतोऽप्येते उत्तुङ्गलाङ्गूलाग्रालिङ्गितगगनाङ्गणोत्सङ्गा घनघोणघुरघुराघोषघर्घरद्गलगुहाकुहरस्फारफुल्लगल्लव्यतिकरा विद्युत्पुञ्जपिञ्जरितदृष्टिच्छटाकटाक्षदुष्प्रेक्ष्या सहसैव सिंहसङ्घा अवतरन्ति ।

सर्वं साकूतम् । एतएत एतयोरन्तरे भवामः । शिष्यवर्जमितरं हस्तमुद्यम्य ।

विरम भार्गव संहर सङ्गरं
त्यज धनूंषि दशापि दशानन ।
विषहते न परस्परवैशसं
स भवतोर्भगवान् वृषभध्वजः ॥ ६० ॥

रावणः । सविषादं सोऽयं द्विधतोर्दोवपावकस्य गरिमसारः सीकरासारः । विमृश्य ।

वीरः स भार्गवमुनिः स च राक्षसेन्द्रो
योऽयं द्विधा प्रविततो यशसां प्ररोहः ।
कस्मान् न वाञ्छति मया स तमष्टमूर्ति-
रेकायनं त्रिजगति क्रियमाणमीशः ॥ ६१ ॥

जामदग्न्यः । सावज्ञम् ।

न्यक्कारो गुरुकार्मुकस्य कुरुते मां वीरवर्गे पुनः
साक्षाद्भृङ्गिरिटिगिरा पशुपतेराज्ञापयत्येष च ।
हा तत्किं करवै किमन्यदथवा याचे महीमन्तरं
येन स्यां सशरासनः सपरशुः कालाग्निरुद्रातिथिः ॥६२॥

इतरे तदेव पठन्ति । रावणः । भार्गवभार्गव देवादेशान्मित्रमसि तदिदमापृच्छसे गमनाय ।

जामदग्न्यः । यथात्थ मित्रमसि तदेव प्रेष्यसे । इतरे प्रियं नः प्रियं नः ।

नेपथ्ये । भगवन् भार्गव तत्रभवत्या परमे ब्रह्मणि वर्तमानया मैत्रेय्या लोकयात्रापरतन्त्रया च कात्यायन्या समुपरतकल्को याज्ञवल्क्यस्त्वामाह ।

अतिथिरसि किमन्यद्वेवदेवो गुरुस्ते
वयमपि च सदाराः साग्नयोऽस्मिन् वसामः ।
तदुपसर गृहांस्त्वं भृगोः पुत्रभाण्डं
बटुपरिषदभीष्टाः सन्त्वनध्यायचेष्टाः ॥ ६३ ॥

जामदग्न्यः । यथाह सूर्यशिष्यः ।

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ रामरावणीयो नाम द्वितीयोऽङ्कः ॥

॥ अथ तृतीयोऽङ्कः ॥

अतः परं विलक्षलङ्केश्वरो भविष्यति ।

ततः प्रविशति गृध्रमिथुनम् ॥

पत्नी । प्रिये सुवेगे भगवतो लक्ष्मीपतिलाञ्छनस्य निसर्गनागशत्रोरमृताहरणविश्रुतविक्रमस्य शकुन्तचक्रवर्तिनो वैनतेयस्यास्मत्कुलप्रथमपुंसः सकलगोत्रधुरन्धरेण भविष्यतापत्येन नूनमन्तर्वत्न्यसि यत् ते निशाचरमांसास्वादनेन तत्कीलालकवलेन च दोहदविधेरयमुपस्थितः समयः ।

सुवेगा । अयि चित्तसिहण्ड तेल्लोकेक्कमल्ल रक्खसरक्खाकरे पुलत्थकुमारे णन्दमाणे दुल्लहं दोहलअमिमं मण्णे * ।

* अये चित्रशिखण्ड त्रैलोक्यैकमल्ले राक्षसरत्नाकरे पुलस्त्यकुमारे नन्दमाने दुर्लभं दोहदकमिमं मन्ये ।

चित्रशिखण्डः । भवति यथात्थ किमुच्यते रावणः खल्वसौ पश्य ।

साक्षात्प्रपितामहः कमलभूर्मातः स कोऽप्युन्नतो
न स्तौति प्रणनाम यश्च वरदां देवीं भवानीमपि ।
यच्छौर्योदयसाक्षिणी च सकला सा भूर्भुवःस्वस्त्रयी
तं व्यावर्त्य दशास्यमन्यचरितस्तोत्रेण लज्जामहे ॥ १ ॥

किंतु ।

गतः स कालो यत्रासीत् मुक्तानां जन्म वल्लिषु ।
वर्त्तते सांप्रतं तासां हेतवः शुक्तिसंपुटाः ॥ २ ॥

यतः अनताडकाताडनोऽपि न निशाचरपतिरद्यापि निजदोर्दण्डचण्डिमोचितमाचरति ।

सुवेगा । हंहो गरुत्मद्गोत्तालङ्करण कधेसु कोदिसो उण सुन्दसुन्दरीए वहविडम्बणा संवुत्ता * ।

चित्रशिखण्डः । प्रिये श्रूयताम् । एकदा स भगवान् विश्वस्य मित्रं विश्वामित्रः सप्ततन्तुत्राणाय दाशरथिमयोध्यातः सिद्धाश्रमं सलक्ष्मणं राममानिनाय । वैतानिकं च विततान । तत्र यथोचितसामोद्गारिण्युद्गातरि शस्तमन्त्रसंस्कृताहुतौ होतरि प्रचरणकर्मधुर्येऽध्वर्यौ दिव्यां गिरमनुवर्तमाने यजमाने सम्यगवेक्षिताखिलकर्मणि ब्रह्मणि सरभसमनैरम्मदमदाम्भोलमनैन्दवममार्तण्डीयमचैत्रभानवं च ज्योतिरुदजृम्भत ।

सुवेगा । अच्चरिअमच्चरिअम् । तदोतदो † ।

---

* गरुत्मद्गोत्रालङ्करण कथय कीदृशो पुनः सुन्दसुन्दर्या वधविडम्बना संवृत्ता ।

† आश्चर्यमाश्चर्यम् ।

चित्रशिखण्डः । ततश्च सपुत्रदारेषु दिगन्तरादागतं किमिदमिति कान्दिशीकेषु मुनिषु तत्रोद्घोषि जनैः ।

रक्ताभ्यक्तोरुसृक्का गुरुकवलवलज्जाङ्गलव्यग्रतालुः
फेत्कारैः फुल्लगल्लव्यतिकरगुरुभिः कम्पयन्ती जगन्ति
अन्योन्येनाग्रपाणिप्रणयि शवयुगं ताडका ताडयन्ती
सेयं द्राग्दुष्टदंष्ट्राङ्कुरकषणरणत्कारभीमाऽभ्युपैति ॥ ३ ॥

सुवेगा । अहह भीसणाणं वि भीसणा हदासा । तदो तदो*

चित्रशिखण्डः । अथ स भगवान् कुशिकनन्दनस्तत्प्रमथनार्थे राममेव नियुङ्क्ते ।

सुवेगा । दुक्करमुवक्कन्तं भअवदा कोसिएण । तदो तदो † ।

चित्रशिखण्डः । ततः संजातस्त्रीवधविचिकित्सामुद्रो रामभद्रः सविनयमिदमाह ।

स्त्रीराक्षसी कथमिवात्र पतन्तु बाणाः
प्रेष्यस्य ते कुशिकनन्दन तत्प्रसाद ।
आदिश्यतामिह हि कोऽपि तपस्वितन्त्रे
मन्त्राक्षरैः कतिपयैर्य इमामपास्येत् ॥ ४ ॥

सुवेगा । अहो उचिदकारित्तणं राहवस्स । तदो तदो ‡ ।

चित्रशिखण्डः । अथैकजन्मानुभूतक्षत्रस्वभावः स भगवांस्त्रिपताकेन पाणिना चिबुके राममुन्नमय्य निजगाद ।

कालरात्रिकरालेयं स्त्रीति किं विचिकित्ससे ।
तज्जगत्त्रितयं त्रातुं तात ताडय ताडकाम् ॥ ५ ॥

---

* अहह भीषणानामपि भीषणा हताशा । ततस्ततः ।

† दुष्करमुपक्रान्तं भगवता कौशिकेन । ततस्ततः ।

‡ अहो उचितकारित्वं राघवस्य । ततस्ततः ।

सुवेगा । साकूतम् । तदोतदो * ।

चित्रशिखण्डः । ततः सहैव मुनिगिरां विरामेण रामकार्मुकतो भुजङ्गभोगभीषणा बाणपद्धतिराविरासीत् । उक्तं च लक्ष्मणेन ।

विध्वस्तहस्तयुगलं ललितान्त्रतन्त्र-
मुन्मुक्तरक्ततति खण्डितकालखण्डम् ।
उत्क्रान्तकृत्ति रचितं च शरैः शरीर-
मार्येऽखिलाङ्गपरिताडिनि ताडकायाः ॥ ६ ॥

सुवेगा । डिम्भत्तणेवि तरुणराहवोचिदं चरिदं रामभद्दस्स तदोतदो † ।

चित्रशिखण्डः । ततस्त्रैशङ्कवस्य शोकशङ्कोः शमयिता सुन्दासुरवधूवधचरित्रेण चित्रीयमाणः ।

साकं लेभे जृम्भकास्त्रैः समन्त्रै-
र्विश्वामित्रस्तुष्यतो यं कृशाश्वात् ।
रामायासौ तं धनुर्वेदमाद्यं
प्रीतः प्रादात् तत्र सौमित्रये च ॥ ७ ॥

सुवेगा । अहो से भरदमादामहस्स मुणिणो सुसरिससजोअगब्भाचरिअविब्भमा । किंच तदो कोसिएण पडिवण्णं ‡ ।

चित्रशिखण्डः । ततश्च शकुन्तलायाः पिता सुकेतुसुतोन्मथनपरीक्षितविक्रमं संक्रान्तकार्मुकोपनिषदं सलक्ष्मणं राम-

---

* ततस्ततः ।

† डिम्भत्वेऽपि तरुणराघवोचितं चरितं रामभद्रस्य ।

‡ अहो अस्य भरतमातामहस्य मुनेः सुसदृशसंयोगगर्भाश्चरितविभ्रमाः । किंच ततः कौशिकेन प्रतिपन्नम् ।

मादाय शङ्करशरासनारोपणप्रवर्तितसीतास्वयंवरयाचां मिथि-लां पुरीं प्रत्युच्चचाल ।

सुवेगा । तदोतदो * ।

चित्रशिखण्डः । ततस्तेषां ताटकेयौ निजतेजस्तिरस्कृत-मार्तण्डमरीचिर्मारीचः सततोद्यतबाहुः सुबाहुश्च जननीवध-विरुद्धावध्वानमनुरुन्धाताम् ।

सुवेगा । ठाणेक्खु अहिणिविट्ठा दुट्ठा दुट्ठरक्खसोसुदा तदो किं संवुत्तं ताणं † ।

चित्रशिखण्डः । यत्तयोर्मातुः । तथाहि ।

कोदण्डात्तरलमुदञ्चतः शरस्य
द्राग्द्वेधा व्यधित सुधारया सुबाहुम् ।
मारीचं सपदि च पुङ्खपत्रवातै-
रम्भोधेः पुलिनचरं चकार रामः । ॥ ८ ॥

सुवेगा । सपरितोषम् । रक्खसकुलक्खअकारिक्खु रामअ-न्दचरिदम् ‡ ।

चित्रशिखण्डः । तस्माच्च समरतः सुचिरसंचितेन निशाच-राणामसृजा मांसेन च संपादय दोहदम् ।

सुवेगा । णाह एव्वं तुए उवअरन्तेण णिज्जिदसअलस-उन्तसीमन्तिणीसोहग्गा सुवेगा कआ किं पुण किंपि पुच्छी-अदि § ।

---

* ततस्ततः ।

† स्थाने खल्वभिनिविष्टौ दुष्टौ दुष्टराक्षसौसुतौ । ततः किं संवृत्तं तयोः ।

‡ राक्षसकुलक्षयकारि खलु रामचन्द्रचरितम् ।

§ नाथ एवं त्वयोपकुर्वता निर्जितसकलशकुन्तसीमन्तिनीसौभाग्या सुवेगा कृता किं पुनः किमपि पृच्छ्यते ।

चित्रशिखण्डः । प्रिये समादिश्यताम् ।

सुवेगा । कीस दशाणणोवि अवमाणणासहणसहावो वट्टदि * ।

चित्रशिखण्डः । अयि सुपत्रिणि सर्वावमानी दशाननः कथमवमाननां सहते । किंतु सीताविरहवैधुर्यमत्रापराध्यति । न विना हिमानीमचण्डो मार्तण्डः ।

सुवेगा । कीदसा उण सीदाविरहव्वेदणविणोदा दसाण-णस्स † ।

चित्रशिखण्डः । लङ्कापुरचारिणा त्रिकूटाचलपत्रिराजेन रत्नशिखण्डेन भवद्भ्रात्रेण निवेदिता एव ।

सुवेगा । के उण दे ‡ । चित्रशिखण्डः । नन्वेते कथ्यन्ते ।

इन्दुः सीतावदनसदृशो जानकीनेत्रहृद्यं
नीलाम्भोजं बिसकिसलया मैथिलीहासभासः ।
सम्यक्ताम्यादिति च बृहवस्तस्य जाता जगत्यां
लङ्काभर्तुर्जनकतनयाविप्रलम्भे विनोदाः ॥ ९ ॥

विनोदान्तरं पुनरिदमद्य । यत्किल भगवतः पुरन्दरस्या-देशात्तत्रभवता भरताचार्येण सीतास्वयंवरचरितसंबद्धं नूतनं नाटकमुपनिबद्धं सुरसदसि प्रयुक्तं च । तद्दर्शनाय दशाननेन द्रौहिणिर्भणितः । तेनचाप्सरोभिः सह पुत्रशतमपि लङ्कां पुरीं प्रति प्रहितमिति ।

---

* कथं दशाननोऽप्यवमाननासहनस्वभावो वर्तते ।

† कीदृशाः पुनः सीताविरहविनोदा दशाननस्य ।

‡ के पुनस्ते ।

सुवेगा । ता एहि अम्मेवि णिअरज्जाहिट्ठाणं विंभगिरिं गदुअ णिबिडणीडणिवासिणो दोहलअं संपादेम्ह * इति परिक्रम्य निष्क्रान्तौ ।

मिश्रविष्कम्भकः ।

ततः प्रविशति रावणः प्रहस्तश्च ।

रावणः । मदनाकूतमभिनीय । हृदय दिष्ट्या वर्द्धसे सीताप्रतिकृतिदर्शनेन । नेपथ्ये । जयजय त्रिजगत्पते पौलस्त्य सुखाय सायंतनी सन्ध्या भवतु देवस्य संप्रति हि ।

माञ्जिष्ठीकृतपट्टसूत्रसदृशः पादानयं पुञ्जयन्
यात्यस्ताचलचुम्बिनीं परिणतिं स्वैरं ग्रहग्रामणीः ।
वात्यावेगविवर्तिताम्बुजरजश्छत्रायमाणः क्षणं
क्षीणज्योतिरितोऽप्ययं स भगवानर्णोनिधौ मज्जति ॥१०॥

रावणः । दिष्ट्या गतं दिवसेन । भोभो प्रहस्त तदुच्यन्तां वैरिञ्चा मुनयः प्रस्तूयतामिति ।

प्रहस्तः । नेपथ्याभिमुखमवलोक्य । भोभो भरतपुत्राः प्रेक्षणकक्रते कृतक्षणः क्षणदाचरचक्रवर्ती तत्प्रस्तूयताम् । प्रविश्य कोहलः ।

कर्पूर इव दग्धोऽपि शक्तिमान् यो जनेजने ।
नमः शृङ्गारबीजाय तस्मै कुसुमधन्वने ॥ ११ ॥

रावणः । द्वादशपदेयं प्रवर्तिता नान्दी तत्प्रस्तावयिष्यति ।

कोहलः । तत्रभवतः परमेष्ठिनो मानसभुवः प्रथमपुत्रस्य नाट्ययोनेर्भरताचार्यस्य कृतिरभिनवं सीतास्वयंवर इति नाटकं

---

* तत् एहि आवामपि निजराज्याधिष्ठानं विन्ध्यगिरिं गत्वा निबिडनीडनिवासिनो दोहदं संपादयावः ।

प्रयोक्तव्यम् । अतः कमलसम्भवोपदिष्टनाट्यवेदेन स्वपौरुषप-रितोषितखण्डपरशुदर्शितलास्यताण्डवप्रपञ्चचतुरेण भवता दीयमानमवधानमभ्यर्थये । यतः ।

श्रवणैः पेयमनेकैर्दृश्यं दीर्घैश्च लोचनैर्बहुभिः ।
भवदर्थमिव निबद्धं नाट्यं सीतास्वयंवरणम् ॥ १२ ॥

रावणः । किं पुनरिदमसंस्तुतं प्रयस्तूते । कः पुनरसौ यो ऽयमत्रमयि रावणेऽपि सति सीतां स्वयं वृणुते । विमृश्य । भवतु निरङ्कुशाः कविवाचः ।

कोहलः । समन्तादवलोक्य अहो राक्षसराजस्य त्रिभुवन-शिरःशेखरायमाणा प्रभुशक्तिः । तथाहि ।

ज्योतींषि प्रस्तुवन्ति प्रतिफलनवशान्मौक्तिकन्यासलक्ष्मी-
मिन्दोर्ज्योत्स्ना वितानीभवति भगवतां दर्पणत्वं रवीणाम् ।
सन्ध्यारागश्च रङ्गे रचयति सहसा सान्द्रसिन्दूररेखां
स्वेदच्छेदाय चैते दिशिदिशि मरुतस्तालवृन्तीभवन्ति ॥ १३ ॥

भोभो लङ्केश्वरसभासदः स तत्रभवान् द्रौहिणिरह ।

वाग्वैदर्भी मधुरिमगुणं स्यन्दते श्रोत्रलेह्यं
वस्तुन्यासो हरति हृदयं सूक्तिमुद्रानिवेद्यः ।
सद्यः सूते रसमनुपमप्रौढिजन्मा प्रसादः
संदर्भश्रीरिति कृतधियां धाम गीर्देवतायाः ॥ १४ ॥

ततश्च ।

सुवर्णबन्धविद्योति कुरुत श्रवणाश्रयम् ।
सच्छायमुज्ज्वलवृत्तं काव्यं मुक्तामयं बुधाः ॥ १५ ॥

नेपथ्ये गीयते ।

प्रकटितरामाम्भोजः कौशिकवान् सपदि लक्ष्मणानन्दी
सुरचापदमनहेतोरयमवतीर्णः शरत्समयः ॥ १६ ॥

कोहलः। कथमुपक्रान्तं भरतपुत्रैः। यदियं रामलक्ष्मणानुगतस्य भगवतो विश्वामित्रस्य प्रावेशिकी ध्रुवा। तदहमप्यनन्तरकरणीयाय सज्जो भवामि। इति निष्क्रान्तः।

॥ प्रस्तावना ॥

ततः प्रविशति विश्वामित्रो रामलक्ष्मणौ च।

विश्वामित्रः। अहो तत्त्वेऽभिनिविष्टं मनो जनकस्य। यद्वा याज्ञवल्क्याद्यजुर्विज्ञानविभवः खल्वसौ। स हि चन्द्रमसोऽनुभावो यदस्य ग्रावाणोऽपि निस्यन्दन्ते।

रामलक्ष्मणौ। भगवन्नुपाध्याय किमसौ वैदेहः शुक्लान्यपि यजूंषि विज्ञाय याज्ञवल्क्यतो न वनाय प्रतितिष्ठते।

विश्वामित्रः। वत्स दाशरथे राम वत्स लक्ष्मण स खलु राज्याश्रममहामुनिरित्थं समर्थयते।

स्थितिः पुण्ये रण्ये सह परिचयो हन्त हरिणैः
फलैर्मेध्या वृत्तिः प्रतिनदि च तल्पानि दृषदः।
इतीयं सामग्री फलति हि विरक्त्यै स्पृहयतां
वनं वा गेहं वा सदृशमुपशान्तस्य मनसः ॥ १७ ॥

रामः। सत्यमिदं गीयते। अतथाविधो न तथाविधरहस्यवेदी।

रावणः। साक्षेपम्। अये अयमसौ रामो दाशरथिर्यस्ताडकारिस्ताडकेयारिश्च। मुनिमुद्दिश्य। अहो क्षत्रियब्राह्मणस्याभिचारे चातुर्यं यदस्मत्परिजनेऽपि जनितवानयमपि स-

त्रियडिम्भो डिम्भडम्बरम् ।

लक्ष्मणः । पुरोऽवलोक्य । अये सविधीकृतधनुषि स्वयंव रयात्राभुवि वर्त्तामहे । यतः ।

क्वणत्कनककिङ्किणीमुखरतोरणैर्गोपुरै-
र्विचित्रमणिदीधितिस्फुरणसूचितेन्द्रायुधैः ।
चकास्त्ययमवाङ्मुखीकृतनभश्चरीलोचनः
स्थितोऽत्रतनरेश्वरः किमपि मञ्चहर्म्योच्चयः ॥ १८ ॥

विश्वामित्रः । समन्तादवलोक्य ।

पुरविजयि तदेतत् कार्मुकं चन्द्रमौले-
र्यमिह जनकानामग्रणीर्योगिनां च ।
अयमपि च निमीनां धर्मबन्धुः पुरोधाः
सुरयजनसमुत्था मैथिली चेयमत्र ॥ १९ ॥

ततः प्रविशन्त्युपविष्टा यथानिर्दिष्टा जनकशतानन्दसीताः प्रतीहारी धात्रेयिका च ।

शतानन्दः । भोः सीरध्वज अद्य खलु ताडितताडकाकुटुम्बस्य रामभद्रस्य दर्शनेन दशरथशैशवमनुस्मारितोऽस्मि यत्तेनापि ।

अदृष्टश्मश्रुभेदेन गतेन त्वष्टामित्रताम् ।
वज्रपाणेः कृतं राज्यमदैत्यमपदानवम् ॥ २० ॥

जनकः । एवमेवैतत् । न खल्विक्ष्वाकूणामपेक्षितवयःप्रक्रमो विक्रमः ।

शतानन्दः । हेमप्रभे त्र्यम्बकधनुःसमीपवर्त्तिनीं कुरु राजपुत्रीं प्रवृत्ता स्वयंवरयात्रा ।

सीता धात्रेयिका तथा कुरुतः ।

विश्वामित्रः । वत्स लक्ष्मण यथानिर्दिष्टं जनकासनास न्नवर्तिनं मञ्चकैकदेशमारोहय रामभद्रम् । आरोह च स्वयं येन सीरध्वजोऽनुसंधत्ते ।

रामलक्ष्मणौ तथा कुरुतः ।

रामः । स्वगतम् । अये इयमसौ सीता यस्याः स्वयं भगवती वसुमती माता यागभूमिर्जन्ममन्दिरं इन्दुशेखरकार्मुकारोपणं च जामातृगुणः । सस्पृहं निर्वर्ण्य ।

समन्तात् साभोगं न च कुचविभागाञ्चितमुरो
नितम्बः स्वां लक्ष्मीमभिलषति नाद्यापि लभते ।
दृशो लीलामुद्रा स्फुरति च नचातिस्थितिमती
तदस्यास्तारुण्यं प्रथममवतीर्णं विजयते ॥ २१ ॥

विचिन्त्य । हंहो हृदय इतः प्रभृति नूनमस्खलितशासनः कुसुमायुधो भविता । पश्य ।

वहतु धनुरसङ्गाद्दैवतं वैणवं वा
प्रहरतु च पृषत्कैः कौसुमैरायसैर्वा ।
तदपि मकरकेतुर्मूर्ध्नि धन्वीश्वराणा-
मियमिह युवभावं यावदङ्गीकरोति ॥ २२ ॥

सम्यग्विभाव्य । तामियं वयोवस्थामलङ्करोति यस्यामभिनवाकल्पविकल्पविभ्रमभङ्गिव्यग्रमानसा शङ्के दिवानिशं तिष्ठतीति । यतः ।

उत्तालालकभञ्जनानि कबरीपाशेषु शिक्षारसो
दन्तानां परिकर्म नीविनहनं भ्रूलास्ययोग्याग्रहः ।

तिर्यग्लोचनवर्तितानि वचसां छेकोक्तिसंक्रान्तयः

स्त्रीणां स्नायति शैशवे प्रतिपलं कोऽप्येष केलिक्रमः ॥ २३ ॥

रावणः । इयमसौ हृदयविशल्यकरणौषधिर्मैथिली । तदः-खिन्ननेत्रसंपातनेन पश्याम्येनाम् । सुचिरं विभाव्य ।

धम्मिल्लो ललितः स्मितं शुचि दृशौ दीर्घे भ्रुवौ भङ्गुरे

पाशाभे श्रवसी विशालमलिकं माञ्जिष्ठपृष्ठोऽधरः ।

कण्ठो रुक्मरुचिः समुन्नतमुरः काम्यं च काञ्चीपदं

दृग्द्वन्द्वानि चिरं विभज्य दशधा तन्मैथिलीं पश्यत ॥ २४ ॥

आकाशे । सीतामनुसंधाय सोन्मादमिव ।

तरङ्गय दृशोऽङ्गने पततु चित्रमिन्दीवरं

स्फुटीकुरु रदच्छदं व्रजतु विद्रुमः श्वेतताम् ।

क्षणं वपुरपावृणु स्पृशतु काञ्चनं कालिका-

मुदञ्चय मनाङ्मुखं भवतु च द्विचन्द्रं नभः ॥ २५ ॥

प्रतीहारी । समन्तादवलोक्य भूमिपालान् यत् सत्यं निरुपमरूपसंपदो जनस्य साहायकेन स भगवान् कुसुमायुधः किमपि कामिजनं विडम्बयति यतः ।

एतेनोच्चैर्विहसितकसौ काकलीगर्भकण्ठो

लुम्पच्चत्तुः प्रहितममुना साङ्गभङ्गः स्थितोऽयम् ।

हारस्यायं कलयति करेणैष हर्षाच्च किंचित्

स्त्रैणः पुंसां नवपरिगमः काममुन्मादहेतुः ॥ २६ ॥

किंचिदुच्चैः ।

शृणुत जनकशुल्कं क्षत्रियाः सर्व एते

दशवदनभुजानां कुण्ठिता यत्र शक्तिः ।

नमयति धनुरैशं यस्तदारोपणेन
त्रिभुवनजयलक्ष्मीमैथिली तस्य दाराः ॥ २७ ॥

रावणः । सक्रोधहासम् । अप्यलीकऋषे मुढ कथमिव क-
रतलतुलितकैलासशैलोच्चयाः कार्मुकलतारोपणेऽपि दशक-
गटबाहवः कुण्ठाः । किंच रे विचतगंमन्य रुद्राद्रेस्तुलनमि-
त्यादि पठति ।

हेमप्रभा । सहि जाणइ उवक्कन्ता धणुज्जता ता सफलपरि-
स्सम होदु संपदं पआवइणो पिअसहीए रूवणिम्माणणि-
उणत्तणं अत्थु अ कदत्थो कुसुमकोअण्डस्स कोअण्डजोग्गो
परिस्समो * ।

प्रतीहारी । पुरोऽवलोक्य स्वगतम् । अये नरक एव प्रथम-
मुपस्थितः । प्रकाशम् ।

कृष्णागुरुद्रुमतलेषु सुराङ्गनाभि-
रामोदिगन्धमृगबन्धुषु गीतकीर्तिः ।
शौरेर्वराहवपुषो जगतीकलत्रे
प्राग्ज्योतिषाधिपतिरेष सुतः किलाभूत् ॥ २८ ॥

किंच ।

अस्योद्योगे प्रसर्पत्पटुपटहरवोद्रिक्तदानद्रवाणां
सन्नाहन्यासदर्पद्विगुणिततरसां वारणानां भरेण ।
निःशेषन्यञ्चदुर्वीवलयपरिणतिस्रस्तसन्नाहबन्धः
पृष्ठास्थीनि विलोलं कलयति कलया जर्जरं कूर्मराजः ॥ २९ ॥

* सखि जानकि उपक्रान्ता धनुर्यात्रा तत् सफलपरिश्रमं भवतु साम्प्रतं प्रजापतेः प्रियसख्या रूपनिर्माणनिपुणत्वम् । अस्तु च कृतार्थः कुसुमकोदण्डस्य कोदण्डयोग्यः परिश्रमः ।

हेमप्रभा । दंसणमेत्तमहणिज्जसकामरूवो कामरूवेसरो एसो ता इमस्सिं तरुणतापिच्छरिंछोलीसरिच्छच्छात्रा णिवडन्तु णिविडकडक्खविक्खेवा * ।

सीता । जो सुरपडिपक्खो असुरो † ।

हेमप्रभा । सहि मा उत्तम्म ण असुरसमारोवणिज्ज मङ्करसरासणम् ‡ ।

प्रतीहारी । अहो प्रभावो भवानीवल्लभस्य यद्वसुमती सुनरपि ।

दोर्दण्डचरितोच्चण्डा हरचिन्ताचमत्कृतः ।
कार्मुकारोपणायैव समुत्थाय पुनः स्थितः ॥ ३० ॥

रावणः । धिग्भवन्तं वासुन्धरेय धिक् । यदभिमानिना- मारम्भस्यानिर्वहणममन्दो दुर्यशःकन्दः ।

प्रहस्तः । देव न सर्वो दशाननः ।

प्रतीहारी । अन्यतोऽवलोक्य स्वगतम् । अये कथमसौ पाण्ड्यः । प्रकाशम् ।

यत्कीर्तिं मलयाद्रिचन्दनलताकुञ्जे भुजङ्गाङ्गनाः
श्रुत्वा तच्छबरीजनात् फणिपतेर्गायन्ति संगीतिषु ।
पाण्ड्यः सोऽयमुदन्वदन्वयवृषा किंचान्यदस्य स्वयं
दातुं मौक्तिककामधेनुरसमा सा ताम्रपर्णी सरित् ॥ ३१ ॥

अपिच ।

* दर्शनमात्रमहनीयकामरूपः कामरूपेश्वर एषः । तदस्मिंस्तरुणता- पिच्छकान्तिसदृशच्छाया निपतन्तु निबिडकटाक्षनिक्षेपाः ।

† यः सुरप्रतिपक्षोऽसुरः ।

‡ सखि मा उत्ताम्य नासुरसमारोपणीयं शङ्करशरासनम् ।

वाचः संवननं सतां रणविधिः क्लृप्तामरीवल्लभो
नेत्रोन्मादकरं वपुर्मृगदृशां हस्तावचेयं यशः ।
इत्येतस्य निसर्गसुन्दरगुणस्यैतत्परं लाञ्छनं
पात्रापात्रविवेचनं न यदभूत् सर्वस्वदानेष्वपि ॥ ३२ ॥

हेमप्रभा । कपोलकन्तिनिब्भच्छिअमुद्धमहूअकुसुमपण्डिमे पण्डुमेदणीणाहो एसो ता इमस्स वअणसदवत्ते णिवेसिअ संचरन्तछच्चरणरिञ्छोलीसच्छाअं दिट्ठिम् * ।

सीता । जो दविडचूडामणी † ।

प्रतीहारी । साकारसंवरणं विहस्य ।

रभसादयमादाय कोदण्डं मदनद्विषः ।
व्रीडाविनमितग्रीवो वन्दित्वा पुनरुज्झति ॥ ३३ ॥

रावणः । विहस्य अहो द्रविडपतेः सुसूत्रितस्त्यागकारणपरिग्रहः ।

प्रतीहारी । अन्यतोऽवलोक्य । स्वगतम् । अये अयं माहिष्मतीपतिः । प्रकाशम् ।

अत्रेर्लोचनशुक्तिमौक्तिकमणेर्देवात्सुधादीधितेर्गोत्रं हैहयभूभुजां यदुदगात्तस्मिन्नभूदर्जुनः ।
दोःसीमन्तितनर्मदेन वपुषा पौलस्त्यदर्पद्रुहः सूनुर्वाञ्छितमेघनादविजयस्तस्यैष शत्रुंतपः ॥ ३४ ॥

रावणः । आः जरत्क्षत्रियप्रतीहार दुरभिधायिनमेनं त्वा मृष्यतां नाम दशास्यः । वत्समेघनादानन्दापदं पुनरयं न लभते चन्द्रहास इति खड्गमादित्सते ।

---

* कपोलकान्तिनिर्भर्त्सितमुग्धमधूककुसुमपाण्डिमे पाण्ड्यमेदिनीनाथ एष तदस्य वदनशतपत्रे निवेश्य संचरत्षट्चरणकान्तिसच्छायां दृष्टिम् ।

† यो द्रविडचूडामणिः ।

प्रहस्तः । देव मुनिजनप्रयोज्यं प्रेक्षणकमेतत् तदलमकाण्डमरम्भेण ।

प्रतीहारी ।

यन्मेखला भवति मेकलशैलकन्या
वीतेन्धनो वसति यत्र च चित्रभानुः ।
तामेष पाति कृतवीर्ययशोवतंसां
माहिष्मतीं कलचुरेः कुलराजधानीम् ॥ ३५ ॥

अपिच ।

अस्याहवे हरिचमूखुरखण्डितोर्वी-
पांसुप्रसारपरिपूर्तिभिया वहन्ति ।
नेत्राणि नित्यविकचानि मरुत्तरुण्या
नीरन्ध्रपाणिपुटयुग्मपिधानवन्ति ॥ ३६ ॥

हेमप्रभा । गुरुअणदंसिअविणअणम्मदे णम्मदेक्कालङ्करणमाहिस्सईणअरणरिन्दा एसो ता इमस्सिं तरलपह्मलधवलविसाला लाअण्णरत्तणीला दिज्जन्तु सहसेति णेत्तपेरन्ता * ।

सीता । जो खत्तिअकुलकुमारोवि भविअ अवमाणिअपरसुरामपरक्कम्मो † ।

प्रतीहारी । स्वगतम् । अहो गर्वगरिमा हैहयकुलकुमारस्य । प्रकाशम् ।

त्रैयम्बकेऽपि कोदण्डे दोर्दण्डमदडामरः ।
अयमाद्रियते वीरो भारोपणपणक्रियाम् ॥ ३७ ॥

* गुरुजनदर्शितविनयनर्मदे नर्मदैकालङ्करणमाहिष्मतीनगरनरेन्द्र एष तदस्मिंस्तरलपक्ष्मलधवलविशाला लावण्यरक्तनीला दीयन्तां सहसैव नेत्रपर्यन्ताः ।

† यः क्षत्रियकुलकुमारोऽपि भूत्वाऽवमानितपरशुरामपराक्रमः ।

प्रहस्तः। मूढ दशकण्ठायसे किंतु न बन्दीकृतमहेन्द्रोऽसि।

प्रतीहारी। अन्यतोऽवलोक्य स्वगतम्। अये अयमितश्चेदिपतिः। प्रकाशम्।

मौनाम्बयवरनिदानधनुर्धरेण
दग्धात् पुरत्त्रितयतो विभुना भवेन।
खण्ड निपत्य भुवि या नगरी बभूव
तामेष वेझतिलकस्त्रिपुरीं प्रशास्ति॥ ३८॥

किंच।

पाणिप्रस्थैर्बकुलसुमनःसौरभं यो मिमीते
दम्पत्योर्यः सुरतचरिते सौख्यसंख्यां करोति।
यश्च ज्योत्स्ना चुलुकपुटकैः काममाचामतीन्दोः
शक्रः स्तौतु स खलु निखिलान्यस्य कीर्त्यद्भुतानि॥ ३९॥

इन्दुप्रभा। अमन्दमअणमअदाणपअडहाले इहालेसरो एसो ता इम पेक्ख तिरिच्छदंसणलीलाणिमीलिअकालिमेण कलिअमसिहण्डपण्डिमेण दिट्ठिच्छडाकडक्खेण *।

मीना। जो सो णम्मदालङ्किदमण्डलाहिपई †।

प्रतीहारी।

मानी गिरिशकोदण्डमयमाकलयन् दृशा।
मञ्जो निभृतमुन्मार्ष्टि निजदोर्दण्डमण्डलम्॥ ४०॥

रावणः। अहो मेकलपतेः स्वपरिच्छेदवैदग्धी।

---

* अमन्दमदनमददानप्रकटभाले दशार्णेश्वर एष तदिमं प्रेक्षस्व तिर्यग्दर्शनलीलानीमीलितकालिम्ना कलितशशिखण्डपाण्डिम्ना दृष्टिच्छटाकटाक्षेण।

† यः स नर्मदालङ्कृतमण्डलाधिपतिः।

प्रतीहारी । अन्यतोऽवलोक्य । स्वगतम् । अयमितः सिंहलेश्वरः । प्रकाशम् ।

यस्याम्बुधिः स भगवान् स च रोहणाद्रिः
कोशाविमौ मदनमन्त्रपदैर्वचोभिः ।
सोऽयं प्रियो यदि हसन् मृदु सिंहलेन्द्रः
क्रीडानिधानमनुरोधपरं धिनोति ॥ ४१ ॥

किञ्च ।

यस्योच्चण्डासिदण्डहतिविदलितैर्वैरिवर्गैरलक्ष्य-
क्षिप्तास्त्रोद्भ्रान्तवीरप्रतिबलकलनाशून्यसंग्राममार्गे ।
जीवत्संस्कारशक्त्या भुवि चरति चिरात्कृत्तबन्धं कबन्धे
दत्तो देवीभवद्भिः सह सुरकुसुमैरात्मनःसाधुवादः ॥ ४२ ॥

हेमप्रभा । असमत्तजोव्वणारोहणारम्भे रोहणमाणिक्कगिरिणो परमेसरो एसो ता इमं णिज्झाअन्ती कुण वण्णविसट्टकन्दोट्टणिउरम्बकरम्बिअं अम्बरद्धन्तं * ।

सीता । जो कोत्थुहसगोत्तरअणरइदसेहरालङ्किदसिरुद्देसो † ।

प्रतीहारी । स्वगतम् । अनिश्चिन्वता चित्तेन मन्दादरेवायम् । प्रकाशम् ।

अस्य चण्डीशकोदण्डे स्वदोर्दण्डे च भूपतेः ।
गतागतशते सख्यं विदधाते विलोचने ॥ ४३ ॥

---

* असमस्तयौवनारोहणारम्भे रोहणमाणिक्यगिरेः परमेश्वर एष तदिमं निध्यायन्ती कुरु वर्णविशदकमलनिकुरम्बकरम्बितमम्बरार्द्धान्तम् ।

† यः कौस्तुभसगोत्ररत्नरचितशेखरालङ्कृतशिरउद्देशः ।

रावणः । सिंहलपते किमिदं संदिह्यते न च संदेहदेशो वीरव्रतनिर्वाहः ।

प्रतीहारी । अन्यतोऽवलोक्य । स्वगम् । कथं मथुरानाथः । प्रकाशम् ।

हन्तुं रिपूनवतरिष्यति शार्ङ्गपाणिः
कंसप्रलम्बवृषकेशिमुखानिहेति ।
यस्यामशुश्रुम पुराणकवेर्वचांसि
तामेष पार्थिवपतिर्मथुरां प्रशास्ति ॥ ४४ ॥

किंच ।

दृष्ट्वा व्योमनि बालमभ्रशकलं लेह्यं जगच्चक्षुषां
गोपानां कुसुमावतंसजननं नृत्यप्रदं बर्हिणाम् ।
यात्रावेशहरं जिगीषुमनसामस्य स्फुटत्कञ्चुकः ।
कान्ताभिः सुहृदां द्विषां च युगपत् प्राप्तः प्रमोदोत्सवः ॥४५॥

हेमप्रभा । णिसग्गसव्वङ्गमहुरे महुरेक्कालङ्करणं एसो ता इमस्सि णिवेसअ दिट्ठिं जइ तुमं णिरुवमरूवरेहादंसणुक्कण्ठाविसंठुलमाणसासि * ।

सीता । जो विन्दावणविहारदुल्ललिओ † ।

प्रतीहारी । स्वगतम् । कथमधिगतकोदण्डपाण्डित्योऽप्यय-मुदास्ते । प्रकाशम् ।

आरोपयतु वा मा वा राजैष हरकार्मुकम् ।
सूच्यतेऽस्य धनुर्योग्या प्रकोष्ठकिणमालया ॥ ४६ ॥

* निसर्गसर्वाङ्गमधुरे मथुरैकालङ्करणमेष तदस्मिन्निवेशय दृष्टिं यदि त्वं निरुपमरूपरेखादर्शनोत्कण्ठाविसंष्ठुलमानसाऽसि ।

† यो वृन्दावनविहारदुर्ललितः ।

रावणः । सोपहासम् । कथं मधुराधिपतिर्महाधन्वी न सुरचापारोपणकर्मणि परमप्रवीणः ।

प्रतीहारी । अन्यतोऽवलोक्य स्वगतम् । अयमितोऽवन्तिपतिः । प्रकाशम् ।

निर्वाणैकरुचिर्भवश्च भगवांस्त्रैलोक्यलीलागुरु-
र्देवोऽसौ मकरध्वजश्च वसतो विश्रान्तवैरव्रतम् ।
यस्यामाश्रमतृष्णयैव नगरीमेकासनीं तामसौ
शिप्राम्भःपरिखावतीं नरपतिः सत्यव्रतो रक्षति ॥ ४८ ॥

किंच ।

वीरश्रीवेणिबन्धो भुजभुजगफणा शत्रुषु भ्रूपताका
देवस्य प्रेतभर्तुः पृथुतरपृतनाद्वीपिनीवीचिलेखा ।
क्रोधाग्नेर्धूमवर्तिः सुरयुवतिदृशां शृङ्खलादाम दीर्घं
लक्ष्मीलीलाकटाक्षः प्रतिसमरमभूदस्य जैत्रः कृपाणः ॥४९॥

हेमप्रभा । रहचलणचडुलणिअम्बुब्भेसविसाले विसालेक्कमाभिलासो एसो ता कीरउ इमस्सिं कवणमण्डलतण्डवपण्डिच्चपत्तलब्भूलदालङ्किदा दिट्ठी * ।

सीता । जो तिउरडहणट्ठाणट्ठिअमहाकालणामन्तरिअखण्डपरसुणामपवित्तिअणिहालवट्टो † ।

प्रतीहारी । स्वगम् । कथं धनुरारोपणपराङ्मुखोऽयम् । प्रकाशम् ।

---

* रथचरणनितम्बोद्भेशविशाले विशालैकसाभिलाष एष तत् कोर्यतामस्मिन् कणमण्डलताण्डवपाण्डित्यपत्रलभ्रूलतालङ्कृता दृष्टिः ।

† यस्त्रिपुरदहनस्थानस्थितमहाकालनामान्तरितखण्डपरशुनामपवित्रितनिभालपट्टः ।

नेत्रत्रिभागमात्रेण निरीक्ष्य हरकार्मुकम् ।

यत्र स्थितो वलत्कण्ठः सुहृदालापतत्परः ॥ ४९ ॥

रावणः । हंहो कुशस्थलीनाथ कोऽयमनाकलितकालपरिणामजर्जरेऽपि धनुष्यनध्यवसायस्तव ।

प्रतीहारी । अन्यतोऽवलोक्य । स्वगतम् । कथमयं क्रथकैशिकाधिपतिः । प्रकाशम् ।

वाग्देवता वसति यत्र रसप्रसूति-
र्लीलास्पदं भगवतो मदनस्य यच्च ।
प्रेङ्खद्विदग्धवनिताञ्चितराजमार्गं
तत्कुण्डिनं नगरमेष विभुर्बिभर्ति ॥ ५० ॥

किंच ।

रूपाधारैकवेधाः कुलगृहमुचितं चातुरीचेष्टितानां
कन्दर्पाह्वानविद्या हृदयहृतिकरी रागिणां मुक्तिहेतुः ।
अत्वैतचाम नष्टेष्वरिषु रणभुवो दिव्यभावाप्तमेषु
व्यर्थः स्वःसुन्दरीणां वरवरणविधौ वेषलाभो बभूव ॥ ५१ ॥

हेमप्रभा। सिणिद्धसामलघणकुडिलकुन्दले कुन्दलेसरो एसो ता इमस्स दंसणेण सहलीकुरु पसदसमप्पमाणं णअणणिम्माणम् * ।

सीता । जो मरहट्ठवरिट्ठो † ।

प्रतीहारी । स्वगतम् । अये प्रकृतिपराधीनं चरितमेतस्य । प्रकाशम् ।

* स्निग्धश्यामलघनकुटिलकुन्तले कुन्तलेश्वर एष तदस्य दर्शनेन सफलीकुरु प्रसृतिसमप्रमाणं नयननिर्माणम् ।

† यो महाराष्ट्रवरिष्ठः ।

हरचापसमारोपे प्रेरितोऽप्यनुजीविभिः ।
स्वरूपं वर्णयत्येष कुन्तविद्याविशारदम् ॥ ५२ ॥

रावणः । अति हि नाम शैशवोचितमाचरितमनेन ।

प्रतीहारी । अन्यतोऽवलोक्य । स्वगतम् । कथमयं काञ्चीपुरपरमेश्वरः । प्रकाशम् ।

देवस्य मन्मथजितो नयनानलोत्थे
जातः कुले कुलवतां प्रवरः कुमारः ।
कृत्स्नात्रिलोकभवनाभरणैर्यशोभिः
काञ्च्याः पुरः पतिरयं पुरतश्चकास्ति ॥ ५३ ॥

किंच ।

वीराश्चण्डासिदण्डप्रहरणसुहृदः संमुखं संपतन्तो
ये जाताः पात्रमाजिध्वनिमिषसुमनोदामदानोत्सवस्य ।
अस्य प्रेङ्खत्खुरप्रप्रहतिभिरमरीभूय तैरेव भूयः
शेषाणां मूर्ध्नि मुक्ताः सुरकुसुममहावृष्टयः पुष्टभृङ्गाः ॥ ५४ ॥

हेमप्रभा । णवकञ्चनकञ्चिदामालङ्किदकञ्चिदेसे कञ्चिदेसेसरो एसो ता इमस्स वअणहरिणङ्के विसम्मउ दंसिअमअणबाणसिट्ठी दिट्ठी * ।

सीता । जो चन्दसेहरप्पसादीकदकुलक्कमागदवुसहलञ्छणो † ।

प्रतीहारी । स्वगतम् । कथमप्रमाणीकृतेन्द्राणीशाप इवायम् । प्रकाशम् ।

---

* नवकाञ्चनकाञ्चिदामालङ्कृतकाञ्चिदेशे काञ्चिदेशेश्वर एष तदस्य वदनहरिणाङ्के विश्राम्यतु दर्शितमदनबाणसृष्टिर्दृष्टिः ।

† यश्चन्द्रशेखरप्रसादीकृतकुलक्रमागतवृषभलाञ्छनः ।

चापारोपमपास्यैव स्थितः सीतास्वयंवरे ।
दृश्यते भूभुजां नेत्रैरेष रोषकषायितैः ॥ ५५ ॥

रावणः । सक्रोधम् । रेरे निर्मर्याद स्वयंवरसमयं विभिन्दन्नेव न भवसि । विभाव्य सलज्जम् । नन्वेष भवसि ।

प्रहस्तः । विहस्य ।

अस्य स्वयंवरविभेदसमुत्सुकस्य
दृष्ट्वा स्फुरत्पुलकपक्ष्मलमङ्गमङ्गम् ।
प्रत्युल्लसन्ति च रुषो विलयं च यान्ति
प्रेत्ताप्रपञ्चमनुसृत्य दशाननस्य ॥ ५६ ॥

प्रतीहारी । अन्यतोऽवलोक्य स्वगतम् । कथमयं वीरशृङ्गारललितलम्पटो लाटेश्वरः । प्रकाशम् ।

दैवात् कुशेशयभुवो भुवनैकबन्धोः
संध्याविधौ कलयतश्चुलुकं जलस्य ।
यो जातवान् प्रतिमया स मुनिश्चुलुक्य-
स्तस्यान्वयैकतिलको नृप एष लाटः ॥ ५७ ॥

किंच ।

हेलावल्गितकण्ठनालविलसन्मुक्तालतालङ्कृतं
वासां संदधतीभिरेकविजयी सोऽयं द्विषां धामसु ।
भृङ्गायबहलाष्टकेतकदलस्पर्द्धावतीनां दृशां
वारस्त्रीभिरदभ्रविभ्रमवशादातृप्ति पात्रीकृतः ॥ ५८ ॥

हेमप्रभा । अट्ठमीचन्दसुन्दरललाडे लाडेसरो एसो ता इमस्सिं सामलधवलपवालसच्छसुरचापरिंछोलिच्छाअं विच्छा-

अन्ता दिज्जन्तु लडहङ्कडक्खविक्खेवा * ।

सीता । जो पइदिणमण्डणमेत्तवावारे सत्तचित्तो † ।

प्रतीहारी । स्वगतम् । स्वभावेन मायावानयम् । प्रकाशम् ।

मार्जनाव्याजलग्नेन करेणोत्सरता पुनः ।
न गृहीतं न च त्यक्तमनेन हरकार्मुकम् ॥ ५९ ॥

रावणः । सत्यं शृङ्गारलीलालम्पट एवायं लाटराजः । किमत्र वीरव्यपदेशेन ।

प्रतीहारी । अन्यतोऽवलोक्य ।

स्वगतम् । कथमयं कुशस्थलीनाथः । प्रकाशम् ।

विश्वामित्रमहामुनेर्यदजनि ब्राह्मण्यलाभात्पुरा
क्षात्रं गोत्रमयं तदादिनृपतिर्दिग्विश्रुतः सुश्रुतः ।
प्रोक्तं येन नृणां महाकरुणया चित्रं चिकित्सामृतं
कीर्तिस्तम्भविभूषणाश्च ककुभो यद्वाहिनीशैः कृताः ॥ ६० ॥

किंच ।

वासो जाम्बवपल्लवानि जघने गुञ्जास्रजो भूषणं
हस्तस्वस्तिकदानमञ्चलविधिर्धातुद्रवो मण्डनम् ।
उत्तंसः शितिकण्ठपिच्छलतिका वेषोऽयमल्पैर्दिनै-
रस्यारातिवधूजनेन शबरीसंवासतः शिक्षितः ॥ ६१ ॥

हेमप्रभा । करअलगेज्झमज्झदेसे मज्झदेसणरिन्दो एसो ता इमं कोदूहलफुल्लाविअणअणभरिज्जमाणवअणमण्डला

---

* अष्टमीचन्द्रसुन्दरललाटे लाटेश्वर एष तदस्मिन् श्यामलधवलप्रवालस्वच्छसुरचापकान्तिच्छायामपि छादयन्तो दीयन्तां सुन्दरकटाक्षविक्षेपाः

† यः प्रतिदिनमण्डनमात्रव्यापारे सक्तचित्तः ।

पुलोएसु * ।

सीता । जो मन्दरान्दोलिददुद्धसिन्धुसमुप्पण्णधण्णन्तरि चरमावदारस्स दिवोदासस्स पढमसिस्सो † ।

प्रतीहारी ।

वामहस्तधृतेशानधनुरन्येन पाणिना ।
एष ज्यामटनीं नेतुं न शक्नोति न मुञ्चति ॥ ६२ ॥

रावणः । विहस्य । हंहो धनुर्वेदविद्याकुशल सुश्रुत विविधेषु व्याधिषु भिषज्यतु भवान् न पुनः खण्डपरशवे धनुषि

प्रतीहारी । समन्तादवलोक्य स्वगतम् । कथमद्यैते राजानः सर्वेऽप्यहंपूर्विकया पार्वतीपतेर्भगवतो धनुरारोपयितुमुपस्थिताः । प्रकाशम् ।

ओण्ड्रश्चण्डासिरश्मिर्मगधविभुरसावेष काम्बोजराजः
सौराष्ट्रोऽयं नरेन्द्रः शकनृपतिरितोऽप्यत्र नेपालपालः ।
अन्ध्राणामीश्वरोऽये सदसि समुदिताः क्ष्माभृतः सर्व एते
सीतायामिन्दुमौलेर्धनुषि च सरसाः प्रेमकौतूहलाभ्याम् ॥ ६३

हेमप्रभा । पेरन्तघोलन्तहारलदालङ्कदघणत्थणि घणत्थणिदपअण्डगम्भीरभीसणे सअलमहीमण्डलमण्डणेक्कपरक्कमे महामहीवइणो सञ्चरणवञ्चुरचञ्चरीअचञ्चुसंपुडाहुअसिहासंचिअचावलपुण्डरीअगब्भदलदोणीणं सरिच्छेण तिरिच्छेण अ सवणावदंसत्तणं दंसअन्तेण अच्छिविच्छोहेण ज

* करतलग्राह्यमध्यदेशे मध्यदेशनरेन्द्र एष तदिमं कौतूहलफुल्लितनयनभरितवदनमण्डला विलोकय ।

† यो मन्दरान्दोलितदुग्धसिन्धुसमुत्पन्नधन्वन्तरिचरमावतारस्य दिवोदासस्य प्रथमशिष्यः ।

हिज्जं पेच्छ * ।

सीता । कीस उण एदे णरिन्दा सअलखत्तिअमाणखण्ड-णखण्डपरसुचावारोवणमुहाडम्बरेण विडम्बअन्ति अत्ताणम् † ।

प्रतीहारी । एकतरे पृथिवीपालाः ।

एकाग्रया धिया ध्येयं न करस्पर्शमर्हति ।
इति भक्त्या नमन्त्येते केवलं हरकार्मुकम् ॥ ६४ ॥

अन्यतरे तु राजानः ।

आरोपणाय कलया कार्मुके कलितेऽप्यमी ।
तद्भारभुग्नसर्वाङ्गा जानुभिर्जगतीं गताः ॥ ६५ ॥

रावणः । विहस्य परं नामीभिरारोपितमैशमापतं धनुरा-त्मापि नारोपितः प्रवीरजनसंख्यासु ।

प्रतीहारी । स्वगतम् । कथमेते निखिलक्षत्रियाः क्षत्रिय-जनोचितेऽपि चापारोपणकर्मणि वितथसामर्थ्या वर्त्तन्ते । तदेतेषु परमनाकलितसत्वसारो विक्रसेनकुलकुमार आस्ते । यद्वा किमनेनापि ।

यस्य वज्रमणेर्भेदे भिद्यन्ते लोहसूचयः ।
करोतु तत्र किं नाम नारीनखविलेखनम् ॥ ६६ ॥

विचिन्त्य । भवतु तथापि संकीर्तयाम्येनम् । अनाकलित-सारा हि वीरप्रकाण्डप्रसूतिः ।

---

* प्रान्तघूर्णद्वारलतालङ्कृतघनस्तनि घनस्तनितप्रचण्डगम्भीरभीषणान् सकलमहीमण्डलमण्डनैकपराक्रमान् महामहीपतीन् संचरणचञ्चुरचञ्च-रीकचञ्चुसंपुटस्थितशिखासंचितचापलपुण्डरीकगर्भदलद्रोणीनां सदृक्षेण तिरश्चा च श्रवणावतंसत्वं दर्शयताऽचिविक्षोभेण यथेच्छं प्रेक्षस्व ।

† कथं पुनरेते नरेन्द्राः सकलक्षत्रियमानखण्डनखण्डपरशुचापारोपण मुखाडम्बरेण विडम्बयन्त्यात्मानम् ।

रावणः । अनारोपितमसंभावनया लङ्केश्वरेण क्षत्रियैरप्य-सामर्थ्येन मन्ये वृषध्वजायुधं दृश्यति । धनुरुद्दिश्य रे पुराण-वेणुदलदुद्रोणीनिर्माण ।

मुक्तं मयाऽसि हरकार्मुक यत्तदानीं
मा तेन भूद् दृढिमदर्पपरिग्रहस्ते ।
त्वद्भङ्गमार्गपटुभिः स पुनः प्रकोष्ठै-
र्नःवैष तिष्ठति हठैकरुचिर्दशास्यः ॥ ६७ ॥

इत्युत्थातुमिच्छति ।

प्रहस्तः । देव नेयं जानकी नचेदमैन्दुशेखरं धनुः ।

रावणः । तत्किमिदम् ।

प्रहस्तः । प्रेक्षणकमिदम् ।

प्रतीहारी ।

यद्बिम्बमम्बरमणिर्यदुपां प्रसूति-
र्नक्तं निषिञ्चति यदग्निशिखासु भासः ।
ज्योत्स्ना निशासु हिमधाम्नि च यन्मयूखाः
पूषा पुराणपुरुषः स नमोऽस्तु तस्मै ॥ ६८ ॥

तस्मादजायत मनुर्नरराजबीजं
यस्यान्वये स सगरः स भगीरथश्च ।
एकेन येन जलधिः परिखानिताऽय-
मन्येन सिद्धसरिता परिपूरितश्च ॥ ६९ ॥

सावित्रात् मनुतो महीयसि कुले ये जज्ञिरे क्षत्रिया-
स्तेषामेव महारथो दशरथः क्ष्माचक्रमाक्रामति ।
पीनांसः पृथुलोचनः प्रमदयन् कृत्स्नामयोध्यां गुणै-
र्विश्वामित्रवितीर्णचापनिगमस्तस्यैव रामः सुतः ॥ ७० ॥

रामः । वत्स लक्ष्मण कथमेव मां निर्दिशति । तदुत्थीयते ।

लक्ष्मणः । एतदुत्थीयते । मञ्चावरोहणनाटितकेन परि-क्रामतः ।

प्रतीहारी । साधु रामभद्र साधु सत्यं मार्तण्डकुलैकमण्डनमसि ।

रावणः । साधु रे क्षत्रियडिम्भ साधु तवैव परमखण्डितो-ऽभिमानग्रन्थिरनवधिरध्यवसायश्च । तन्मानुषेषु भवन्माता पुत्रवती ।

विश्वामित्रजनकौ । अतिदिलीपमतिदशरथमङ्गीकृतं कर्म रामभद्रेण ।

हेमप्रभा । कालेण बालत्तणे रामचन्दस्स चरित्तेण उण मअलणरेन्दमण्डलीजेठ्ठा * ।

शतानन्दः । सूर्यशिष्यान्तेवासिन्नतिसाहसिको रामभद्रः । यतः ।

कोदण्डमीशकरपीडनदृष्टसार-
मारब्धनिर्वहणनिर्वृतिपूर्वपुंसि ।
आरोपणाय परिसर्पति रामभद्रे
गोत्रं तुलां समधिरूढमहस्करस्य ॥ ६० ॥

प्रतीहारी ।

प्रणिपत्य कुमारोऽयं मृडान्यै च मृडाय च ।
उद्युक्तो धनुरादातुं न विद्मः किं करिष्यति ॥ ॥ ६१ ॥

हेमप्रभा । जं किदं भअवदा दक्खाअणीवल्लहेण । किंच

---

* कालेन बालत्वे रामचन्द्रस्य चरित्रेण पुनः सकलनरेन्द्रमण्डलीज्येष्ठः ।

केसरिकिसोरसरिच्छपओट्ठाणं पुरिसाणं भुअदण्डमण्डणिज्जे कज्जे किं विअ दुक्करं णाम * ।

राम: प्रदक्षिणयन् । स्वगतम् ।

वैदेहीवरबीजाय सुरसारमयाय च ।
तुभ्यं चण्डीशचापाय त्रिपुरप्लोषिणे नम: ॥ ७२ ॥

सरभसमादाय । प्रकाशम् ।

मद्दोर्दण्डद्वयाक्रान्त्या वत्स लक्ष्मण लक्षय ।
स्फुटिष्यति न कोदण्डं त्रुटिष्यति न वा गुण: ॥ ७३ ॥

रावण: । विहस्य इदं तद्वटगर्जितं नाम ।

लक्ष्मण: । सोढशङ्करकराकर्षणकर्मणि कार्मुके केयमसम्भावनाऽऽर्यस्य ।

राम: । तर्हीदमारोप्यते ।

रावण: । इयमपि सा नटबिभीषिका ।

प्रतीहारी । समन्तादवलोक्य ।

यथायथा धूर्जटिचापकोटिं
रामानुबन्धादधिरोहति ज्या ।
तथातथा सर्वनरेश्वराणां
मुखानि मूलान् मलिनीभवन्ति ॥ ७४ ॥

लक्ष्मण: । न केवलं वैलक्ष्यवतां महीपालानामेकेन वदनमालिन्येन संपन्नम् । अपितु ।

आर्ये रुद्रशरासनं तुलयति स्मित्वा स्थितं पार्थिवै:
सिञ्जासज्जनतत्परे विहसितं दत्त्वा मिथस्तालिका: ।

---

* यत् कृतं भगवता दाक्षायणीवल्लभेन । किंच केसरिकिशोरसदृक्षप्रकोष्ठानां पुरुषाणां भुजदण्डमण्डनीये कार्ये किमिव दुष्करं नाम ।

आरोप्य प्रचलाङ्गुलीकिसलये स्वानं गुणास्फालन-
स्फाराकर्षणरुग्णपर्वणि पुनः सिंहासने मूर्च्छितम् ॥ ७५ ॥

प्रतीहारी । सहसाऽवलोक्य न केवलमाकृष्टं भग्नं च किं-
चिदुच्चैः ।

संस्पर्शादपि मन्थरस्य मरुतः सिञ्जानसिञ्जालतं
सार्द्धं त्र्यवधव्रतैकगुरुणा क्रौञ्चाचलद्वेषिणा ।
दोर्दण्डाञ्चलमण्डलीकृतमिदं रामेण राज्ञां पुरः
प्रागप्राप्तपराभवं भवधनुष्टङ्कारवत् त्रुट्यति ॥ ७६ ॥

रावणः । सेयं कवीनां वचनकामधेनुः । यदसद्भूतमपि सूते ।

विश्वामित्रः । सखे जनक फलितमस्मद्धनुर्वेदविद्यान्ते-
वासितया रामभद्रस्य । तथाहि ।

गुर्वीं मौर्वीं विधुन्वन् विदधदतिभियः सप्तपातालपालान्
वृन्दैर्वृन्दारकाणां प्रसरति परितस्तूर्णमाकर्ण्यमानः ।
टात्कारः खण्डिताशाकरिकरटतटीदानदुर्वर्ण एष
त्रुट्यत्पर्वाऽनुसन्धेर्वृषधरधनुषो रामदोर्यन्त्रितस्य ॥ ७७ ॥

शतानन्दः । आश्चर्यमाश्चर्यम् । अतिभवानीवल्लभं राम-
भद्रचरितम् । तथाहि ।

ओङ्कारो विश्वरक्षाक्रमनिगमविधेरन्तकस्याट्टहासः
संहर्ता शात्रवाणां पटुपटहरवः कीर्तिनिर्वासनस्य ।
दोर्यन्त्रासज्जिसिञ्जानमदटनिरटत्सर्वपर्वप्रसूत-
ष्टीत्कारः शम्भुचापे जयति विजयिनो राघवस्यादिबन्दी ॥ ७८ ॥

जनकः । नमो भगवते नीललोहिताय ।

विश्वत्तमातलनरेश्वरदुष्करेऽस्मिन्

सद्यः कृते गुरुणि कर्मणि राघवेण ।

चण्डीशचापमथनाद् व्यथते च चित्तं

जामातृलाभरभसान्मम मोदते च ॥ ७९ ॥

सीता । सहि हेमप्पहे भग्गं भग्गस्स भअवदो चावं *

हेमप्रभा । संपण्णं च पिअसहीए पाणिग्गहणं † ।

रावणः । उच्चैर्विहस्य, प्रज्ञावतां हि चतुरचतुरमतिविषयासु

धिषणासु प्रतिवसति । यतः ।

रामेण मुग्धमनसा वृषलाञ्छनस्य

यज्जर्जरं धनुरभाजि मृणालभञ्जम् ।

तेनामुना त्रिजगदर्पितकीर्तिभारो

रत्नःपतिर्ननु मनाङ् न विडम्बितोऽभूत् ॥ ८० ॥

रामः । सकण्ठरोधम् ।

वाचा कार्मुकमस्य कौशिकपतेरारोपणायार्पितं

मद्दोर्दण्डहठाध्वनेन तदिदं भग्नं कृतन्यक्कृति ।

नो जाने जनकस्तदत्र भगवान् व्रीडावशादुत्तरं

त्रिलोप्ये नतकन्धरो भगवते रुद्राय किं दास्यति ॥ ८१ ॥

लक्ष्मणः । अहो महदन्तरं पुरुषकाराणाम् ।

भग्नं निरीक्ष्य हरकार्मुकमित्यथैते

रोमाञ्चकञ्चुकमिदं वपुरुद्वहामः ।

आर्यस्तु कण्ठधृतवाणि विलक्षभावा-

त्रासानिषण्णनयनं वदनं बिभर्ति ॥ ८२ ॥

---

* सखि हेमप्रभे भग्नं भर्गस्य भगवतश्चापम् ।

† संपन्नं च प्रियसख्याः पाणिग्रहणम् ।

विश्वामित्रः । किमुच्यते दिलीपकुलालङ्करणं दशरथोऽस्य जनयिता ।

शतानन्दः । महाराज सीरध्वज यथोचितमत्र प्रस्तूयतां समर्प्यतां वैदेही रामभद्राय ।

जनकः । मञ्चावरोहणनाटितकेन परिक्रम्य ।

रुग्णचण्डीशकोदण्ड निजदोर्दण्डनिर्जिताम् ।
गृहाण पाणौ वैदेहीं भद्रा भद्रे निषीदतु ॥ ८३ ॥

इति पाणौ पाणिमर्पयति ।

रावणः । सक्रोधम् । आः कथमयमलीकदुर्विदग्धः क्षत्रियबटुकीटो ममापि लङ्केश्वरस्य पुरतः सीतायाः पाणिं पाणिना पीडयति । तदेष न भवति इति संरभते ।

प्रहस्तः । विहस्य स्वगतम् ।

दृष्ट्वैतां रभसादलीकजनकप्रत्तां मृषा मैथिलीं
हस्ताग्रे नटराघवेण विधृतां रागेण रङ्गाङ्गणे ।
उत्ताम्यन्ति रुषा कषायितदृशो देवस्य लङ्कापते-
र्दोर्दण्डा विधृतायुधाश्च वदनान्याकृष्टदंष्ट्राणि च ॥ ८४॥

प्रकाशम् । राक्षसपते पर्यवसितप्रायः प्रेक्षाविधिः । तद्भावयतु चतुराभिनयां बुद्धिं रसवृद्धिं च नर्तकानां देवः ।

रावणः । सस्मरणलज्जम् । आत्मगतम् । कथं प्रेक्षणकमेतत् । मुधा संरब्धमस्माभिः । प्रकाशम् । सखे प्रहस्त अपि स्मरसि दशकन्धरस्य प्रतिज्ञाम् ।

प्रहस्तः । देव स्मरामि कुर्वन् मौर्वीत्यादि पठति ।

रावणः । तदिदमनुष्ठास्यते ।

द्वितीयनेपथ्ये। वैतालिकः। जयजय महाराज सीरध्वज सुखाय सायन्तनी सन्ध्या तत्रभवतो भवतु देवस्य जामात्रा रामभद्रेण सह संप्रति हि।

संकोचव्रतमादिशन् जलरुहां देवस्त्रिवेदीतनुः
सोऽयं विद्रुमकन्दसुन्दरवपुर्यात्यस्तमस्तातपः।
माञ्जिष्ठत्रसरच्छटैकसुहृदां यद्वीथितीनां पुरः
प्रेङ्खद्भाति सनालनीलनलिनप्रस्ताररम्यं तमः॥ ८५॥

अपिच।

दिनसन्ध्यावरवध्वोर्वहति विवाहाग्निविभ्रमं भानुः।
लाजायते च सातादुत्तरलस्तारकानिकरः॥ ८६॥

पुनर्नेपथ्ये।

देव देव्यो विज्ञापयन्ति।

जनक कुलवधूनामेष सज्जः समाजो
विवहनविधिबन्धुर्वर्तते चाप्यनेहा।
अनुभवितुमुदारां कौतुकागारदीक्षां
तदिह सह दुहित्रा प्रेष्यतां रामभद्रः॥ ८७॥

जनकः। एष प्रेष्यते स्वयं च प्रस्थीयते। प्रतीहारस्य कर्णे एवमेवम्।

प्रतीहारी। किंचिदुच्चैः।

इह सुजनसमाजे सङ्गता ये नरेन्द्राः
स्फुटमुकुलितपाणिः प्राह सीरध्वजस्तान्।
सविधमधिवसन्तो मत्पुरीगोपुराणां
परिचिनुत सपर्यां सोत्सवो यावदस्मि॥ ८८॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे सीतास्वयंवरो नाम गर्भोऽङ्कः ।

रावणः । विचिन्त्य ।

राज्ञां वृथा सदसि रामयशः प्रकीर्णं
नूनं मुधा मुकुलिता च पिनाककीर्त्तिः ।
द्रौणेन जीर्णधनुषा गिरिशोज्झितेन
यातः पदं मम रुषां च मृषैव रामः ॥ ८९ ॥

सीतामनुसंधाय । तदुक्तमित्यादि पठति ।

प्रहस्तः । देव समाप्तमेव देवप्रेक्षणकम् । तत् प्रेष्यन्तां वैरिञ्चा मुनयः परमेश्वरोऽपि प्रविशत्वभ्यन्तरम् ।

इति परिक्रम्य निष्क्रान्तौ ।

॥ विलक्षलङ्केश्वरो नाम तृतीयोऽङ्कः ॥

॥ अथ चतुर्थोऽङ्कः ॥

अतः परं भार्गवभङ्गो भविष्यति ।

ततः प्रविशत्युपाध्यायो बटुश्च ।

बटुः । भोभो उवज्झाअ अब्भुवगदसिस्सभावो अहमेस भवभूदी सपादोपग्गहमभिवादेम्हि * ।

उपाध्यायः । विद्यावान्भूयाः । शिरसि स्पृशन् वत्स भवभूते कुतः पुनरुपनयनादिकाः संस्काराः कुतश्च मामुपाध्यायीकर्तुमागतोऽसि ।

---

* भोभो उपाध्याय अभ्युपगतशिष्यभावोऽहमेव भवभूतिः सपादोपग्रहमभिवादये ।

बटुः । भअवदो भग्गवादो * ।

उपाध्यायः । भगवान् भार्गवो भगवतो भवानीवल्लभात् प्रतिपन्नकार्मुकोपनिषत् संविदितचतुर्दशविद्यास्थानरहस्यश्च तदनुपपन्नमिवेदं पश्यामि यदुताध्ययननिमित्तमाचार्यान्तरसमाश्रयणम् ।

बटुः । भो उवज्झाअ ण हु दिट्ठे अणुववण्णं णाम † ।

उपाध्यायः । कथम् ।

बटुः । सो क्खु महेसी भविअ समरसमारम्भमहग्गहग्गहिदो ‡ ।

उपाध्यायः । तस्य खल्वियं मात्रंशतत्रभावसुलभा यावज्जीवमायुधपिशाची न हृदयादपक्रामति ।

बटुः । तेण क्खु अहं एदे विणिहदपडिवक्खदोघट्टघटाकडपासवासत्तसल्ला भल्ला विद्दाविअमहारहरिउदप्पा खुरप्पा असमसमरारम्भपवट्टिदवेरिवीरहिररा णाराआ खणिदअविपक्खधाणुक्कबाणासणदण्डा कण्डा सुट्ठुमुच्छिअचतुरङ्गबलसेणासहस्सदमणसव्वंगुक्कीरिदाओ भेरिआओ सअलखत्तिअगोत्तणिट्ठलणदुव्विडिल्ला बाणावलित्ति पभूदकण्डसंभारअं वहन्तेण कुदो दाव विज्जाहिगमो णिअसरीरदोवि परिब्भंसिदोह्मि जदो गआणणगरुअङ्गभारोवि भविअ भिङ्गिरिटिपडिह्वो वट्टामि । सस्मरणम् । अदिक्कन्तदिअसप्पओसे उण

* भगवतो भार्गवात् ।

† भो उपाध्याय न खलु दृष्टेऽनुपपन्नं नाम ।

‡ स खलु महर्षिर्भूत्वा समरसमारम्भमहाग्रहगृहीतः

णिद्दलिदणीलकण्ठसरासणं दासरहिराममभिजुज्जिदुं णिच्छि-
दमणेण सअं चिन्तिअ बहवो बहुप्पआरफलसारा कण्डकरण्ड-
आ संजमिदा। जाणं दुव्वहत्तणं अणुसंधिअ अद्धरत्तसमए
णिहुदपदसंचारमवक्कमिअ उवज्झाअत्तणेण भअवन्तमब्भुवव-
ण्णोह्मि *।

उपाध्यायः। एतदेव स्वर्गगमनप्रभावभाजां मुन्यतिथीनां
मुखेभ्यः श्रुतमस्माभिः। यदुत श्रुतभार्गवसमरसंरम्भेण पुरन्द-
रेणापि दशरथः सत्कृत्य प्रहितइति। विचिन्त्य। अहो
महदन्तरमन्योन्यं रामयोः। यत् परिणतवयाः प्रगल्भविक्रमो
वैखानससूनुर्यत् कौमारकमुग्धमधुराननो राजन्यपोतः। विमृ-
श्य। अहह सकृद्दृष्टमपि नयनावलम्बिनमिव तमहमिमं पुरतः
पश्यामि। अहो नु खलु भोः।

ज्यायान् धन्वी नवधृतधनुस्ताम्रहस्तोदरेण
चत्रेत्रोदव्यतिकरपटुस्ताडकाताडकेन।
कर्णाभ्यर्णस्फुलितपलितः चीरकण्ठेन सार्द्धं
योद्धुं वाञ्छन् कथममुना लज्जते जामदग्न्यः॥ १॥

---

* तेन खलु अहं एतं विनिहतप्रतिपक्षगजघटाकटपार्श्वव्यासक्तशल्या भल्लाः विद्रावितमहारथरिपुदर्पाः क्षुरप्राः असमसमरारम्भप्रवर्तितवैरिवो-रुधिरराणा नाराचाः खण्डितविपक्षधानुष्कबाणासनदण्डाः काण्डाः सुष्ठु-मूर्च्छितचतुरङ्गबलसैन्यसहचरिसहस्रदंशनसर्वाङ्गोत्कीरिता भेरिकाः सकल-क्षत्रियगोत्रनिर्दलनदुर्ललिता बाणावलिरिति प्रभूतकाण्डसम्भारं वहता कुत-स्तावत् विद्याधिगमो निजशरीरादपि परिभ्रंशितोऽस्मि। यतो गजानन-गुर्वङ्गभारोऽपि भूत्वा भङ्गिरिटिप्रतिरूपो वर्ते। अतिक्रान्तदिवसप्रदोषे पुनर्निर्दलितनीलकण्ठशरासनं दाशरथिराममभियोक्तुं निश्चितमनसा स्वयं चिन्तयित्वा बहवो बहुप्रकारफलसाराः काण्डकरण्डकाः संयमिताः येषां दुर्वहत्वमनुसंधायार्द्धरात्रसमये निभृतपदसंचारमवक्रम्योपाध्यायत्वेन भव-न्तमभ्युपपन्नोऽस्मि।

बटुः । भो उअज्झाअ जदि क्खु एवंविधपरक्कमो परसु-रामो ता की उण ण तिणअणबाणासणे पअट्टो आसि *।

उपाध्यायः । स खलु शरासनशिक्षाविचक्षणः सब्रह्मचारिभिरनुयुक्तोऽपि पुनःपुनरित्थमभिधाय स्थितः ।

आचार्यो मे स खलु भगवानस्मदग्राह्यनामा
तस्मादेषा धनुरुपनिषत् तत्प्रसादात् क्षमोऽपि ।
अध्यासीनः कथमहमहो वर्त्म वैखानसानां
सीतापाणिग्रहणपणितं चापमारोपयामि ॥ २ ॥

बटुः । कीरिसं मन्तेध भग्गवराहवाणं समरसंरम्भे कस्मि जअवडाआ पडिवज्जिस्सइ † ।

उपाध्यायः । भद्र भवभूते किं कथयामि यदुभयपराक्रमावलोकि सन्देहदोलाधिरूढमिव चेतः । पश्य ।

एकः सङ्ख्येऽभिमुखमजयत् सूनुमर्द्धेन्दुमौले-
स्तस्यैवान्यो धनुरनुपमं पुष्पमाथं ममाथ ।
द्वावप्येतावति हि बलिनौ किन्तु तद्वा जयश्री-
र्यस्य प्रीतः स खलु भगवान् पार्वतीप्राणनाथः ॥ ३ ॥

नेपथ्ये ।

अत्रे पुलस्त्य पुलह प्रतिथे सुगीथ
शाण्डिल्य कुण्डिन विभाण्डक याज्ञवल्क्य ।

* भो उपाध्याय यदि खल्वेवंविधपराक्रमः परशुरामस्तत् किं पुनर्न त्रिनयनबाणासने प्रवृत्त आसीत् ।

† कीदृशं मन्त्रयथ भार्गवराघवयोः समरसंरम्भे कस्मिन् जयपताका प्रतिवर्तिष्यते ।

काशत्रे वसिष्ठ यम दत्त पदं रणाय
शापेन निर्दहति नारद एष मो चेत् ॥ ४ ॥
भो नाकमायक विनायक चित्रभानो
भानो विशाख वरुण वरुदेशदम्भो ।
कीनाश किन्नरपते पवमान रुद्र
द्राक्सङ्गरं भजत भार्गवराघवीयम् ॥ ५ ॥
रत्नप्रभे रजनि चित्रलते लवङ्गि
सौदामिनि भ्रमरि सुन्दरि देवसेने ।
रम्भे घृताचि कलकण्ठि सुकण्ठि सर्वाः
स्वर्योषितो व्रजत पश्यत रामभद्रम् ॥ ६ ॥
मायावने विहगवेग कृपाणकेतो
जीमूतवाहन कपिञ्जल हंसनाद ।
विद्यावतंस तिलकोत्तर केलिसार
विद्याधरास्त्वरितमेत रणाय यामः ॥ ७ ॥
हे हेमवर्ण मणिशेखर चित्रबाहो
वीणाविनोद मदवल्लभ रक्तकण्ठ ।
क्रीडाकुमार कनकाङ्गद रुद्रहास
द्राक् सारणाः सरत मां युधि चेद्दिदृक्षा ॥ ८ ॥

उपाध्यायः । वत्स भवभूते कलहकुतूहली नारदमुनिमर्हर्षीन् देवानप्सरसो विद्याधरान् सिद्धांश्च हठप्रसादाभ्यामभिधत्ते तदेह्यावामपि तत्समरोपस्थानेन कमलसंभवसंभवं मुनिमनुवर्तामहे ।

इति निष्क्रान्तौ । मिश्रविष्कम्भकः ।

ततः प्रविशति मातलिसारथिना रथेन चामरधारिण्या वीज्यमानो दशरथः । समन्तादवलोक्य कथमुचिद्रपारिभद्र-द्रुमस्तबकरमणीयारुणसन्ध्यानुबन्धिनि गगनाङ्गणपृष्ठे प्रतिष्ठामहे । विचिन्त्य । अहो कापि वैचित्री वर्तते अन्तरिक्षकृतो प्रभातसमयस्य तथाहि ।

व्योमोत्सङ्गविभूषणस्य सवितुर्द्यावापृथिव्योः समं
ध्वान्तध्वस्तिरुदङ्कुरैश्च किरणैः प्रारम्भि चावाङ्कुरैः ।
प्रत्यासन्नविरोधितस्य गगने मन्दाकिनीसद्मनां
पद्मानां प्रकरः प्रगेऽपि विकसत्यावृत्तकोशच्छदः ॥ ९ ॥

अपिच ।

निर्याति प्रथमप्रचारसमये स्फारध्वनद्डिण्डिम-
स्रस्ताधोरणदूरनामितगजेनाऽयं नभोवर्त्मना ।
अभ्रं वा जघनान्तदोलितकरः स्वर्वाहिनीं गाहितु
रोधस्ताडनकेलिरुग्णदशनग्रावाश्रिरैरावणः ॥ १० ॥

स्मरणमभिनीय । आर्य मातले सकलसुरसुन्दरीकरतलान्दोलितचामरचिकुरचुम्ब्यमानमांसलांसस्थलीसंदानितसन्तानकुसुममालाप्रालम्बेन समददानवद्विरदनिकुरम्बडम्बरडामरैकहारिणा हरिणा समादिष्टोऽस्मि यथा सखे दशरथ गच्छ त्वं मिथिलां पुरीं यदावेदितं मे मर्त्यमण्डलचाराधिकारचतुरेण चारणचक्रेण यदुत शङ्करशरासनसमारोपणपणप्रवर्तितसीतास्वयंवरयात्रापरतन्त्रायां मिथिलायां शिथिलाभिमानयन्त्रिमन्यरास्थितिषु सकलपृथ्वीपालेषु ।

गात्रं गोत्राचलेन्द्रस्त्रिनयनवलयं यस्य सिञ्जा भुजङ्गो
विष्णुर्बाणः पुराणां त्रयमभयमभूद् दुःखलक्ष्यं शरव्यम् ।

धन्वी येनेन्दुमौलिः स च भुवनगुरुस्तद्धनुर्धाम धाम्नां
क्रूरक्रेङ्कारभारात्स्वभुजवलयितं रामभद्रेण भग्नम् ॥ ११ ॥

गुरुधनुर्ध्वंसजनितामर्षविषमेण वीतत्रासरेणुना रैणुकेयेन सह रामभद्रस्य समरसंरम्भो भवितेति तत्र च तत्प्रतिकृत्य वधूवरमयोध्यामध्यारोप्य सुरकार्यशेषसंपत्तये पुनरनाहूतेनोपस्थातव्यमिति । तन्नमुचिसूदनसारथे कथय स भगवान् पौलोमीवल्लभो भृगुपतिचरितानि बहु मन्यते न वा ।

मातलिः । किं नाम बहु मन्यते न वेति शृणु श्रावयामि ।

आस्थानसद्मनि विलासगृहे विमाने
जैत्रे रथे च सततं सुरचक्रवर्ती ।
रामस्य चित्रलिखितानि कुतूहलेन
वीरो विलोकयति पूर्वविचेष्टितानि ॥ १२ ॥

यदस्यैव पुरन्दरस्यन्दनस्य चतुर्दिशं मत्तवारणीयफलकेषु रामचित्रं लिखितम् । अङ्गुल्या निर्दिशन् तत्तावदितो दीयतां दृष्टिः । इयं च प्ररोचना भृगुपतिपराक्रममहानाटकस्य यदुत भगवतस्त्र्यम्बकात् कार्मुकोपनिषल्लाभः ।

दशरथः । कथमयं विशालशिलः शिलोच्चयः । तत्रापि हिमालय इति प्रालेयपाण्डुराभिः शिखरश्रेणीभिर्लक्ष्यते ।

मातलिः ।

शैलेन्द्रो हिमवानयं गुरुगुहागर्भस्थविद्याधरी-
गीतस्वच्चरितः कृताश्रमपदो रुद्रेण पत्न्या सह ।
एतस्मिंश्चिरजीविभिः परिगतं दिव्यौषधीसेवनात्
कन्दर्पस्य वपुष्मतश्च चरितं राजवनद्रुस्य च ॥ १३ ॥

अन्यतो दर्शयन् इह धनुर्वेदविद्योपदेशः ।

देवस्त्र्यम्बक एष वन्द्यचरणो वृन्दैः सुधाभोजिना
मत्रास्ते स शरासनोपनिषदं दातुं धृताचायकः ।
दूरावर्जितमौलयः सरभसाः सद्यः प्रतीच्छन्त्यमी
हेरम्बेण च षण्मुखेन च समं रामादयः सुव्रताः ॥ १४ ॥

दशरथः । अहो मनुष्यमुनिमहाभागधेयो भगवान् भार्गवो यस्य स्वयमर्द्धेन्दुमौलिर्धनुर्वेदविद्याचार्यः ।

सौदामिनी । कधं अधिगदोवदेसरहस्सा खुरलीखेलिणो इदो एदे वट्टन्ति किं उण दूरदेसप्पसरो लक्खविक्खेवो णिव्विडप्पहारित्तणं च रामबाणाणं सविसेसमालिहिदं एत्थ* ॥

मातलिः । अहो महदन्तरं प्रज्ञाप्रकर्षस्य तथाहि ।

उपदिशति समानं कर्म कृत्स्नं पिनाकी
सममपि च यतन्ते कर्तुमभ्यासमेते ।
तदपि भृगुकुलेन्दुः काममुत्कृष्यतेऽसौ
ननु भवति निर्वीतं द्रव्यमेव क्रियाभिः ॥ १५ ॥

पुरोऽवलोक्य । अति हि नाम स्वच्छन्दचरितस्याऽपि देवस्य माध्यस्थ्यं तथाहि ।

बर्हिध्वजेऽपि सति सत्यपि दन्तिवक्त्रे
प्रेमोपधानमवधूय पिनाकपाणिः ।
हस्तेन नित्यधृतवासुकिकङ्कणेन
प्राज्ञप्रियः स्पृशति भार्गवमेव पृष्ठे ॥ १६ ॥

* कथमधिगतोपदेशरहस्याः खुरलीखेलिन इत एते वर्तन्ते। किं पुनर्दूरदेशप्रसरो लक्ष्यविक्षेपो निबिडप्रहारित्वं च रामबाणानां सविशेषमालिखितमत्र ।

पुरतोऽवलोक्य कथं खुरलीखेलनप्रसरत्पृषत्कपङ्क्तीनां त्रिनयनान्तेवासिनां चेतसि विरचितं पदं परस्परस्पर्द्धया । पुनरवलोक्य कोदण्डपाण्डित्यनिबन्धनः प्रवृत्त एव कलहः ।

दशरथः । एवमेवैतत् ।

दुन्दुारम्भविजृम्भितभ्रुकुटिना भालेन रामे मुनौ
कोदण्डं निबिडाङ्गुलीपरिगमाद्दास्फालयत्यग्रतः ।
ज्यानिर्घोषकषायितोदरजुषां गीर्वाणसेनापतेः
षड्भक्तीश्रवसां करोति स करद्वन्द्वं पिधानक्रियाम् ॥ १७ ॥

सौदामिनी । एस समरङ्गणसमासण्णकेलाससिहरणिवेसी भअवं वुसहलञ्छणो समं विसाहजणणीए देवीए पेक्खदि णन्दिप्पमुहसेणावदिपरिव्वुदाणं कुमारहेरम्बाणं रामेण सह झत्ति समरसंरम्भविवसिदं * ।

मातलिः । न केवलं पश्यति स्वमनोषिकोत्कर्षिणि शिष्ये किमपि प्रीयते यतः ।

सम्यक्कोदण्डविद्या विनयचतुरता कुत्र सोल्लेखरेखा
पुत्रान्तेवासिनोर्मे सपदि परिणतेत्येष वेत्तुं विशेषम् ।
देवः श्रीचन्द्रचूडामणिरचलसुतापाणिपद्मावलम्बी
स्थित्वोद्ग्रीवं विटङ्कात् स्फटिकशिखरिणो वीक्षते निश्चलाक्षः ॥ १८ ॥

दशरथः । अति हि प्रीयते यतः ।

* एष समराङ्गणसमासन्नकैलासशिखरनिवेशी भगवान् वृषभलाञ्छनः समं विशाखजनन्या देव्या प्रेक्षते नन्दिप्रमुखसेनापतिपरिवृतयोः कुमारहेरम्बयो रामेण सह झटिति समरसंरम्भव्यवसितम् ।

नन्दवन्दिनि चण्डचण्डचरिते हेलाचलच्चन्द्रम-
स्युद्दामद्विरदास्यहास्यरसवत्याविष्टघण्टामुखे ।
भ्राम्यद्भृङ्गिरिटौ च भङ्गुरगणग्रामे सहैवोमया
संग्रामे प्रहरत्वयं दिशिदिशि प्रेम्णा हरेणेत्यते ॥ १८ ॥

मातलिः । इतइतः पश्य हास्याद्भुतयोरधिष्ठानम् ।

दोर्दण्डद्वितयाञ्चितोत्ततधनुर्यन्त्रप्रसूतेषवः
शुण्डोद्दण्डपरश्वधाः परिणमद्दन्तार्गलाकोटयः ।
एताः कर्णविकीर्णवज्रकवचाः संरम्भिणः सङ्गरे
हेरम्बस्य हरन्ति हन्त हृदयं द्राक्कोपविक्रान्तयः ॥ २० ॥

नरनागक्रियामिश्रा हृतरुद्राम्बकक्रियाः ।
दुर्धरा हन्त हेरम्बरणव्यापारकेलयः ॥ २१ ॥

सौदामिनी । कुञ्जराणणरणकम्मणिम्माणपडिकोविदेण जमदग्गिसूणुणा उवक्कन्तं किंपि जेण णासन्तगणगामं समज्जिदं विग्र समरङ्गणं पडिहाग्रदि * ।

दशरथः । साधु सौदामिनि साधु यथा समर्थयसे ।

अत्रैते प्रमथाः सरन्ति सभियः कैलासशैलान्तरं
नन्दी भृङ्गिरिटिश्च लूनधनुषावत्रेषुधी मुञ्चतः ।
हेरम्बस्य च मुक्तमत्र मधुपैस्त्रासादमाद्यन्मुखं
क्रौञ्चारिः परमेव तिष्ठति हसन् सङ्ख्ये शरैः पूङ्खितैः॥२२॥

पुरोऽवलोक्य । कथं जामदग्न्यस्य पुरतोऽप्सरावली । वाचयति ।

---

* कुञ्जराननरणकर्मनिर्माणपरिकोपितेन जमदग्निसूनुनोपक्रान्तं कि-मपि येन नश्यद्गणग्रामं संमार्जितमिव समराङ्गणं प्रतिभाति ।

त्वं पुत्रस्त्रिपुरद्रुहः पुनरहं शिष्यस्तदेतावता
तुल्योऽप्यस्तु कथं तवायमधिकः कोदण्डशिक्षाविधिः ।
तत्राधारनिबन्धनो यदि भवत्याधेयधर्मोदय-
स्तद्वाः स्कन्द गृहाण कार्मुकमिदं निर्णीयतामन्तरम् ॥२३॥

मातलिः । भूकाश्यप पुरतः पश्य सहसा षण्मुखं संमुखीभूय स्थितवन्तं गजाननं च भृगुपतिः पाशुपतास्त्रेण ज्योतिश्चक्रटाङ्कादितरोदःकन्दरकुहरडामरेण हर्षादुपतिष्ठते ।

दशरथः । कथमत्तरावली वाचयति ।

क्रोधोद्बोधव्यतिकरसदृग्भिराभ्यासयोग्यो
मद्दोर्दण्डोपगमसदृशस्त्वत्तशिष्योचितश्च ।
दत्तातङ्को विबुधमनसां कर्तुमद्धा कबन्धं
चापादस्मात् प्रसरतु शरः सम्मुखः षण्मुखेऽपि ॥ २४ ॥

मातलिः । अत्रान्तरे किञ्चिज्जातम् ।

किञ्चित्कोपकषायितेन मनसा यावत् सतीसूनवे
त्रेयतं भृगुनन्दनो निजधनुर्यन्त्रे निधत्ते शरम् ।
हेलास्रस्तदुकूलसंवृतिमतो विस्रंसिकाञ्चीलता
तावद्व्याकुलनूपुरं भगवती मध्ये मृडानी स्थिता ॥ २५ ॥

दशरथः । पुरतोऽवलोक्य । अयं तु प्रकृत्युद्धतो रामः कथमित्थमतिप्रश्रयते । तदस्य त्रिभुवनातिशायि चरिताद्भुतं तथाहि ।

दृष्ट्वा रामः किसलयसमं पाणिमुद्यम्य सम्य-
ङ्मध्ये भूतां गिरिदुहितरं षण्मुखस्यात्मनश्च ।

संहृत्यास्त्रं विधृतशरधिर्मुक्तकोदण्डदण्डः
पादौ मार्जन्नमति नमता प्राग्जटामण्डलेन ॥ २६ ॥

सौदामिनी । अहो पसादादिसओ रामम्मि चन्दसेहरम्म तन्यभवं मच्चमण्डलाखण्डल ता इदो पेक्ख * ।

दशरथः । दृष्ट्वा ।

येनात्र खण्डपरशुः परशूत्तमेन
शम्भुः सुमेरुतटताडनखण्डितेन ।
रामाय निर्जितवते नमसौ कुठार-
मस्मै समर्पयति साञ्जलिसंपुटाय ॥ २७ ॥
दत्ते च विद्यास्थानानि देवस्तस्मै चतुर्दश ।
शतभङ्गीभवद्भुद्रा महतां हि प्रसत्तयः ॥ २८ ॥

सौदामिनी । संकं तदो पहुदि रामो परसुरामोत्ति उच्चदि † ।

मातलिः । इदमग्रतः पश्य ।

यः शृङ्गाग्रैः सर्गणमरुणात् क्रौञ्चशैलः सहेलं
यातुः शम्भोर्द्रनुरुपनिषत्प्राप्तये पादमूलम् ।
सोऽयं कोपाद्गुहाति विहितं मार्गणैर्भार्गवस्य
छिद्रद्वारं त्रिदिवसरसीहंसयात्रापवित्रम् ॥ २९ ॥

अथेदमग्रतः पश्य अयं हि पितृभक्त्यतिशयः परशुरामस्य यदुत रेणुकाशिरश्छेदः ।

---

* अहो प्रसादातिशयो रामे चन्द्रशेखरस्य तत्रभवन् मर्त्यमण्डलाखण्डल तदितः प्रेक्षस्व ।

† शङ्के ततः प्रभृति रामः परशुराम इत्युच्यते ।

दशरथः । अहह शान्तं पापं कथं जमदग्न्यपत्यमपि प्रमाद्यति हंहो पुरुहूतसूत ।

सहस्रं हि पितुर्माता गौरवेणातिरिच्यते ।
तत्किं पितृगिरा रामो विधत्ते रेणुकावधम् ॥ ३० ॥

यद्वा निरपराधवधादेव जमदग्निरपि प्रमाद्यतिस्म । विचिन्त्य कः पुनरयं मार्गा भार्गवस्य यदिदमपि प्रस्मर्यते ।

गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः ।
उत्पथप्रतिपन्नस्य परित्यागो विधीयते ॥ ३१ ॥

सैादामिनी । कर्णा पिधाय कहं उण भअवदा भग्गवेण सुदं सवर्णेहिं सुणिअ वा अणुचिदआरि अणुट्ठिदं परसुधारावावारेण * ।

मातलिः । अथाग्रतः पश्य ।

दशरथः । दृष्ट्वा कथं प्रत्यापन्नजीविता पुनरस्य माता ।

मातलिः । आश्चर्यमाश्चर्यम् ।

यावद्वरं न वृणुते किल जामदग्न्य-
स्तुष्टात् पितुः स्वजननीप्रतिजीविताय ।
तावच्छिरः पृथगपि स्थितमस्य मातु-
र्वेगादुपेत्य विदधात्यकबन्धभावम् ॥ ३२ ॥

सैादामिनी । तक्खणजणिदजीविदावदाणस्स सोहइ जणणीसिरच्छेदोवि भअवदो भग्गवस्स † ।

* कथं पुनर्भगवता भार्गवेण श्रुतं श्रवणाभ्यां श्रुत्वा वाऽनुचितकार्यनुष्ठितं परशुधाराव्यापारेण ।

† तत्क्षणजनितजीवितावदानस्य शोभते जननीशिरश्छेदोऽपि भगवतो भार्गवस्य ।

दशरथः ।

यच्छिन्नं जननीशिरः पितृवराद्वयोऽपि यत् संहित
तच्छिष्यस्य पिनाकिनो महदभूच्चित्रं चरित्रं किल ।
तेनैतेन कथाद्भुतेन तु वयं वाचाऽपि लज्जामहे
यद्वा ते गुरवोऽविचिन्त्यचरितास्तेभ्योऽयमस्त्वञ्जलिः ॥ ३३ ॥

मातलिः । इदमन्यद्दृश्यतां द्रष्टव्यम् ।

दशरथः । अयं हि प्रचण्डदोर्दण्डसहस्रदुःसहो हैहयनरेन्द्रः श्रूयते ।

मातलिः ।

इष्टापूर्तपवित्रमाश्रमपदं प्राप्तोऽयमत्रार्जुनो
राजानं जमदग्निरत्रभगवान् सज्जातिथेयोऽर्चति ।
धेनोः कामदुहः कृतोऽत्र च मुनेर्वत्सापहारोऽमुना
प्राणान्मुञ्चति चैष गोग्रहविधावार्चीकिरस्मिन् मुनिः ॥३४॥

सौदामिनी । पुरतोऽवलोक्य सविचिकित्सम् । अहह अक्खत्तिअगोत्तोचिदं आचरिदं बाहुसहस्सजुत्तेण सहस्सज्जुणेण जं दाणिं समररच्छामुच्छिदभत्तारपरित्ताणणिमित्तं उअरि णिवेसिदणिअसरीरा पडिव्वदाणं पढमोदाहरणं रेणुआ किवाणधारापहारोहिं तहिं तडित्ति ताडिदा * ।

दशरथः । कथं महतामपि प्रमादः । तदहो किमपि कन्दलितानुरागाः संसारभोगाः ।

---

* अक्षत्रियगोत्रोचितमाचरितं बाहुसहस्रयुक्तेन सहस्रार्जुनेन यदिदानीं समररथ्यामूर्छितभर्तृपरित्राणनिमित्तमुपरि निवेशितनिजशरीरा पतिव्रतानां प्रथमोदाहरणं रेणुका कृपाणधाराप्रहारैस्तत्र तडिति ताडिता ।

मातलिः। पुरतोऽवलोक्य। अयमितो महावीरः पृष्ठास-ञ्जिततूणीरः परमेश्वरोपदिष्टधर्मा सज्जीकृतकार्मुककर्मा परशुधाराज्योतिरुज्जृम्भणडामरः समरपरितोषितामरः सकलारण्यकजननिवेदितवृत्तान्तः साक्षादिव कृतान्तः शिखण्डिकेतुकाण्डावलीभिरभ्यहूतः शशिशेखरसेवानिवृत्तः सरभसमितोऽभ्युपेतः। कथमियमग्रतो वर्णावली। वाचयति।

विद्वान् दारसखः परं परिणतो नीवारमुष्टिंपचः
सत्यज्ञाननिधिर्दधत् प्रहरणं होमार्जुनीहेतवे।
रे दुःक्षत्रिय किं त्वया मम पिता शान्तो मया पुत्रवान्
नीतः कीर्त्यवशेषतां तदिह ते धिग्धिक्सहस्रं भुजान् ॥३५॥

मातुः प्रहारत्रयमाहितं मे
विनापराधादिह हैहयेन।
निःक्षत्रियां त्वां विनिहत्य तेन
त्रिःसप्तकृत्वो जगतीं करोमि ॥ ३६ ॥

भोभो निरवद्यवाचस्तपोधनाः किं मम कोपप्रशमं परिमार्गध्वं तदस्मिन् परवान् वर्ते।

सा सूतिश्च्यवनान्वये व्रतविधिः सोऽयं च वैखानसस्ता एताश्च गुरोरनड्डुदहनात् संस्कारशुद्धाः क्रियाः।
तत्त्वज्ञानमिदं च यत्किल दया भूतेषु धर्मः परः
सर्वं तत् परिहृत्य मातृवधजः क्रोधानलो जृम्भते ॥ ३७ ॥

मातलिः। सत्यसङ्गरः परशुरामः।

ज्यावल्लीबद्धलङ्केश्वरसकलसुहृद्दीनविज्ञापनायां
दत्त्वा यः कर्णमूले यदुत चिरतरं शिक्षितां राक्षसेन्द्रः।

सोऽपि ज्याखस्कन्धबन्धत्रुटितभुजतरुर्भार्गवेणैव रोषात्
कीर्तिस्तम्भोपमश्रीः परशुविहृतिभिर्द्राक्कृतः कार्तवीर्यः ॥३८॥

सौदामिनी । सच्चं परसुरामो भअवदो भग्गस्स सिस्सो
किं उण भैरवरूवधारिणो ण उण सदासिवस्स कहं अण्णधा
से भुअदण्डखण्डणेक्कमल्ला परक्कमारम्भा * ।

दशरथः ।

एष त्रिःसप्तकृत्वस्त्रिभुवनतिलको मायकः क्षत्रियाणां
तावद्गा भूतधात्र्याः क्रतुषु गुणवते कश्यपाय प्रदाता ।
खाता क्षत्रास्रवापीष्वतनुषु बहलक्रोधवह्निप्रशान्त्यै
पित्रोः किञ्च प्रवीरः सपदि वितरिता तच्चिवापाञ्जलीनाम् ॥३९॥

पुरोऽवलोक्य । अहो भार्गवपुङ्गवस्य पराक्रमातिशयो य-
दियं दशा वर्तते महीपालानां तथाहि ।

याचन्ते गृहिणीमुखैर्नृपतयः स्वप्राणभिक्षामिमे
बध्नन्तश्चरणाग्रयोर्निपतिताः कण्ठे कुठारान् परे ।
लीलादर्पणपाणयो विरचितस्त्रीवेशमेते नताः
किञ्चान्ये विगलन्ति चीवरभृतो द्वार्वेदिकाशायिनः ॥४०॥

मातलिः । पुरोऽवलोक्य तदिदमतिचरमं चरिताद्भुतं पर-
मेश्वरशिष्यस्य परशुरामस्य ।

दत्त्वा पृथ्वीं जलधिरसनामर्थिने ब्राह्मणाय
स्फारज्योतिःशरविहृतिभिः सिन्धुमुक्ते परान्ते ।

---

* सत्यं परशुरामो भगवतो भर्गस्य शिष्यः किं पुनर्भैरवरूपधारिणो न
पुनः सदाशिवस्य कथमन्यथाऽस्य भुजदण्डखण्डनैकमल्लाः पराक्रमारम्भाः ।

ब्रह्मावाप्त्यै जयपरशुनास्मिन् समित्काण्डलावः
शिष्यः शम्भोर्विहितवसतिस्तप्यतेऽसौ तपांसि ॥ ४१ ॥

दशरथः । किमपरमारम्भपर्यवसानयोरखण्डः खण्डपरशुशिष्यस्य वीरव्रतनिर्वाहः ।

सौदामिनी । उभअं खु एदं अप्पडिहदप्पहावं सुणिमो जं णीललोहिदणिडाललोअणुल्लासी भअवं हुदवहो जं चण्डीसकोअण्डरहस्सोवदेसणीसंदपल्लविदपदावप्पसरो परसुरामोत्ति* ।

दशरथः । समन्तादवलोक्य । आर्य मातले महावीरचरितावलोकनपरायत्ते चित्ते न किञ्चित्प्रतिभाति । तत्कथय कतमः पुनरयमन्तरिक्षोद्देशो यत्र वर्तामहे ।

मातलिः । पुरन्दरनगरीतः सप्तमो मर्त्यमण्डलतः प्रथम एष वायुस्कन्धः किं पुनरदूरवर्तिवसुधातलादस्मद्रथगतिः । रथवेगनाटितकेन सेयं विदेहनगरी तदिदं च विदेहपतिमन्दिरं तदवतीर्य महाराजदशरथो मामनुज्ञानातु स्वर्गगमनाय सौदामिनीं च । अयं च मिथिलेश्वरप्रतीहारः प्रत्यभिज्ञाय भवन्तमभ्युत्थितः ।

दशरथः । अवतीर्य आर्य मातले भद्रे सौदामिनि साधयतं युवामिति ।

प्रविश्य प्रतीहारः प्रणम्य च इतइतोऽभ्येतु महाराज दशरथः ।

---

* उभयं खल्वेतदप्रतिहतप्रभावं शृणुमो यन्नीललोहितभाललोचनोल्लासी भगवान् हुतवहो यच्चण्डीशकोदण्डरहस्योपदेशनिष्यन्दपल्लवितप्रतापप्रसरः परशुराम इति ।

दशरथः । परिक्रम्य हंहो सीरध्वजदौवारिक अपि वृत्त-विवाहमङ्गलो रामभद्रः ।

प्रतीहारः । न केवलं वृत्तविवाहमङ्गलः प्रस्थानोन्मुखश्च वर्तते तदर्थं च महाराजसीरध्वजो विश्वामित्रो रामभद्रलक्ष्मणौ सीताहेमप्रभे च तमिममास्थानमण्डपमधितिष्ठन्ति ।

दशरथः । हृदय किमुत्कण्ठसे सवधूटीकं रामभद्रं पश्येति प्रविशतः ।

ततः प्रविशन्त्युपविष्टा यथानिर्दिष्टाः सीरध्वजादयः ।

शतानन्दः सीतायाश्चिबुकमुन्नमय्य ।

यस्यास्ते जननी स्वयं क्षितिरियं योगीश्वरोऽयं पिता
मातर्मैथिलि शिक्ष्यते कथय किं तस्याः सुजातेस्तव ।
स्नेहात्केवलमुच्यते पुनरिदं स्त्रीणां पतिर्दैवतं
यद्भूयास्त्वमपास्य धर्ममपरं छायेव रामानुगा ॥ ४२ ॥

सीता । लज्जते ।

जनकः । वत्से वैदेहि यदभिधानीयं तदभिहितं कुलगुरुणाऽऽङ्गिरसेन तथाप्यपत्यस्नेह एव मां वाचालयति ।

अभ्युत्थानमुपागते गृहपतौ तद्भाषणे नम्रता
तत्पादार्पितदृष्टिरासनविधिस्तस्योपचर्या स्वयम् ।
सुप्ते तत्र शयीत तत्प्रथमतो जह्याच्च शय्यामिति
प्राच्यैः पुत्रि निवेदिताः कुलवधूसिद्धान्तधर्मा अमी ॥ ४३ ॥

शतानन्दः । जानकि इदं च प्रसङ्गानुगतं शिक्ष्यसे ।

निर्व्याजा दयिते ननान्दृषु नता श्वश्रूषु भक्ता भव
स्निग्धा बन्धुषु वत्सला परिजने स्मेरा सपत्नीष्वपि ।

पत्युर्मित्रजने सनर्मवचना खिन्ना च तद्वेदिषु
स्त्रीणां संवननं नतभ्रु तदिदं वार्तौषधं भर्तृषु ॥ ४४ ॥

सीता रोदिति ।

जनकः । निःश्वस्य ।

सीते संवृणु बाष्पवारि भवती मुग्धा ममेदं मनो
व्युत्पत्त्याऽपि हि याज्ञवल्क्यगुरुतः संसारभागे स्थितम् ।
किन्त्वान्यत्कथयामि मे हृदयतो ह्रीमुद्रया प्रोषितं
विश्वामित्रमहामुनेरपि पुरो यल्लोचने साश्रुणी ॥ ४५ ॥

शतानन्दः । कथमिव भगवान् कुशिकनन्दनोऽपि व्रीडा-व्रीजं यस्यास्य ।

सांसारिकैर्वचोभिस्ते सीताविश्लेषजन्मभिः ।
द्रवतीव मनो बाष्पैर्विश्वामित्रमुनेरपि ॥ ४६ ॥

रामः । स्वगतम् कथमियं रोदिति । विभाव्य ।

बाष्पोत्पीडः श्लथपुटतया तावदन्तर्निरुद्ध-
स्तूर्णोत्तीर्णस्तरलनयनस्तारकाभ्यां निपातः ।
सान्द्रस्यन्दः सपदि चपलैः पक्ष्मभिः प्रान्तकीर्णः
पूर्णस्रोतास्तदनु सुदृशा लोठितोऽवक्रकण्ठम् ॥ ४७ ॥

विचिन्त्य रुदन्त्यपि किमपि जानकी समाधाय मधुरस्य हि मानुषस्य प्रकृतिरेषा । तद्यथाकथमपि रमयति ।

सीता । ताद उम्मिलामण्डवीसुदकित्तीहिं समं गमिस्सं * ।

विश्वामित्रः । भो ता अपि यास्यन्ति ।

हेमप्रभा । तव सिक्खिदं भअवदा किंपि † ।

---

* तात उर्मिलामाण्डवीश्रुतकीर्तिभिः समं गमिष्यामि ।

† तव शिक्षितं भगवता किमपि ।

शतानन्दः । अति हि मुग्धा जानकी ।

प्रतीहारः । देवो दशरथो राजन् संबन्धी ते समागतः शतक्रतुरथेनायमभ्युत्थानेन पूज्यताम् । सर्वे सहसा समुत्थाय यथोक्तं कुर्वन्त्युपविशन्ति च ।

जनकः । पुरन्दरस्य सखे संबन्धिन् दशरथ ।

मया विना विवाहोऽभूदिति चेतसि मा कृथाः ।
यदासीत् सन्निधौ तत्र स्वयं कुशिकनन्दनः ॥ ४८ ॥

नेपथ्ये ।

उच्चण्डाच्चन्द्रचूडालिकफलकतटानद्धतेरूर्ध्वनेत्रात्
त्रैलोक्याकाण्डरोगज्वरजननगुरोर्मण्डितुर्मण्डलस्य ।
उत्तप्तस्वर्णचूर्णप्रतिकृति विकिरन् दिङ्निकुञ्जेषु तेजः
कोऽयं वेगाद्युष्मानिव सरति दृशां बर्हणो बर्हिरुत्थः ॥ ४९ ॥

पुनस्तत्रैव ।

यत्तूणे परशुर्धनुर्गुणनतं पाणौ शराः पञ्चषाः
कृष्णैणाजिनमक्षसूत्रवलयं यज्ञोपवीतं जटाः ।
तद्नूनं जमदग्निजो मुनिवृषो रोषादुपैत्यग्रत-
स्तुल्यं मूर्तिमिवैष बिभ्रदुभयीं वीरस्य शान्तस्य च ॥ ५० ॥

जनकदशरथौ । भगवन्नाङ्गिरस सज्जातिथेयो भव भार्गवोऽतिथिर्भवति ।

शतानन्दः । अस्त्यतिथिरयं किं पुनः समरश्राद्धकर्मणि ।

रामः । वत्स लक्ष्मण निखिलवैखानसवन्द्यो वीरग्रामणीः क्षत्रपरम्परोत्पादितकौतुकातङ्कमुद्रो भगवान् भार्गवो दिष्ट्या द्रष्टव्यः ।

लक्ष्मणः । आर्य न केवलं द्रष्टव्योऽनुभवितव्यश्च ।

रामः । के वयं भार्गवानुभवे ।

सीता । अपवार्य पिअसहि हेमप्पहे चण्डीससिस्सो खत्ति-अअन्तअरो अ परसुरामोत्ति सुणिअ पल्लविदकोदूहलवल्ली पज्जलिदसझ्झसरसपरवसा वट्टामि * ।

हेमप्रभा । जुज्जदि पप्फुल्लकोदूहलत्तणं परसुरामदंसणेण उण ससझ्झसत्तणं भग्गधणुद्दण्डचण्डचरिदस्स पुरदो राम-अन्दस्स † ।

ततः प्रविशति सरोषसंभ्रमो जामदग्न्यः ।

जामदग्न्यः । भोः किमसावकाण्डचण्डो निबिडकडत्कार-पूरितरोदसीकन्दरोदरमेदुरो निनदनिस्यन्दः । कर्णं दत्त्वा आकाशे । किं ब्रूथ दाशरथिना रामेण स्थाणवीयं धनुरारो-पितमाकृष्टं भग्नं च तदुद्भवः कोदण्डकोटरकुटीरकटुरसौ सुट-ङ्कुष्टङ्कारः । सविषादम् ।

पौलस्त्यस्य तिरस्कृतामरपतेस्ते बाहवो विंशति-
र्दम्भोलिव्रणगुच्छलाञ्छनभृतो यस्मिन् गताः कुण्ठताम् ।
तद्भग्नं यदि कार्मुकं भगवतो रामेण चूडावता
धिग्धिङ्गां तदिदं नमः परशवे स्वस्त्यस्तु रुद्राय च ॥ ५१ ॥

विचिन्त्य । आत्मानं निर्दिशन् सत्यसङ्कल्पस्तदेष परशुरा-मः । तदेकवारं गुरुष्वपि प्रतिज्ञातमर्थं कथयति । यदित्थं

---

* प्रियसखि हेमप्रभे चण्डीशशिष्यः क्षत्रियान्तकरश्च परशुराम इति श्रुत्वा पल्लवितकौतूहलवल्ली प्रज्वलितसाध्वसरसपरवशा वर्ते ।

† युज्यते प्रफुल्लकौतूहलत्वं परशुरामदर्शनेन पुनः ससाध्वसत्वं भग्नध-नुर्दण्डचण्डचरितस्य पुरतो रामचन्द्रस्य ।

कथयन्ति गुणदोषयोर्युगपदापततोर्गरीयसि प्रयतितव्यम् ।
अञ्जलिं बद्ध्वा आकाशतः ।

भोः सर्वे च्यवनादयः शृणुत मे रामस्य विज्ञापना-
माज्ञां वो न च लङ्घयामि किमु तद्भर्गस्य भग्नं धनुः ।
क्षणात्त्रियमेकविंशतिमतो वारान् विधातुर्जग-
द्दुर्विशोऽपि ममैव संप्रति पुनर्जातः प्रतिज्ञाक्षणः॥ ५२॥

सहसा परिक्रम्य । धनुर्भङ्गदर्शनं नाटयित्वा हा शङ्कर-
करान्दोलनदुर्ललित हा त्रिपुरदहनडम्बरहठकर्मकर्मठ हा गी-
र्वाणसारपरमाणुनिर्माण हा दुर्जनजनकसदनदुर्निक्षेप हा न-
नसकलनाक पिनाक त्वमपीदृशं दृश्यसे तदिदमापतितं लू-
तातन्तुना गन्धगजालानसंदानं सूचीतुण्डेन वज्रमणिभेदः ।
तथाहि ।

पार्वत्या निजभर्तुरायुधमिति प्रेम्णा यदभ्यर्चितं
निर्मोकेन च वासुकेर्निचुलितं यत् सादरं नन्दिना ।
निर्दग्धत्रिपुरेन्धनं धनुरिदं तत् मन्मथोन्माथिनः
शिष्ये सत्यपि रामनामनि मयि द्वेधा कृतं दृश्यते॥ ५३॥

सक्रोधगर्वं समन्तादवलोक्य भोभो प्रोषितजामदग्न्यं जग-
द्वीरं मन्यमाना वीरंमन्याः क्षणमात्रमवधत्त ।

चूडापञ्चकमण्डनः क्व नु शिशुश्चण्डः क्वचायं मुनि
र्नित्याकुण्ठखुरप्रखण्डितबृहत्क्रौञ्चाद्रिगर्भान्तरः ।
तत् सर्वानपि वः स्वयंवरविधौ राज्ञः समेतान् ब्रुवे
रामं रक्षत शक्तिरस्ति यदि वः क्रुद्धः पुनर्भार्गवः॥ ५४॥

कर्णं दत्त्वा आकाशे । किं ब्रूथ वह्निरेव वह्नेर्भेषजं राम एव
रामस्य रक्षिता न परवीर्यरक्षणीयं रघुकुलमिति । विभाव्य । न

निजवीर्यरक्षणीयं नापरवीर्यरक्षणीयं रघुकुलं नीललोहितान्ते-
वासिनि रामेऽभियोक्तरि । विचिन्त्य । अहो कालपरिपाको यद-
श्रुतपूर्वाणि वचांसि श्रूयन्ते यदनालोकितचराणि चालोक्यन्ते
मखेदम् । इदं च दुःसहतरं निकारान्तरम् । हस्तमवधूय ।

अद्यापि धिक्किमिव जीवति भार्गवोऽसौ
बाणावलूनगुहवाहनबर्हदाम्नः ।
यस्यावमत्य गुरुदत्तमिमं कुठारं
डिम्भोऽपि राम इति नाम यदस्य हर्ता ॥ ५५ ॥

कर्णं दत्त्वा आकाशे । किं ब्रूथ केन न वर्णितं दाशरथेः
शङ्करकार्मुकारोपणं को न विस्मितस्तद्वृद्धेन साक्षेपम् । किमुक्तं
केन न वर्णितमित्यादि पठति । तच्छृणुत भोः ।

यः कर्ता हरचापदण्डदलने यश्चानुमन्ता ननु
द्रष्टा यश्च परीक्षिता च य इह श्रोता च वक्ता च यः ।
सद्यः खण्डितकण्ठपीठवलयः केलिं करिष्यत्ययं
कीलालोल्लसितस्य तस्य परशुर्भर्गप्रसादीकृतः ॥ ५६ ॥

सरभसं परिक्रम्य । भो विदेहेश्वरशुद्धान्तसंचारिणः कुब्ज-
वामनकिरातवर्षवरसौविदल्लाः क्व रामो दाशरथिः । न-
न्वेष भार्गवोऽभ्युपैति ।

लूनक्षत्रियकण्ठमण्डलगलत्कीलालकुल्याभृत-
प्राग्भारेषु सरःसु यस्तिषु रुषा चक्रे निवापक्रियाम्
श्रुत्वा धूर्जटिचापखण्डनं नाम्नस्य सापत्नकं
रामो राममयं स्वयं गुरुसहाध्यायी क्षमिष्यति ॥ ५७ ॥

रामः । वत्स लक्ष्मण दूरस्थादविभाविलेनापि तारतरेण
वचसा सरोषसंभ्रमो भार्गवो मुनिः प्रतिभाति ।

जामदग्न्यस्तदेव पठति ।

रामः । सरभसमुपसृत्य भगवन् भार्गव सदयं प्रसीद स व्यवहार इति रामोऽभिवादयितुकामः ।

जामदग्न्यः । विहस्य नाभिवादनप्रसाद्यो रेणुकासूनुः गरीयान् हि गुरुधनुर्भङ्गापराधः । किं न श्रुतम् ।

अपि कालस्य यः कालः कण्ठे कालो महेश्वरः ।
भार्गवस्तस्य शिष्योऽहं निसर्गनिरवग्रहः ॥ ५८ ॥

ततश्च ।

मध्येनरेश्वरसभं रभसेन येन
मुक्तं धनुस्तडिति च त्रुटितं गुरोर्मे ।
रामेऽपि नाम भजतां भुजदण्डयुग्म-
मुद्दामधामनि तदेतदकाण्डचण्डम् ॥ ५९ ॥

रामः । सविनयं केयमक्षान्तिर्भगवतो मुग्धबुद्धिषु मादृशेषु पुत्रभाण्डेषु पश्यतु हि तपोराशिः ।

बाह्वोर्बलं न कलितं न च कार्मुकस्य
त्रैयम्बकस्य तनिमा तत एष दोषः ।
तच्चापलं परशुराम मम क्षमस्व
डिम्भस्य दुर्विलसितानि मुदे गुरूणाम् ॥ ६० ॥

जामदग्न्यः । किं नाम तपोराशिरहं न शौर्यराशिः । किन्तु रे निदर्शितलाघव राघव स्ववर्णनापरं सगर्वमभिहितं तदाकर्णय यत्ते करोमि ।

त्रुटितनिबिडनाडीचक्रवालप्रणाल-
प्रसृतरुधिरधाराक्लिन्नोरुकण्ठम् ।

मडमडिति मृडानीकान्तचापस्य भङ्गः
परशुरमरवन्द्यः खण्डयत्यद्य मुण्डम् ॥ ६१ ॥

रामः ।

स्वायत्तेन कुठारेण स्वाधीने राममूर्द्धनि ।
यथेष्टं चेष्टतामार्यस्त्वदाज्ञां को निषेधति ॥ ६२ ॥

जामदग्न्यः । यः प्रेतनाथस्यातिथ्यमनुभवितुकामः ।

रामः । कृताञ्जलिं बद्ध्वा ।

अनूचानं भक्त्या भृगुभव भवन्तं प्रणमति
क्रुधः शान्त्यै रामस्त्वदिह सुकुमारं कुरु मनः ।
हठाच्च्यस्यत्कण्ठे परशुमपि नोत्तेजयसि मां
रघूणां ब्रह्माणः किमपि यदमी गोत्रगुरवः ॥ ६३ ॥

जामदग्न्यः । विहस्य ।

रुद्राणीधर्मसूनुर्विशिखविलिखनच्छिन्नक्रौञ्चाद्रिकुञ्जः
स्कन्दावस्कन्ददायी कुठरणरसिकक्षत्रियक्षोदकेलिः ।
दुर्वार्वीनव्यभितः शरधिधुरपयोराशिबद्धाश्रमोऽहं
भ्रष्टः श्रीकण्ठशिष्यो धनुषि धृतरतिर्ब्राह्मणो रैणुकेयः॥६४॥

शतानन्दः । किमुच्यते वीरवर्गवरिष्टः श्रीकण्ठशिष्यः ।

जामदग्न्यः । यदिहापि राजन्यपोते भार्गवो धनुर्धारयति तदसावस्यैवापराधो यदुत्फल्लफणं फणावन्तं न पश्यति । स तस्यैव दोषः । ततः ।

पक्ककर्पूरनिष्पेषमयं निरपिषत् त्रयम् ।
मम व्रीडां च चण्डीशचापं च स्वं च जीवितम् ॥ ६५ ॥

जनकः । कथं सन्यस्तशस्त्रग्रहणस्यापि मम पुनरस्त्रग्रह णलग्नो वर्तते । नेपथ्याभिमुखमवलोक्य कः कोऽत्र भोः भ नुर्धनुः ।

पुरुषः प्रविश्य धनुरुपनीय निष्क्रान्तः ।

जनकः । धनुरादाय ।

चण्डीशचापमवमन्तरि राजमेन्द्रे
शस्त्रत्यजाऽपि धृतमेव मया त्वमासीः ।
रामाय कार्मुक पुनः परिगृह्यमेऽद्य
वत्सेऽपि वाञ्छितवतेऽनुचितं चरित्रम् ॥ ६६ ॥

समाधाय ।

प्रणमति जनकस्त्वां देवि दिव्यास्त्रविद्ये
मम धनुषि पुराणे सन्निकर्षं कुरुष्व ।
परिभवति मदग्रे भार्गवो रामभद्र
प्रहिणु तदिह बाणान् बाहुक मा दुनोति ॥ ६७ ॥

दशरथः । सम्बन्धिन् जनक कृतं कृत कार्मुकपरिग्रहेण कि मिति प्रादुर्भूतसाहसावर्तसमपि जामातरमवजानासि ॥ पश्य ।

यस्योत्पत्तिर्दिनकरकुले यं महाभागधेयं
विश्वामित्रो धनुरुपनिषद्वैकशिष्यं व्यधत्त ।
श्रीकण्ठीये जनमविकलं यस्य चापे च दृष्टं
तस्यान्यस्माद्यदि परिभवः स्वस्ति वीरव्रताय ॥ ६८ ॥

विश्वामित्रः । महाराजसीरध्वज यथाह सम्बन्धी ते दश रथः । धनुरपनीय जामदग्न्य प्रति ।

रामः शिष्यो भृगुभव भवान् भागिनेयीसुतो मे
वामे बाहावुत तदितरे कार्यतः को विशेषः ।

दिव्यास्त्राणां तव पशुपतेरस्य मत्तस्तु लाभ-

स्तत् त्वां याचे विरम कलहादार्यकर्मारभस्व ॥ ३९ ॥

जामदग्न्यः । मातुर्मातुल न किञ्चिदन्तरं भवतो भवानी-वल्लभस्य च न किञ्चिदन्तरं क्षत्रियबटोस्त्वदन्तेवासिनः क्षत्रियान्तकरस्य शङ्करशिष्यस्य वा ।

शतानन्दः । अतिनिरर्गलवाग्भार्गवो यद्गुरुष्वपि नानुरुध्यते ।

जामदग्न्यः । किञ्च भोः स्वभुजोपार्जितब्रह्मभाव न शस्त्रग्रहणाधिकारः भवन्तमनुरुध्यते ।

रामः । ब्रह्मर्षे जामदग्न्य कः पुनरयं शस्त्रग्रहणाधिकारो यद्गुरुष्वपि तिरस्कारः ।

जामदग्न्यः । सभ्रुकुटीभङ्गम् । आः क्षत्रियखेट बटो वाचाटोऽसि ।

भग्नरुद्रधनुःखण्डप्रोतेन शिरसा तव ।

मुण्डधारी व्रती चाहमुपस्थास्ये कपालिनम् ॥ ४० ॥

रामः । भगवन् किं पुनरिमाः सर्वकषा रोषवाचः ।

सर्वत्यागी परिणतवयाः सत्तमः पद्मयोनेः

शिष्यः शम्भोरिति च यदि वः प्रश्रयी रामभद्रः ।

तत् किं भीमा भ्रुकुटिघटना तामिमां नास्मि सोढा

वोढा वीरव्रतविधिमयं यद्गुरुर्वोऽहमेति ॥ ४१ ॥

जामदग्न्यः । ततः किम् ।

रामः । ततश्चेदम् ।

यस्याचार्यकमिन्दुमौलिरकरोत् स ब्रह्मचारी चिरं

जातो यत्र गुहश्चकार च भुवं यद्गीतवीरव्रताम् ।

तत्कोदण्डरहस्यमद्य भगवन् दृष्टैव रामः स ते
हेलोज्जृम्भितजृम्भकेण धनुषा तत्र च नालं वयम् ॥ ७२॥

जामदग्न्यः । साधु रे क्षत्रियडिम्भ साधु साधु मातुर्मात-
नशिष्य साधु साधु ताडिकताडकाकुटुम्बक साधु साधु भग्नभर्ग-
बाणासन साधु साधु रैणुकेयगर्वाभिक साधु, किन्तु ।

चापं वृषाङ्कपिनिरस्तसमस्तसारं
द्वेधा विधाय रघुनन्दन मा स्म दृप्यः ।
वैकुण्ठकार्मुकमकुण्ठकठोरभाव-
मारोपयैतदिह चेत् तव शक्तिरस्ति ॥ ७३ ॥

इति धनुरर्पयति ।

लक्ष्मणः । पुरोभूयादाय च धनुः । आर्यआर्य आर्यालाभ-
पणीकृतप्रणयिनि शङ्करकार्मुकारोपणे के नामान्ये दोर्दण्डचण्ड-
समाचारोप्ये तु वैष्णवे धनुषि सति पदातिलवे लक्ष्मणे न
प्रभुरार्यः ।

सीता । स्वगतम् । वच्छ लक्खण सुलक्खणोसि जो राहव-
वकुलोचिदचरिदधुरं धारेसि * ।

विश्वामित्रः । रामभद्र भग्नधूर्जटिधनुषि ज्यायसि कनी-
यसो भ्रातुरुचितमेव माधवीयं चापमारोपयितुं भङ्क्तुं वा ।

लक्ष्मणः । आरोपयति ।

शतानन्दः ।

दोर्दण्डन्यासलीलानमदटनि तदुत्कारि नारायणीयं
सद्यः सज्जीकृतज्यं विरचयति धनुर्लक्ष्मणे श्यामलक्ष्म ।

*वत्स लक्ष्मण सुलक्षणोऽसि यो राघवकुलोचितचरितधुरं धारयसि ।

रामस्याश्वस्य दत्तं मुखशशिनि पदं कालिकालाञ्छनेन
न्यस्तं नव्यस्य भव्ये कुमुदवनभुवा द्राक्स्मितज्योत्स्नया च ॥७४॥

विश्वामित्रः । योगिन् जनक सखे दशरथ रामभद्रभ्रातृ-
त्वमति हि निर्व्यूढमिक्ष्वाकुकुललक्ष्मणो लक्ष्मणस्य ।

हेमप्रभा । सहि जाणइ पेक्ख देवरस्स दे भत्तुसरिसं
परक्कमं ता सुभणिदं अज्जेण णिद्दलिदसङ्करसरासणे जेट्ठे
कणिट्ठभादुणो समुचिदं जेव्व वैकुण्ठबाणासणविणासणम् ।
अण्णं कधेमि * ।

धणुविब्भमो मज्झणिविट्ठमुट्ठिणिबन्धरणन्तणिअदण्डम् ।
चलइ जेट्ठणिवडन्तचडुलगुणघग्घरुस्सूसम् ॥
बम्भण्डभण्डभिन्दणवाउलपडुरवगुणमिस्सो ।
मन्धिज्जइ पअडपओदमण्डणाडम्बरुड्डामरो ॥

मवणन्तघडिअगुणलच्छिणीविडकुडिलन्तकोडिकुण्डलिअम् ।
झणझणइ झत्ति पुणरुत्तिसज्जसिञ्जारवं चावम् ।
भुअजुअलदण्डमण्डलिअचण्डकोअण्डदण्डभङ्गभवो ।
पिण्डिज्जइ अह व बम्भण्डभण्डए कडु कडङ्कारो ॥
इअ वलइअसन्धिअकोट्टिअस्स धणुहो णरेन्दसदणेसु ।
रहुउलविक्कममेक्कं कहइ व्व विद्दलणटङ्कारो † ॥

जनकः ।

सखि जानकि प्रेक्षस्व देवरस्य ते भर्तृसदृशं पराक्रमं तत् सुभणि-
तमार्येण निर्दलितशङ्करशरासने ज्येष्ठे कनिष्ठभ्रातुः समुचितमेव वैकुण्ठ-
बाणासनविनाशनम् । अन्यत् कथयामि ।

धनुर्विभ्रमो मध्यनिविष्टमुष्टिनिबन्धरणन्निजदण्डम् ।
चलति ज्येष्ठनिपतच्चटुलगुणघर्घरोच्छोषम् ॥
ब्रह्माण्डभाण्डभेदनव्यापृतपटुरवगुणमिश्रः ।
सन्धीयते प्रकटपयोदमण्डनाडम्बरोड्डामरः ॥

हरधनुषि हठाधिरोपणेन
क्षितितनयापरिभावितः पुराऽभूत् ।
विहितमपरिभावितं पमात्व
पुनरिदमूर्मिलया मुरारिचापे ॥ ७५ ॥

इत्यमुद्धाम्य भोः संबन्धिन् दशरथ साऽपि वत्सा ममोर्मिला पारितोषिकं लक्ष्मणायास्तु ।

दशरथः । अस्तु ।

विश्वामित्रः । ते अपि माण्डवी श्रुतिकीर्त्तिश्च कुशध्वजदुहितरौ भरतशत्रुघ्नयोः स्ताम् ।

शतानन्दः । आ किमपि प्रियं नः ।

जामदग्न्यः । अति हि दशरथडिम्भो प्रगल्भेन तदेतदपरसमरसंरम्भक्षमां मिथिलोपकण्ठक्षमामवतराम इत्यवतरति

नेपथ्यं प्रति । अये माठर धनुर्धनुः ।

प्रविश्य शिष्यः । इदं धनुः ।

जामदग्न्यः । आदाय ।

दर्पान्मुक्तामृताद्धिक्षुमदनसुमनोदामसम्पर्कजात
स्मद्द्राणतूणीरागत्यनगुणमहारम्भनर्मायितानि ।
वर्तन्ता नव्यपत्युत्सुकविबुधवधूत्रासिकृतच्छेदखेद-
व्याधूतावित्तपाणिप्रविचलवलयास्फालकोलाहलानि ॥ ७६ ॥

ततश्च ।

श्रवणान्तर्घटितगुणार्पितनिबिडकोटिनाक्तकोटिकुण्डलितम् ।
झणझणायतं झटिति पुनर्झम्मझ्झमझ्झारवं चापम् ॥
भुजयुगलदण्डमण्डलितचण्डकोदण्डदण्डभङ्गभवः ।
पिण्डते अथ च ब्रह्माण्डभाण्डे कटु कटत्कारः ॥
इति वर्णयितमन्धि आकृष्टस्य धनुषो नरेन्द्रसदनेषु ।
रघुकुलविक्रममर्मकं कथयतीव विदलनटङ्कारः ॥

विधाय धरणीबन्धमरामममपलक्षणम् ।
अनृणो गुरुपादानां गन्ताऽस्मि निजमाश्रमम् ॥ ३१॥

रामः । भगवन् भार्गव ।

करस्थे मति कोदण्डे तूणीरस्थेषु पत्रिषु ।
विधत्स्व स्वयशोवीर्ये किं वीरस्य विकत्थया ॥ ३२ ॥

इति परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ भार्गवभङ्गो नाम चतुर्थोऽङ्कः ॥

॥ अथ पञ्चमोऽङ्कः ॥

अतः परमुन्मत्तदशाननो भविष्यति ।

प्रविश्य मायामयः परिक्रम्य च सातिपम् । हहो निसर्गनिरर्गलचरितैकनिबन्धन विधे इदमुपालभ्यसे कः पुनः प्रकारस्तव यद्रत्नाकरेऽपि क्षारभावः सुधार्द्रीधितावपि लाञ्छनच्छाया पुलस्त्यापत्येऽपि मतिविपर्यासो यदादिष्टोऽस्मि राक्षसराजेन यदुत गच्छ त्वं रघुराजधानीमयोध्यां तत्र च चण्डीशकोदण्डनिर्दलनलब्धजानकीजनितगर्वगरिमा प्रथमदाशरथिर्वाच्यः ।

मैथिली यदि धनुर्लतो भवे-
त्तद्गुणात् प्रथमतस्त्वदीशिनः ।
राम विद्धि तव मोहमित्यमुं
विष्टपत्रयपतेर्ममास्तु सा ॥ १ ॥

किञ्च रे राजन्यपोत न श्रवणगोचरं गता राक्षसराजप्रति-

त्वयम् । कुर्वन्मोर्वीत्यादि पठति । भद्र मायामय स इत्यभि-
हितस्तामर्पयिष्यति सा तु तदर्पिता ।

अस्मद्विक्रमचेष्टितानि निखिलत्रैलोक्यहेलाजय-
प्रह्वीभूतसुरासुराणि भवतो भूमेः सुता शृण्वती ।
पत्यौ द्विपकषायितेन मनसा स्निग्धा मयि स्यास्यति
स्त्रीणां प्रेम यदुत्तरोत्तरगुणग्रामस्पृहाचञ्चलम् ॥ २ ॥

विचिन्त्य । तत्कथमसौ निसर्गनिशाचरशत्रुर्वसिष्ठविश्वामित्रसनाथ इत्यमभिधातव्यो भवति सोऽयं कालकूटकवलनयहस्तादिदं यमदंष्ट्राङ्कुरशलाकाकर्षणं विभाव्य भवतु तदिदमसमञ्जसं चेष्टितं देवस्य नयज्ञानवते माल्यवते निवेदयामि स खल्वस्माकं मतिनौविप्लवे कर्णधारः । सपरिक्रममवलोक्य कथमयममात्यो माल्यवान् किमपि चिन्तयन् लेखहस्त आस्ते । विभाव्य तन्महाराजरावणदुर्नीतिपरम्परायत्तचित्तेनानेन भवितव्य न हि तरणिकिरणस्पर्शादन्यो व्याधिरिन्दीवरवनस्य । यखिनः परसौख्येन परदुःखेन दुःखिता जायन्ते कवयः काव्ये नयतन्त्रे च मन्त्रिणः ।

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो माल्यवान् ।

माल्यवान् । मिथिलापुरीनिवासिना स्पशेन लेखः प्रहितस्तदमुं निरूपयामि । उन्मुच्य वाचयति । स्वस्ति लङ्कायां मतिमन्तं माल्यवन्तं विदेहनगरीतः कश्चित् सविनयमवबोधयति श्रेयोऽन्यत् ।

सीतास्वयंवरविधौ धनुरीश्वरस्य
वक्रीकृतं भुजबलेन बभञ्ज रामः ।

श्रुत्वा च तन्मुनिवृषा वृषकेतुशिष्यो
रोषाज्ज्वलन्निव पुरीं मिथिलामवाप ॥ ३ ॥

तदेतद्वो विदितमेव । इदमिदं निवेद्यते तत्र च शरनिकरवर्षणे क्षितितलनिघर्षणे सुभटवर्षणे कातरमनोधर्षणे परस्परप्रतिहतिमर्षणे कीलालपकर्षणे लोमहर्षणे च महारम्भे समरसंरम्भे ।

शम्भोः शिष्यं कुशिकमुनितः प्राप्तविद्योपविद्यः
तूणत्रं दशरथसुवामयणीः क्षत्रियाणाम् ।
वृद्धं बालश्च्यवनकुलजं भास्वतो वंशजन्मा
रामं रामो व्यजयत गतिच्छेदिना सायकेन ॥ ४ ॥

विचिन्त्य । महती वार्ता । विभाव्य । तस्यापि कलत्रे रात्तमराज्ञोऽनुरज्यत इति न सुखोदर्कं तर्कयामि ।

मायामयः । विलोक्य कथमधीतलेखस्तद्यावदुपसर्पामि । परिक्रम्य कनिष्ठमातामह मायामयोऽभिवादयते ।

माल्यवान् । अपि सुखं भद्रस्य महाराजरावणः किं कुरुते ।

मायामयः । यद्रपङ्कजासनसंभवान्वयः कुरुते ।

माल्यवान् । किमिव ।

मायामयः । यद्वादिष्टोऽस्मीति पठति ।

माल्यावान् । हसित्वा वृद्धबुद्धिर्हि प्रथमं पश्यति चरमं कार्यदुर्योगोऽवतरति यन्मया धूर्जटिधनुरधिक्षेपणतः प्रभृति मतिचक्षुषा दृष्टमेव यदुत दशकन्धरोऽनुधास्यति सीताहरणम् ।

मायामयः । ततस्ततः ।

माल्यवान् । ततश्च मया मन्दोदरीपितुर्मायागुरोर्मयस्य

प्रथमशिष्यो विशारदनामा यन्त्रकारः सबहुमानं नियुक्तः सो तास्प्रतिकृतिकरणाय विरचिता च सा तेन रावणोपच्छन्दनार्थम भिहितं च ।

सूत्रधारचलद्वाहुगात्रेयं यन्त्रजानकी ।
वक्त्रस्थसारिकालापा लङ्केन्द्रं वञ्चयिष्यति ॥ ५ ॥

मायामयः । सकौतुकम् । दृष्टा मातामहेनासौ कीदृशी यन्त्रजानकी ।

माल्यवान् । मायामय मया दृष्टा यादृशी सत्यजानकी तस्मादेव च सीताधात्रेयिकाऽपि कारिता सिन्दूरिका नाम । श्रुतिशिरसि परामृश्य तद्वयस्य मिथिलागमनं वीतविघ्नोपशमन तद्वचनादुचितं तदुपवर्णनं तेन च कृतकसंविधानेन निरन्तर- प्रेमोपार्जनं च सत्यापयितुमिदानीं निशाचरपतिर्वाच्यः । देव परपरिणीताऽपि सा ।

तव त्रिलोकीविजयैकजन्मभि-
र्गुणैरुदारैरनुरञ्जितापि सा ।
अनभ्यनुज्ञाजनितं करग्रहं
निषेधति हन्त नतेन मौलिना ॥ ६ ॥

मायामयः । अप्येवं प्रतिपत्स्यते दशाननः ।

माल्यवान् । प्रतिपत्स्यते वचसा न मनसा । उभौ हसतः ।

माल्यवान् । तदितिप्रतिपन्नवते दर्शनीय ।

मायामयः । एवं कृते किं कृतं भवति ।

माल्यवान् । शृणु यत्कृतं भवति सिताप्रतिकृतिदर्शनेन दशाननः प्रलोभितो भवति प्रलोभनेन च काललाभः काल लाभो हि नयविदां प्रयोगग्रामं कन्दलयति प्रयोगपारतन्त्रा च कार्यसिद्धिः ।

मायामयः । यथादिष्टमार्येण ।

माल्यवान् । प्रयोगक्षमश्च कालो विलम्बनीयः सत्यापनाय ।

मायामयः । यदादिशत्यार्यः ।

माल्यवान् । तद्गच्छ त्वं यथाभिमतसिद्धये । अहमपि मन्त्रिमण्डपिकामध्यासिष्य इति निष्क्रान्तौ । विष्कम्भकः ।

ततः प्रविशति रावणः प्रहस्तश्चामरधारिणी च ।

रावणः ।

न प्रीतिं परमेश्वरेऽपि शिरसां छेदेन होमेन वा
ज्यावल्लीनहनेन चामरपतौ द्वारार्गलासङ्गिनि ।
संयत्यलविलासतया न च कृते विश्वातिथौ पुष्पके
दृष्ट्वा जनकात्मजेत्यय यथा लङ्केश्वरो मोदते ॥ ७ ॥

विचिन्त्य हंहो हृदय न प्रस्मर्तव्यं यदावेदितममृतमयान्तरं मायामयेन यथा किल ।

सौधादुद्विजते त्यजत्युपवनं द्वेष्टि प्रभामैन्दवीं
द्वारात्त्रस्यति चित्रकेलिसदसो वेषं विषं मन्यते ।
आस्ते केवलमब्जिनीकिसलयप्रस्तारशय्यातले
संकल्पोपनतत्वदाकृतिरसायत्तेन चित्तेन सा ॥ ८ ॥

तत्प्रहस्त शीघ्रं प्रवेशय जानकीं न कालहरणक्षमाः प्रियजनसमागममहोत्सवाः ।

प्रहस्तः । निष्क्रम्य सीतासिन्दूरिकामायामयैः सह प्रविष्टः ।

मायामयः । इयं सा ।

रावणः । इयं सा विभाव्य ।

चक्षुः स्मेरमवारिजं कुवलयं वक्त्रस्य मित्रं विधु-
र्भ्रूलेखा स्मरतोरणं स्मितलवो लीलालतापल्लवः ।
उच्छिष्टं कलकण्ठवाक् च वचसां शङ्के तरङ्गीदृशः
सर्वाङ्गीणमहो विधेः परिणतं विज्ञानचित्रं चिरात् ॥ ९ ॥

सिन्दूरिका । देव दसाणण चावारोहणदिअहम्मि ईसि दिट्ठाइं जाणई तुज्झ वअणाइं कुणइ एह्णिं दंसणपुणरुत्त-एआइं * ।

रावणः । भद्रे जानासि मदनपराधीनं जनमवस्थापयितुम् ।

सिन्दूरिका । अण्णधा वा रक्खसचक्कवत्तिणो विण्णवी-अदि † ।

रावणः । सोल्लासम् । तत्कथय येन युगपदनुभवामि विश्रान्तिधा म्नात्रामृतम् ।

सिन्दूरिका । इदं विण्णवीअदि ‡ । संस्कृतमाश्रित्य ।

यन्मुग्धामपि चन्द्रिकां गमयति प्रावृत्य चीनांशुकं
स्वस्मै कुप्यति पञ्चमं रचयते यत्कण्ठनालाय च ।
यच्चान्यत्परिहृत्य पक्ष्मलदृशस्त्वत्संकथास्वादरो
लोकस्तत्र निरर्गलं प्रलपति त्वं ब्रूहि किं मन्यसे १० ॥

रावणः । सहर्षम् । ततस्ततः ।

सिन्दूरिका । भूयः संस्कृतमाश्रित्य ।

---

* देव दशानन चापारोपणदिवसे ईषद्दृष्टानि जानकी तव वदनानि करोति इदानीं दर्शनपुनरुक्तयेयानि ।

† अन्यथा वा राक्षसचक्रवर्तिनो विज्ञाप्यते ।

‡ इदं विज्ञाप्यते ।

गतस्याः स्मरसंज्वरः करतलस्पर्शैः परीक्ष्यो न यः
स्निग्धेनाऽपि जनेन दाहभयतः प्रोषप्रदः पाथसाम् ।
निर्वीर्यीकृतचन्दनौषधिविधौ तस्मिंस्तडत्कारिणो
लाजस्फोटममी स्फुटन्ति मणयो विश्वेऽपि हारस्रजाम् ॥ ११ ॥

रावणः । अयि सीताधात्रेयिके तत्किमिति मैथिली मा प्रति माचीकृतवक्रमास्ते ।

धात्रेयी । णवाणुराओ एत्थ अवरज्झइ ण उण पिअसही जदो ।

वक्कं च वत्तितसं णिमेन्ति देहेण झत्ति वलिएण ।
पढमुण्णअवल्लहसङ्गमेण णडिआओ मुद्धमहिलाओ* ॥ १२ ॥

रावणः । किमुच्यते सीतायाः प्रियसखी खल्वसि केतकसम्पर्क्किसिचयमपि क्रिमप्यामोदाय । सीतां प्रति अयि स्वागत जनकराजजन्मनो जनस्य ।

सीता । सख्याः कर्णे एवमेवम् ।

सिन्दूरिका । लङ्केसर सहीसञ्चारिदक्खरा जाणई विण्णवेदि अज्ज साअदं मन्दोदरीदइददंसणेण† ।

रावणः । स्वगतम् । बाढं खिद्यति मयि वैदेही ईर्ष्यायितं हि स्त्रीणां प्रकाशकं प्रेमभरस्य । विहस्य प्रकाशम् । ननु जान-

---

* नवानुरागोऽत्रापराध्यति न पुनः प्रियसखी । यतः
वक्रं च वर्तितासं नियमयन्ति देहेन झटिति वलितेन ।
प्रथमोपनतवल्लभसङ्गमेन नटिता मुग्धमहिलाः ।

† लङ्केश्वर सखीसंचारिताक्षरा जानकी विज्ञापयति अद्य स्वागतं मन्दोदरीदयितदर्शनेन ।

कीदृग्यितदर्शनेनेति संप्रति वक्तव्यं भवति सहर्षम् । हंहो हृदय मनोरथानामुपरि वर्तसे यतः ।

प्रेमरम्यमुभयोः समं दिशोः
कामिनां यदिह चापपिच्छवत् ।
एकतस्तु न चकास्ति साध्वपि
श्यामपृष्ठमिव बर्हिणश्छदम् ॥ १३ ॥

सीता । सख्याः कर्णे एवमेवं भण ।

सिन्दूरिका । विसज्जिअलज्जाकण्ठबन्धं अप्पणा भण जदो सअं दूदी दूदीणं वरिट्ठा * ।

सीता । सवाक्स्तंभम् । जधा समत्थिदं लङ्केसरेण ता एत्थ वत्थुणि मए विरइदाइं कदिचि वअणाणि सुणीअदु ।

एक्कदिसारम्मेणावि अलं सिणेहेण सिहिदलच्छविणा ।
थुणिमो समदोवासं पेच्छं अ पिच्छोवमं पेम्मम् † ॥ १४ ॥

रावणः । तर्हि घनप्रेमनिबिडप्रेमा दशकण्ठो विजयते ।

सीता । सुदरं जअदि दसकण्ठो ।

समपेम्मरसं समरूवजोव्वणं समविलासवेअट्टम् ।

* विसर्जितलज्जाकण्ठबन्धमात्मना भण यतः स्वयं दूती दूतीनां वरिष्ठा ।

† यथा समर्थितं लङ्केश्वरेण । तदत्र वस्तुनि मया विरचितानि कतिचित् वचनानि श्रूयन्ताम् ।

एकदिक्रम्येणापि अलं स्नेहेन शिखिदलच्छविना ।
स्तुमः समद्विपार्श्वं प्रेक्ष्यं च पिच्छोपमं प्रेम ॥

समसुहदुःखं च जणं समपुण्णेहिं जणो लहइ ॥ * १५ ॥

रावणः । अहो सूक्तिपाको जनकसुतायाः । यतः ।

स्वादूनां प्रथमाय रूपविभवं मिथ्या मिथस्तन्वते
प्रेम्णा स्वम्नि मनोभवैकसुहृदे यस्य प्रसादादिह ।
दम्पत्योरनपेक्षितप्रियसखीचित्रप्रकारोक्तयो-
जायन्ते प्रहरान्तरेऽपि शतशः कोपप्रसादोदयाः ॥ १६ ॥

सीरध्वजात्मजे देवि तदिदं विज्ञाप्यसे ।

दुर्ग्लीलासु सकौतुकं यदि मनस्तन्मे दृशां विंशति-
र्निःसन्धौ परिरम्भणे रतिरथो दोर्मण्डली दृश्यताम् ।
प्रेमा चेत्परिचुम्बने दशमुखी वैदेहि सज्जा पुरः
पौलस्त्यस्य च राघवस्य च महत् पश्यापचारेऽन्तरम् ॥१७॥

अपिच जानकि लङ्कास्वामित्वे सति ।

मदनघभुजदण्डग्रामचण्डप्रताप-
प्रतिहतदयितानां खेचरीणां शिरःसु ।
तव करपुटचेष्टासज्जसेवाञ्जलीनां
चरणनखशिखाली शेखरीभावमेतु ॥ १८ ॥

सीता । आं दसाणण आ पुरिसविसेसपरिसकुक्करिसिणो-
ओ जेव्व पुरन्धीओ होन्ति † ।

रावणः । किञ्चिदुपसृत्य सुन्दरि किमद्यापि संदिह्यते ।
तदेहि ।

---

* सुतरां जयति दशकण्ठः ।
समप्रेमरसं समरूपयौवनं समविलासविशिष्टम् ।
समसुखदुःखं च जनं समपुण्यैर्जनो लभते ॥

† आं दशानन आं पुरुषविशेषपरिशङ्कोत्कर्षिण्य एव पुरन्ध्यो भवन्ति

लीलोद्याने यदि सुरपतेरस्ति वाञ्छा विहर्तुं
मेरोः शृङ्गे यदि च विसरत्तारकाचन्द्रदाम्नि ।
चण्डाभोगोद्गमरपुलकां देहि वैदेहि तन्मे
लङ्काभर्तुर्निबिडितकुचामादरादङ्कपालीम् ॥ १९ ॥

इति धारयति । सचमत्कारम् । कथमयमस्त्रेणः संस्पर्शः ।

रूपसंपदमरीषु नेदृशी
स्पर्श एष च दृषत्सहोदरः ।
तन्मतिर्मम विदेहजन्मनो
मां परीक्षितुमियं विज्ञानता ॥ २० ॥

पुनर्निरूप्य । अये सारिकाधिष्ठितवक्त्रं सीताप्रतिकृतिय न्त्रम् । अहो मतिमान् मायामयशक्तिर्नितोऽस्मि जनकराज-पुत्र्याः प्रतिकृतिसमर्पणेन तद्गच्छ मद्विनोदार्थमिमां भवनस्या कुरु । इति सीतासिन्दूरिके मायामयश्च निष्क्रान्ताः ।

रावणः । मदनाकूतमभिनीय प्रभञ्जनिके लीलोद्यानमार्ग-मादिश येन युगपदुपस्थितरात्रिंदिवे युगपदभ्युदितसूर्याचन्द्र-मसि युगपद्विभक्तसर्वर्तुनि तत्र सीताविरहदुःखितमात्मान विनोदयामि । भोः प्रहस्त तदितो गत्वा सन्निधीयतां शिशिरः पदार्थसार्थो विप्रकृष्यतां तदितरः ।

प्रहस्तः । परिक्रामन् ।

कस्त्वं चैत्र किमत्र पुष्पधनुषः का शक्तिरिन्दोरपि
व्यावर्तस्व वसन्तवात विरम त्वं काकलीपञ्चम ।
देवेऽस्मिन् दशकन्धरे भवत मा संरम्भगर्भक्रमाः
प्रागल्भी भवतां हरौ विजयिनौ तस्मिन्नहल्यापतौ ॥२१॥

निष्क्रान्तः । नेपथ्ये ।

राहो तर्जय भास्करं वरुण हे निर्वाप्यतां पावकः
सर्व्वे वारिमुचः समेत्य कुरुत ग्रीष्मस्य दर्पच्छिदम् ।
प्रालेयाचल चन्द्र दुग्धजलधे हेमन्तमन्दाकिनि
द्राग्देवस्य गृहानुपेत भवतां सेवाक्षणो वर्त्तते ॥ २२ ॥

प्रतीहारी । इदोइदो एदु देवो इमं लीलुज्जाणम् * ।

उभौ प्रविशतः ।

रावणः । भद्रे सकलर्त्तुसमलङ्कृतानुद्यानोद्देशान्द्रष्टुमिच्छामि ।

प्रतीहारी । ता इदोइदो एदु दसाणणदेवो † ।

रावणः । परिक्रामति ।

प्रतीहारी । एसो सलिलसोसदुरुद्धखिडदपुण्डरीअमण्डलो जलद्दासंदाणिदसुन्दरीदेहकन्दलसलीलपरिरम्भपज्जलिदका- मिजणजणुन्हो गिम्हो ‡ ।

रावणः । अये ग्रीष्मः । इह हि ।

यावद्बालं कमलकलिकाः प्रातरेव स्फुटन्ति
श्यामामध्ये विकचयति चेन्नीलमब्जं मृगाङ्कः ।
ग्रीष्मेऽमुष्मिन् जरठतरवौ रागिणां गात्रदेयाः
सद्यः शुष्कैरिव च सलिलैः संस्क्रियन्ते जलार्द्राः ॥ २३ ॥

---

* इतइत एतु देवः एतल्लीलोद्यानम् ।

† तदितइत एतु दशाननदेवः ।

‡ एष सलिलशोषदुरुद्धखिडतपुण्डरीकमण्डलो जलार्द्रासंदानितसुन्दरीदेहकन्दलसलीलपरिरम्भपज्ज्वलितकामिजनानुष्णो ग्रीष्मः ।

अपिच ।

कर्णे स्मेरं शिरीषं शिरसि विचकिलस्रग्लताः पाटलिन्यः
कण्ठे माला विशाला वपुषि च नलिनीमूलकाण्डाःकलापाः ।
सामोदं चन्दनाम्भः स्तनभुवि नयने म्लानमाञ्जिष्ठपृष्ठे
गात्रं लोलज्जलार्द्रं जयति मृगदृशां ग्रैष्मिको वेष एषः ॥ २४॥

तापातिरेकमभिनीय ।

अयि शिशिरतरोपचारयोग्ये
द्वितयमिदं युगपच्च सह्यमेव ।
जरठितरविदीधितिश्च कालो
दयितजनेन समं च विप्रयोगः ॥ २५ ॥

तदग्रतो दर्शय ।

प्रतीहारी । पदान्तरे स्थित्वा एस णीसेसमिलिदबन्धवो भअपथिअमग्गो लङ्गलीकुसुमालिङ्गिदचङ्गत्तणो विआसजज्जरिज्जन्तजरठकेसरकुडुम्बडम्बरो कुसुमाउहविलासविक्कमक्कारम्भो वरिसारम्भो * ।

रावणः । अपि वर्षा ऋतुः । इह हि ।

पञ्चाषेोर्गुणघोषणाय गुणकस्त्रैलोक्यचिन्तातिथि
स्तूर्यं ताण्डवसंविधासु शिखिनां हंसप्रवासानकः ।
सूतिस्वस्त्ययनं विदूरवसुधारत्नाङ्कुराणामयं
गम्भीरस्तनितध्वनिर्जलमुचां रोदोगृहं गाहते ॥ २६ ॥

* एष निःशेषमिलितबान्धवो भयपथिकमार्गो लाङ्गलीकुसुमालिङ्गित सौन्दर्यो विकासजर्जरज्जरठकेसरकुटुम्बडम्बरः कुसुमायुधविलासविक्रमकारम्भो वर्षारम्भः ।

अपिच ।

संपिण्डीकृतजीर्णजीरककणश्रेणीश्रियः केशरान्
संनद्धं परितो निरन्तरदलद्रोणीनिवेशैस्त्रिभिः ।
प्रान्तभ्रान्तमधुव्रतीवलयितं स्वस्ति प्रियासंकटे
गन्धग्राह्यमबाह्यवृत्ति दलति क्रीडावने केतकम् ॥ २७॥

सोत्कण्ठम् ।

विरम जलदकाल स्वस्ति ते भद्र भूया-
दनुचितपरिवारस्त्वं तवैते तथा हि ।
विरहमविरहं वा नानुरुधन्ति मेघाः
सुखिनमसुखिनं वा सर्वमुत्कण्ठयन्ति ॥ २८ ॥

तदग्रतो दर्शय ।

प्रभञ्जनिका पदान्तरे स्थित्वा एस कारन्दिश्रोदारसुन्दरो दलितनीलेन्दीवरवणी बन्धुअविच्छाइदमहिन्दकोअण्डो विरलीकदकेअईकुसुमवासप्पसरो मणोहरीकदणीसेससरओ सरओ * ॥

रावणः । अये शरत् ।

अवतरति घनात्ययः किमन्य-
द्विकसितकुङ्कुमकेसरावतंसः ।
परिसरपुलिनेषु निम्नगानां
सपदि समागतराजहंसयूथः ॥ २९ ॥

अपिच ।

* एषा कारन्दिकावतारसुन्दरी दलितनीलेन्दीवरवना बन्धकविच्छायितमहेन्द्रकोदण्डा विरलीकृतकेतकीकुसुमवासप्रसरा मनोहरीकृतनिःशेषसराः शरत् ।

कुर्वाणाः कैरवाणां मधुकणहरणं कूजितं रञ्जयन्तो
हंसालीकण्ठनालीष्वविकलकलमामोदमैत्रीपवित्राः ।
शेफालीफुल्लपालीपरिमलमिलनाश्चुम्बिताश्चञ्चरीकैः
कह्लाराह्लादकाराः कुवलयसुहृदः शारदा वान्ति वाताः ॥३०॥

साभिलाषम् ।

कुवलयमप्सु दिवीन्दुः सिन्धुषु पुलिनानि वाक्षु हंसीषु ।
इत्यवयवैर्विभक्तां सीतां दर्शयति शरदेषा ॥ ३१ ॥

तापमभिनीय सोऽयमपरः शरन्नामा ग्रीष्मः। तदयतो दर्शय।

प्रतीहारी । पदान्तरे स्थित्वा एस अणहिणन्दिदलीला-मज्जणुम्मज्जणो पसरिदणीरन्धलोद्धरअपुञ्जपिञ्जरिदादिम्मुहो अणियन्तिदकोञ्चीकुलकोलाहलाडम्बरकरविदसीमन्तो हेमन्तो * ।

रावणः । अये हेमन्तः ।

इह हि वहति कामं कामकोदण्डयष्टि-
द्रविडयुवतिगण्डश्यामिकां कोशकारः ।
चिरविरहितहंसीकण्ठकाण्डावपाण्डुः
स्फुरति च रुचिमत्ता पर्व्वणां पुण्ड्रकस्य ॥ ३२ ॥

अपिच ।

लम्पाकीनां किरन्तश्चिकुरविरचनां रल्लकांछासयन्त-
श्चुम्बन्तश्चन्द्रभागासलिलमविकलं भूर्जकाषैकचण्डाः ।
एते कस्तूरिकैणप्रणयसुरभयो वल्लभा बाह्लीकानां
कान्तालीकेलिकाराः परिचयितहिमं हैमना वान्ति वाताः ॥३३॥

* एष अभिनन्दितलीलामज्जनोन्मज्जनः प्रसारितनीरन्ध्रलोध्ररजःपुञ्जपिञ्जरितदिङ्मुखोऽनियन्त्रितक्रौञ्चीकुलकोलाहलाडम्बरकरम्बितसीमान्तो हेमन्तः ।

नापमभिनीय ।

सर्वाङ्गमदनोद्गाहः स कोऽपि मम वर्तते ।
अप्येष हन्त हेमन्तो यत्रोष्णसमयायते ॥ ३४ ॥

तदग्रतो दर्शय ।

प्रतीहारी । पदान्तरे स्थित्वा एस हिमुल्लसिदतरुणदम-
णग्रकन्दलो णिबिडपडन्ततुहिणकणुक्केरणिव्विग्घमहग्घिदप-
रिरम्भो अवदंसीकददतरुणतरणिकिरणुक्केरो पुराणदप्पणविच्छा-
अमअलञ्छणो णिज्जिदणीसेससिरी सिसिरो * ।

रावणः । अये शिशिरः । इह हि ।

वह्निः शक्तिर्जलमिव गता दर्शनाद्दाहवृत्ते-
र्नित्योत्संधौ नवमरुवके वर्तते पुष्पकार्यम् ।
शीतात्त्रासं दधदिव रविर्याति चाशां कृशानो-
र्नीहारार्तैरिव च दिवसाः सांप्रतं संकुचन्ति ॥ ३५ ॥

अपिच ।

चूडागर्भनिवेशि दामविकलं मुक्ताफलैर्भूषणं
स्त्रीणां कुङ्कुमपिच्छिलः स्तनभरो गूढोदरं मन्दिरम् ।
द्वित्राः स्थूलपटाः प्रसर्पदगुरुग्रामश्च धूमोद्गमः
संभोगाय भवन्ति चात्र कृतिनां दीप्रा विलासाप्तयः ॥ ३६ ॥

सखेदम् ।

नगरपरिघदीर्घा बाहुदण्डा ममैते
विजितकलभकुम्भा सा च तस्याः कुचश्रीः ॥

* एष हिमोल्लसिततरुणदमनककन्दलो निबिडनिपतत्तुहिनकणोत्क-
रैर्निर्विघ्नमहर्घितपरिरम्भोऽवतंसिततरणिकिरणोत्करः पुराणदर्पणविच्छा-
यमृगलाञ्छनो निर्जितनिःशेषश्रीः शिशिरः ।

तत्र शिशिरः समीरश्चैष नीहारभार-

स्त्वयमिति हि समेतं दुर्लभं रावणेन ॥ ३७ ॥

तदयतो दर्शय ।

प्रतीहारी । पदान्तरे स्थित्वा एस फलितफलिणीवणन्तरो णिरन्तरपल्लविदकङ्कल्लिलदादण्डो णिबिड्डग्गीद्कलकण्ठिकण्ठो कुडजगण्ठिजडिलपुणाअणिवहो भग्गकुसुमिदसोहञ्जणसाही मरणसंदेहारोविदसअलपविसन्तो वसन्तो * ।

रावणः । अये वसन्तः । इह हि ।

सूते संप्रति दुग्धमुग्धसुभगं पुष्पोद्गमं मल्लिका

बाह्लीकीदशनव्रणारुणदलैः पत्त्रैरशोकोऽर्चितः ।

भृङ्गीलङ्घितकोटि किंशुकमिदं किञ्चिद्विवृन्तायते

माञ्जिष्ठैर्मुकुलैश्च पाटलितरोरन्यैव काचिल्लिपिः ॥ ३८ ॥

किञ्च ।

यदपि सर्वाभिर्निभृतं विरहवतीस्त्रातुमत्र भज्यन्ते ।

सहकारमञ्जरीणां शिखोद्गमयन्त्ययः प्रथमे ॥ ३९ ॥

सस्पृहमिव सोत्कण्ठम् ! सीतावयवशोभासंवादात्तद्विगुणप्रणयिनी मे मधुलक्ष्मीः । तथा हि ।

लावण्याढ्यं मधूकान्यनुवदति दृशावुत्पलानां सनाभी

दन्तश्रीर्मल्लिकाभिः सह चरति सुहृत्सौरभं केसरस्य ।

वैदेह्याः पाटलानां सृजनयति रुचं किञ्च विम्बाधरोष्ठः

क्रीडाभिश्चित्र चैत्रस्त्वमसि तदिह मे वल्लभो दुर्लभश्च ॥ ४० ॥

* एष फलितफलिनीवनान्तरो निरन्तरपल्लवितकङ्कल्लिलतादण्डो निबिडोद्गीतकलकण्ठीकण्ठः कुटजग्रन्थिजटिलपुन्नागनिवहो भग्नकुसुमितशोभाञ्जनशाखी मरणसंदेहारोपितसकलप्रवसन् वसन्तः ।

प्रभञ्जनिका । अलं दूमिणा । उक्कण्ठाकारीणं धुरन्धरो एसो * ।

रावणः । उत्कण्ठामभिनीय ।

घर्मर्त्तो दमय वसन्तमुत्कवन्तं

संतापमभिनीय ।

द्राग्ग्रीष्मं स्थगयतु वार्मुचामनेहा ।

उत्कण्ठामभिनीय ।

त्वं वर्षाः शमय घनान्त

भूयः संतापमभिनीय ।

वारिदान्तं

हेमन्तः सह शिशिरेण हन्त हन्तु ॥४१॥

प्रभञ्जनिका । देव दिट्ठं सअलं रिदुचक्कवालं ता किम्पि मअरन्दमुच्चन्तबहलसीअरासारं सअं परिब्भमन्तज्जततालवित्तं णिग्गण्ठिदगण्ठिरकणअकेरिआकवललुद्दुगन्धहरिणणाहिको - मसुअन्धदसदिसं जाणइविरहवेदणाविणोदत्थाणत्थरअणसिलावउक्किअं अलङ्करेदु देओ † ।

रावणः । यदभिरुचितं भवत्यै परिक्रामितकेन सखेदम् ।

आत्तं श्रान्तमिदं विषण्णममुना नीचैरनेन स्थितं

कम्पोऽस्मिन्निह जृम्भिना प्रलपितं चैतेन तूष्णीमदः ।

* अलमनेन । उत्कण्ठाकारिणां धुरन्धर एषः

† देव दृष्टं सकलमृतुचक्रवालं तत्किमपि मकरन्दमुज्ज्वद्बहलसीकरासारां स्वयं परिभ्रमद्यन्त्रतालवृन्तां निर्ग्रन्थितग्रन्थिलकनककदलिकाकवललुब्धगन्धहरिणनाभिकाग्रसुगन्धदशदिशां जानकीविरहवेदनाविनोदस्थानस्थरत्नशिलाचतुष्किकामलङ्करोतु देवः ।

यतद्ध्यानपरं घनोऽत्र पुलकः स्वस्त च बाष्पैरितः
सीतादुर्विनयेन मे दशमुखो हा धिक्कथं वर्तताम् ॥ ४२॥

प्रभञ्जनिका । स्वगतं जधा मअणो आणवेदि । प्रवेशनाटितकेन अअं रअणचउक्किआकेलिपल्लङ्को ता उअविसदु देवो * ।

रावणः । उपविश्य सकोपम् ।

ता गाढं प्रहरस्व मा परिहरन्

सावज्ञम् ।

तां मां च मा वा वधीः

सानुकम्पम् ।

ता हन्तु परिकल्पितैरपि शरैर्मामेव वा ताडय ।

सानुरागम् ।

यद्वा मन्मथ तां च मां च युगपद्विध्यः समग्रायुधो
येनाहं जनकात्मजा च सदृशं प्रेम प्रपद्यामहे ॥ ४३ ॥

तदुद्रे सन्निधापय शिशिरोपचारसामग्रीं ।

प्रभञ्जनिका । देव देवदाओ आअदाओ तन्निवेदिदा दाव सिसिरोवआरसामग्गी सव्वा सण्णिहिदा ता किं णाम ण चिन्तिदावणदं लङ्केसरस्स † ।

रावणः । पुरोऽवलोक्य ।

* यथा मदन आज्ञापयति । अयं रत्नचतुष्किकाकेलिपल्यङ्कस्तदुपविशतु देवः ।

† देव देवता आगताः । तन्निवेदिता तावत् शिशिरोपचारसामग्री सर्वा संनिहिता तत् किं नाम न चिन्तितापनतं लङ्केश्वरस्य ।

सलिलकलशपाणिर्जायतां मन्दरस्त्री
तुहिनगिरिकुटुम्बिन्यस्तु नीहारहस्ता ।
मलयगिरिजाया चन्दनाम्भो निधत्तां
व्यजतु चमरदण्डैः किन्त्व नेपालपाली ॥ ४४ ॥

किञ्चित्तापमभिनीय । अलमलं भवतीभिः । पर्वतकलत्राणि यूयं युष्मदङ्गमङ्गः सुतरां तापाय । अन्यतोऽवलोक्य ।

यासां जन्म विवस्वतो भगवतश्चण्डाच्च मार्तण्डत-
श्चण्डांशोस्तगतश्च मन्मथमथम्नाः सन्तु हर्म्याद्बहिः ॥
याः सार्द्धं सुधया मम कमलया साकं मृगाङ्केण च
क्षीराब्धेरमराङ्गनाः समभवंस्तास्त्वन्तिके सन्तु मे ॥४५॥

ततश्च ।

रम्भा रम्भादलायैर्व्यजतु विहरतां दावदानेन हारा
तारा ताराधिपश्चारधितनु तनुता चन्दनस्यन्दमेकम् ।
प्रम्लोचा मोचपाकच्छविरवतु बिसन्यासभङ्ग्या ममाङ्गा-
न्यञ्जुद्राद्राग्दलार्द्रामुरसि च दधतां मेनका मे नका च ॥४६॥

पुनः सतापितकेन यासां मद्विजितवल्लभविरहिणीनां भवतीनां सन्निधिरपि संतापाय किं पुनरुपचारः । अन्यतोऽवलोक्य ।

पार्श्वं मुञ्चतु वेत्त्यनङ्गगृहिणी नाङ्गोपचारक्रियां
चण्डी चामरभूषणैर्व्यजतु मां द्वात्रिंशता पाणिभिः ।
भास्वत्पत्नि सरोरुहैरलमलं घर्मो यदेषां प्रियः
स्वान्दारानय सन्निधिं जलनिधे नद्यस्तवान्तःपुरम् ॥४७॥

सहर्षमवलोक्य ।

पादौ पीडय ताम्रपर्णि मुरले हस्ते हृदि स्थापयता
भोः कावेरि मृणालदाम वितर द्राङ्गमेदे वीजय ।
त्वं गोदावरि देहि चन्दनरसं हे तापि तापोष्मणः
शान्त्यर्थं सृज यन्त्रवारि विरही लङ्केश्वरः सीदति ॥ ४८ ॥

भूयःसतापमभिनीय गता अपि मदनाङ्कुरितमदङ्गमङ्गान्य-रिक्कुर्वन्ति । सक्रोधम । प्रभञ्जनिके मन्मथादुर्ललिताः खल्वेते ममाप्याज्ञां न गणयन्ति तदादिश्यन्तां किङ्कराः यदुत ।

कम्पाघातैः सुरभिरभितः मन्त्वरं ताडनीयो
गाढाक्रान्तं मलयमरुतः शृङ्खलादाम दत्त ।
कारागारे क्षिपत तरसा पञ्चमं रागराजं
चन्द्रं चूर्णीकुरुत च शिलापट्टके पिष्टबिम्बम ॥ ४९ ॥

द्वाराभिमुखमवलोक्य काः पुनरिमा द्वारि ।
प्रभञ्जनिका । वारुणी लक्ष्मी सरस्वती * ।
रावणः । सावज्ञम ।

दूरे तिष्ठतु वारुणी विरहिणा का नाम रत्नस्पृहा
लक्ष्मीः क्षीरमहोदधेरपि सुता स्त्रीत्वेव दाहे पटुः ।
वाचालासि सरस्वति व्रज गृहान्कः सूक्तिगोष्ठीक्षणो
यत्सत्यं न ममाद्य किञ्च न मुदे सीताप्रसादं विना ॥ ५० ॥

ऊर्ध्वमवलोक्य स्वगतं तथाप्येवं तावत् । प्रकाशम । हंहो विबुधापसदाः किमिदं येन शिशिरोपचारं कर्तुमुद्दिष्टा उष्णोपचारं रचयथ तर्हि विस्मृता वः प्रकृत्यमर्षणा

* वारुणी लक्ष्मी सरस्वती ।

दशकण्ठः । विचिन्त्य यद्वा प्रमादचिन्तकाः खल्वेते मम तत्र नेषु पदपदमभिधास्ये जलार्द्रामभिनीय ।

चन्द्र ज्योत्स्नाजलार्द्रामपनय यदिदं दह्यते देहदाहैः मेकमभिनीय ।

क्षीराब्धे दुग्धसेको मदनहुतभुजा पिण्डभाव बिभर्ति । नलिनोपचारमभिनीय ।

हेमाम्भोज स्रजस्ते विशद महते प्रोषपोषाय निष्ठाः हिमतापानुभवमभिनीय ।

प्रालेयाद्रे दवीयास्त्वव हिमदवथुर्दुष्ट गवाम्बुजेषु ॥ ५१ ॥

प्रभञ्जनिका । अहो मम्महवामदा अहो देवपडिउलदा ज दाणि रमणिज्जं वि उव्वेअणिज्जं सिसिरं वि उह्नं पडि-हाअदि * ।

रावणः । साभ्यर्थनावज्ञम् ।

शेषाहे त्वत्फणानां पिबतु दशशती मारुतं चैत्रमित्र
एहा जिह्वालता ते शशधरवपुषश्चन्द्रिकामेव लेढु ।
सङ्कोच पुष्पवन्तौ सपदि वितरतं पङ्कजेन्दीवराणां
त्वां याचे पञ्चबाणः पुरदहन पुनर्दह्यतामर्द्धदग्धः ॥५२॥

विचिन्त्य कथममी तापोत्कर्षेऽपि मम प्रत्यनीकप्रोत्साह-नेनापि न विरमन्ति तदेवं तावत् सातपम् ।

मास्म श्वाससटाः समीर चिरतः का कैतवी रावणे
धाराश्रुणि क्रशीकुरुष्व वरुण त्वत्कैलयः खल्विदम् ।

---

* अहो मन्मथवामता अहो दैवप्रतिकूलता यदिदानीं रमणीयमप्य द्वेजनीयं शिशिरमप्युष्णं प्रतिभाति ।

हहो पावक तापमल्पय तनौ त्वत्तो जगद्दाहिका
व्यावर्तस्व वसन्त हन्त मदनः स्याद्येन वीतायुधः ॥ ५३ ॥

स्वगतम् । तत्कः पुनरत्र प्रकारस्तापोपशमने । विचिन्त्य भवत्वेवं तावत् । प्रकाशम् ।

हे संवर्ताः कुरुत करकावृष्टिमिमां विकीर्णां
द्राक्स्तम्भय व्यजनचरितं धत्त कल्पान्तवाताः ।
क्रीडावापी भव हिमगिरे बुध्नबन्धाद्विलीनो
लङ्काभर्तुर्मनसिजशिखी नान्यथा शंशमीति ॥ ५४ ॥

सविशेषतापमूर्छ्यमवलोक्य किञ्च ।

सूत्रीकृतासु तरुणेन्दुकरच्छटासु
नक्षत्रबिम्बमयमौक्तिकगुम्फनाभिः ।
सीतावियोगविधुरस्य नवीनमार्गैः
सम्पाद्यतां दशमुखस्य विलासहारः ॥ ५५ ॥

अथवा किमेभिः क्षुद्रनक्षत्रमणिभिः । ततश्च ।

हस्तद्वयीनिबिडपीडितपार्वणेन्दु-
निस्यन्दितामृतरसेन निषिञ्च किञ्चित् ।
अङ्गानि मे स्मरमहाज्वरतापभाञ्जि
स्वस्मै स्वयं ननु भिषज्यति रात्तसेन्द्रः ॥ ५६ ॥

प्रभञ्जनिका । देवस्स देवेण वेज्जत्तणं पडिवण्णं मअल-
च्छणस्स उण का वत्ता * ।

रावणः । यद्वा किमनेनापि सीतावदनबन्धुना विधुरीकृ-
तेन चन्द्रं प्रति सकरुणम् ।

हंहो चन्द्र विमुच्यतां चरणयोः पर्यन्तसेवाक्रम-

* देवस्य देवेन वैद्यत्वं प्रतिपन्नं मृगलाञ्छनस्य पुनः का वार्ता।

स्त्वं पीयूषरसस्य रागशशिनः पात्रं तु लङ्केश्वरः ।
तन्मे वक्रपरम्परापरिचिताः प्रायं करिष्यन्त्यमी
मा कच्चिद्द्रवतोऽपि बिम्बवलये श्वासाश्चमत्कारिणः ॥५७॥

मदनवेदनामभिनीय ।

आः काम मय्यपि विमुञ्चसि नाम बाणान्
किं रावणो न विदितः शमितामरो यः ।
यद्वा स एष तव राघवपक्षपात-
स्त्वामसौ प्रतिकरिष्यति चन्द्रहासः ॥ ५८ ॥

प्रभञ्जनिका । विडजणमाणमणिवासिणं विब्भमचङ्कणुणगारविअं मणहरीकदकादम्बरीमदुम्माणं पञ्चबाणं विणासअन्तेण देवेण दिज्जदु णिहुअणविण्णाणविसेसाणं जलञ्जली* ॥

रावणः । विरम विहस्य मकरध्वज यन्निवारितेऽपि मां प्रहरसि तदवगतस्त्वयार्थः । यत्किल ।

किं करिष्यति कोपेन देवो मे दशकन्धरः ।
यदनङ्गतया नास्मि चन्द्रहासासिगोचरः ॥ ५९ ॥

तत्किं न जानासि रावणः सर्वङ्कषप्रभाव इति । विचिन्त्य यद्वा मत्प्रसाददुर्ललितोऽयं सर्वदा तपस्वी तदेकवारमपराधमस्य क्षमे । ऊर्ध्वमवलोक्य सहसोत्थाय च ।

हे पाकशासन विसर्जय वारिवाहां-
स्त्वं कार्तिकेय कुरु दूरतरं मयूरम् ।

* विटजनमानसनिवासिनं विभ्रमपाङ्गुण्यगौरवितं मनोहरीकृतकादम्बरीमदोन्मानं पञ्चबाणं विनाशयता देवेन दीयतां निधुवनविज्ञानविशेषाणां जलाञ्जलिः ।

हे शक्र संवृणु निजानि तडिन्महांसि
लङ्केश्वरो विरहितः सहते न वर्षाः ॥ ६० ॥

अग्रतोऽवलोक्य के पुनरमी ।

प्रभञ्जनिका । देव सेवागदा भुअङ्गमा अत्ताणं दंसअन्ति*

रावणः ।

हे पन्नगाः किमपि रोषविषस्वरूप-
रूपं तु वेणिमनुवाञ्छति वल्लभायाः ।
तेनैष दुर्द्धरतरस्त्वरते कृपाणो
युष्मानियं नमति तेन च मौलिमाला ॥ ६१ ॥

परिक्रामन्नग्रतोऽवलोक्य कथमियं कोकिलकमलिनी । सहर्षम् ।

नवमरकतपात्रीरोचिषः पत्रपङ्क्ती-
स्तव कमलिनि वन्दे चक्षुषोश्चार्पयामि ।
यदिह नयनलेह्यं दोलन्तामध्यरोध-
स्तनतटपरिणाहं सूचयन्ति प्रियायाः ॥ ६२ ॥

अन्यतोऽवलोक्य अये कथममी ब्रह्मविमानहंसाः सीता-विभ्रमगमनमनुकृत्य परिक्रामन्तो मह्यमात्मानं रोचयन्ते । साक्षेपम् । आः क्षीरजलपृथक्करणपाण्डित्यसगर्विताः सितशकुनयः कियं लुण्टाकता । विचिन्त्य भवतु नलिनासनमेव तावदभिदधे । अञ्जलिं बद्ध्वा ।

हंहो पितामह निषेध विमानहंसान्
लीलागतं मृगदृशस्त इमे हरन्ति ।
नोचेन्ममोपदिश तेषु यदाचरामि
त्वं येन दण्डनविधेः प्रथमप्रणेता ॥ ६३ ॥

---

* देव सेवागता भुजङ्गमा आत्मानं दर्शयन्ति ।

विलोक्य कथं सत्वरं मामवलोक्य स्थितास्तन्मन्ये मद्भ-याद्गतिस्तेयं परित्यक्तमेतैः । तत्र प्रत्यादिशामि । यदित्थं कथयन्ति सकृद्विहितदोषं दोषेभ्यो विनिवर्त्तमानं साधुवद्वी-क्षेत । अन्यतोऽवलोक्य रे पुरन्दर मम पुरतः सीतामालिङ्गसि नन्वेयमहल्यामुनिपत्नी चन्द्रहास इतइत एव बिडौजसि समा-दिश्यमे ।

प्रभञ्जनिका । पुरतः स्थित्वा देव कहिं इह महेन्दो कहिं वा सीदा * ।

रावणः । निपुणं निरूप्य हन्तहन्त सादृश्याद्विप्रलब्धो-ऽस्मि । इन्दीवराकारोऽय न विकस्वरलोचनः शचीरमणः । जलचन्द्रप्रतिमैषा तरङ्गदीर्घा न वैदेही ।

प्रभञ्जनिका । स्वगतम् । अण्णदो दंसिअ अवक्खिवामि से हिअआवक्कवम् । प्रकाशम् । इदोइदो पेक्खदु दसाणणो देवो † ।

रावणः । साक्षेपम् । आः पन्नगाः प्रियतमामादाय पातालं प्रविशथ वैनतेयवैनतेय निवारयैतान् यद्वा ममापि रावणस्य सहायापेक्षा । तदेषोऽहमेव परिसर्पामि । इति सरभसं ।

प्रभञ्जनिका । पादयोर्निपत्य कहिं एत्थ पण्णआ कहिं एत्थ जाणई ‡ ।

रावणः । निरूप्य यथाह भवती ।

* देव क्वेह महेन्द्रः क्व वा सीता

† अन्यतो दर्शयित्वावक्षिपाम्यस्य हृदयावक्षेपम् । इतइतः प्रेक्षतां दशाननो देवः ।

‡ क्वात्र पन्नगाः क्वात्र जानकी

अयं तोयावर्तो बत न विततं नागवसते-
रयं वीचीच्छेदो न खलु फणिनामेष निवहः ।
इयं भृङ्गश्रेणी न पुनरलकानां विरचना
इदं हेमाम्भोजं विकसति न सीतामुखमिदम् ॥ ६४ ॥

विचिन्त्य तदितः स्थलकमलिनीमतो विलासकरिमृगपति
ज्ञातांश्च नीलोद्यानैकदेशान्निरूपयामि परिक्रामितकेनात्र
लोक्य ।

सारङ्ग दृष्टिलसिते कलभाषिते च
पुंस्कोकिल स्मितसरोरुह सौरभे च ।
दिव्येभ विभ्रमगतौ च सदैव यस्याः
शिष्याः स्थ तां कथयत स्वगुरुं प्रियां मे ॥ ६५ ॥

विलोक्य कथममी मद्भयात्सर्वेऽप्यप्रतिपत्तिमुखास्तिष्ठन्ति
केवलमैरावतो मदवशात्कण्ठगर्जं करोति जाने प्रेयस्या याव
दपहृतमनेन भवत्वेनमेव तावदाभाषे ।

कुम्भाभ्यां कुचसपट्नविभवो हस्तेन लीलागतं
केलीचङ्क्रमितेन गण्डतलयोः कान्तिश्च दन्तद्युता ।
स्वःस्तम्बेरमनाथ पक्ष्मलदृशो यस्यास्त्वयेदं हृतं
तां मे दर्शय येन संमदवता स्तेयं मया क्षम्यते ॥ ६६ ॥

विलोक्य कथं मामनादृत्य निजप्रियामभ्रमुं प्रति प्रवृत्तः
साक्षेपम् । रेरे कात्यायनीकेसरिकिशोर शिक्षयैनम् । विचिन्त्य
अथवा शिक्षितचर एवायम् ।

कण्ठार्पितमहापाशश्चरणार्पितशृङ्खलः ।
बध्यते व्युकरी द्वारि कोऽस्यान्यो दण्डडम्बरः ॥ ६७ ॥

अन्यतोऽवलोक्य कथमद्यापर्वणि चन्द्रग्रहणं वसुमतीवर्ति-नदेनदद्भुतम् ।

प्रभञ्जनिका । देव किमणपक्कदिअसेसु चन्दग्गहणंति झति जुत्तं ण पडिहाअदि * ।

रावणः । प्रभञ्जनिके यथान्थ सम्यग्विलोक्य च किञ्चि-द्विहस्य च ।

जितनवनवनीत धाम नो चन्द्रिकेय
स्मितकुवलयनालि चक्षुषो नो कलङ्कः ।
सरलभुजगभङ्गिर्वेणिरेषा न राहु-
र्मुखमिदमिह तस्या नैष राकामृगाङ्कः ॥ ६८ ॥

विचिन्त्य क्व पुनरत्र सीतावदनेन्दुरपि विमृश्य ज्ञातं ध्याना-नीतया सीतया मुहुर्मुहुर्विप्रलभ्यामहे । अन्यतोऽवलोक्य । अय विलासकुरङ्गाग्रणीः समीरणसारङ्गः । विचिन्त्य कथं जान-कीनयनलीलामलिम्लुचः । साक्षेपम् ।

शास्योऽसि मारुत हृते त्वन्मृगेण तदीक्षणे ।
स्वामी भृत्यापराधेन दण्डनीय इति स्थितिः ॥ ६९ ॥

पुरतोऽवलोक्य सरीसृपचक्रवर्तिन् वासुके गण्डूषयैनं यद्वा समानपरिग्रहदोषं चन्द्रमपि तावदाक्षिपामि ।

रजनीश विमुञ्च लाञ्छनैणं
दयितालोकन हृन्ममैष वध्यः ।
यदि चास्य परिग्रहं दधीथा-
स्तदितो मूढ दशाननं न पश्येः ॥ ७० ॥

---

* देव कृष्णपक्षदिवसेषु चन्द्रग्रहणमिति झटिति युक्तं न प्रतिभाति ।

सैंहिकेयसैंहिकेय कवलीकुरु कुरङ्गलाञ्छनम् ।

प्रभञ्जनिका । केलीकन्दोद्भवणविमद्दवणं परिपिक्क-पुरपिण्डपण्डुरञ्चं मअलञ्छणमुच्छिन्दाणेण देवेण माणंसिणीं माणमुद्दाविद्दावणे किं कादव्वम् * ।

रावणः । भवति प्रभञ्जनिके सर्वदैव प्रमादपात्र ममैषः तदेकवारं तावच्छिक्षयामि ।

हे चन्द्रमस्त्यज मृगं कुरु रावणाज्ञा
तत्कारिणस्तव गुणाद्भुतयेन योगः ।
तन्मैथिलीनयनकान्त्यपहारदोषा
लुप्तश्चते भवति बिम्बमलाञ्छनं च ॥ ८५ ॥

पुरतोऽवलोक्य जानकिजानकि किमिव मायाऽपकृतं यद वगुण्ठ्य स्थितासि । यद्वा प्रमादरसोन्मुखमनसोऽपि विलास हेतोः कामिन्यः कुप्यन्ते तत्प्रसादयामीति प्रणमति ।

प्रभञ्जनिका । का पुण एत्थ जाणई † ।

रावणः । इयमियम् ।

प्रभञ्जनिका । कहिं सा ‡ ।

रावणः । हस्तं व्यापारयन् हा हतोऽस्मि मन्दभाग्यः ।

इयं लता कापि निरन्तरच्छदा
प्रसूनगन्धाहृतषट्पदावलिः ।

---

* केलीकमलवनविकासितवर्णं परिपक्वपर्पूरपिण्डपाण्डुरं मृगलाञ्छन मुच्छिन्दता देवेन मनस्विनीमानमुद्राविद्रावणे किं कर्तव्यम् ।

† का पुनरत्र जानकी ।

‡ क्व सा ।

अधो दधाना हरितं नवांशुकं
न मैथिली नीलदुकूलगुण्ठना ॥ ७२ ॥

अन्यतोऽप्यवलोक्य कथममी चकोराः शकुन्तयः । अहो नाश्चरितं चित्रमेतेषामन्यविहङ्गमवर्गासाधारणं यत्किल चन्द्रिकाचान्तिचातुर्यम् । तान् प्रति ।

अयि पिबत चकोराः कृत्स्नमुन्नामिकण्ठ-
क्रमकवलनचञ्चच्चन्द्रकान्तीरमिश्राः ।
विरहविधुरितानां जीवितत्राणहेतो-
र्भवति हरिणलक्ष्मा येन तेजोदरिद्रः ॥ ७३ ॥

किञ्च रे हतशकुनयः ।

वैतामुखश्चरितविभ्रमसंविधानं
नूनं न गोचरमभूद्रयितानने वः ।
तत्कान्तिसम्पदमवाप्स्यथ चेच्चकोराः
पानोत्सवं किमकरिष्यत चन्द्रिकासु ॥ ७४ ॥

प्रविश्य पटाक्षेपेण छिन्ननासा कृतावगुण्ठना शूर्पणखा साक्रन्दं पादयोर्निपत्य अज्ज एक्कमादुक पेक्ख तक्खअचूडामणी उप्पाडिदा वडवाणलजालाकलप्पअं घुन्नलिदं दसकण्ठकणिट्ठबहिणीए अच्चाहिदम् * । इति शिर उद्घाट्य दर्शयति ।

रावणः । सक्रोधम् ।

पौलोम्याप्यत्र वीरे समरभुवि भयाद्याचिते भर्तृभिक्षां
वैदेहीदत्तशौर्यव्रतमदनजिते यद्यभून्मय्यवज्ञा ।

* आर्यैकमातृक प्रेक्षस्व तक्षकचूडामणिरुत्पाटितो वडवानलज्वालाकलापकं चूर्णितं दशकण्ठकनिष्ठभगिन्या अत्याहितम् ।

तत्किं कस्यापि तस्य त्वयि विधुरमिदं कुर्वतः कर्म भग्न-
स्वर्गेभोद्दामदानस्रुतिरयमपि मे विस्मृतश्चन्द्रहासः ॥१५॥

तद्रूत्से कथय ।

परस्परविघट्टनामुखरदन्तपत्रान्तर-
प्रवृत्तरसनं महाकहकहारवैर्भैरवैः ।
इदं मम महोद्भटं सभयशेषवक्त्रेक्षित
प्रचण्डकुटिलोत्कटभ्रुकुटि भुग्नभालं मुखम् ॥ १६ ॥

शूर्पणखा । स्वगतम् । रहुउलरात्रहाणीपरिट्ठिदे रामल
क्खवणे अहिसारअन्ती अणिच्छन्तेहिं तेहिं बलक्कारकम्मेण
एत्थावत्था कदत्ति कधं जेट्ठभादुणो कधइस्सं ता एव्व दाव
प्रकाशम् । देव अओज्झाणअरीए रामेत्ति खत्तिअकुमारो अत्थि *।

रावणः । स्वगम् । अस्ति यः सीतायाः पतिः । प्रकाशम्
किं तस्य ।

शूर्पणखा । तस्स भरिआ भुवणेक्कसुन्दरी सीदा णाम †

रावणः । सावज्ञमात्मगतम् । त्रिभुवनसुन्दरीतिवक्तव्ये भु-
वनसुन्दरीत्याह । प्रकाशम् । ततः किं तस्याः ।

शूर्पणखा । लङ्केसरस्स समुचिदत्ति अपहरन्ती तेहि कवा-
लघट्टजोग्गा कदम्हि ‡ ।

---

* रघुकुलराजधानीपरिस्थितौ रामलक्ष्मणावभिसरन्ती अनिच्छद्भ्यां
ताभ्यां बलात्कारकर्मणेदृशावस्था कृतेति कथं ज्येष्ठभ्रातुः कथयिष्यामि ।
तदेवं तावत् देव अयोध्यानगर्यां राम इति क्षत्रियकुमारोऽस्ति ।

† तस्य भार्या भुवनैकसुन्दरी सीता नाम ।

‡ लङ्केश्वरस्य समुचितेति अपहरन्ती ताभ्यां कापालिकव्रतयोग्या
कृतास्मि ।

रावणः । अये दाशरथिविनाशाय कारणद्वयी संपन्ना सीता शूर्पणखा च । प्रकाशम् । वत्से मा विषीद निर्जितजामदग्न्य-शस्त्रव्यापार एवासौ ततश्च ।

त्रुट्यद्वाद्वृगण्डखण्डोड्डमरपुरुपतत्कण्ठकोष्ठप्रकोष्ठं
स्फारस्फिक्पृष्ठपीठीहठदलितशिराकन्धराकाण्डखण्डम्।
सस्तम्भ त्वड्डिम्भं चटदितिविचटन्मुण्डपिण्डं प्रचण्ड-
श्चण्डांशोच्चण्डदंष्ट्राङ्ककच इव दृढं चन्द्रहासस्तृणेतु॥७७॥

इति परिक्रम्य निष्क्रान्तः ।

॥ उन्मत्तदशाननो नाम पञ्चमोऽङ्कः ॥

॥ अथ षष्ठोऽङ्कः ॥

अतः परं निर्दोषदशरथो भविष्यति ।

ततः प्रविशतः शूर्पणखामायामयौ ।

शूर्पणखा । अज्ज अहिण्णादं तए मादामहस्स तक्काल-मन्तिदं जधा किल रामे सुबद्धवेरा सुप्पणहा कुलउत्तओ माआमओ ता दुवेवि एदे कज्जसिद्धीए कारणेत्ति णिउत्ता * ।

मायामयः । बुद्धिप्रकर्षं प्रति किमुपवर्ण्यते तत्रभवतो माल्यवतः । किमभीष्टं चन्द्रमसः कुमुद्वतीवल्लभस्येति ।

* आर्य अभिज्ञातं त्वया मातामहस्य तत्कालमन्त्रितं यथा किल रामे सुबद्धवैरा शूर्पणखा कुलपुत्रको मायामयौ द्वावप्येतौ कार्यसिद्धेः कारणे इति नियुक्तौ ।

नीतितन्त्रे द्वयं दृष्टं सिद्धये कृत्यवस्तुनः ।
समानः कार्ययोगश्च प्रभुशक्तिश्च निश्चला ॥ १ ॥

तदेहि दशाननमातामहमेवोपतिष्ठावहे ।

शूर्पणखा । एवं करस्व * । परिक्रम्यावलोकितकेन ।

मायामयः ।

नैर्ऋताधिपकार्याणामुपायोपायकर्मणि ।
आर्यो यन्माल्यवानास्तेऽव्यस्तलक्षेण चक्षुषा ॥ २ ॥

ततः प्रविशति माल्यवान् ।

माल्यवान् । स्मृतिमभिनीय शूर्पणखानिकारदर्शनसमुत्ते-जितोऽपि दशकण्ठो रघुराजधानीयात्रातो निवर्तितस्तावदि-दमुपदिश्य चारकैर्यदुत देवस्य वैदेह्या संदिष्टं यथा ।

स्वयं मया प्रेमपरीक्षणाय
प्रवर्तितः स्वाकृतियन्त्रयोगः ।
अथाहमेवागणितैरहोभि
र्दशाननान्तं नियतं प्रवत्स्ये ॥ ३ ॥

विचिन्त्य ।

इत्थं मिथ्या विप्रलब्धोऽपि देव-
स्त्यक्त्वावेशं सोदरीवैकृतेऽपि ।
जातः सीतासङ्गमायत्तचित्तो
न्यक्कृत्यान्यज्जृम्भते मन्मथाज्ञा ॥ ४ ॥

स्मृतिनाटितकेन । न जाने किं वृत्तं वा कैकेयीदशरथयोः ।
उपसर्पितकेन ।

---

* एवं कुर्मः ।

मायामयः । जयतिजयत्यार्यः ।

शूर्पणखा । जअदुजअदु कणिट्ठमादामहो * ।

माल्यवान् । अथ तत्र किं वृत्तम् ।

मायामयः । यथादिष्टमार्येण ।

माल्यवान् । सहर्षं तद्विस्तारतः कथ्यताम् ।

मायामयः । अथैकदा दयितस्नेहमय्या तया सममसुरानीकविजयाय पूरितसुहृन्मनोरथे दशरथे त्रिविष्टपतिलकभूतं पुरुहूतं प्रभाववति समुपस्थितवति तद्रूपधारिणौ कुवलयदलाभिराम राम सपदि छलयितुमयोध्यां शूर्पणखाऽहं च प्राप्तवन्तौ । विहितजनरञ्जनेन वृन्दारकबन्दिव्यञ्जनेन गीतसम्भृतसहस्रेण निशाचरेण ।

दैत्यग्रामं रणपरिगमे कृत्वता नामशेषं
येन न्यस्ता दिशिदिशि यशःकन्दलानां प्ररोहाः ।
हासज्योत्स्नां सुरपतिवधूवक्त्रचन्द्राय दत्त्वा
सार्द्धं दारैर्दशरथनृपः स्वां पुरीं सोऽयमेति ॥ ५ ॥

माल्यवान् । ततस्ततः ।

शूर्पणखा । तदो तस्स वअणप्पसरणमाअण्णिअ सव्वदो वज्जन्तणिरवज्जतूरं गाअन्तगन्धव्वजणचुम्बिअणच्चन्तणटीमत्थ उब्भिज्जन्तविअडद्धअवडाआयुगं तोरणणिबज्झन्तचित्तवन्दणमालअं सच्छरत्थाचत्तरचउप्पहपइण्णपिट्ठातअचुण्ण तं पुरं चउद्दिसं आसि † ।

---

* जयतुजयतु कनिष्ठमातामहः ।

† ततस्तस्य वचनप्रसरणमाकर्ण्य सर्वतो वाद्यमाननिरवद्यतूर्यं गायद्गन्धर्वजनचुम्बितनृत्यन्नटीसार्थं उद्भिद्यमानविकटध्वजपताकायुगं तोरणनिबध्यमानचित्रचन्दनमालकं स्वच्छरथ्याचत्वरचतुष्पथप्रकीर्णपिष्टातकचूर्णं तत् पुरं चतुर्दिशमासीत् ।

माल्यवान् । ततस्ततः ।

मायामयः । ततश्च यावत् मायाकैकेयी शूर्पणखा माया-दशरथो मायामयश्च यथास्थानमुपविष्टौ तावत्कैकेय्याः प्रियसखी मन्थरा नाम तद्रूपधारिणी शूर्पणखापरिचारिकेव तदा मामुपेत्योक्तवती ।

माल्यवान् । किम् ।

मायामयः । इदम् ।

यत्त्वयाऽस्या महाराज प्रतिपन्नं वरद्वयम् ।
व्यामयात्रामहचरी कैकेयी याचतेऽद्य तत् ॥ ६ ॥

यथाभिहितं किं तत् । उक्तं च मन्थरया ।

वरेणैकेन लभतां रघुराज्यं सुतो मम ।
चतुर्दश समा रामो वने वन्येन तिष्ठतु ॥ ७ ॥

माल्यवान् । सहर्षम् । ततस्ततः ।

शूर्पणखा । विहस्य सुदसच्चदसरहेण वि माआमएण तधा करुणं विरोइदु पउत्तं जधा जदि णाम तरुणो परं ण रोव-दिदा गावगण्ठोणं परं जदि ण दलइ हिअअम् * ॥

माल्यवान् । विहस्य भद्र मायामय त्वमेव शेषं कथय कविमुखादिव शृणुमः ।

मायामयः । विहस्य ।

तथा मया प्रस्तुतमार्य रोदितुं
निबद्धधाराप्रसरेण चक्षुषा ।

* श्रुतमत्यदशरथेनापि मायामयेन तथा करुणं प्ररोदितुं प्रवृत्त यथा यदि नाम तरवः परं न रोदिताः । ग्रावग्रन्थीनां परं यदि न दलति हृदयम् ।

स्थिता यथा स्वर्गनदीव दक्षिणे
यथा च वामे यमुनेव वत्तुपि ॥ ८ ॥

माल्यवान्। किं हि दुष्करं स्वामिभक्तेः किमसाध्यं वैदग्ध्यस्य ततस्ततः।

मायामयः। तदिति प्रतिपन्नवता मया निर्वासितो राजपुत्रः प्रवृत्तश्च गन्तुं वनाय।

शूर्पणखा। लक्खणजाणईमेत्तपरिवारस्स से किदा जत्ता *।

मायामयः। आर्ये किमपि द्विषतामुदात्तजनचरितमाश्चर्यं पश्य।

क्रमक्रम किमपि गतसजातिरेका
तत्रापि कार्यपरतेति मयि प्रकर्षः।
रामेण तु प्रथमता पितुराज्ञयैव
आरण्यसामहमपीह कृता रसज्ञः ॥ ९ ॥

अपिच। दशकण्ठमातामह।

अभ्युज्झता निजगृहान् सुखसारवन्धून्
कान्तारवासमनसः पितृशासनेन।
रामस्य सा स्थितवती मुखमेत्य लक्ष्मीः
पद्मस्य या शरदि या च निशाकरस्य ॥ १० ॥

शूर्पणखा। तदो अस्से तं पविसाविअ सव्वदसरहागमणासङ्किणी दइदि जणह्वा भविअ किं हविस्सदित्ति जाणिदुं तक्खणं तहिं जेव्व ट्ठिआ अह तत्थ पउण्णा पोरलोअस्स

* लक्ष्मणजानकीमात्रपरिवारस्यास्य कृता यात्रा।

हलहवुल्लावा जधा केहिं वि किरकेकईदमरहृहवधारीहिं क-लिदो रामभट्टोत्ति * ।

माल्यवान् ततस्ततः ।

मायामयः । ततश्च वामदेवप्रभृतिभिर्यथावृत्तमभिधाय म-पादोपवहं वारितोऽपि तदिदमभिधाय स्थितः ।

मया मूर्ध्नि प्रह्वे पितुरिति धृतं शासनमिदं
स यक्षो रक्षो वा भवतु भगवान् वा रघुपतिः ।
निवर्तिष्ये सोऽहं भरतकृतरक्षां निजपुरीं
समाः सम्यङ्गीत्वा वनभुवि चतस्रश्च दश च ॥ ५१ ॥

कार्यशेषनिष्पत्तये यथोचितं मातामह एव जानातीति निष्क्रान्ताः । विष्कम्भकः ।

ततः प्रविशति मातलिसारथिना रथेन कैकेय्या सह दशरथः ।

दशरथः । आर्य मातले कियद्दूरमद्यापि रघुराजधानी ।

मातलिः । य एष दृश्यते सरयूसरितः स्रोतसा परिक्षिप्तप्राकारो धरणितलैकदेशः सात्वियमयोध्या । रथवेगनाटितकेन ।

कैकेयी । पणमामि भअवदिं सरऊं जा पुव्वं दीसमाणा णअणपेऊसगण्डूसकवल करेन्ती आसि सा संपद हलाहलकवडपडिरूआ पडिहाअदि किं पुण मे अओज्झादंसणे वि अकारणपज्जाउलं हिअअं ता जदि वच्छाणं रामभद्दभरदलक्खण-

---

* ततो वयं तं प्रवास्य सत्यदशरथागमनशङ्किनो झटिति जनरूपा भूत्वा किं भविष्यतीति ज्ञातुं तत्क्षणं तत्रैव स्थिताः । अथ तत्र प्रवृत्ताः पौरजनस्य मन्दोल्लापा यत् काभ्यामपि कृतकैकयीदशरथरूपधारिभ्यां छलितो रामभद्र इति ।

मणुस्साणं वधूणं च सीदामण्डवीउम्मिलासुदकित्तीणं दंसणेण णिव्वासइस्सदि * ।

दशरथः । अयि कैकेयि ।

गतक्लान्तिर्विचरत्तुरगं विश्रान्तवैतालिक-
श्लाघाश्लोकमगुञ्जमञ्जुमुरजं विध्वस्तगीतध्वनि ।
व्यावृत्ताध्ययनं निवृत्तसुकविक्रीडासमस्यं नम-
द्विद्वद्वादकथं कथं पुनरिदं मौनव्रते वर्त्तते ॥ १२ ॥

अवतरणनाटितकेन ।

मातलिः । सत्यं महाराज सम्भावयस्व सदनमहमपि नि-
विडौजस विडौजसमुपतिष्ठामीति निष्क्रान्तः ।

परिक्रामितकेन दशरथः । कः कोऽत्र भोः ।

नेपथ्ये अयमहं काम्पिल्लः सौविदल्लः ।

दशरथः । आहूय सुमन्त्रवामदेवौ ।

प्रविश्य वामदेवः । स्वस्ति महाराजदशरथाय देव सन्नि-
हितोऽत्रसुमन्त्रः ।

दशरथः । अनाकर्णितकेन गतक्लान्तमित्यादि पठति ।

वामदेवः । सास्रं स्वगतं च ।

हे मद्वाणि निजां विमुञ्च वसतिं द्रागेहि यात्रां बहिः
राजानं प्रति ।

देव स्तम्भय चेतनावचनयोरप्येति शुष्काशनिः ।

* प्रणमामि भवतीं सरयूं या पूर्वं दृश्यमाना नयनपीयूषगण्डूषकवलं कुर्वन्ती आसीत् सा साम्प्रतं हालाहलकवलप्रतिरूपा प्रतिभाति । किं पुनर्मेऽयोध्यादर्शनेऽप्यकारणपर्याकुलं हृदयं तत् यदि वत्सानां रामभद्रभरतलक्ष्मणशत्रुघ्नानां वधूनां च सीतामाण्डव्यूर्मिलाश्रुतकीर्तीनां दर्शनेन निर्वासयिष्यति ।

दम्पती आकुलं नाटयतः ।

वामदेवः ।

त्वद्रूपाद्विपिनाय चीवरधरो धन्वी जटी शासन
रामः प्राप्य गतः कुतश्चन वनं सौमित्रिसीतासखः ॥ १३ ॥

उभौ मूर्च्छतः ।

वामदेवः । देव समाश्वसिहिसमाश्वसिहि । देवि कैकेयि समाश्वसिहिसमाश्वसिहि ।

दशरथः । केन पुनः कारणेन ।

वामदेवः । येन कैकयकुलस्यापरिद्दुर्यशःपांशुपातः ।

कैकेयी । ण हु जादभरदस्स दुच्चरिदं किंपि अथवा दस रहणरिन्दो से पिदा* ।

वामदेवः । शान्तं कं पुनः सुधार्द्रोधितिणतपस्यन्दो ।

दशरथः । स्फुटं कथय पर्याकुलोऽस्मि ।

वामदेवः ।

केकयस्य सुतया वरयुग्म
याचितोऽसि भवता च वितीर्णम् ।

दशरथः । किं तत् ।

वामदेवः ।

यत्किलास्तु भरतो युवराजः

कैकेयी । हा हदह्मि मन्दभाइणी† ।

दशरथः । किम् ।

* न खलु जातभरतस्य दुश्चरितं किमपि । अथवा दशरथनरेन्द्रोऽस्य पिता ।

† हा हतास्मि मन्दभागिनी ।

वामदेवः ।

स प्रयातु वनमद्य च रामः ॥ १४ ॥

दशरथः । हाहा धिक्कष्टम् ।

नरेन्द्रो वृद्धः स्त्रीवश इति मयि न्यस्तमयशो
निषण्णा दौरात्म्येप्विति मलिनिता केकयसुता ।
मन तस्याप्यस्मीति च भरते लक्ष्म लिखितं
न जाने वा कोऽस्मिन् रघुकुलकलङ्के कविरभूत् ॥ १५ ॥

क्र पुनस्तौ कैकेयीदशरथौ ।

वामदेवः । रामभद्र प्रवास्यापसृतौ ।

कैकेयी । ता किंति ण वारिदो वच्छो मे रामभद्दो * ।

वामदेवः । निवेदितवृत्तान्तः सपादोपग्रहं वारितोऽपि तदिदमभिधाय स्थितः ।

मया मूर्ध्नि प्रह्वे पितुरिति धृतं शासनमिदं
स यत्तो रत्तो वा भवतु भगवान् वा रघुपतिः ।
निवर्तिष्ये सोऽहं भरतकृतरत्तां निजपुरीं
समाः सम्यङ्नीत्वा वनभुवि चतस्रश्च दश च ॥ १६ ॥

दशरथः । हाहा वत्स रामभद्र अति हि नामासाम्प्रतिकता यत्तवापि गुरुजनाज्ञातिक्रमः । कैकेयि हा हताऽसि तोए दुज्जसदाई सुट्ठु चउत्थीचन्दो दिट्ठोत्ति † ।

कैकेयी । सकरुणं भअवदि रामभद्दसासुए सीदाजणणि वसुन्धरे रन्ध देहि अअं पणइजणो मागादि रहुउलवधूसमागमे

* तत् किमिति न वारितो वत्सो मे रामभद्रः ।

† त्वया दुर्यशदायी सुष्ठु चतुर्थी चन्द्रो दृष्ट इति ।

पडिक्किवदा ण जीविदुं पारिस्स । हा जाद भरद अलिअदु-ज्जसकलङ्किदा कधं दे मुहं दंसइस्सं हा ताद संभाविदोऽसि दुक्खेण हा अम्ब विडम्बिदाऽसि हा कोसल्ले सल्लिदाऽसि हा सुमित्ते सरीरमेत्तीकदाऽसि * इति रोदिति ।

ततः प्रविशतः कौशल्यासुमित्रे ।

कौशल्या । सहि सुमित्ते अलं संतप्पिदेण संपदं सो जाद रामभद्दो छिण्णणाहस्स उले उप्पण्णो जेण मायागुरुअणस्स वि सासणणिव्वाहणेण बालराहवेण भविअ जरापरिणदराहवाणं पच्छाकदं चरिदम् † ।

सुमित्रा । अइ अलिकावट्ठम्भसुत्थिदे किदं वाआवित्थ-रेण एहि पढमपलत्तदुःसहमहादुक्खं महाराअं सभाविस्स । इति परिक्रामतः ।

दशरथः । अवस्थोचितं परिक्रम्य अयि हृदय सातविलाय विलीयस्व कौशल्यासुमित्रे दृश्यते ।

---

* भगवति रामभद्रश्वश्रूः सीताजननि वसुन्धरे रन्ध्रं देहि अथ प्रण यिजनो याचते । रघुकुलवधूसमागमे प्रतिक्षिप्ता न जीवितुं पारयिष्ये । हा जात भरत अलीकदुर्यशकलङ्किता कथं ते मुखं दर्शयिष्यामि । हा तात संभावितोऽसि दुःखेन । हा अम्ब विडम्बितासि । हा कौशल्ये शल्यितासि । हा सुमित्रे शरीरमात्रीकृतासि ।

† सखि सुमित्रे अलं संतापितेन साम्प्रतं स जातरामभद्रो छिन्ननाथस्य कुले उत्पन्नो येन मायागुरुजनस्यापि शासननिर्वाहणेन बालराघवेण भूत्वा जरापरिणतराघवाणां पश्चात् कृतं चरितम् ।

‡ अयि अलीकावष्टम्भसुस्थिते कृतं वाचाविस्तरेण । एहि प्रथमप ततदुःसहमहादुःखं महाराजं संभावयामः ।

कैकेयी । संमुखमुत्थाय अइ हिअअणिहितदूसहदुःखसल्लि कोसल्लि अइ रामाणुसरणमलक्खणलक्खणपवित्ते सुमित्ते एसा रामणिव्वासिणी भरधदुज्जससपादिणी कैकेई संादइ * इति सर्वा रुदन्ति ।

दशरथः । सखे वामदेव अथ तदाकर्ण्य किमभिहितं वत्सलक्ष्मणेन ।

वामदेवः । हृदयकरोषंकष कथमपि लक्ष्मणवचनं देवादेश इति निवेद्यते ।

तातः प्रेम यतः करोत्यनुचितं त्याज्यः स पूज्योऽपि सन्
कैकेय्याः कुचरित्रमित्यमथचेत्तत्राऽस्मि कुण्ठक्रमः ।
आर्यश्चेद्दुरतो विकर्तनकुले कर्तुं कलङ्कं स्थितो
गुञ्जज्ज्यामुखरं धनुर्ननु मयाप्यद्यैव संभाव्यते ॥ १७॥

सुमित्रा । किं पुण अविदिदवुत्तन्तो मायामअसुप्पणहाणं वच्छलक्खणो † ।

दशरथः । रामभद्रेण किं प्रतिपन्नम् ।

वामदेवः । इदं कथ्यते ।

तातादेशात् कियदिदमहो यद्वनान्ते निवासो
यस्मिन् सेव्याः प्रशमनिधयो धाम निःश्रेयसानाम् ।
अप्येकाकी किमु पितृगिरा गाढगूढाचलेन्द्रै-
र्बद्ध्वा सेतुं लवणजलधौ हेलया संचरामि ॥ १८ ॥

* अयि हृदयनिहितदुःसहदुःखशल्ये कौशल्ये । अयि रामानुसरणसलक्षणलक्ष्मणपवित्रे सुमित्रे एषा रामनिर्वासिनी भरतदुर्यशःसंपादिनी कैकेयी संादति ।

† किं पुनरविदितवृत्तान्तो मायामयशूर्पणखानां वत्सलक्ष्मणः ।

दशरथः । प्रकृतिसुकुमारया तु जानक्या किमभिहितम् ।

वामदेवः । वत्से जानकि पितृश्वशुरसंपादितस्वस्त्ययनेतिरिहस्यैव त्वं रामभद्रागमनं प्रतिपालय गर्भेश्वरीभिर्भवादृशीभिर्दुरतिक्रमणीया विन्ध्यमहीधरभुव इत्युभयक्रममहत्तरिकाभिरभिहिता यदुक्तवती सीता तदिह पत्रिकायामास्ते मा दृश्यतां कण्ठावरोधादवाचनीयान्यक्षराणि इति पत्रिकां निपति ।

सुमित्रा । गृहीत्वा वाचयति ।

किं तादेण णरेन्दसेहरसिहालीढग्गपादेण मे
किं वा मे ससुरेण वासवसहासीहासणद्धासिणा ।
उद्देसा गिरिणो अ ते वणमहो सा चेअ मे वल्लहा
कोसल्लातणअस्स जत्थ चलणे वन्दामि णन्दामि अ ॥१९॥*

कौशल्या । संस्तभ्यात्मानम् ।

रामे वणाअ चलिदे पिदुसासणेण
तं लक्खणे अणुगदे सह जाणईए ।
आणन्दबाहसमए विहुरासुपूर-
मुच्छन्तएहि णअणेहिं विडम्बिदह्मि † ॥ २० ॥

---

* किं तातेन नरेन्द्रशेखरशिखालीढाग्रपादेन मे
किं वा मे श्वशुरेण वासवसभासिंहासनार्द्धासिना ।
उद्देशा गिरयश्चते वनमहो सा चैव मे वल्लभा
कौशल्यातनयस्य यत्र चरणौ वन्दे च नन्दामि च ॥

† रामे वनाय चलिते पितृशासनेन
तं लक्ष्मणेऽनुगते सह जानक्या ।
आनन्दबाष्पसमये विधुराश्रुपूर-
मुच्छ्वयां नयनाभ्यां विडम्बितास्मि ॥

विचिन्त्य सकरुणप्रमोदम् ।

किं अण्णेण सुणा णाम जणणीतारुण्णणिव्वासिणा
एक्कं मग्णध जादमत्थ विमले रामं रहूणं कुले ।
रज्जं वज्जिअ तादसासणपरो को पत्थिदो काणणं
किं वुड्ढेण वि राहवेण चरिदं एदं किदं केण वि * ॥ २१ ॥

दशरथः । क्व पुनस्तापसगृहस्थवेषयोर्विनिमयः कृतो वत्सेन ।

वामदेवः ।

छिन्ना दाम जटाकृतास्तत्र सुतस्यास्निग्धघनाः कुन्तलाः

दशरथः । हंहो हृदय किमद्यापि श्वसिषि ।

वामदेवः ।

छिन्ना चात्र दुकूलमत्र वसितं रामेण तद्वल्कलम् ।

कैकेयी । एम पेम्मणअमणिणो कंचणवन्धविद्दुसणेण वारिआक्खेवणपरिक्खेवो † ।

वामदेवः ।

भ्रातृस्वीकृतमत्रचानुविहितं सौमित्रिणाऽपि व्रतं

दशरथः । वत्स लक्ष्मण त्वच्चरितेनामुना विषीदति प्रसीदति च मे मनः ।

वामदेवः ।

भर्तुश्चानुगतात्रिह क्षितिभुवा श्वश्रूजनो वन्दितः ॥२२॥

---

* किमन्येन श्रुतेन नाम जननीतारुण्यनिर्वासिना
एकं मन्यध्वं जातमत्र विमले रामं रघूणां कुले ।
राज्यं वर्जयित्वा तातशासनपरः कः प्रस्थितः क्व ननं
किं वृद्धेनापि राघवेण चरितमिदं कृतं केनापि ॥

† एष पद्मरागमणेः काञ्चनग्रन्थिविध्वंसनेन वारिजाक्षेपणपरक्षेपः ।

कैकेयी । सासूणं परं अहं मन्दभाइणी जा पवसन्तराम-भद्दबहूपाबन्धणेण वञ्चिदा * ।

वामदेवः । इयमपरा विषादहर्षयोरुत्कर्षसीमा ।

याः स्नेहाज्जनकेन वेणिरचनां नीताः स्वयं विभ्रमात्
मैत्रेय्या परिचुम्बिताः प्रशमने या याज्ञवल्क्येन च ।

कैकेयी । सोत्कम्पम् । ता किं ताणम् † ।

वामदेवः ।

ताः सीताव्यतिकान्तकुन्तलसटाः कर्तुं जटाः प्रस्तुता
पादौ मूर्ध्नि निधाय संभ्रमवशात् सौमित्रिणाऽस्मिन् धृताः ॥२३॥

कैकेयी । अम्मो पच्चुज्जीविदम्हि अज्ज वामदेव वक्कल-णिवसणप्पसारिदहत्थे रामभद्दे वहूए किं पडिवण्णं आसि ‡ ।

वामदेवः । देवि जनकजाता यत् प्रतिपद्यते । पश्य ।

सीताप्युपाहिततनुत्वचि रामभद्रे
वल्कांशुकं हृदयसीम्नि समर्पयन्ती ।
कौशल्यया चरणयोः प्रणिपत्य शीघ्र-
माघ्राय मूर्ध्नि विधृता शपथैश्च तैस्तैः ॥ २४ ॥

दशरथः । रामजननि महदुपकृतं यद्विधाभवद्धारितं हृदयं दशरथस्य ।

वामदेवः । किं नाम धारितं हृदयमद्यापि बहु श्रोतव्यमस्ति । पश्य ।

* श्वश्रूणां परमहं मन्दभागिनी या प्रवसद्रामभद्रवधूपादवन्दनेन वञ्चिता ।

† तत् किं त्राणम् ।

‡ अहो प्रत्युज्जीवितास्मि आर्य वामदेव वल्कलनिवसनप्रसारितहस्ते रामभद्रे वध्वा किं प्रतिपन्नमासीत् ।

दयितमनुसरन्तीं मैथिलीमीक्षमाणा
गृहिणमनुयियासुर्जानकी सा कनिष्ठा ।
गुरुगुरुजनलज्जानम्रवक्त्राम्बुजेन
भ्रुकुटिपुटनिबन्धाद्वारिता लक्ष्मणेन ॥ २५ ॥

दशरथः । किमुच्यते मच्चरितेषु रामभद्रस्यान्तेवासी लक्ष्मणः । ततस्ततः ।

वामदेवः ।

निष्कर्णिकाऽस्तवलयोज्झितहारयष्टि-
र्निर्नूपुराप्यपकृताङ्गदमेखला च ।
त्वत्कः प्रसाद इति केवलमेव देवी
चूडामणिं निदधती चलिता वधूस्ते ॥ २६ ॥

ततश्च ।

स्मर्तव्यासि चिरं चकोरदयिते दात्यूहि तुभ्यं नमो
दृष्टस्त्वं शितिकण्ठ संहर गिरो गच्छाम्यहं सारिके ।
हे लीलाशुक विस्मरिष्यसि न मामित्येकमस्यावरा-
दित्यामन्त्र्य तया विलासवयसां विश्वे वयं रोदिताः ॥ २७ ॥

कैकेयी । पिअकेलिसउन्ता ज्जेव्व मे वच्छा * ।

वामदेवः ।

केलीहंसो गतिमनुसरन् कारितः पञ्जरे यत्
पश्चाल्लग्ना प्रमदहरिणी वारिता यत् सखीभिः ।
यद्वैदेह्या गृहशुकगिरो नादृताश्च व्रजन्त्या
तत्केनास्यां परि न रुदितं मोदितः साधुवादः ॥ २८ ॥

* प्रियकेलिशकुन्तेव मे वत्सा ।

विचिन्त्य देव अयमपरः सते वाराबसेको यदिदमपि राज-पुत्रीवचनं निवेदयते ।

तुभ्यं स्वस्ति विलासवापि भवतीं प्रेक्षे पुनर्दर्शनं
क्रीडाक्रीड किमुच्यसेऽद्य कथितं हे केलिदोले तव ।
वासागार नमोऽस्तु ते गुणनिकाः सर्वाः सुखं स्थीयता-
मेषा वःपरिचारिका वनभुवं रामानुगा गच्छति ॥ २९ ॥

दशरथः । हा रघुकुलचन्द्र रामचन्द्र कोऽयं दिलीपकुले वर्तितविपर्यासः ।

वृद्धो दशरथः सोऽयमुपास्ते गृहमेधिताम् ।
त्वया तु चीरकण्ठेन वनवासो निषेव्यते ॥ ॥ ३० ॥

वामदेवः । सखे भूकाश्यप रामभद्रप्रवसनव्यसने तु पौराणां कथं कथ्यतां विक्लवता ।

गाढोरःस्थलताडनत्रुटितधृतैर्हारावलीमौक्तिकैः
संदिग्धीकृतबाष्पबिन्दुरुदितं पौराङ्गनाभिस्तथा ।
आमूलश्लथदन्तिस्थितिनतग्रीवायतुण्डं यथा
वीथीपञ्जरवर्तिभिः शुककुलैरप्युत्क्रमुत्कूजितम् ॥ ३१ ॥

दशरथः ।

हे प्राणाः स गतो रामस्तदनु व्रजत द्रुतम् ।
जरसा जर्जरैरङ्गैः शक्तिर्दशरथस्य का ॥ ३२ ॥

संतापमभिनीय । अयि रामजननि कौशल्ये ।

शशिकान्तः कथं ग्रावा भजते वह्निरक्तताम् ।
रामस्तु चन्दनं भूत्वा जातो मे दावपावकः ॥ ३३ ॥

वामदेवं प्रति सखे ततस्ततः ।

वामदेवः । ततश्च कृतानुगमनायहर्यान्त्यमपि भरतं निज-पादुकाराधनाय नन्दिग्रामे निवेश्य पितृरहितराज्यरक्षणक्षणे शत्रुघ्नं स्वशपथैः संस्थाप्य मां च तच्चिन्तने नियुज्य सुमन्त्रमात्रपरिकरः प्रस्थितस्ते पुत्रः ।

ततः प्रविशति सुमन्त्रः ।

सुमन्त्रः । आर्यावर्तमतिक्रम्य दक्षिणां दिशं प्रव्रजता कुमाररामभद्रेण निवर्तितोऽस्मि द्राघीयसीं च तीर्थयात्रां कृत्वा पुनरयोध्यां प्राप्तस्तत्र जाने महाराजदशरथः स्वर्गनगरीतो निवर्तितो न वेति । राजप्रवेशितनाटितकेनावलोक्य कथमागत एव भगवतो मघोनः सखा । उपसृत्य स्वस्ति महाराज-दशरथाय देव सुमन्त्रमेवारितावतरो दुस्तरकान्तारपथिको रामभद्रोऽभिवादयते ।

दशरथः । सर्वाश्वस्तमम् । पूर्णवनवासव्रतो भवतु मे वत्सः ।

राज्यः । अपि कुसलं तस्स सकलत्तस्स रामभद्दस्स लक्खणस्स अ * ।

सुमन्त्रः । कथं न नाम कुशलं येषां चरितानि जनानामाशिषो भवन्ति ।

दशरथः । सखे सुमन्त्र निवेदय वैदेशिकत्वं गर्भरूपाणाम् ।

सुमन्त्रः । देव रघुराजधानीत इदं निवेद्यते ।

> सद्यः पुरीपरिसरेऽपि शिरीषमृद्वी
> गत्वा जवाच्चितुराणि पदानि सीता ।
> गन्तव्यमस्ति कियदित्यसकृद्ब्रुवाणा
> रामाश्रुणः कृतवती प्रथमावतारम् ॥ ३४ ॥

* अपि कुशलं तस्य सकलत्रस्य रामभद्रस्य सलक्ष्मणस्य च ।

राजा । साम्रत्र । वच्छे जाणइ लीलाभवणमणिकुट्टिम-केलिपरिक्कमणदुल्ललिआ भविअ पामरोजणजोग्गे णिवडि-दासि * ।

दशरथः । अहह निष्करुणो विधिः । मालतीमुकुलेन कूलं कल्पयति । ततस्ततः ।

सुमन्त्रः । पुरोपरिसरत्यागे तु ।

कठोलपल्लवतलेषु वसुन्धराम्
दाक्षिण्यतः प्रचलितामवलोक्य सीताम् ।
रामाशयेऽपि परिपन्थिनि यत्तदुक्त्या
सौमित्रिणा ऽद्रुपथ एव कृतो निवासः ॥ ३५ ॥

कैकेयी । सोम्ममुह जाद लक्खण अवसरमन्तणअ किं भणामि † ।

सुमन्त्रः । तत्र च कुशशयने निशामतिवाह्य प्रत्यूष एव पुनः प्रवृत्ता गन्तुं तत्र च ।

मसृणचरणपातं गम्यतां भूः सदर्भा
विरचय सिचयान्तं मूर्ध्नि घर्मः कठोरः ।
तदिति जनकपुत्री लोचनैरश्रुगर्भैः
पथि पथिकवधूभिर्वीक्षिता शिक्षिता च ॥ ३६ ॥

कतितिथेऽपि च प्रयाणे भागीरथ्याः परं पारं निश्चित्य प्रचलिताः । संततारध्वपरिश्रान्तया च सीतया कलमगोपीजनः स्त्रीस्वभावसुलभेन विश्रम्भेण मार्गं पृष्टः । निवेदितं च तेन ।

* वत्से जानकि लीलाभवनमणिकुट्टिमकेलिपरिक्रमणदुर्ललिता भूत्वा पामरीजनयोग्ये निपतितासि ।

† सौम्यमुख जात लक्ष्मण अवसरमन्त्रणक किं भणामि ।

पुरो भूः शालेयी कलमपरिपाकोत्सुकशुका
पुरः फुल्लाम्भोजा तिलकयति वो वर्त्म सरसी ।
अथाये सोमानो हलदलितमुस्तासुरभय-
स्ततोऽदूराद्दिव्या नयनविषयं यास्यति सरित् ॥ ३७ ॥

राघवः । कधं जा सा अम्हाणं पुराणससुरस्स भअवदो भगीरधस्स जसवडाआ गङ्गादेवी विद्धमहेसिमुहादो सुवन्ती आसि तस्सि जाव संपत्तं राहवकुडुम्ब तदोतदो * ।

सुमन्त्रः । ततश्च त्रियामामध्ये समासाद्य त्रिस्रोतस नावमारूढाः ।

कैकेयी । स कूलम् । भअवदि भाईरधि भईरधाराहणं सुमरिअ सुहुत्तारा होइ † ।

दशरथः । ससंभ्रमम् । अयि सुमन्त्र प्रस्थितकर्णधारा नौः ।

सुमन्त्रः । किमुच्यते लक्ष्मणमित्रं निषादाधिपतिर्गुहः कर्णधारः ।

कौशल्या । तदोतदो ‡ ।

सुमन्त्रः ।

शम्भोर्मौलौ शशितिलकिते क्लृप्तकेलिप्रचारा
स्रोतःसूत्रैः कृतविरचना भूर्भुवःस्वस्त्रयस्य ।
तामुत्तीर्य त्रिदशसरितं लोचनैरश्रुगर्भै-
रन्तर्वेदीप्रवचनविदां ते पदं प्राप्तवन्तः ॥ ३८ ॥

---

* कथं या सास्माकं पुराणश्वशुरस्य भगवतो भगीरथस्य जयपताका गङ्गा देवी वृद्धमहर्षिमुखात् श्रूयमाणा आसीत् तस्यां तावत् सांप्रतं राघवकुटुम्बम् । ततस्ततः ।

† भगवति भागीरथि भगीरथाराधनं स्मृत्वा सुखोत्तारा भव ।

‡ ततस्ततः ।

राज्यः । अम्मो सुट्टाणे ठिदा ते जणा तदो तदो * ।

सुमन्त्रः । ततश्च पश्चिमेन प्रयागं रात्रिमेकामतिवाह्य समुत्तीर्य कलिन्दनन्दिनीं नानाधातुविचित्रं चित्रकूटाचलं गताः ।

दशरथः । देवि दक्षिणकोशलाधिपतिपुत्रि सुकुमारा राजपुत्री दुःसञ्चारा चित्रकूटगिरेररण्यानी ।

सुमन्त्रः । तत्र च ।

आर्द्रालपाक्तनवोटजानां
सौमित्रिणा नीतफलोदकानाम् ।
कथाप्रसङ्गस्मृतबान्धवानां
तेषामभूत्तत्र चिरं प्रवासः ॥ ३९ ॥

किञ्च ।

त्वक्कारवी निवसनं मृगचर्म शय्या
गेहं गुहा विपुलपत्रपुटा घनाश्च ।
मूलं दलं च कुसुमं च फलं च भोज्यं
पुत्रस्य जातमटवीगृहमेधिनस्ते ॥ ४० ॥

कौशल्या । अज्ज कधेसु कीदिसं पुण्णं वणवासिणीए सीदाए घरिणित्तणं † ।

सुमन्त्रः । इदं निवेद्यते ।

यदास्वाद्यं सीता वितरति तदग्रे स्वगृहिणी
सुमित्रापुत्राय प्रणिहितमशेषं च तदनु ।

* अहो सुस्थाने स्थितास्ते जनाः ।

† आर्य कथय कीदृशं पुण्यं वनवासिन्याः सीताया गृहिणीत्वम्

यदामं वा नामं यदनतिरसं यच्च विरसं
फलं वा मूलं वा रचयति तु तेन स्वशमनम् ॥ ४१ ॥

कौशल्या । पुत्ति सीदे कहिं पुण महाराजराजजादाए भविअ णिसग्गदुल्लिदघरिणित्तणं तए सिक्खिदम् * ।

दशरथः । देवि दैवं शिक्षयति ।

सुमन्त्रः । इदमपरमाविश्यते हृदयकरोषं वचो यदुताध्वखेदजनकेषु प्रयाणकेषु ।

उत्थाय संभ्रमवशस्खलितोत्तरीया
कृत्वा धनुर्निचुलके मृगयानिवृत्तौ ।
सीताऽञ्चलेन तरलेन समुल्लसन्ती
रामाननाच्छ्रमितपक्ष्मरजः प्रमार्ष्टि ॥ ४२ ॥

दशरथः । ततस्ततः ।

सुमन्त्रः । ततश्च जानकीहरणकृतोद्यमविराधविध्वंसनेन सीतागात्रनिवेशितनखरैकस्य च धाराधरवायसस्य काणीकरणेन सुस्थान्याश्रमपदानि विधाय दक्षिणं महाकान्तारमधिकृत्य प्रस्थितास्ते ।

दशरथः । अयि सुमन्त्र नववधूटीलक्ष्मणयोः प्रथमप्रयिकता विक्लवयति ।

सुमन्त्रः । किं नाम विक्लवयति न पुनरानन्दयति ।

धरणितलनिषण्णां वर्त्मविश्रान्तिहेतो-
र्व्यजति जनकपुत्री वाससः पल्लवेन ।

---

* पुत्रि सीते कुत्र पुनर्महाराजराजजातया भूत्वा निसर्गदुर्ललितगृहिणी-त्वं त्वया शिक्षितम् ।

अगणितनिजखेदः पादसंवाहनाभिः
परिचरति तृष्यं लक्ष्मणो रामभद्रम् ॥ ४३ ॥

राज्ञ्यः । हा देव कहिं उण गब्भेसरेहिं भविअ जाणईल-क्खणेहिं पहिअजणजोग्गं गुरुसुस्सूसणं सिक्खिदम् * ।

सुमित्रा । उचिदकारित्तणे अस्सुदसिक्खिदाइं महाभाअ-अणचरित्ताइं † ।

दशरथः । जाने जानकीतोऽपि प्रसादवान् वत्सलक्ष्मणे रामभद्रः ।

सुमन्त्रः । यथादिष्टं देवेन ।

तारापेङ्खणपीतवाष्पपयसो यत्नेन संचारिताः
सीतायाः सविधस्थितेषु च मृगद्वन्द्वेषु वीरुत्सु च ।
बाले वत्सकृते प्रवासिनि जवादुल्लङ्घ्य गम्भीरतां
सौमित्रा निपतन्ति वत्सलतया पुत्रस्य ते दृष्टयः ॥ ४४ ॥

दशरथः । अपि शिवाः पन्थानो वत्सानां सुशकुनया सीतया ।

सुमन्त्रः । देव रामचन्द्रदर्शनमेव सर्वेषामपि सुशकुनम् । करुणाकौतुकाभ्यामागताभिर्वैखानसवधूभिर्हस्तचिबुकेन चिबुके चुम्बन्तीभिरभिहिता सीता पुत्रि पतिव्रते वैदेहि अप्रमत्तजनसंचारणीयानि गिरिकान्ताराणि तस्माद्वेदनावत्यप्यनुरामभद्रं संचर किं न पश्यसि ।

---

* हा देव क्व पुनर्गर्भेश्वराभ्यां भूत्वा जानकीलक्ष्मणाभ्यां पथिकजनयोग्यं गुरुशुश्रूषणं शिक्षितम् ।

† उचितकारित्वेऽश्रुतशिक्षितानि महाभागजनचरित्राणि ।

वप्रे यूथं चरति करिणां कन्दरास्वच्छभल्लाः
कुञ्जे सिंहैः स्थितिरुपहिता दुर्गमैर्मेखलासु ।
गोलाङ्गूलास्तरुषु सरणौ भ्रान्तिमन्तःपुलिन्दै-
र्विन्ध्ये सत्त्वं तदिह कतरच्चास्य हिंस्रं न रौद्रम् ॥ ४५ ॥

अपिच । सीरध्वजसुतासीनि ।

ग्रावग्रन्थिं परिहर पुरः कण्टकिन्यत्र वीरु-
द्गुल्मप्रान्तं दवदहनतः किञ्चिदुच्चैः कुरुष्व ।
शाखास्तिर्यग्विनमय शिरः पश्य वल्मीकरन्ध्रं
वंशस्तम्बे चरति च करी तत्स्थिरा तावदास्व ॥ ४६ ॥

सुमित्रा । अहह कधं णु क्खु कक्करोक्केरवक्कलणिविलासु गिरिवसुन्धरासु वसुन्धरापुत्ती णिसग्गसुकुमारा संचरदि * ।
सुमन्त्रः । इदं कथ्यते यथा संचरति ।

मुञ्चत्यये किसलयचयं लक्ष्मणो याति सीतां
पादाम्भोजे विसृजदसृजौ तत्र संचारयन्ती ।
रामो मार्गं दिशति च ततस्तेऽखिलेनाऽपि चाह्ना
शैलोत्सङ्गप्रणयिनि पथि क्रोशमेकं वहन्ति ॥ ४७ ॥

ततश्च ।

जरदजगरश्वासत्रासप्रनष्टमृगाङ्गनं
हरिनखमुखन्यासादस्तद्विपोज्झितचीत्कृतम् ।
शबरवनितोत्खातैः कन्दैः स्फुटस्थपुटान्तरं
तदनु सरितां बन्धुं विन्ध्यं गतास्त इमे गिरिम् ॥ ४८ ॥

---

* अहह कथं नु खलु कर्करोत्करवल्कलनिविडासु गिरिवसुन्धरासु व-सुन्धरापुत्री निसर्गसुकुमारा संचरति ।

कौशल्या । जा कविञ्जलकेलिजुज्झे वि बिभ्भन्ती आसि सा कधं पुण वाणरमुक्कबुक्कारवसङ्किअपहिअं किराअजालभल्लाहअवेल्लमाणअच्छभल्लकीलालकवलणकेलिकोदूहलिल्लकेसरिकिसोरदीहजीहालिहिज्जन्तपोम्मराअखाणिं विञ्झगिरिं पेक्खन्ती सुणा मे पदाइं धारइस्सदि हा हददेव्व सांतं केलिकदलीकन्दली मत्तकरिसुण्डावेढं सहावीअदि हंहो दिलीपकुलदेवदाओ सुरक्खिदं कुणध वणे एहवकुडुम्बम् * ।

दशरथः । किं करोतु वराकी क्व पुनर्मालतीकलिका दर्भगुम्फग्रथनाकदर्थनां क्षमते ।

सुमन्त्रः । शृणु यथा क्षमते ।

मूलेमूले पथि विटपिनां खेदिनी दीर्घमास्ते
शुष्यत्कण्ठी पिबति सलिलं निर्झरेनिर्झरे च ।
जातत्रासा निमिषति दृशं कन्दरेकन्दरे च
स्थानेस्थाने वहति च मतिं बहुवासाभिलाषा ॥ ४९ ॥

निःश्वस्य देव इदं पुनरतिकष्टतरं श्रावयामि ।

विन्ध्याध्वाने विरलसलिलास्तर्पिणी तत्र सीता
यावन्मूर्छां कलयति किल व्याकुले रामभद्रे ।
द्राक्षामिश्रैः पुटककलशीं मालुधानीदलानां
तावत्प्राप्तो दधदतिभृतां वारिणा नैर्झरेण ॥ ५० ॥

---

* या कपिञ्जलकेलियुद्धेऽपि बिभ्यत्यासीत् सा कथं पुनर्वानरमुक्तबुक्कारवशङ्कितपथिकं किरातजालभल्लाहतवेल्लदच्छभल्लकीलालकवलनकेलिकौतूहलितकेसरिकिशोरदीर्घजिह्वालिह्यमानपद्मरागखनिं विन्ध्यगिरिं प्रेक्षमाणा स्नुषा मे पदानि धारयिष्यति । हा हत दैव शान्तं केलिकदलीकन्दली मत्तकरिशुण्डावेष्टनं सह्यते हंहो दिलीपकुलदेवताः सुरक्षितं कुरुत वने राघवकुटुम्बम् ।

सर्वे समुच्छ्वसन्ति ।

कौशल्या । लक्खणलक्खण उवणेहि चलणकमलाइं सीसेण ते धारइस्सं * ।

कैकेयी । सहि कोसल्ले उट्ठेहिउट्ठेहि काहिं एत्थ रामो लक्खणो वा अदिक्कन्तं क्खु भणीअदि † ।

दशरथः । एष विषादहर्षयोरन्तरे वर्ते ।

कौशल्या । हा रामभद्द केण उण दिणअरकुलकुमारएण भविअ विंभगिरिवासदुःखं अणुभूदम् ‡ ।

सुमित्रा । सहि कोसल्ले ण सव्वो रामभद्दो § ।

कैकेयी । णअरेणअरे कैकेयी || ।

कौशल्या । तदोतदो ¶ ।

सुमन्त्रः । ततश्च ।

विहितशयनोऽनेकन्यासैरनोकहपल्लवैः
कलितकलशीपाणिः कुम्भोदलैश्च पुटीकृतैः ।
अथ विरचितः किंचित्तालप्रभेऽह्नि सुतेन ते
परिसरसरिज्जम्बूकुञ्जे निकेतपरिग्रहः ॥ ५१ ॥

दशरथः । सविशेषकरुणम् । ततस्ततः ।

---

* लक्ष्मणलक्ष्मण उपनय चरणकमले शीर्षेण ते धारयिष्यामि ।

† सखि कौशल्ये उत्तिष्ठोत्तिष्ठ क्वात्र रामो लक्ष्मणो वा अतिक्रान्तं खलु भण्यते ।

‡ हा रामभद्र केन पुनर्दिनकरकुलकुमारकेण भूत्वा विन्ध्यगिरिवास-दुःखमनुभूतम् ।

§ सखि कौशल्ये न सर्वो रामभद्रः ।

|| नगरेनगरे कैकेयी ।

¶ ततस्ततः ।

सुमन्त्रः । तदित्थं कतितिथे च प्रयाणे ।

गिरिषु जयपताका विन्ध्यशैलस्य पाणि-
द्विपकुलनिचिताम्भाः प्रेयसी पश्चिमाब्धेः ।
नयनपथमथागाच्चमेदा देव तेषां
शिशिरितजलमिन्दोश्चन्द्रिकेव प्रसूता ॥ ५२ ॥

दशरथः । या किल भगवत्यार्यावर्त्तदक्षिणापथयोर्विभाग-
रेखा ।

सुमन्त्रः । ततश्चाहमनुगमनकृताग्रहयन्त्रिरपि देव द्रागहं
निगदता रामभद्रेण विनिवृत्तये स्थापितः । किन्त्व देव ।

कृत्वा पाणी शिरसि जटिले पद्मकोशायमानौ
रामेण प्राक्प्रणतिविनयो देव विज्ञापितस्ते ।
बाष्पस्तारातरलनयनस्तम्भितोप्युज्जिहानः
पश्चात् मुक्तः श्वसितविधुतो वन्दितेनाननेन ॥ ५३ ॥

कौशल्या । अज्ज तए विमुक्को रामभद्दो * ।

सुमन्त्रः । देवि सर्वे वयं रामभद्रेण परित्यक्ताः ।

कौशल्या । तदोतदो † ।

सुमन्त्रः । ततश्च ।

नीत्वा कालं तरुणतरणिं स्निग्धजम्बूनिकुञ्जे
धारादत्तोच्चमितसिकतासद्मनां क्रीडनेन ।
रेवां देव स्खलितचरणा पिच्छिलाभिः शिलाभि-
स्तामुत्तीर्णा पथिकतरलन्यस्तहाहा वधूस्ते ॥ ५४ ॥

सुमित्रा । तदोतदो ‡ ।

---

* आर्य त्वया विमुक्तो रामभद्रः ।
† ततस्ततः ।
‡ ततस्ततः

सुमन्त्रः । ततोऽहं तानवलोकयन्नवाङ्कुल एव तां रजनी-मुषितस्ते तु परपारे । अथान्येद्युः ।

जित्वा बाष्पं किमपि कलया स्फारितैर्नेत्रपात्रै
रवाक्कूले विहितवसतिं वीक्षमाणाः क्षणं माम् ।
ते दिग्भागं स्तिमितवचसो नर्मदायाः परस्ता-
ल्लोपामुद्रापतितिलकितं देव गन्तुं प्रवृत्ताः ॥ ५५ ॥

दशरथः । वत्स रामभद्र मन्ये ममैव मलयाचलवासिनः प्रियवयस्यस्य जटायोरपि सर्वङ्कषो भविष्यसि ।

ततः प्रविशति गगनाद्वावतरणनाटितकेन सप्रहारव्यथो रत्नशिखण्डः ।

चन्द्रहासप्रहारोत्थां जयन् मूर्च्छां नभोनिलैः ।
अयोध्यामवतीर्णोऽस्मि कथंचित् क्षतपक्षतिः ॥

विचिन्त्य एवं स्थितोऽपि ।

एषोऽहं जलमयरत्नकामधेनुं
पक्षाभ्यां सपदि विघूर्ण्य ताम्रपर्णीम् ।
द्राक्कृत्वा मलयतरून् द्रुताहिपाशा-
नादेशाद्दशरथमागतो जटायोः ॥ ५६ ॥

तद्यावत्तत्रभवन्तं भूकाश्यपं पश्यामि गगनादुत्क्रमेणावलोक्य । एष महाराजदशरथः । कः कोऽत्र भोः । निवेद्यतामजनन्दनाय नरेन्द्राय ।

जटायोर्गृध्रराजस्य सुहृदस्तव शैशवात् ।
दूतो रत्नशिखण्डोऽस्मि तन्निदेशादुपागतः ॥ ५७ ॥

सुमन्त्रः । इतइतः ।

रत्नशिखण्डः । अवतरणनाटितकेन स्वस्ति महाराजदशरथाय ।

दशरथः । अपि कुशलं जटायोर्वयस्यस्य ।

रत्नशिखण्डः । प्रियसुहृदुपयोगेन न पुनः शरीरेण ।

दशरथः । भद्र समुपविश्य कथ्यतां व्याकुलोऽस्मि ।

रत्नशिखण्डः । उपविश्य अद्य प्रगेतनप्रचारविनिर्गतैरन्वयशकुन्तिभिर्बान्तधाराश्रुविसरैरागत्य करुणं क्रन्दद्भिरावेदितं शकुन्तराजाय जटायवे यदुतोपासितप्रथमसन्ध्ये साकं जानक्या लक्ष्मणलक्ष्मण्युटजाङ्गणमधितिष्ठति सप्रमदमुद्रे रामभद्रे तत्प्रदेशवर्तिभिरुद्घोषि ।

संचारी रोहणाद्रिः किमयमविकलः कोलिसंप्राप्तमूर्त्तिः
कोदण्डः पिण्डिताङ्गः किमुत सुरपतेर्जङ्गमत्वं गतोऽसौ ।
चित्रं वा भूतधात्र्याः प्रकृतिबलमिदं कल्पयद्वाग्वितर्को
नित्यं वैखानसीनां तिलकितभुवनं भूतमभ्येति किञ्चित् ॥५८॥

अभिहितं च रामभद्रेण जानकि कारय चक्षुषी पारणां पश्यपश्य ।

श्रेणीपर्युप्तरत्नव्यतिकरकलनाचित्रिताङ्गः कुरङ्गः
कान्त्या दूरस्थितानामपि सलिलमुचां संदधच्चापचिह्नम् ।
वेगेनान्वीतमार्गो मुनिबटुभिरलं कौतुकोत्तानिताक्षै-
र्भूयो भूसन्निवेशे चरति रचयति व्योम्नि किञ्चित्प्लुतानि ॥ ५९॥

तदवलोकनकुतूहलिना चाभिहितं लक्ष्मणेन । आर्ये दृश्यतां द्रष्टव्यम् ।

आपुच्छादावतुण्डान्मरकतरचितां पृष्ठपीठीं दधानो
नीरन्ध्रासक्तमुक्ताफलपटलचयापाण्डुरां क्रोडपालीम् ।

पादैर्बालप्रवालच्छदपुटघटितैरच्छवैडूर्यमय्या
दृष्ट्वाऽयं दण्डकायां भुवि वनहरिणोऽभ्येति विस्मापयन्नः॥६०॥

कौशल्या । तदो तदो * ।

रत्नशिखण्डः । ततश्च विचित्ररचनाकर्मणि तच्चर्मणि सीताकौतूहलिकतामवगत्य तद्ग्रहणार्थं लक्ष्मणमवस्थाप्य तमनुपृष्ठसृतो रामभद्रः कियतीषु च कालकलासु गतासु किं तत्राद्भुतभूते भविष्यत्यार्यस्येति जाताशङ्कां वैखानसपत्नीनां समर्प्य जानकीं सौमित्रिरपि राममनुसृतः ।

कौशल्या । किञ्चिदुस्थाय जाद लक्खण अलमलं माणिक्ककुरङ्गेण माक्खुमाक्खु एदाणिं जाणईं अटईकन्तारे परिच्चअसु † इति धारयितुमिच्छति ।

सुमन्त्रः । देवि अतिक्रान्तवर्णनायामलमलमतिसंमोहेन ।

दशरथः । ततस्ततः ।

रत्नशिखण्डः ।

आकर्णाकृष्टचापार्पितविशिखभृतानुद्रुतश्चानणीयान्
माणिक्याङ्गः कुरङ्गः सपदि धृतजवो जानकीवल्लभेन ।
सीतां चाधाय मध्येमणिवलभि बली रावणः पुष्पकेण
स्वां गन्तुं राजधानीं सकलसुरवधूचण्डवृतः प्रवृत्तः॥६१॥

दशरथः । धनुर्धनुः ।

सुरेन्द्रवैरिशिरसां छेदविद्यापरीक्षिताः ।
दशवक्त्रस्य वक्त्राणि लुनन्तु मम सायकाः ॥ ६२ ॥

---

* ततस्ततः ।

† जात लक्ष्मण अलमलं माणिक्यकुरङ्गेण मा खलु मा खल्विदानीं जानकीमटवीकान्तारे परित्यज ।

इत्युत्थातुमिच्छति ।

सुमन्त्रः । देव तदिदमपक्रान्तोपवर्णनं कोयमायुधग्रहण-कालः ।

दशरथः । उपविश्य । हाहा धिक्कष्टमयमपूर्वो रघुराजकुलकलङ्कावतारः । विचिन्त्य तर्हि मायामयः ।

मायामृगेण रामोऽपि हृत इत्यद्भुतं महत् ।
मतिर्वा खर्वभाग्यानां पश्यन्त्यपि न पश्यति ॥ ६३ ॥

सुमित्रा । पुत्ति सीदे कवलितहालाहलस्स जणस्स एस संपदं सोओ । जा देसन्तरे वि रक्खसेण हीरसि * ।

कैकेयी । कैकेईदुज्जसमहाकन्दस्स एस दुदीओ कन्दलुब्भेओ † ।

दशरथः । उपविश्य सवैलक्ष्यम् । ततस्ततः ।

रत्नशिखण्डः । एतद्व्यतिकरमन्वयवयोवदनेभ्यः श्रुत्वा स ते सखा गृध्रकपोतैः परिवृतो दुःसहतुण्डप्रहारतिरस्कारो मलयाचलादुच्चलितः । अत्रान्तरे त्रिदशवक्त्रविमुच्यमानदृग्गोचरस्य रजनीचरभर्तुरग्रे मार्गं निरुध्य कृतवान् गगनावगाहमामूलविस्तृतपतत्रपुटो जटायुः ।

दशरथः । साधु वयस्य साधु ततस्ततः ।

रत्नशिखण्डः ।

यत्संवर्ते दिनमणिरयं वासरस्यैककर्ता
यद्विस्तारे भवति रजनीरञ्जितो जीवलोकः ।

* पुत्रि सीते कवलितहालाहलस्य जनस्य एष साम्प्रतं शोको या त्वं देशान्तरेऽपि राक्षसेन ह्रियसे ।

† कैकेयीदुर्यशमहाकन्दस्य एष द्वितीयो कन्दलोद्भेदः ।

ताभ्यां हन्यत्रस्णतनयो रोदसी पत्रतिभ्यां
जातो योद्धुं त्रिभुवनरिपोरग्रतो रावणस्य ॥ ६४ ॥

दशरथः । किमुच्यते संपातिसहोदरो मन्मित्रमारुणिरसि ।
ततस्ततः ।

रत्नशिखण्डः । ततश्चाभिहितमभिमानोद्धुरं गृध्रराजेन ।

संप्राप्तोऽहं जटायुर्मलयगिरिगुहाकन्दरक्रोडनीड-
स्तद्बा: सीतापहारिन् बिभृहि करचये केनचिच्चन्द्रहासम् ।
येन त्वत्कृत्तचूडारुणमणिनिकरं मत्कचण्डायतुण्ड-
व्यापारैः स्रंसमानं सपदि शकुनयो मांसगर्धा ग्रसन्ताम् ॥ ३५ ॥

दशरथः । अहो निरुपममोजायितं वेगविजितवायोर्जटायोः ।

कौशल्या । भअवदि सङ्गामसिरि जई भोदु तत्तभवं जडाऊ ।
तदोतदो * ।

रत्नशिखण्डः । तत्सर्वैरेवास्माभिररुणगरुडान्वयप्रसवैः शकु-
न्तिभिरन्तरितस्तातजटायुर्योद्धुं चारब्धं ततश्च ।

कर्णाभ्यर्णेष्वलिकफलकेष्वायते नेत्रतन्त्रे
नासावंशेष्वधरपुटकेष्वंसवक्षःस्थलीषु ।
योयो भागः सुरपतिरिपोः स्वामिनः स्पष्ट आसीत्
तंतं गृध्राः कवलकलितं लूनवन्तो नखाग्रैः ॥ ६६ ॥

ततश्च सकलैरेव शकुन्तिवीरैराकुलितेन राक्षसराजेन चन्द्र-
हासव्यापारेणास्याभिमुखं प्रवृत्तं हन्यमानेषु च महापतत्रिभ-
टेषु जटायुना पुनः सर्वे वयमन्तरिताः । ततश्च ।

---

* भगवति संग्रामश्रीर्जयो भवतु जटायुः । ततस्ततः ।

घिग्मे तत्र पतत्त्रिशाचररणे नाङ्गं जटायोरभू-
न्मे छिन्नं दशकन्धरेण कणशो यच्चन्द्रहासासिना ।
लङ्काभर्तुरपि प्रचण्डकुलिशव्यापारनीराजितं
यत्तुण्डेन न खण्डितं खगपतेर्यद्वा न लूनं नखैः ॥ ६७ ॥

कौशल्या । भअवदि सङ्गामसिरि मुच्चदु सीदां बन्दिग्गहादो * ।

दशरथः । ततस्ततः ।

रत्नशिखण्डः ।

तदनु दिवि जटायुश्चञ्चुसंदंशमुद्रा-
कवलनविधिवेगप्रस्खलच्चन्द्रहासः ।
दशभिरपि नखाग्रैर्दिग्गजेन्द्राङ्कुशाभैः
सपदि दशमुखानि प्राद्रवद्रावणस्य ॥ ६८ ॥

दशरथः । साधु गरुडाग्रज साधु साधु दिनमणिसारथे साधु जटायुना पुत्रेण ।

कौशल्या । तं कदं अज्ज जटाउणा जं सहिसुसाहरणे कीरदि तदोतदो † ।

रत्नशिखण्डः । ततश्च ।

द्राक्चन्द्रहासपरिखण्डितचञ्चुकोटि-
श्चञ्चुप्रहारपरिखण्डितचन्द्रहासः ।
नाडिन्धमे तडिति कण्ठतटे स तेन
कुन्तेन कुन्तनखरः प्रहतः शकुन्तः ॥ ६९ ॥

---

* भगवति संग्रामश्रीः मुञ्चतु सीतां बन्दिग्रहात् ।

† तत् कृतं जटायुना यत् सखीसुषाहरणे कीर्त्यते । ततस्ततः ।

ततश्च तदिदमपश्चिमं तव कण्ठगतप्राणेन जटायुना संदिष्टम् ।

यत्सम्पातिसहोदरस्य सदृशं यच्चारुणेः साम्प्रतं
यच्चार्योननवायुधस्य च समं युक्तं च यद्रावणे ।
तन्मत्रोमनुरुन्धता तव मया तत्सङ्गरोये कृतं
न व्रीडां गमितोऽस्मि येन न पुनः स्यां संभवे येन च ॥ ७० ॥

दशरथः । हा अरुणकुलालङ्करण हा संपातिवल्लभ हा गरुडप्रसादवि कामवस्थां नीतोऽसि प्रियसुहृदा दशरथेन ।

कौशल्या । हा देव्व तए कदविलम्बं समत्त्यत्रं वणगदं राहवकुडुम्बं * ।

सुमित्रा । ण केवलं वणगदं भुवणगदं वि † ।

रत्नशिखण्डः । तत्प्रहिणोतु मां महाराजो निजकुलकुलायगमनाय ।

दशरथः । साधु एतु भवान् ।

रत्नशिखण्डः । परिक्रम्य निष्क्रान्तः ।

कैकेयी । उत्तरकोसलणरिन्द किमवसिदं रहुवंसस्स ‡ । अत एवाऽहम् ।

यस्मिन्नापः सह परिणताः सूर्यपुत्रीपयोभि-
र्मन्दाकिन्याः कुमुदरुचयो मेचकेन्दीवराभैः ।
तीर्थे तस्मिन् मम विशदितं देवताभूय भूयः
स्वाङ्गत्यागात् स्पृहयति मनो वासवार्धासनाय ॥ ७१ ॥

इति परिक्रम्य सर्वे निष्क्रान्ताः ।

॥ निर्दोषदशरथो नाम षष्ठोऽङ्कः ॥

---

* हा देव त्वया कृतविडम्बं समस्तं वनगतं राघवकुटुम्बम् ।

† न केवलं वनगतं भुवनगतमपि ।

‡ उत्तरकोशलनरेन्द्र किमवसितं रघुवंशस्य ।

॥ सप्तमोऽङ्कः ॥

अतः परमसमपराक्रमो भविष्यति ।

ततः प्रविश्य वैतालिकः समन्तादवलोक्य नेपथ्यं प्रति भद्र चन्दनचण्ड परित्यज निद्रामुद्रां विमुञ्च निजोटजाभ्यन्तरं प्रभातप्राया रजनी तथाहि ।

तारारणां तगरत्विषां परिकरः संख्येयशेषः स्थितः
स्पर्धन्तेऽस्तरुचः प्रदीपकशिखाः सार्धं हरिद्राङ्कुरैः ।
मन्त्रस्तम्भितपारदद्रवजडो जातः प्रगे चन्द्रमाः
पौरस्त्यं च पुराणशीधुमधुरच्छायं नभो वर्तते ॥ १ ॥

नेपथ्ये । अज्ज कप्पूरचण्ड एसा मिट्ठा पभादनिद्दा ता सुविस्सं दाव * ।

कर्पूरचण्डः । अहो उत्साहशक्तिर्भवतोऽमन्त्रशीलो महीपतिरनपरप्रबन्धदर्शी कविरपाठरुचिश्च बन्दी न चिरं नन्दति ।

नेपथ्ये ता एत्थ सत्थरत्थिदो निमीलिदनयणो जेव्व सुप्पभादं पठिस्सं † ।

कर्पूरचण्डः । एतदपि भवतो भूरि ।

नेपथ्ये । सच्चं पच्चक्खीकदसरस्सईपरिमलो अम्हो मुहुत्तो वट्टदि तधा अ ।

जा गब्भे वि घरस्स दीवअसिहा सा वि च्छविच्छुड्डिआ
जं दण्डाहिं वि खण्डिदं कुवलयं संमीलिदं तं वि अ ।

---

* आर्य कर्पूरचण्ड एषा मिष्टा प्रभातनिद्रा तत् स्वप्स्यामि तावत् ।

† तदत्र संस्तरस्थितो निमीलितनयन एव सुप्रभातं पठिष्यामि ।

जं गोट्ठीचरिदं वि तं वि सहसा भासाए सव्वङ्किदं
ता मण्णे ण चिरा भविस्सदि रई पुव्वादिसो मण्डणम् * ॥ २॥

कर्पूरचण्डः । तावदुपश्लोकयामो रामभद्रं परपरितोषो-
पपाद्यफलं हि वैतालिकव्रतं किञ्चिदुच्चैः ।

मार्तण्डैककुलप्रकाण्डतिलकस्त्रैलोक्यरत्नामणि-
र्विश्वामित्रमहामुनेर्निरुपधिः शिष्यो रघुग्रामणीः ।
रामस्ताडितताडकः किमपरं प्रत्यक्षनारायणः
कौशल्यानयनोत्सवो विजयतां भूकश्यपस्यात्मजः ॥ ३ ॥

नेपथ्ये ।

कन्दप्पुद्दामदप्पप्पसमणगुरुणो बम्हणो कालदण्डे
पाणिं देन्तस्स गङ्गातरलिदससिणो पव्वदीवल्लभस्स ।
चावं चण्डाहिसिञ्जारवभरिअणहं कण्णारुद्धमज्झं
जं भग्गं तस्स सद्दो णिसुणि तिहुयणे वित्थरन्तो न माइ † ॥४॥

कर्पूरचण्डः ।

यो जम्भं जितवान् स येन विजितो देवः सुरग्रामणी-
र्ज्याबद्धं विदधे निशाचरपतिं तं कार्तवीर्यार्जुनः ।

---

* सत्यं प्रत्यक्षीकृतसरस्वतीपरिमलो ब्राह्मो मुहूर्तो वर्तते तथा च ।
या गर्भेऽपि गृहस्य दीपकशिखा साऽपि च्छविमुक्ता
यद् दण्डार्द्धम खण्डितं कुवलयं संमीलितं तदपि च ।
यद् गोष्ठीचरितमपि तदपि सहसा भाषया सर्वाङ्कितं
तन्मन्ये न चिराद् भविष्यति रविः पूर्वदिशो मण्डनम् ॥

† कन्दर्पोद्दामदर्पप्रशमनगुरोर्ब्रह्मणः कालदण्डे
पाणिं दातुर्गङ्गातरलितशशिनः पार्वतीवल्लभस्य ।
चापं चण्डाहिसिञ्जारवभरितनभः कर्णारुद्धमध्यं
यद् भग्नं तस्य शब्दो निशम्यते त्रिभुवने विस्तरन् न माति ॥

तद्दोःखण्डदवानलो भृगुपतिर्निर्जित्य तं च त्वया
मालेयं जयसंपदो विरचिता स्वस्मादनर्घेसरी ॥ ५ ॥

नेपथ्ये ।

हेलासिञ्जिदसिञ्जिणीझणझणारावेण वीणाइदं
कोदण्डं तुह पाणिपीडनणदं जुज्झे णिअं ताखणम् ।
ते सव्वे खरदूसणप्पभुदिणो जीवेहिं मुक्का पुरो
पच्छा भल्लपवेल्लिएहिं सहसा देहेहिं भूमिं गदा * ॥६॥

कर्पूरचण्डः ।

जात्यन्धत्वमधिष्ठितं सपदि तैर्दत्तं जलं तैर्दृशे
दृष्टिं सृष्टवतो विधेर्भगवतः क्लेशश्च तैर्भावितः ।
येषां ताडयितुं स्थिते त्वयि जवान्मारीचमायामृगं
द्रागदैवादनुपेयुषां दिविषदां जाते वृथा चक्षुषी ॥ ७ ॥

अपिच ।

नाद्याप्यस्ति तदीययोर्नयनयोः संकोचदुःस्थं वपु-
स्तेषां गण्डतटे स्फुटत्पुलकता नाद्यापि विश्राम्यति ।
ते नाद्यापि वहन्ति हर्षणतया रिक्तं च चेतो निजं
दृष्टं देव कबन्धदैत्यनिधनं यैस्त्वत्कृतं कौतुकात् ॥ ८ ॥

नेपथ्ये ।

पुञ्जीभूदहरट्टहासजइणा रूपेण रुद्धुं वरं
कवीणं वालिजसं व दुन्दुभिमहाकङ्कालसेसं जहा

---

* हेलासिञ्जितसिञ्जिनीझणझणारावेण वीणायितं
कोदण्डं तव पाणिपीडननतं युद्धे निजं तत्क्षणम् ।
ते सर्वे खरदूषणप्रभृतयो जीवैर्विमुक्ताः पुरः
पश्चात् भल्लप्रवेल्लितैः सहसा देहैर्भूमिं गताः ॥

पेल्लन्ता चलणेण विंझगिरिणो हेलायिदं तं तुए
अस्से एव्व दुवे परं ण हु गदा वेरी वि बन्दित्तणम् * ॥९॥

अविअ ।

लीलामुक्कक्कबाणव्वणविवरगुहामज्झमुच्छन्तवाआ
जाआ जे सत्त ताला तिहुअणजइणो चावचारेण तुज्झ ।
णिच्चं गाअन्ति हेलाभरिदणहअलब्भन्तरं ताररावा
सत्तेहिं तेण तेहिं तुह जसपसरं सत्तलोअट्ठिदव्व † ॥१०॥

कर्पूरचण्ड: ।

पौलस्त्यस्यावमन्ता त्रिदशपतिसुतश्चक्रवर्त्ती कपीनां
कर्त्ता संध्यामसमाधेर्जलनिधिषु चतुर्दिक्कुञ्जाश्रितेषु ।
किष्किन्ध्यां राजधानीं भुजपरिघबलात्त्रायमाणस्त्वयाऽसौ
वाली हेमाब्जमाली गुणनिधिरिपुणा निर्मितो दक्षिणेमा ॥११॥

नेपथ्ये ।

जे केलासे कलिन्दे मलअमहिहरे मन्दरे मेरुमेले-
सज्झे विंझे महेन्दे तह अ हिमवहे पव्वदे वाणरेन्दा ।

* पुञ्जीभूतहराट्टहासजयिना रूपेण रुद्धं परं
दोणं वालियशश्च दुन्दुभिमहाकङ्कालशेषं यथा ।
प्रक्षिपता चरणेन विन्ध्यगिरेर्हेलायितं तत् त्वया
आवामेव द्वौ परं न खलु गतौ वैरिणाविव बन्दित्वम् ॥

† अपिच
लीलामुक्तैकबाणव्रणविवरगुहामध्यमूर्च्छद्वाता
जातास्ते सप्त तालास्त्रिभुवनजयिनश्चापचारेण तव ।
नित्यं गायन्ति हेलाभरितनभस्तलाभ्यन्तरं ताररावाः
सप्तभिस्तेन तैस्तव यशः प्रसरं सप्तलोकस्थितमिव ॥

सव्वे सुग्गीवपादप्पणदिपणइणो ते वि जं स प्पसादो
सेवातुट्टस्स सच्चं तुह जसजलधेर्मूलदावेल्लिदाणम् * ॥ १२ ॥

कर्पूरचण्डः ।

भीमं यज्जलधिं जवेन हनुमानुल्लङ्घ्य लङ्कां गतो
यच्चाशोकमहावनं दलितवानत्तं च यत्तुण्णवान् ।
सीतापायनमौलिरत्नसहितः प्राप्तश्च यत् त्वामसौ
तत्राप्येष भवत्प्रभावमहिमा निर्यन्त्रणः कारणम् ॥ १३ ॥

नेपथ्ये ।

किं अण्णेहिं विराधप्पहुदिविदरणाडंवरुग्घट्टणेहिं
एदं ते वण्णआमो जलनिधिसविधावासिदे जं तुमम्मि ।
वट्टन्ते रक्खसीणं तरलकरदलप्फारतुट्टन्तहारा
हारावक्कन्तकण्ठा णवणअणजलुप्पीलिणो विप्पलावा † ॥ १४ ॥

कर्पूरचण्डः ।

नानानिर्व्याजवीर्यस्तुतिशतसदृशं कुम्भकर्णानुजोय-
द्राग्देवेनाभिषिक्तो रजनिचरमहाराज्यलाभाय तेन ।
लङ्केन्द्रस्यापि जातान्यतिनिभृतसृतश्वासबन्धावधूत-
श्मश्रूण्यग्राणि चिन्तामुकुलितनयनस्रञ्जि सत्रोननानि ॥ १५ ॥

---

* ये कैलासे कलिन्दे मलयमहीधरे मन्दरे मेरुशैले
सह्ये विन्ध्ये महेन्द्रे तथा च हिमवहे पर्वते वानरेन्द्राः ।
सर्वे सुग्रीवपादप्रणतिप्रणयिनस्तेऽपि यत् स प्रसादः
सेवातुष्टस्य सत्यं तव यशोजलधेर्मूलतावेल्लितानाम् ॥

† किमन्यैर्विराधप्रभृतिविदरणाडम्बरोद्घाटनै-
रेतत्ते वर्णयामो जलनिधिसविधावासिते यत् त्वयि ।
वर्तन्ते राक्षसीनां तरलकरतलस्फारत्रुट्यद्धारा
हारावाक्रान्तकण्ठा नवनयनजलोत्पीडिनो विप्रलापाः ॥

प्रविश्य । पटीक्षेपेण प्रतीहारः । रेरे अलीकवैतालिक कोऽयं कलकलः ।

कर्पूरचण्डः । आर्य रामदेवस्य शौर्यगुणभोगावली गीयते ।

प्रतीहारः । ननु रामदेवेन निषिद्धमात्मोपवर्णनमादशरथ-स्वर्गारोहणश्रुतेरादशकण्ठबन्धम् ।

कर्पूरचण्डः । विभीषणवैतालिको वैदेशिकोऽस्मि । तदे-कवारं मर्षय एष त्यक्तो भोगावलीपाठः । सप्रश्रयम् । कथं पुनरधिगतपितृमरणशोकशङ्कुस्तत्रभवान् रामदेव एवंविधे स-मुद्योगकर्मणि प्रवर्तते

प्रतीहारः । विहस्य अप्यनभिज्ञोऽसि सच्चरितानाम् ।

वहन्ति शोकशङ्कुं च कुर्वन्ति च यथोचितम् ।
कोऽप्येष महतां हन्त गाम्भीर्यानुगुणो गुणः ॥ १६ ॥

बन्दी । आर्य कोपेनान्तरितोऽसि । कथय किं पुनः कुरुते रामभद्रः ।

प्रतीहारः । पुलिनोपरि रचितकुशप्रस्तरोपविष्ट उपोषित-श्च भगवन्तं भागीरथीवल्लभमुपास्ते । तत्र च ।

सुग्रीवे प्रणयोल्लसाः शशधरे बद्धाभ्यसूयाश्चिरं
साश्चर्याः पवनात्मजे धृतरुषः पौलस्त्यवत्यां दिशि ।
सोत्साहाश्च शरासने जलनिधौ क्षुब्धाश्च कृत्वां निशां
रामस्याद्य नियन्तुमेव न गता नानारसा दृष्टयः ॥ १७ ॥

बन्दी । आर्य एवमपि समुद्रो न किञ्चित्प्रतिपद्यते ।

प्रतीहारी । जडराशिरसौ ।

बन्दी । तथाविधे उदन्वति किमाह रामदेवः ।

प्रतीहारः । इदं कथ्यते ।

रामे तटान्तवसतौ कुशतल्पशायि-

न्येवं तु नाम भवतो भगवच्चनाभ्या ।

स्मृत्वा तदेहि सगरं च भगीरथं च

दृष्ट्वाऽथ वा मम धनुश्च शिलीमुखांश्च ॥ १८ ॥

बन्दी । तर्हि लङ्घितो गोष्पदवत्समुद्रः ।

प्रतीहारः । समंतादवलोक्य भोभोः सकलप्लवङ्गमयूथपतयः समस्तगोलाङ्गूलसेना निःशेषाच्छभल्लचमूपरिवृढाश्च किमिदमवीरजनोचितमाचरितं यद्दूरात् परिहृतवेलावनालीनिवासकेलिभिः पराङ्मुखं पदात्पदमपक्रम्यते ।

कर्पूरचण्डः । विलोक्य कथमगणितनिजकुलक्रमाचारास्त्वद्वचनमप्यवधीरयन्तो मकराकरं दुस्तरमवलोक्य यथागतं प्रस्थिता एव ।

प्रतीहारः । भवतु संस्थापयामि ।

पीतोऽयं कलशोद्भवेन चुलुकं कृत्वैकमम्भोनिधि-

र्नो वेलामपि लङ्घते नियमितया सादयं वाडवात् ।

कल्पान्तेषु वहत्ययं च विपुलं श्वभ्रावशेषं वपु-

स्तत्पूर्वाकलितेप्यमुत्र भवतां कोऽयं विषादोदयः ॥१९॥

किञ्च ।

अप्येकैके पिबत चुलुकं यद्यपां सैन्धवीनां

यद्वैकैकं क्षिपथ जलधौ गण्डशैलोपलं वा ।

तेन श्वभ्रं भवति सकलोऽप्यम्बुराशिः स्थलं वा

तत्किं मिथ्या भजत विधुरं व्यस्ततन्द्राः कपीन्द्राः ॥२० ॥

बन्दी । हंहो सुग्रीवप्रतिहार भवद्वचनमाकर्णयन्तः सर्वे-ऽप्येते यूथपतयो जलनिधिवेलावनालीषु विहितोत्साहं व्यव-स्थिताः ।

प्रतीहारः । समन्तादवलोक्य ।

नीलेन सैन्यपतिना भुजताडनान्ते
मुक्तस्तथा किलकिलाध्वनिरेष रौद्रः ।
अष्टापि वाञ्छति विरिञ्चिरसौ श्रवांसि
शङ्के यथा करयुगेन मुधा पिधातुम् ॥ २१ ॥

धूम्रो विजृम्भणविदारितसृक्कदृष्ट-
दंष्ट्राङ्कुरक्रकचसंपुटवक्त्रयन्त्रम् ।
लाङ्गूलवेष्टितमयं मलयं महाद्रि-
मुपाट्य वाञ्छति निधौ पयसां निधातुम् ॥ २२ ॥

यावन्त्रिविक्रमतनुं न हरिर्जहाति
तावत्प्रदक्षिणपरिभ्रमणस्य कर्ता ।
आकर्ण्य संक्रमविधिक्रममम्बुराशा-
वृक्षाधिपः किमपि कुप्यति वार्धकाय ॥ २३ ॥

अप्यङ्गदः स्वनखदारितपाकपाण्डु-
कर्पूरगर्भरजसां पटलेन सद्यः ।
उद्धूलनं निजयशःपरिपाण्डुरेण
प्रस्वेदवारिशमनं कुरुते कुमारः ॥ २४ ॥

आमोदभाजि वनशालिनि केसराढ्ये
तारापतिस्फुरणतः प्रविजृम्भमाणे ।
लाङ्गूललम्बतरनालविशेषहृद्ये
दृष्टं न केन कुमुदे कुमुदस्य रूपम् ॥ २५ ॥

मैन्दः समुद्रपुलिनादयमश्विसूनु-
र्दृष्टो मनाङ्कुलया द्विविदेन दृष्ट्या ।
आदाय दन्तिमकरद्वितयं कराभ्यां
युद्धाय योजयति सान्द्रमदार्द्रगण्डम् ॥ २६ ॥

वक्तीव वानरबलानि हसन् हनूमान्
मद्ग्रामवल्लिषु दृढं कृतावलंबम् ।
येनैव सागरमहं लघु लङ्घयामि
श्यामाचरैश्च समरं सह योजयामि ॥ २७ ॥

तारास्तनत्रुटितचन्दनपङ्कलेप-
माबद्धकाञ्चनसरोजसहस्रमालम् ।
वक्षः प्लवङ्गपतिना विपुलं विलोक्य
संभावितश्चुलुकपेयपयाः पयोधिः ॥ २८ ॥

कर्पूरचण्डः । एवमेवैतत् । सचमत्कारं पुरोऽवलोक्य पश्य शबलीयमानजलमानुषमिथुनमत्यर्थकदर्थ्यमानशङ्खिनीयूथमि-तस्ततः पुनरुक्तायमानवाडवदहनडम्बरमम्बरोन्मुखतरङ्गताड्य-मानमार्तण्डमण्डलमुच्चण्डतापविवशमुक्ताशुक्तिसंपुटप्रकटमुक्त-मौक्तिकप्रकरमुच्छलदनच्छकच्छपमत्स्य लोठमानपाठीनपृष्ठ-ममन्दाक्रन्दितमकरमपसृतनक्रचक्रमुड्डीयमानसपक्षशिलोच्चय-संचयं तटावटप्रविष्टनष्टपवगं क्रन्दत्कारिविमुच्यमानमदप्र-वाहावगाहमम्भस्तम्भनिविष्टमहामुनिविधीयमानपावकप्रशमं विबुधसाध्यसिद्धविद्याधरजनविमुक्तापरिगमनं नभसि समारु-ह्यावलोकितं तीरतरुकुलायललितैः शकुनिभिरपसृत्य दृष्टं कपिकुटुम्बकैर्निर्गत्य निरीक्षितं गर्भवासदुर्ललिताभिरसुरसु-

न्दरीभिरुत्थाय निभालितं मथनोद्गतशेषाभिरप्सरोभिः स्तुत- चिरपरित्यागं मृगलाञ्छनैरावतपारिजातकौस्तुभप्रभृतिभिरु- दन्वन्तं तत्किमयमेवंविधः । किञ्च ।

गूढस्फारस्फुलिङ्गोऽरुणमणिषु घनं लब्धधूमप्रबन्धो
नीलास्वश्मस्थलीषु स्फुटपिहितरुचिर्विद्रुमेषु द्रुमेषु ।
यत्सत्यं छन्नभस्मा गिरिपतिदलिते मण्डले मौक्तिकानां
दुःखेनोन्नीयतेऽग्निः सलिलवसतिभिः प्रज्वलत्यम्बुराशौ ॥२९॥

प्रतीहारः । सवितर्कम् ।

त्रैयम्बकात्किंस्विदक्ष्णः त्रयसमयशिखी निर्गतश्चञ्चदर्चिः
किंस्विद्गिस्वार्णवार्णांस्युपरि परिणतः सर्वतोऽप्यौर्ववह्निः ।
किंस्वित्कालाग्निरुद्रः स्थगयति जगतीमेष पातालमूला-
दाज्ञातं धाम्नि वारां रघुपतिविशिखाः प्रज्वलन्तःपतन्ति ॥३०॥

तदेह्युपस्थितमहासरम्भं सुग्रीवविभीषणसहितं रामदेव- मनुवर्तावह इति परिक्रम्य निष्क्रान्तौ । विष्कम्भकः ।

ततः प्रविशतो रामलक्ष्मणौ सुग्रीवविभीषणौ हनूमांश्च ।

रामः । सशरसंधान एवाकाशे शिरसा प्रणम्य ।

यत्खातः सगरेण मर्त्यसरितं मन्दाकिनीं कुर्वता
पूर्णो यच्च भगीरथेन तदयं नः कीर्तनं सागरः ।
अप्यस्मिन् प्रतिकूलवर्तिनि मया कीर्णाः शरश्रेणयो
हे वृद्धाः प्रणतोऽस्मि मुञ्चत रुषं रामस्य कान्या गतिः ॥३१॥

बिभीषणः । सखे सुग्रीव अतिशशाङ्कशेखरमिदं चेष्टितं रामदेवस्य यदनेन ।

निर्वाणं जलपानपीडितजलैर्यस्मिन् युगान्तानलै-
र्यस्याभाति कुकूलमुर्मुरमृदुः क्रोडे शिखी वाडवः ।

तस्याप्यस्य कृशानुसंक्रमकृतज्योतिःशिखण्डैः शरै-
र्दत्तश्चण्डदवाग्निडम्बरविधिर्दैवस्य वारांनिधेः ॥ ३२ ॥

सुग्रीवः । सखे विभीषण अदृष्टपूर्वमश्रुतचरं च रामभद्र-
चरितं कं न विस्मापयति । यज्जलान्यपि ज्वलन्ति ततश्च ।

अन्योन्याश्लेषरत्नाविधिवलितवपुर्येष्टितुष्टं भुजङ्ग-
द्वन्द्वैरुद्दामदाहस्रुतसलिलमहागर्भमभ्रैर्ज्वलायि ।
सर्वत्रावर्तमुद्रां विदधति जलधौ सायकैः पावकीयै-
रुत्कापाद्यादसां च त्रिजगदभिभवत्रिः सृतो विस्रगन्धः ॥३३॥

हनुमान् । साश्चर्यं पुरोऽवलोक्य प्रणम्य च ।

सेयं देव भ्रुकुटिरचना मुञ्चतु त्वल्ललाटं
ज्योतिश्चक्रस्तबकितशिखश्चापदण्डं च बाणः ।
वारां मध्यादयमुदयते पन्नगीगीतकीर्तिः
सार्धं दारैर्नदपरिवृतः साञ्जलिर्यत्समुद्रः ॥ ३४ ॥

सर्वे सकौतुकमवलोकयन्ति ।

रामः । तर्हि संहृतं चैत्रभानवमिदमस्त्रम् ।

लक्ष्मणः । आर्य एष संधानसंहाररहस्यवेदी ।

ततः प्रविशति सौषधिनिषेको बद्धव्रणपट्टश्च समुद्रो गङ्गायमुने च ।

गङ्गा । सखि सावित्रि न स्वैरं संचरणविधिपरिक्रमणक्ष-
मस्तरङ्गिणीनाथः । पश्य ।

न तुण्णानि मुरारिशूकरखुरैर्यानि क्षमाकर्षणे
मन्थानाद्रिविघट्टनैरपि चिरं भग्ना न येषां त्वचः ।
शान्तं यत्र च वासुकेर्विषशिखाज्योतिर्भिरस्याम्बुधे-
स्तान्यङ्गानि रघूद्वहस्य विशिखैर्विद्धानि दग्धानि च ॥३५॥

सर्वे यथोचितं परिक्रामन्ति ।

समुद्रः । सखेदम् । देवि हैमवति प्रिये कालिन्दि कथमपराधी रामभद्रं द्रक्ष्यामि ।

गङ्गा । रत्नाकर स एव रामभद्रोऽपराधी येन सगरभगीरथयशोराशौ त्वय्यपकृतम् ।

यमुना । भाईरहीणाह किं णाम अवराहित्तणं जहिं तक्खणमणुवत्तणम् * ।

समुद्रः । तर्हि बालनारायणं रामदेवमुपसर्पामः । न हि राकामृगाङ्कमण्डलमन्तरेण चन्द्रमणेरानन्दजलस्यन्द इति सर्वे परिक्रामन्ति ।

यमुना । उपसृत्य दसरहणन्दण रामचन्द सअरभगीरहसरिसगोरवो दे समुद्दो संमुहो एस † ।

समुद्रः । साभ्यर्हणम् ।

> इन्दुर्लक्ष्मीरमृतमदिरे कौस्तुभः पारिजातः
> स्वर्मातङ्गः सुरयुवतयो देव धन्वन्तरिश्च ।
> मन्थाम्रेडैः स्मरसि तदिदं पूर्वमेव त्वयात्तं
> संप्रत्यब्धिः शृणु जलधनस्त्वां प्रपन्नः प्रशाधि ॥ ३६ ॥

रामः । सगौरवं भगवन् रत्नाकर नमस्ते नन्वहं प्रशास्यो भगवतः सागरस्य तदेकवारमविनयो नयो वा क्षम्यतां रामस्य ।

विभीषणः । किमुच्यते । ननु निसर्गनिरर्गलः पक्षपातो भवति भागीरथीनाथस्य ।

---

* भागीरथीनाथ किं नामापराधित्वं यदि तत्क्षणमनुवर्तनम् ।

† दशरथनन्दन रामचन्द्र सगरभगीरथसदृशगौरवस्ते समुद्रः संमुख एषः ।

पीयूषाकर एष नित्यममुना धन्वन्तरिः सान्वयो
गङ्गावल्लभमस्य चेष्टितमयं शोभासुधादीधितिः ।
इत्यस्येव सतां मनःसु लिखिता सिन्धोः प्रशंसावलि-
र्जामात्रा भवतैव किं पुनरसौ लक्ष्मीगुरुः श्लाघ्यते ॥३७॥

रामसमुद्रौ सलज्जमासाते ।

बिभीषणः । देव का पुनरसौ वर्णनावर्णिका यया रत्नाक-
रचरित्रमावेद्यते । पश्य ।

धत्ते यत्किलकिञ्चितैकगुरुतामिणीदृशां वारुणी
वैधुर्यं विदधाति दम्पतिरुषां यच्चन्द्रिकार्द्रं नभः ।
यत्पीयूषभुजां च मन्मथसुहृन्नित्यं वयः सम्पदां
यल्लक्ष्मीरधिदैवतं च जलधेस्तच्चित्रमाचेष्टितम्॥३८॥

सुग्रीवः । ईदृश एव महिमा भगवतः सागरस्य । यतः ।

या स्त्रीणामधिदैवतं गिरिसुता तत्सोदरः सानुमान्
मैनाको रजताकरः सुतनयः शैलेश्वरो येन सः ।
पक्षच्छेदसमुद्यतेन्द्रकुलिशत्रासाद्विलीय स्थितः
सोप्येतस्य करालकुक्षिकुहरे पातालजम्बालिनि ॥ ३९ ।

अपिच ।

वहति भुवनश्रेणीं शेषः फणाफलकस्थितां
कमठपतिना मध्येपृष्ठं सदा स च धार्यते ।
तमपि कुरुते क्रोडाधीनं पयोधिरनादरा-
दहह महतां निःसीमानश्चरित्रविभूतयः ॥ ४० ॥

समुद्रः । सप्रणयासूयम् ।

मुञ्चद्भिरुग्रमनलं विशिखप्रकाण्डै-
र्मद्बाहडम्बरसमर्पणकेलिकाले ।

देव स्मृतं न कथमित्यपि यत्किलाहं
लक्ष्मीसखः क्व नु युगान्तशयः शयिष्ये ॥ ४१ ॥

रामः । अञ्जलिं बद्ध्वा मा पुनरविनयोद्घट्टनेन मां लज्जयतु नदीनाथः ।

समुद्रः । गङ्गायमुने प्रति ।

कमण्डलोर्ब्रह्मकराग्रभूषणा-
दियं प्रसूता भवमौलिभूषणम् ।
इयं च देव द्युमणेस्तरङ्गिणी
त्वदन्वयस्य प्रथमा सुवासिनी ॥ ४२ ॥

रामः । देवि अम्बिकापतिधृते मन्दाकिनि मातर्मार्तण्ड-नन्दिनि यमुने एष रामोऽभिवादयते ।

उभे । रविकुलालङ्करण राम अविरलं समरसंभारं वह ।

समुद्रः । रामं प्रति नियुज्यतामयं जनः ।

रामः । नन्वहं नियोज्यो भगवतः किं पुनः प्रकृते कर्मणि सहायमिच्छति रामः ।

समुद्रः । विशेषं श्रोतुमिच्छामि ।

गङ्गा । कृतं वाग्विस्तरेण ।

दुःखार्णवमहार्णस्सु पोतपात्रमिव स्थिरम् ।
द्रुतमारभ्यतां सेतुरखर्वैः पर्वतोत्तमैः ॥ ४३ ॥

सर्वे विस्मयन्ते ।

समुद्रः । यथाऽऽवेदितं त्रिस्रोतसा मणिमच्चक्रवालाचलम-ध्यमध्यासीनं वाडवदहनमुत्तरेणानन्तनागाङ्कपर्य्यङ्कशायिनं भ-गवन्तं दक्षिणेन योऽयं द्रुतेन्द्रनीलश्यामलः सलिलस्कन्धः स प्रदेशो निर्विबन्धः सेतुबन्धस्येति ।

रामः । विहस्य भगवन् किल ग्रावाणः कथं प्लवन्ते ।

समुद्रः । महामुनिवितीर्णवरस्य विश्वकर्मसूनोररातिवन-दावानलस्य नलस्य करतलस्पर्शप्रभावेन ।

सर्वे महदाश्चर्यम् ।

नेपथ्ये । महान् कलकलः ।

समाकर्णितकेन हनुमान् । तदिदमत्रभगवतो मकरालयस्य वचनमुपश्रुत्य हृष्यतां कपिबलानामेव हराट्टहासमांसलः कलकलः ।

समुद्रः । रामभद्र किमपि वाञ्छन्तु वानरवीराः सकल-कपिकुलानुग्राही पुनरयं मार्गो न सर्वे हनूमन्तस्तदमुं मलय-तटीविटङ्कमधिरुह्य पश्यतु सेतुबन्धप्रदेशं रामः ।

रामः । यथाह धन्वन्तरेः प्रसविता । सप्रश्रयम् । अपार भगवन्नकूपार रामदुर्विनयसव्रणान्यङ्गानि तत्साधयतु निजं पातालनिलयं परमनुगृहीतोऽस्मि ।

समुद्रः । यथाह सप्तमो वैकुण्ठावतारः । इदं गम्यते गङ्गा-यमुनाभ्यां सह निष्क्रान्तः । सर्वे समारोहणं नाटयन्त्युपविशन्ति च ।

नेपथ्ये ।

भो नागनाथ हरिकच्छप दिव्यमत्स्य
स्वस्त्यस्तु वः क्षणमितः कुरुतापसर्पम् ।
अब्धावयं ननु रघूद्वहकीर्तिहेतुः
सेतुः प्रसर्पति दशाननधूमकेतुः ॥ ४४ ॥

अपिच ।

यादांसि हे चरत सङ्गतगोत्रतन्त्रं
वामेन चन्दनगिरेरुत दक्षिणेन ।
नोचेन्निरन्तरधराधरसेतुसूति-
राकल्पमेव न विरंस्यति वो वियोगः ॥ ४५ ॥

सुग्रीवः । हनूमन् आदिश्यन्तां सेनापतयः पर्वतानयनाय ।

हनूमान् । यदादिशति स्वामी । सर्वतो निरूप्य ।

दृप्यद्विक्रमकेलयः कपिभटाः शृण्वन्तु सुग्रीवजा-
माज्ञां मौलिनिवेशिताञ्जलिपुटाः सेतोरिह व्यूहने ।
दोर्दण्डद्वयताडनश्लथधराबन्धोद्धृतान्भूधरा-
नानेतुं सकलाः प्रयात ककुभः किं नाम वो दुष्करम्॥४६॥

सुग्रीवः ।

आनयन्तु कपयो महागिरी-
नङ्गदस्तु सपदि प्रतीच्छतु ।
त्वं नलः प्रबलबाहुविक्रमः
सेतुबन्धविधये नियोजय ॥ ४७ ॥

सर्वे समाकर्णितकेन ।

हनूमान् । विहस्य । आपद्विनीतः किमपि वर्तते वारिराशिः । यत्सेतुबन्धविहितये निजप्रतीहारशोणमुखेन शिक्षति जलचरमहासत्त्वानि ।

सुग्रीवः । सखे हनूमन् गच्छ आहूय वानरद्वयं यन्निवेदयति सेतुबन्धविधिं रामदेवाय ।

हनूमान् । निःसृत्य वानराभ्यां सह प्रविश्यैतौ कपित्यदधित्यौ निवेदयतः ।

कपित्थः । देव पेक्ख एसा वेलावणुम्मूलिदसए णिवेसि-दपव्वदपब्भाराणं वाणराणं णिरन्तरा रिञ्छोली चदुद्दिसं गय-णङ्गणे सेउबन्धविधिमासुत्तयन्ती विचरदि । *

रामः । अहो पराक्रमातिशयः शाखामृगाणामहो महिमा महार्णवस्य यदेतेऽपि वसुन्धराधरा उह्यन्ते यच्चानेनाप्येवं-विधे भूयसि भारे दत्तः स्वहस्तः ।

दधित्थः । एष सेतुकन्दलैककन्दो भवत्पराक्रममहीरुहम-हाकुसुमं सीताविरहविच्छेदसमारम्भस्वस्त्ययनं रत्नाकरलाञ्छ-नप्रथमावतारो निवेशितः शिलोच्चयोच्चयो नलेन ।

कपित्थः । णिव्वाविददावदहणडम्बरा णिद्धादद्दुद्धोत्तम-दप्पहा पअट्टिदपञ्चवण्णधादुद्दवा खणपडिचिअसअलक्कविकु-ला णिट्ठाविदद्दुट्ठमइन्दविन्दा गयणङ्गणगदपवङ्गमपुङ्गवाणं प-क्खेवणएण णिव्वुदबुब्बुडा णलकरयलगतुलणतारिदा सञ्च-रन्ति सेउसीमन्तम्मि धरणीधरा † ।

दधित्थः । एवमेवैतत् । यथा निवेदितं कपित्थेन ।

और्वस्यात्यशनं विधाय शिखिनः कृत्वा च वारां निधे-
र्मर्यादास्खलनं नलप्रणिहिताः प्राप्तास्तलं रंहसा ।

---

* देव प्रेक्षस्व एषा वेलावनोन्मूलितशरा निवेशितपर्वतप्राग्भाराणां वानराणां निरन्तरा पङ्क्तिश्चतुर्दिशं गगनाङ्गणे सेतुबन्धविधिमासूत्रयन्ती विचरति ।

† निर्वापितदावदहनडम्बरा निर्धौतदुग्धोत्तमदर्पाः प्रकटितपञ्चवर्ण-धातुद्रवाः क्षणपरिचितसकलकपिकुला निस्तारितदुष्टमृगेन्द्रवृन्दा गगना-ङ्गणगतप्लवङ्गमपुङ्गवानां प्रक्षेपणरयेण निर्वृत्तबुद्बुदा नलकरतलापतुलनता-रिताः संचरन्ति सेतुसीमन्ते धरणीधराः ।

उन्मज्जन्ति महावराहमलिनात् पातालजम्बालतो
वेदोद्गारितिमिङ्गिलैकवसतेर्द्राक्सर्वतः पर्वताः ॥ ४८ ॥

विमृश्य ।

उत्खातः कपिभिर्गिरिर्नभसि यः संभाव्यते विस्तरा-
देकोऽप्येष करोति सेतुघटनं नीरन्ध्रमब्धाविति ।
सोऽपि व्यञ्जितयोगनिद्रकपिलव्यापारपूतात्मसु
प्रक्षिप्तोऽप्सु सहस्रभागभरणोऽप्यस्य क्व नाम क्षमः ॥ ४९ ॥

कपित्थः । गुरुगुहाकुहरपइट्टदुट्ठमअरा तरुक्खन्धणिसण्ण-संखिणीलक्कवक्का विसमसिलाअलफुडिदसिप्पिसंपुटमुक्कमोत्ति-यकरम्बिदणिअम्बा तलप्परूढसेवालजडिलबन्धा जलणिवि-डपक्खपालिमन्दसंचरणा चिरवीसम्भपसविअकमलणाहमच्छ-कुलतिमिङ्गिलरुद्धकन्दरद्धन्ता उवरि णिवडन्तमहिहरपब्भार-ल्लिडणभएण किंकिं ण कुणन्ति सिलुच्चयसंचया * ।

दधिमुखः । सखे साधु निवेदितं राम देवाय । रामं प्रति ।

यस्मिन्नयं किलिकिलामुखरो विमर्द-
स्तत्र ध्रुवं धृतमहीधरपातशङ्काः ।
दम्भोलिपातभयतः खमनुत्पतन्तः
सर्पन्त्यधो निभृतमद्रिमहाशकुन्ताः ॥ ५० ॥

हनूमान् ।

---

* गुरुगुहाकुहरप्रविष्टदुष्टमकरास्तरुस्कन्धनिषण्णशङ्खनीलचक्रा विषमशिलातलाञ्छितस्फुटितशुक्तिसंपुटमुक्तमौक्तिककरम्बितनितम्बास्तलप्ररूढशैवालजटिलबन्धा जलनिबिडपक्षपालिमन्दसंचरणाश्चिरविस्रम्भप्रसूतकमलनाभमत्स्यकुलतिमिङ्गिलारुद्धकन्दरध्वान्ता उपरिनिपतन्महीधरप्राग्भारालोडनभयेन किंकिं न कुर्वन्ति शिलोच्चयसंचयाः ।

यं यं गिरिं क्षिपति वानरवर्ग एष
वारां निधौ निपतता ननु तेनतेन ।
द्राङ् मन्दराहतसुधाकवलामराणां
संस्थाप्यते मथनधीर्जलमानुषाणाम् ॥ ५१ ॥

लक्ष्मणः । साश्चर्यम् । आर्य कथापरम्परोपश्रुतानि प्रत्यक्षय समुद्रयादांसि ।

क्षिप्तो गिरिः कच्छपपृष्ठपीठात्
संघट्टवेगोच्छलितोऽनुपाती ।
ग्रासीकृतोऽयं तिमिना किमन्यत्
सचापि लोलेन तिमिङ्गिलेन ॥ ५२ ॥

रामः । वत्स लक्ष्मण अत्यल्पमिदमुच्यते ।

अस्ति मत्स्यस्तिमिर्नाम तथा चास्ति तिमिङ्गिलः ।
तिमिङ्गिलगिलोऽप्यस्ति तद्गिलोऽप्यस्ति राघवः ॥ ५३ ॥

अपिच ।

क्षिप्तो गिरिर्जलधिबन्धविधौ नलेन
यात्येकतः शकुलशावविवर्तनाभिः ।
अप्यन्यतः कमठडिम्भनिशुम्भनेन
सेतुः कथञ्चिदिति सर्पति मध्यमब्धेः ॥ ५४ ॥

दधित्यः ।

यद्ग्रावाणः प्लवन्ते यदपि च जलधिर्बध्यते लोष्टलीलां
बिभ्राणा यत्कपीन्द्रैः करतलतुलनादाह्रियन्ते महीन्द्राः ।
यचष्टं दिष्ययोर्द्राक्कमठशकुलयोः पुत्रपौत्रप्रपौत्रैर्मार्गास्तद्रव सिन्धौ रजनिचरपतेर्नाशहेतुः स सेतुः ॥ ५५ ॥

सुग्रीवः । इदमपरमुपस्थितं सेतुबन्धे विश्रान्तरम् ।

तावत्क नाम गिरयः श्रितसेतुबन्धा

रुन्धन्ति पाथसि समुत्थितपाञ्चजन्ये ।

यावत्तदुच्छलितदिव्यनदीसहस्रै-

रापूर्य दुस्तरतरः क्रियते समुद्रः ॥ ५६ ॥

बिभीषणः । इदं चाद्भुततरम् ।

यावन्निपातरयकीर्णमशेषमर्णो

व्यावृत्य संलगति नो ककुभां मुखेभ्यः ।

तावत्स्वमुक्तमपि चित्रमपां निधाना-

दाकृष्य शैलमयमुत्पतितः प्लवङ्गः ॥ ५७ ॥

अपिच ।

और्वः शिखी वसति यत्र हरिश्च यत्र

यत्रासुराः शिखरिणश्च पतत्रभाजः ।

आमूलतोऽम्बुधिरयं प्रकटीकरोति

तत्तन्महाकपिविमुक्तमहीध्रकर्णैः ॥ ५८ ॥

सुग्रीवः ।

ये गोत्रे सुरवारणस्य करिणो यः कौस्तुभीये कुले

कान्तो रत्नचयः श्रियश्च निभृता ये केचन ज्ञातयः ।

ये चन्द्रस्य च बान्धवाः किमपरं तानप्ययं दर्शये-

न्नुद्धृत्य हनूमताऽमरगिरिर्वेगादिहाऽऽक्षिप्यते ॥ ५९ ॥

रामः । सखे सुग्रीव मामैवं त्रयस्त्रिंशतो देवकोटीनां वासः

स खल्वसौ ।

कपित्थः। एदे विन्दारअविन्दविलासवासा कुङ्कुमपङ्कल्लविअहूणतरुणीगण्डपासच्छविणो मेरुमहीहरस्स एदे अद्धणारीसरविसमसंणिवेसचरणपडिबिम्बचुम्बिअसिलाअलद्धन्ता णीहारणिवहणिबिडणिवडणविक्तपण्डुरत्तणा गोरीगुरुणो गिरिचक्कवट्टिस्स एदे सुराहूदसुधारसोक्करिसणिच्चतरुणतरुणो कोत्थुहमिअङ्कमइरासुरद्दुमसिरिसमुप्पत्तिसक्खिणो मन्दरगिरिन्दस्स एदे कुबेरमित्तत्तणकिअणिवासकित्तिवासणिव्विग्घमहग्घिअगुणा णित्थलिअजरठमियङ्कमण्डलच्छाआ कैलाससेल्लस्स एदे कंचणकमलघट्टचङ्कोट्ठिअमाणसा गन्धहरिणणाहिसुगन्धिणो गन्धमादणस्स एते हणुमन्तबालभावचावलविलुत्तलवलीकन्दलकडप्पा तक्कालपक्खालिअकेरलीकवोलकालकन्तिणो अज्जणधरित्तीहरस्स एदे मरुण्डमण्डलमग्गभङ्गक्कदायिणो णम्मदाणईसोत्तसित्तसिहरसिहण्डमण्डणा विञ्झधराहरस्स एदे विविहवण्णमणहरमणिप्पभाप्पसरविरइआखण्डलकोअण्डदण्डमण्डला अगत्थिमुणिसोमन्तिणीमज्जणपवित्तिअतित्थवित्थारा रोहणाअलस्स एव्वमण्णस्स वि भुवणगब्भसंभवस्स गिरिणो साणुसंघाआ पवङ्गमपुङ्गवेहिं समाहूरिआ सेउबन्धं विरअयन्ति * ।

* एते वृन्दारकवृन्दविलासवासाः कुङ्कुमपङ्कचर्चितहूणतरुणीगण्डपार्श्वच्छवयो मेरुमहीधरस्य। एतेऽर्द्धनारीश्वरविषमनिवेशचरणप्रतिबिम्बचुम्बितशिलातलाद्धान्ता नीहारनिवहनिबिडनिपतनवित्तपाण्डुरत्वा गौरीगुरोर्गिरिचक्रवर्तिनः। एते सुरानुभूतसुधारसोत्कर्षनित्यतरुणतराः कौस्तुभमृगाङ्कमदिरासुरद्रुमश्रीसमुत्पत्तिसाक्षिणो मन्दरगिरीन्द्रस्य। एते कुबेरमित्रत्वकृतनिवासकीर्त्तिवासनिर्विघ्नमहर्घितगुणा निर्जितजरठमृगाङ्कमण्डलच्छायाः कैलासशैलस्य। एते काञ्चनकमलपत्रशोभितमानसा गन्धहरिणनाभिसुगन्धिनो गन्धमादनस्य। एते हनूमद्बालभावचापलविलुप्तलवलीकन्दल-

दधित्यः । सहसा विलोक्य ।

पादोनवर्तिनि महोदधिसेतुबन्धे
पारे परे कपिबलैरवलोक्य लङ्काम् ।
अत्युल्लसत्किलिकिलारवमुत्प्लुतं च
यातं च सौधशिखरेषु निशाचरीभिः ॥ ६० ॥

नेपथ्ये महान् कलकलः । सर्वे समाकर्णितकेन ।

रामः । किं पुनरयं प्रलयकालोत्तालवैकुण्ठकालकण्ठको-
लाहलकालः कलकलः ।

कपित्थः । पुरतो ऽवलोक्य । देव सेउबन्धपडिबन्धणिमित्तं
कोरन्तरअणारोहणमाणिक्कपाइक्कस्स वित्थरन्तवाहिणीतरङ्गतु-
रङ्गमसंघट्टस्स ओत्थरन्तजङ्गमदुग्गमहामयंगअस्स पसरन्तजल-
हिजलवत्तरहवरस्स दोलन्तगअणकेलिकाणणधअवडाआडम्ब-
रस्स कढिज्जन्तजिम्भायमाणकयन्तवयणवाणासणस्स पडन्त-
सेणाविलासिणीकडक्खलक्खस्स समुज्जन्तरणलच्छिकङ्कणच-
क्कचक्कवालस्स उब्भिज्जन्तजयसिरिवेणिदण्डचण्डासिणो
उवट्ठिदस्स चउरङ्गस्स वि पढमक्खणप्पहाविदस्स रक्खसलो-
अस्स सुग्गीवसासणसमासादिदविचित्तहुंकारेहिं णिसग्गसंगअ-
गिरिसिहरतरुप्पहरणपाणिजुअलेहिं वाणरेहिं पडिक्खलिज्ज-

समूहास्तत्कालप्रद्योतितकरलोकपालकालकान्तिरञ्जनधरित्रीधरस्य । एते मार्तण्डमण्डलमार्गैकभङ्गदायिनो नर्मदानदीस्रोतःसिक्तशिखरशिखण्डिमण्डना विन्ध्यधराधरस्य । एते विविधवर्णमनोहरमणिप्रभाप्रसरविरचिताखण्डलकोदण्डदण्डमण्डला अगस्त्यमुनिसीमन्तिनीमज्जनपवित्रिततीर्थविस्तारा रोहणाचलस्य । एवमन्यस्यापि भुवनगर्भसंभवस्य गिरेः सानुसंघाताः प्लवङ्गमपुङ्गवैः समुद्धृताः सेतुबन्धं विरचयन्ति ।

न्तस्स रक्खसाणीअस्स एस हलबोलो * ।

लक्ष्मणः । साधु लङ्केश्वर साधु षाड्गुण्योचितमुपक्रान्तं न पुनर्निरूपमाननिजसाहसोचितम् ।

सुग्रीवविभीषणौ । तदग्रतः किंचिदुपसृत्योपविशतु देवः ।

रामः । तथा करोति ।

कपित्थः । परिमिलिअवलीमुहपडिकवलिज्जन्ते णिसायरसेणे सुणीकइअ दिअन्तराइं समकालपधाविएहिं पवङ्गमेहिं पडिक्खदसिलुच्चआणं दससहस्सेहिं पूरिआ सा सेउखण्डी उत्तीणं अ संपुण्णं वाणराणीअं दिण्णो लङ्काउरीए सण्णाहपडहो वज्जियाइं पुरन्दरजआणीदाइं समरतूराइं पढिआ रावणरणभोगावली बन्दिविन्देहिं गीअं च कैलासुद्धरणपमुहं चरिदुच्चयं चारणगणेहिं वाणरपडिपक्खभावेण अ सुणिज्जन्ति पयट्टहासाइं रक्खसीणं वअणाइं ता कुणह जहजह काअव्वम् † ।

---

* सेतुबन्धप्रतिबन्धनिमित्तं कोर्यद्बलराहूणमाणिक्यपदातिकस्य विस्तीर्यद्वाहिनीतरङ्गतुरङ्गमसंघस्योह्यमानजङ्गमदुर्गमहामतङ्गजस्य प्रसरज्जलधिजलवद्रथवरस्य दोलायमानगगनकीलिकाननध्वजपताकाडम्बरस्य क्रूयमाणजृम्भायमाणकृतान्तवदनबाणासनस्य पतत्सेनाविलासिनीकटाक्षलक्षस्य समुद्यद्रणलक्ष्मीकङ्कणचक्रचक्रचक्रवालस्योपद्यमानजयश्रीवेणिदण्डचण्डासिकर्पास्थितस्य चतुरङ्गस्यापि प्रथमक्षणप्रधावितस्य राक्षसलोकस्य सुग्रीवशासनसमासादितविचित्रहुंकारैर्निसर्गसंगतगिरिशिखरतरुप्रहरणपाणियुगलैर्वानरैः प्रतिक्रियमाणस्य राक्षसानीकस्यैष कलकलः ।

† परिमिलितवलीमुखप्रतिकवलीयमाने निशाचरसैन्ये शून्यीकृत्य दिगन्तराणि समकालप्रधावितैः प्लवङ्गमैः प्रतिक्षिप्तशिलोच्चयानां दशसहस्रैः पूरिता सा सेतुखण्डी । उत्तीर्णं च संपूर्णं वानरानीकम् । दत्तो लङ्कापुर्यां सन्नाहपटहः । वादितानि पुरन्दरजयानीतानि समरतूर्याणि । पठिता रावणरणभोगावली बन्दिवृन्दैः । गीतश्च कैलासोद्धरणप्रमुखश्चरितोच्चयश्चारणैः । वानरप्रतिपक्षभावेन च श्रूयन्ते प्रकटहासानि राक्षसीनां वचनानि तत् कुरुत यथायथा कर्तव्यम् ।

लक्ष्मणः । भद्र विस्रब्धो भव नाद्याप्यायुधग्रहणकालो निर्द्देशाननानि निर्मेघनादानि च निःसृतानि बलानि ।

दधित्यः । सुभटसमाकृष्टकोदण्डदण्डं निहतवानराच्छभल्लभल्लं रभसनिक्षिप्तनिरन्तरभिन्दिपालमालं वेगप्रवर्तितचक्रचक्रं खण्डितविपक्षशक्ति शक्तिनिर्दारितपरशुकपरशुकं कुवलयवनभ्रमनिपातितसितशकुन्तकुन्तं परहृदयप्रकम्पनं द्विधाकृतकरीन्द्रकरालकरवालं समरप्रचारचतुराङ्गचतुरङ्गं निर्मर्यादप्रसृतमातङ्गमातङ्गं योधजयैकस्यन्दनस्यन्दनं समासादितविपत्तिनिर्भरं प्रवृत्तमेव व्रणितसकलानीकसमनीकम् । विभाव्य अये परस्परं संवलनादिति तुमुलं वर्तते । विहस्यैकतो निरूप्य ।

अमी कबन्धैः प्लवगा रणाङ्गणे
शिरस्सु कण्ठात्पतितेषु रक्षसाम् ।
मिथो विरोधाज्जनहासदायिनीं
सृजन्ति सृष्टिं कपिराक्षसात्मिकाम् ॥ ६१ ॥

अन्यतोऽवलोक्य ।

निशाचरोऽयं गमितः कबन्धतां
करीन्द्रवक्त्रे पतितेऽधिकन्धरम् ।
प्रवृत्तनृत्तक्रमभीमदर्शनैः
करोति हेरम्बवपुर्विडम्बनाम् ॥ ६२ ॥

अपरतोऽवलोक्य ।

अच्छभल्लकपयः स्वकबन्धै-
र्व्यत्ययादधिनिविष्टशिरस्कैः ।
मायया रचितचित्रशरीरा
राक्षसा इव विभान्ति मुहूर्तम् ॥ ६३ ॥

अन्यतोऽवलोक्य ।

गतं परप्रणतिपरायणं शिर-
स्समित्सुहृत्करयुगलं च तिष्ठति ।
इतीव हा विकसितसंमदोत्सवं
प्रवर्तते किमपि कबन्धताण्डवम् ॥ ६४ ॥

कपित्थः । देव पेक्खदु अणवरअविप्पइण्णघुसिणचुण्णं विअ
अम्बरं विरअअन्तं भुवणगब्भप्पसरिदं रअसमुद्दमट्ठमं विअ
वित्थारअन्तं तिदिवदंसणदिण्णप्पआणं विअ धरणिमण्डलं
दंसअन्तं विहिअवसुन्धराफंसभअं रवितुरङ्गाण उच्चालियधूलि-
वलयतलिणीकअभूमिभारत्तणेण किअमहाणुग्गहं भुअङ्गवइणो
सेसस्स वीरजणदंसणणिवेसिअवेसविसेसपंसुलत्तणेण असूइय-
वित्थारं विज्जाहरीहिं पओसविसट्टणअणकन्दोट्टभरणिवा-
रणदिण्णपाणिपिहिदवअणत्तणेण जुउच्छिअं अच्छराहिं घण्टा-
टङ्कारसुणिज्जन्तकरिन्दं कणअकिङ्किणीझणक्कारजाणिज्जन्त-
सन्दणं हेसारवसूइज्जन्ततुरङ्गं कट्ठअगुणणिविडणमन्तावणि-
मुक्कखडक्कारकलिज्जन्तधाणुक्कं अङ्गपरिफंसपडिजाणिज्जन्तरि-
क्खरक्खसवाणरं चउरङ्गबलचडुलचरणक्खोहसमुत्तम्भिअरेणु-
विरइअणीरन्धान्धआरं समरङ्गणं वट्टइ * ।

---

* देव प्रेक्षतामनवरतविप्रकीर्णघुसृणचूर्णं वियदन्तरं विरचयन्तं भुव-
नगर्भप्रसृतं रजःसमुद्रमष्टममिव विस्तारयन्तं त्रिदिवदर्शनदत्तपर्याणमिव
धरणिमण्डलं दर्शयन्तं विहितवसुन्धरास्पर्शभयं रवितुरङ्गाणां उच्चालित-
धूलिवलयतलिनीकृतभूमिभारत्वेन कृतमहानुग्रहं भुजङ्गपतेः शेषस्य वीर-
जननिवेशितवेशविशेषपांशुलत्वेनासूयितविस्तारं विद्याधरीभिः प्रदोषवि-
कसितनयनकमलभरणनिवारणदत्तपाणिपिहितवदनत्वेन मुगुप्सितमप्स-
रोभिः घण्टाटङ्कारश्रूयमाणकरीन्द्रं कनककिङ्किणीझणत्कारज्ञायमानस्य-
न्दनं हेषारवसूच्यमानतुरङ्गं कृष्टगुणनिबिडनमदटनिमुक्तकटत्कारकल्यमा-
नधानुष्कं अङ्गपरिस्पर्शप्रत्यभिज्ञायमानर्क्षराक्षसवानरं चतुरङ्गबलचटुलचर-
णक्षोभसमुत्तम्भितरेणुविरचितनीरन्ध्रान्धकारं समराङ्गणं वर्तते ।

दधित्थः । देव यथाऽऽवेदितं कपित्थेन अति हि निर्भरो भूयरागप्रसरः । तथाहि ।

हेलाचण्डचलच्चमूपरिकरक्षुण्णक्षमाजन्मभिः
पक्वैलाफलगर्भचूर्णरुचिभिः कीर्णेऽम्बरे रेणुभिः ।
एतस्मिन् समराङ्गणे गुणनिधिर्विश्वप्रदीपोऽप्ययं
तूर्णोत्तानितकांस्यतालकरणिर्जातो दिनानां पतिः ॥ ६५ ॥

अपिच ।

युद्धोत्थे रजसामुदञ्चति चये दूराभ्यां दवीयोऽन्तरान्
पाणिभ्यां युगपच्च लोचनपुटानष्टौ पिधातुं क्षमः ।
एकैकं दलमुन्नमय्य गमयन् वासाम्बुजं कोशतां
धाताप्यावरणाकुलः स्थित इतः स्वाध्यायवन्ध्याननः ॥ ६६ ॥

कपित्थः । विहस्य णिरन्तरपसरन्तसरलक्कवपुङ्खविकिरणेण विअडधअवडाआवेल्लिरपल्लवपेल्लणेण दंसणागअसुरसुन्दरीचक्कविमुक्कगरिल्लमल्लवेल्लणेण पढमं तणुईकदं रणरेणुचक्कवालं णिट्ठुरप्पहारकअकबन्धकन्धरारन्धणीसरन्तरुहिरधाराधोरणीहिं करिकरखेलावल्लिअसीअरासारप्पसरेण अ णिल्लूणमेव मूलदो धूलिमण्डलम् * ।

दधित्थः । प्रशान्तरेणुनि रणाङ्गणे पुनः संसक्तमेव यशोधनमायोधनं शूराणाम् । विभाव्य । अये महाप्रभावः समरा-

* निरन्तरप्रसरच्छरलक्षपुङ्खविकिरणेन विकटध्वजपताकाचञ्चलपल्लवप्रेरणेन दर्शनागतसुरसुन्दरीचक्रविमुक्तश्रेष्ठमाल्यमोचणेन प्रथमं तनूकीकृतं रणरेणुचक्रवालं निष्ठुरप्रहारकृतकबन्धकन्धरारन्ध्रनिःसरद्रुधिरधाराधोरणीभिः करिकरखेलाप्रेरितसीकरासारप्रसरेण च निर्लूनमेव मूलतो धूलिमण्डलम् ।

कुणप्राणपरित्यागो वीरवर्गस्य यदप्सरसोऽपि स्वयंवरेणोपतिष्ठन्ते । यदुत ।

चण्डासिच्छेदलीलायितहृतशिरसो दिव्यतां संदधाना
न्यञ्च्वद्भिः कण्ठकाण्डैः समरवशदृशः पूर्वसंस्कारशक्त्या ।
द्राग्दृष्ट्वा नायमाद्यं सपदि विदधतः फालदानं विमाना-
द्वीराः स्वःसुन्दरीभिः किमिदमिति धृता बन्धुरैर्बाहुबन्धैः ॥ ६७ ॥

सुग्रीवः । यथैव निवेदितमति हि नामाश्चर्यवितरणैकमुष्टियोगः समरसंरम्भो वर्तते । तथाहि ।

वीराश्चण्डासिदण्डप्रहरणसुहृदः संमुखं संपतन्तो
ये जाताः पात्रमाजिष्वनिमिषसुमनोदामदानोत्सवस्य ।
पश्य प्रेङ्खत्तुरप्रप्रहतिभिरमरीभूय तैरेव भूयः
शेषाणां मूर्ध्नि मुक्ताः सुरकुसुममहावृष्टयः पुष्ठभृङ्गाः ॥ ६८ ॥

विभीषणः । देव इतोऽपि दृश्यतां द्रष्टव्यम् ।

वीरैर्वैमानिकत्वं समरमरणतो लम्भितैः सद्गुराये
दृष्ट्वा स्वस्वामिबाधाप्रहरणविरहात्सर्वतः सूचितोऽयम् ।
दारैः पाशप्रकाशैः सपदि वलयकैश्चक्रवत्सपतद्भिः
स्वर्णापीडैः स्वमुक्तद्रुघणकरणिभिर्नूतनो युद्धमार्गः ॥ ६९ ॥

कपित्थः । णिबिडपडन्तकरिकरङ्कसंकटं फारफेक्कारफुल्लिअगल्लसिवासेविआसवं रुहिरपाणपीडणुड्डमरडाइणीमुक्कडक्काडडामरं रत्तमत्तवेआलविलासिणीकेलिकलिअकिलिकिलाकोलाहलकाहलं समरसंभारसंभाविअपवलवलीमुहवलक्कन्तं रक्खससेणं लङ्काभिमुहं पअट्टइ * ।

---

* निबिडपतत्करिकरङ्कसंकुलं स्फारफेत्कारफुल्लगल्लशिवासेवितासवं रुधिरपानपीडनोड्डामरडाकिनीमुक्तडात्कारडामरं रक्तमत्तवेतालविलासिनीकेलिकलितकिलकिलाकोलाहलसंकुलं समरसंभारसंभावितप्रबलवलीमुखबलाक्रान्तं राक्षससैन्यं लङ्काभिमुखं वर्तते ।

हनूमान् । विहस्य देव विजितमस्माभिर्यत्प्रमुख एव वि-मुख राक्षसबलम् ।

रामः । प्रवृत्ते रणकर्मणि सेनयोः सारणापसरणानि गणशो भवन्ति कस्तत्र जयः पराजयो वा ।

हनूमान् । देव नैवं यत्किल प्रमुखविमुखं बलं द्वादशव-र्षाणि न संमुखीभवतीति प्रायोवादः ।

रामः । विहस्य भद्र हनूमन् किमनेन विमुखेन संमुखेन वा यदिह न धूर्जटिधराधरोद्धारैककुण्ठो दशकण्ठो नापि विनिर्जितमघवा मेघनादः । पुरोऽवलोक्य कथं लङ्काप्रतो-लीमतिक्रम्य राक्षसबलं वर्तते । ऊर्ध्वमवलोक्य सकौतुकम् ।

कोऽयं दिव्ये विमाने

हनूमान् ।

रजनिचरपतिः

लक्ष्मणः ।

साधु पौलस्त्य साधु

द्राक् चण्डं चन्द्रहासं कलय सविधगे नास्त्यरातौ तितिक्षा ।

रामः ।

सीताप्यत्रैव तस्याश्चटुषु कृतरतिः सैष भोः कार्मुकं मे

सुग्रीवः ।

शान्तं बाणाः सरन्तो न खलु जनकजां रावणं वा विदन्ति ॥७०॥

नेपथ्ये ।

भोः पश्य राम मम पार्श्वगतां च सीतां

तच्च प्रदर्शय निजं जितवालि वीर्यम् ।

अस्याः स एष ननु मूर्धनि चन्द्रहासो
रम्भाप्रकाण्डदलनोद्यममातनोति ॥ ७१ ॥

रामः । विहस्य हंहो रावण संवृणु जनितजनहासं चन्द्र-
हासं कः शक्तिमानपि मृगाङ्कमूर्तिं शिलापट्टके पिनष्टि ।

लक्ष्मणः । सविषादम् ।

यावत्करोति न धनुः सशरं ममार्यो
यावच्च सूत्रयति विक्रमणं हनूमान् ।
आर्याशिरो दशमुखेन विलूय तावत्
क्षिप्तं च कल्पितमदर्शनमम्बरे च ॥ ७२ ॥

रामः । ससंभ्रमं कथमिदं दशकण्ठेन विलूय क्षिप्तं सीता-
शिरः शर्करायां भुवि पतति तत्सत्वरमुपसृत्य स्तनतटपरि-
पीडनपरिचितस्पर्शे प्रसारितकरयुगजनितेऽञ्जलौ प्रतीच्छामि ।
तथा कृत्वाऽवलोक्य च हा वैदेहि शिरःशेषा वर्तसे । सकरु-
णं विभाव्य ।

तरुणभुजगलीला सैव वेणी तदेव
श्रवणयुगमनङ्गान्यस्तडोलाद्वयाभम् ।
स्मरकुवलयबाणावीक्षणे ते च तस्या-
स्तदयमलकलक्ष्मा वक्त्रचन्द्रः स एव ॥ ७३ ॥

हा प्रिये वैदेहि ।

इन्दोः संप्रति कान्तिरस्तु विमला दीर्घा मृगीणां दृशः
स्वादिष्ठा कलकण्ठिवाक्किसलयान्येकान्तरक्तानि च ।
यातायां त्वयि तस्य राक्षसपतेर्दुस्संचरं गोचरं
यद्वा तस्य गभीरमास्यकुहरं दुर्मेधसो वेधसः ॥ ७४ ॥

सविशेषकरुणम् ।

देव्याः शिरो मम पुरो यदिदं विलूनं
दृष्टं छलाद्दशमुखो यदसौ प्रणष्टः ।
धिङ्निष्फलं हनुमतः प्लवनं तदब्धौ
धिङ्निष्फलः स च ममाचलसेतुबन्धः ॥ ७५ ॥

सर्वे विषादं नाटयन्ति ।

लक्ष्मणः । सक्रोधम् । अरे रे समरकुण्ठ दशकण्ठ ।

छद्मात्मना जनकजानिधनेन्धनेन
यो दीपितः सपदि नो हृदि शोकवह्निः ।
निर्वापयिष्यति पतिस्तमसौ रघूणां
त्वत्कामिनीजनविलोचनवारिपूरैः ॥ ७६ ॥

रामः । अवस्योचितं स्मित्वा सखे सुग्रीव वयस्य विभीषण रावणवधे विहितप्रतिज्ञाः कृता वयं वत्सेन ।

लक्ष्मणः । आश्चर्यमाश्चर्यम् । निर्लूनमप्यार्याशिरः समुल्लपति तत्सन्निधवर्तिनो भूत्वा शृणुमः । सर्वे समुपसर्पन्ति ।

लक्ष्मणः । कथं स्फुटाक्षरमिदमभिधत्ते ।

सूत्रधारचलद्दारुगात्रेयं यन्त्रजानकी ।
कण्ठस्थशारिकालापा कृता लङ्केशकेलये ॥ ७७ ॥

तच्छिरस्यैव निर्याता साऽप्याऽहं राम शारिका ।
सच्चरित्ररसप्रीत्या त्वां बोधयितुमास्थिता ॥ ७८ ॥

तेन तेऽर्येऽभिनीताऽस्याः शिरःखण्डननाटिका ।
मृता सीतेति येन त्वं गृहान् प्रति निवर्तसे ॥ ७९ ॥

सर्वे हर्षं नाटयन्ति ।

कदुअ कोदण्डं तह वरिसिदुं पउत्तो बाणविट्ठिं वाणरविन्दे जह ण सुरसुन्दरीविमुक्को कुसुमुक्करो सुभटेसु णिवडइ। ण समरङ्गणगअं रेणुचक्कमक्कमइ दिअन्तरालाइं। ण दिणअरकिरणवावारपअट्टोवि गअणमाणिक्कस्स पसरइ रहो *।

सिंहनादः। पुरोऽवलोक्य साट्टहासम्।

> रेरे क्लूत्वाः प्लवगपशवः किं भवद्भिर्भवद्भिः
> संग्रामाये मम रणरसो लम्भितः सर्वभावम्।
> यस्मिन् कस्मिंश्च खलु समरे रोचको सिंहनाद-
> स्तेन्मे रामं कथयत स हि श्रूयते वीरसिंहः॥ ८३॥

कपित्थः। बाणवरिसपोडिअं विअ वाणरबलं पज्जाउलं जंबुद्दीवाहिमुहं वट्टइ †।

सिंहनादः। भूयो विलोक्य क्रमितामिर्विजिताभिरपि वानरकीटकोटिभिः। हस्तानुद्धृश्य।

> हे पाणयो बिभृत पञ्च महाधनूंषि
> पञ्चापि येन युगपत्प्रतियोधयामि।
> सुग्रीवमत्तदमनं च सहाङ्गदेन
> रामं च रामजयिनं सह लक्ष्मणेन॥ ८४॥

भूयः पुरो विलोक्य साट्टहासं कथं तेऽपि महावीरवानरसेनापतयोऽपि नश्यन्ति। किञ्चिदुच्चैः।

* ततो देव निबिडभुजदण्डपीडनाविग्रदटङ्कारं कृत्वा कोदण्डं तथा वर्षितुं प्रवृत्तो बाणवर्षं वानरवृन्दे यथा न सुरसुन्दरीविमुक्तः कुसुमोत्करः सुभटेषु निपतति। न समराङ्गणगतं रेणुचक्रमाक्रामति दिगन्तराणि। न दिनकरकिरणव्यापारप्रवृत्तोऽपि गगनमाणिक्यस्य प्रसरति रथः।

† बाणवर्षपीडितमिव वानरबलं पर्याकुलं जम्बुद्वीपाभिमुखं वर्तते।

सुग्रीवाङ्गदमैन्दनीलकुमुदप्रह्लादतारादयः ·
किं मुग्धाः स्थ निजाग्रहान्मति यथादृष्टेन यातोऽध्वना ।
पातालार्पितशैलजालरचनारम्भक्रमोत्तम्भितो
नन्वास्ते विपुलः स वो जलनिधावद्यापि सेतुः स्थिरः ॥ ८५ ॥

रामः । वत्स लक्ष्मण किमेतत् ।

लक्ष्मणः । सगर्वमग्रतो भूत्वा रेरे विकृताकार दुराचार नृमांसकवलनदक्ष राक्षसापसद किमिदमतिप्रगल्भमाभाषसे नन्वदृष्टवीरप्रकाण्डचरितचण्डिमाऽसि ।

सिंहनादः । अनाकर्णितकेन वानरताडनं नाटयित्वा रे क्षुल्लाः प्लवगपशव इत्यादि पठति ।

रामः । साधु सिंहनाद साधु न दूषितस्त्वया वीरवर्गवरिष्ठो दशकण्ठः ।

सिंहनादः ।

रामराम मयि मुञ्च सायकान्
प्राक्प्रहारललितेष रावणिः ।
येन ते चरममाशु दर्शये-
च्छस्त्रतन्त्रमयमेतदम्बरे ॥ ८६ ॥

रामः । सधैर्यमवलोक्य विहस्य च ।

धिग्धिङ्निशाचरपतिं शुकसारणौ धि-
ग्धिङ्मेघनादमथ धिग्दश राजपुत्रान् ।
यैस्त्वं विचित्रवपुषा चिरमीक्षणीयः
क्रूराशयैरुपहृतो रणदेवतायै ॥ ८७ ॥

सिंहनादः । राघव अति हि नाम दृप्यसि किं पुनर्दर्पकारणं किञ्चन ते चरितेषु व्रीडिताः स्मः ।

स्त्रीमात्रं ननु ताटका भृगुभवो रामश्च विप्रः शुचि-
र्मारीचो मृग एव भीतिभवन वाली पुनर्वानरः ।
भोः काकुत्स्थ विकत्थसे कथय किं वीरो जितः कस्त्वया
दोर्दर्पस्तु तथापि ते यदि ततः कोदण्डमारोपय ॥ ८८ ॥

लक्ष्मणः । विहस्य ।

स्त्री ताटकास्तु तद्घाते गुर्वाज्ञा गुरुकारणम् ।
मारीचोऽप्यस्तु स मृगः क्षात्र हि मृगयारमम् ॥ ८९ ॥

परशुरामब्राह्मणदमने शृणु सूक्तं वैतालिकस्य योऽप्यं जितवानित्यादि पठति । वालिविजये पुनरुपालभ्यसे ।

रामः ।

वाली वलीमुख इति ब्रुवता त्वयैव
लङ्कापतेर्मलिनिता यशसां प्ररोहः ।
न्यूनाज्जयो यदिह लक्ष्म स चापि तेन
दोर्मूलपञ्जरशुको विहितः पिता ते ॥ ९० ॥

सिंहनादः । सक्रोधम् । रेरे कुक्षत्रिय तातमधिक्षिपसि तदेव शितमुखैः शिलीमुखैरवकीर्यसे ।

रामः । धनुरुद्यम्य रेरे राक्षसपोत त्वमपि प्रत्यवकीर्यसे किन्तु लङ्कापुरीगोपुरपरिसरवसुन्धरासु शरविक्षेपाद्विद्रुतपौर-जना उद्विजिता भवन्ति तत् किञ्चिदुपसृत्य समरसंरम्भमा-रभामहे ।

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ असमपराक्रमो नाम सप्तमोऽङ्कः ॥

॥ अष्टमोऽङ्कः ॥

अतः परं वीरविलासो भविष्यति ।

ततः प्रविशतो राक्षसौ ।

एकः । सखे दुर्मुख किमपि महान् सत्त्वभ्रंशो रावणस्य यत्कुमारसिंहनादवधमप्याकर्ण्य न शोकः कृतो नाप्यमर्षः केवलमेकं तुलाद्यूतं प्रवर्त्तितं तत्र च लङ्काधिपत्यं सीतापहारिता न पुनरर्पिता ।

दुर्मुखः । अज्ज सुमुह सामिणीए तिअडाए समादिट्ठं जह गच्छह अङ्गदणरन्तयाणं एक्कतुलं पेक्खह जेण तुम्हमुहादो सुणिअ सीदादेवीए णिवेदइस्सं ता दुवे वि अम्हे गदत्ति एत्तिअमहं जाणामि ण उण कारणं ता कहीअदु जहा पडिवण्णम् * ।

सुमुखः । परं लङ्केश्वरेण शुकसारणौ प्रहितौ दाशरथिमभिधातुमभिहितं च ताभ्याम् ।

वक्त्राम्भोजार्चनाभिः फलमभिलषितं हेलया यस्य लिप्सोः
सोत्कण्ठं कण्ठकाण्डेष्वहमहमिकया खड्गधारायणेषु ।
स्वान्ति त्यक्तप्रणामप्रकुपितगिरिजाकृष्टवामार्धपाणि-
स्त्रासोद्दस्तान्यहस्ता झटिति न घटिता शाम्भवी ताललीला ॥१॥

* आर्य सुमुख स्वामिन्या त्रिजटया समादिष्टं यथा गच्छतं अङ्गदनरान्तकयोरेकतुलां प्रेक्षेथां येन युष्मन्मुखात् श्रुत्वा सीतादेव्यै निवेदयिष्यामि तद्द्वावप्यावां च गतावित्येतावदहं जानामि न पुनः कारणं तत् कथ्यतां यथा प्रतिपन्नम् ।

स निशाचरचक्रवर्ती त्वामाह यदुत किमखिलवानरराक्षसक्षयकरेण संग्रामेण तदेकं तुलाधूतं प्रवर्तयावः । तत्र च ।

त्वत्काङ्कारविजये तव राम लङ्का
सीता च ते पुनरियं भवतोऽस्तु दाराः ।
मत्काङ्कारविजये तु ममाधिपत्यं
तस्यां च ते पुरि कलत्रजने च तत्र ॥ २ ॥

दुर्मुखः । तदोतदो * ।

सुमुखः । ततश्च हासलवलाञ्छिताधरमुद्रेण रामभद्रेणाभिहितं यदाह द्रुहिणप्रणप्ता । किं पुनरावयोरङ्कारत्वमुचितं ययोरन्तरङ्गोऽभियोगः ।

दुर्मुखः । तदोतदो † ।

सुमुखः । ततश्च निरुपमानरामपराक्रमशङ्किताभ्यामुक्तं शुकसारणाभ्यां यदुत महानायकयोर्नायं क्रम इति कुम्भकर्णाग्रजस्त्वामिदमाह ।

दुर्मुखः । तदोतदो ‡ ।

सुमुखः । ततश्च सौमित्रिसुग्रीवबिभीषणजाम्बवदाञ्जनेयप्रभृतिभिर्निषिद्धेनापि तथेत्यभ्युपगम्याङ्कारीकृतः कुमारोऽङ्गदो रघूद्वहेन निजपुत्रो नरान्तकस्तु लङ्केश्वरेण ।

दुर्मुखः । भो: किं पुण णियभुअदण्डमण्डलीपरक्कमे अणासंसा देवस्स जेण णरन्तअबाहुसु समारोविअं लङ्कारज्जम् § ।

---

* ततस्ततः ।

† ततस्ततः ।

‡ ततस्ततः ।

§ किं पुनर्निजभुजमण्डलीपराक्रमे नाशंसा देवस्य येन नरान्तकबाहुषु समारोपितं लङ्काराज्यम् ।

सुमुखः । असमञ्जसकारितायां किमुच्यते स्वामी । किञ्च ।

मृत्युं यदैव गमितो युधि सिंहनादः
शक्तिर्यदैव च वृथा भरताग्रजेऽभूत् ।
सीतार्पणं नृपसुताय तदैव युक्तं
मोहस्तु तत्र रजनीचरकालरात्रिः ॥ ३ ॥

दुर्मुखः । जुवराअमेहणादस्स उण का वत्ता * ।

सुमुखः ।

यद्बद्धो नागपाशैः प्रचुरतमतमःश्यामले रात्रिमध्ये
यद्युद्धं यत्नभस्तः शरपतनविधिर्मायया छन्नमूर्तेः ।
यद्भक्तिर्मन्त्रजिह्वे प्रसरति च रयं नित्यजैत्रं सुत्राने
तन्मन्ये मेघनादोऽप्यनुभवति भयं राघवाद्दुष्प्रमत्तः ॥४॥

अपिच ।

लङ्का दुर्गं जलधिपरिखादुर्गमं राक्षसेन्द्र-
स्तस्याः स्वामी सुरजनवधूचामरैर्वीज्यमानः ।
रामः शाखामृगपरिगतो मानुषस्तद्विपक्ष-
स्तच्चैतस्मिन् जयविधिरिति व्रीडया नः कलङ्कः ॥ ५ ॥

दुर्मुखः । जं णिम्मलमदिचक्खुणो पेक्खन्ति तं दिट्ठं अ-ज्जसुमुहेण † ।

सुमुखः । अलममुना राक्षसविरुद्धकथानुबन्धेन यथादिष्ट-मेव कुर्वः । उभौ परिक्रामतः ।

दुर्मुखः । एसा सामिणी तिअडा अह्मे पडिवालअन्ती

---

* युवराजमेघनादस्य पुनः का वार्ता ।

† यन्निर्मलमतिचक्षुषः पश्यन्ति तद् दृष्टमार्यसुमुखेन ।

चिट्ठइ ता एहि उवसप्पह्म * तथा कुरुतः ।

ततः प्रविशति त्रिजटा ।

त्रिजटा । सौत्सुक्यमालोक्य हंहो दुम्मुह सुमुह तुरिअं उवसप्पह णिवेदेह जुज्झउत्तन्तम् † उभौ प्रणम्योपविशतः ।

सुमुखः । स्वामिनि त्रिजटे लङ्कापुरीं पूर्वेण सुवेलाचलं च पश्चिमेन उभयतो मञ्चः परिमितप्राकारपरिष्कृतः स्तोकसमुन्नतः समुन्नतसमस्तजनप्रेक्षणीयो रक्षोवाटे कारितो राक्षसराजेन तत्र च प्राच्यमञ्चाधिरूढे ससौमित्रिसुग्रीवबिभीषणे रामे नीलाधिष्ठिते च वानरबले प्रतीच्यमञ्चाधिरूढे च सशुकसारणे दशकण्ठे प्रहस्ताधिष्ठिते च राक्षसबले गगनाङ्गणगतासु च वीरजनचरितकुतूहलिनीषु सुरसुन्दरीषु ताडितमल्लभटीतूर्यौ माङ्गल्यकलशानुगतौ निशितकृपाणपाणी प्रविष्टावङ्ककारौ । ततश्च ।

रक्षोत्रिककङ्कणविभूषितदोःप्रकाण्डं
श्रीखण्डपाण्डुरितदेहभरं च रूपम् ।
युद्धाङ्गणेङ्गदनरान्तकयोर्निरीक्ष्य
चक्षुर्निमेषविमुखं सुतमप्सरोभिः ॥ ६ ॥

त्रिजटा । तदोतदो ‡ ।

दुर्मुखः । तदो अ समोत्तीरिअ मञ्चादो णीलपहत्थेहिं सेणावईहिं कट्टिएसु अन्तरदण्डेसु णिरइआलीढपाआ द्वोवि

---

* यथा स्वामिनी त्रिजटाऽऽवां प्रतिपालयन्ती तिष्ठति तदेह्युपसर्पावः ।

† हंहो दुर्मुख सुमुख त्वरितमुपसर्पतं निवेदयतं युद्धवृत्तान्तम् ।

‡ ततस्ततः ।

समुह संठिआ अङ्कआए पउत्ता अ रणमण्डले मण्डलीए भमिउं * ।

त्रिजटा । तदोतदो † ।

दुर्मुखः । तदो अ ताणं विविहं वग्गन्ताणं उपरि ताडणे णमन्ताणं तलताडणे उप्पयताणं अणवरअपहारपरम्परं पेसअंताणं पेसिअं पडिच्छन्ताणं दिट्ठिं वञ्चअन्ताणं अरक्खिअमगं रक्खिन्ताणं अण्णदो दंसिअ अण्णदो पहरन्ताणं संभरिआसेसधीरत्तणेण वंसविसेसं छुरिआजुअलं उज्झिअ अण्णण्णमाहरन्ताणं पयट्टं तं जुज्झ ‡ ।

त्रिजटा । तदोतदो § ।

सुमुखः ।

चारी सुचित्रपदता स्थिरता च दृष्टेः
भ्रान्तिर्भुवः प्रहृतियोजनवञ्चनेन ।
सर्वाङ्गकारणकर्मणि मात्रिकेय-
मुत्कीर्य तत्र समये कथितेव ताभ्याम् ॥ ७ ॥

अपिच ।

* ततश्च समुत्तीर्य मञ्चात् नीलप्रहस्ताभ्यां सेनापतिभ्यां कष्टयोरन्तरदण्डयोर्निरचितालीढपादौ द्वावपि संमुखं संस्थितावङ्ककारौ प्रवृत्तौ च रणमण्डले मण्डल्या भ्रमितुम् ।

† ततस्ततः ।

‡ ततश्च तयोर्विविधं वल्गतोरुपरि ताडने नमतोस्तलताडने उत्पततोरनवरतप्रहारपरम्परां प्रेषयतोः प्रेषितं प्रतीच्छतोर्दृष्टिं वञ्चयतोररक्षितमङ्गं रक्षतोरन्यतो दर्शयित्वाऽन्यतः प्रहरतोः संभृताशेषधीरत्वेन वंशविशेषं छुरिकायुगलमुत्क्षिप्यान्योन्यमाहरतोः प्रवृत्तं तद् युद्धम् ।

§ ततस्ततः ।

यथायथा प्रहरति वालिनन्दन-
स्तथातथा हरिहरिभिः स्थितं मुदा ।
यथायथा प्रहरति रावणात्मज-
स्तथातथा किलिकिलितं च राक्षसैः ॥ ८ ॥

त्रिजटा । तदोतदो * ।

दुर्मुखः । तदो अ ताणं णिब्भरं पअट्टे समरसंघट्टे चरणेण चरणमप्फालिअ दरणभन्तस्स णरन्तअस्स रोमञ्चणिब्भिडर-अणड्डदेणाड्डदेण कन्धराकण्डबुद्धबन्धे खित्ता छुरिआ । उ-ट्ठिदो अ खेडासंखोहो वाणरबले । जायाइं अ मउलन्तकमल-मण्डलच्छायाइं रावणवअणाइं । वज्जिअणिसाअरलोअलोअणं परोप्परदिण्णहत्थआलं च पहसिआऊं अच्छराऊं । खरसमीर-णुम्मूलिअफुल्लपालिभद्दुदुम्मो विअ पहारविवसो समं णिसा-अरीणअणिन्दीवरणीरन्धणीरधाराहिं धरणिं गऊं रावण-कुमारो † ।

त्रिजटा । हा वच्छ कहिं सि देहि मे पडिवअणं भद्द कहेसु कीदिसी उअ णरन्तअवहे देवाणं मुहच्छाआ आसि ‡ ।

---

* ततस्ततः ।

† ततश्च तयोर्निर्भरं प्रवृत्ते समरसंघट्टे चरणेन चरणमास्फाल्य दरन-मतो नरान्तकस्य रोमाञ्चनिबिडरबाहुदेन कन्धराकाण्डबुध्नबन्धे क्षिप्ता छुरिका । उत्थितश्च खेडासंक्षोभो वानरबले । जातानि च मुकुलायमा-नकमलमण्डलच्छायानि रावणवदनानि । वञ्चितनिशाचरलोकलोचनं प-रस्परदत्तहस्ततालं च प्रहसिता अप्सरसः । खरसमीरणोन्मूलितफुल्लपारि-भद्रद्रुम इव प्रहारविवशः समं निशाचरीनयनेन्दीवरनीरन्ध्रनीरधाराभिर्धर-णीं गतो रावणकुमारः ।

‡ हा वत्स क्वासि देहि मे प्रतिवचनं भद्र कथय कीदृशी पुनर्नरान्त-कवधे देवानां मुखच्छायाऽऽसीत् ।

सुमुखः । यादृशी प्रतिपक्षपराभवे सति भर्वति स्वामिनि त्रिजटे कथं कथ्यते देवतापक्षपातः क्षत्रियकुमारे विजेतरि तत्र यद्वा को नाम धर्मविनयिनि जने न क्लिश्यति यतः ।

हर्षोद्रेकं नयनमुशना नेत्रयुग्मानि देवा-
स्त्रीण्यक्षीणि त्रिपुरविजयी पद्मभद्मा ऽष्टदृष्टीः ।
चक्षुःषट्कं द्विगुणगुणितं शाङ्करिदृक्सहस्रं
नीत्वोल्लासं स च सुरपतिर्दृष्टवान् वालिपुत्रम् ॥ ९ ॥

त्रिजटा । तदोतदो अज्जदसकण्ठेण किं पडिवण्णं * ।

सुमुखः । इदमभिहितम् ।

मा भङ्गसङ्गमवयच्छ नरान्तकस्य
जातः पराङ्मुखगतिर्न पुरा सुरेशः ।
तत्सांप्रतं भवतु तत् पुनराजिकर्म
साधारणं यदिह वानरराक्षसानाम् ॥ १० ॥

त्रिजटा । कहं अज्जेण दिण्णो जलञ्जली लज्जादेवीए तदोतदो † ॥

सुमुखः । ततश्च सबिभीषणहस्ततालं हसति रामदेवे कुम्भकर्णप्रबोधनाय निकुम्भिलानिर्गतस्य च मेघनादस्य समाह्वानाय शुकसारणौ प्रेष्य लङ्कामेव प्रविष्टो देवः ।

त्रिजटा । ता गह्णह वुत्तन्तरं उअलहिउं अहं वि सीआदेवीए पिअणिवेदिआ भविस्सम् ‡ । इति निष्क्रान्ताः । मिश्रविष्कम्भः ।

---

* तत आर्य दशकण्ठेन किं प्रतिपन्नम् ।

† आर्य्येण दत्तो जलाञ्जलिर्लज्जादेव्यै । ततस्ततः ।

‡ तद् गच्छतं वृत्तान्तरमुपलब्धुम् । अहमपि सीतादेव्यै प्रियनिवेदिका भविष्यामि ।

ततः प्रविशति सुप्रोत्थितो रावणः। पार्श्वयोर्द्वौ परिचारराक्षसौ प्रतीहारी च।

प्रतीहारी। स्वगतमहो अवत्थादिरेओ दशकण्ठदेवस्स जेण इमस्सिं गव्व केलिविमाणाहिट्ठाणे रअणट्टालए पओसाहिपच्चूसं जाव रअणीरणं वेक्खिअ वासरसमरसंरम्भदंसणमुवत्तणेण ट्ठिदोवि ईसीणिद्दामुद्दिअणअणन्दीवरवणो किंवि किंवि चिन्तअन्तो चिट्ठइ *।

रावणः। भद्रे वेत्रवति यो यत्र परमभिज्ञः स तेन सुतरामावर्ज्यते यद्विभावरीसमरसंमर्दव्यतिकरेण वयमपि विस्मायिताः। विशेषस्मृतिनाटितकेन।

प्रेयान् मे दन्तिदन्तप्रवसदसुरयं वल्लभो मे विपक्षं
कुन्तप्रोतोऽपि योऽयं सरति मम रुचिस्ताण्डवी यत्कबन्धः।
अत्रास्मत्प्रेमबद्धभ्रुकुटिमुखमिदं यस्य लूनेऽपि कण्ठे
स्वःस्त्रीणां नक्तमाजाविति वरवरणे तोषिताः के न वाग्भिः॥११॥

ऊर्ध्वमवलोक्य किमयमतिसत्वरः सुरजनसमाजः। शङ्के कतिपययातुधानवधात्तापसं प्रति संप्रति प्रीयते। सक्रोधम्।

हर्षोत्कर्षः किमयममराः क्षुद्ररक्षोवधाद्व-
स्तन्मे दोष्णां विजितजगतां विक्रमं विस्मृताः स्थ।
किन्त्वाद्यैव प्रियरणरसो बोध्यते कुम्भकर्ण-
स्तूर्णं जेता स च द्विविषदां बोध्यते मेघनादः॥१२॥

---

* अहो अवस्थातिरेको दशकण्ठदेवस्य येनास्मिन्नेव केलिविमानाधिष्ठाने रत्नाट्टालके प्रदोषाधिप्रत्यूषं यावत् रजनीरणं प्रेक्ष्य वासरसमरसंरम्भदर्शनोत्सुकत्वेन स्थितोऽपीषन्निद्रामुद्रितनयनेन्दीवरवनाः किमपि किमपि चिन्तयन् तिष्ठति।

प्रतीहारी । अवसरसंतोसणिज्जो सामिजणोत्ति चिन्तअन्ता उच्चावचसंचारिणो सुरसंघादा देवं एव्व सेवन्ति * ।

नेपथ्ये । हंहो लङ्काउरीपाआरपालआ अदिक्कन्तजामिणीजुज्झजणिअं बलीमुहबलविद्धंसणं पडिकरेह उत्तम्भेह विहिदुम्मूलुणाइं तोरणाइं अगाहीकरेह रिक्खरक्खसवाणरकरङ्कसंछाइअं परिहं समीकरेह विहडिअकंचणसिलालिओ पओलिओ पुण णवीकरेह मन्दुक्किअं कटक्किअं सज्जेह भग्गं पाआरखण्डिमग्गं एअं पि किं ण पेक्खह डालिअं अट्टालिअं विहडिअं अण्डिआपखण्डं जज्जरिअं जन्तसंताणं णिउंचिआओ कंचणीयाओ ताव परिकरेह खेवणीआइं सज्जह मज्जवसातिल्लाइं आणेध आवट्टिअपरिक्खेवणिज्जओ आणेह सिज्जरसासित्यजदुजादीओ णिअडेह पवेसपज्जालणिज्जइं खोमसणकप्पासपट्टसुत्तसरतन्तुसंताणाइं विरएह कीलिआकट्ठणपाडणिज्जं गोउरद्दुवारं ढोएह विविहपहरणसण्णाहदससहस्साइं † ।

* अवसरसंतोषणीयः स्वामिजन इति चिन्तयन्त उच्चावचसंचारिणः सुरसंघाता देवमेव सेवन्ते ।

† हंहो लङ्कापुरीप्राकारपालका अतिक्रान्तयामिनीयुद्धजनितं बलीमुखबलविध्वंसनं प्रतिकुरुत । उत्तम्भयत विहितोन्मूलनानि तोरणानि । अगाधीकुरुत ऋक्षराक्षसवानरकरङ्कसंछादितां परिखां । समीकुरुतविघटितकाञ्चनशिलालीः प्रतोलीः । पुनर्नवीकुरुत मन्दीकृतं कण्टकितद्वारं । सज्जयत भग्नं प्राकारखण्डीमार्गम् । एतत् किं न पश्यथ । दोलितं अट्टालिकं विघटितं वरण्डिकाप्रखण्डं जर्जरितं यन्त्रसंतानं निकुञ्चिताः काञ्चनिकाः तावत् परिकुरुत क्षेपणीयानि सज्जयत मज्जावसातैलानि आनयतावर्त्तितपरिक्षेपणीयाः सर्जरससिक्थजतुजातीः निकटयत प्रवेशप्रज्वलनीयानि क्षौमशणकार्पासपट्टसूत्रतसरतन्तुसन्तानानि विरचयत कीलिकाकर्षणपातनीयं गोपुरद्वारं वहत विविधप्रहरणसन्नाहशतसहस्राणि ।

रावणः । आकर्ण्य विहस्य च अये किमयमलीकः संरम्भो मनुष्यबुद्धिदुर्गं दुर्गं कथयन्ति । ततश्च ।

सति सर्वामरोच्चण्डे मम दोर्दण्डमण्डले ।
शङ्के प्राकारविभवो लङ्काऽलङ्कारकारणम् ॥ १३ ॥

राक्षसान् प्रति साक्षेपं रेरे करङ्कक रेरे कङ्कालक विबोधयतं कुम्भकर्णं ज्येष्ठक्षत्रियतापससंरम्भाय ।

उभौ पदान्तरे भवतः ।

करङ्ककः । जनान्तिकं सखे कङ्कालक देवः कुम्भकर्णं प्रबोधयति न पुनरात्मानं किं च प्रयत्नप्रबोधितोऽप्यसौ रामेण दीर्घं शाययितव्य एव ।

कङ्कालकः । कण्णे विभीषणं वज्जिअ सव्वस्स एसागइ ।

करङ्ककः । तथैव ।

धिक् शौण्डीर्यमदोद्धतं भुजवनं धिक् चन्द्रहासं च ते
धिग्वक्त्राणि निकृत्तकण्ठवलयप्रीतेन्दुमौलीनि च ।
निद्रालावतिघस्मरे प्रतिदिनं स्वापान्महामेदुरे
प्रत्याशा चिरविस्मृतायुधविधौ यत् कुम्भकर्णे स्थिता ॥ १४ ॥

रावणः । सुमुखदुर्मुखौ निकुम्भिलानिर्यायिनः कुमारमेघनादस्य कनिष्ठतापसेन सह समरसंरम्भं निवेदयतं ।

उभौ प्रणम्य पदान्तरे भवतः ।

सुमुखः । जनान्तिकं सखे दुर्मुख किमपि शौर्यातिरेको रामानुजस्य यदमुना निकुम्भिलां प्रति प्रस्थितस्य कुमारमेघनादस्य संदिष्टं यदुत ।

यावन्नैव निकुम्भिलायजनतः सिद्धे हविर्ब्रह्मणि
प्राप्तस्यन्दनचापकाण्डकवचं स्वं मन्यसे दुर्जयम् ।

वैदेहीविरहव्यथाविधुरितेऽप्यार्ये विधाय क्रुधो
वन्ध्यास्तावदयं सशक्रविजयिं स्त्वां लक्ष्मणो जेष्यति ॥ १५ ॥

दुर्मुखः । तह एव्व किं भणीअदु विराहविद्धंसणस्स कणि-ट्ठभादा लक्खणो क्खु एसो मिअङ्कमण्डलेण समं जादस्स तत्तो ण परिहीअन्ति गुणा पेऊसस्स * ।

सुमुखः । सवीरगोष्ठीषु पुनरिदमभिहितम् ।

स्मर्तव्यस्मितमाननं विरचितं येनामरीणां रणा-
न्नित्यं भोगवती कृता निपतितद्वारार्गला येन च ।
धिग्धिग्भीमनिकुम्भिलागुरुगुहागर्तैकसाध्ये स्थितं
तत्संप्रत्यभिचारकर्मणि महावीरस्य शौर्यव्रतम् ॥ १६ ॥

करङ्कः पुरोऽवलोक्य ।

सोऽयं पुरः शयनसद्मनि कुम्भकर्णः
संसेवितस्त्रिदशयामिककामिनीभिः ।
श्वासोत्तरं स्वपिति जर्जरकङ्कणौघै-
स्तत्पाणिभिस्ताडिति ताडितपादभागः ॥ १७ ॥

कङ्कालकः । सुट्ठु क्खु परिचिअं भणासि णिबिडणिद्दाण-न्दट्ठिओ कुमारो कुम्भकण्णो † ।

रावणः । यत्सत्यं भगवतः कमलसंभवाद्गरीयसापि तपसा निद्रानन्दमेव वृतवान् मे वत्सः कुम्भकर्णः ।

सुमुखः । वर्णो ।

---

* तथैव किं भण्यतां विराधविध्वंसनस्य कनिष्ठभ्राता लक्ष्मणः ख-ल्वेषः । मृगाङ्कमण्डलेन समं जातस्य ततो न परिहीयन्ते गुणाः पीयूषस्य ।

† सुष्ठु खलु परिचितं भणसि निबिडनिद्रानन्दस्थितः कुमारः कुम्भ-कर्णः ।

यात्यैरावणवारणे रणभुवो भग्ने तरौ डिण्डिमो
यः क्ष्ष्टस्त्व क्षतश्च सङ्गरविधावाघोषणादुन्दुभिः ।
यस्तस्यैव रवो रयेण विदधट्टिक्पालशून्यादिशः
कामं क्रामति रोदसि स्वयमयं तन्मेघनादः पुरः ॥ १८ ॥

पुनराकर्ण्य ।

यद्रुरवाक्रान्तिकरालकपालपाणि-
फेट्कारडामरतरो निनदानुबन्धः ।
तन्नूनमत्र हनुमान् समराय पत्त्रं
सौमित्त्रिणा विरचितोऽयमखर्वगर्वः ॥ १९ ॥

दुर्मुखः । हंहो देव कहं तुए संदेहदोलअमधिरोविदाइं मत्तण्डपुलत्थाणं कुलाइं * ।

रावणः ।

वामानि पश्यत समेत्य मुखानि पञ्च
रामं सहास्सदनुजेन रणे चरन्तम् ।
रामानुजं च सह शक्रजिता हसन्ति
हे दक्षिणानि दशकण्ठनियोग एषः ॥ २० ॥

कङ्कालकः । ता कोरउ विबोहविडम्बणाडम्बरो कुमारकुम्भकण्णस्स † ।

करङ्कः कथं पुनर्विबोधयितव्यः ।

कङ्कालकः । समन्तादवलोक्य । अअं अट्ठारहकुलविभेअविहिण्णो सेवासमागओभुअङ्गमवग्गो ता इमस्सिं केवि गरि-

---

* हंहो देव कथं त्वया संदेहदोलकमधिरोपितानि मार्तण्डपुलस्त्ययोः कुलानि ।

† तत् क्रियतां विबोधविडम्बनाडम्बरः कुमारकुम्भकर्णस्य ।

ट्ठवरिट्ठे समादिस * ।

करङ्कः । साधु सखे साधु महाभोगभोगयष्टिभिः संवेष्ट्य विबोधयितारः खल्वेते किञ्चिदुच्चैः ।

वक्षस्तक्षक ताड्यतां फणशतैस्त्वं वासुके नासिका-
रन्ध्रे रुन्धि निषेवतां श्रवणयोः कर्कोटकिः कोटरे ।
कालः कालियपन्नगश्च कुरुतां कण्ठे कठोराङ्कनं
लङ्केन्द्रानुज एष येन विहरेद्विद्राणनिद्रारसः ॥ २१ ॥

रावणः । विहस्य किमेभिर्मृणालकोमलकायकाण्डैः प्रचण्डैरपि फणावद्भिर्वत्सस्य क्रियते ।

कङ्कालकः । अमहाभाअजणमणोरहा विअ वंझीभूदा फणिन्दा † ।

दक्षिणतो नेपथ्ये ।

यन्मातामहतो मयात्यधिगतं मायारहस्यं मया
तत्सर्वं रचितं गतं विफलतामासाद्य तौ तापसौ ।
यः शिष्येण सता नु चापनिगमो लब्धः पितुस्तोषिता-
दाचार्याद्दशकण्ठतः किमपरं तस्यैष जातः क्षणः ॥ २२ ॥

रावणः । वत्स किं खिद्यसे करुणामयस्य मायामयास्ते केलयो निष्करुणे पुनः कर्मणि वीराणां प्रथमोऽसि ।

दुर्मुखः । देव किलिकिलाइअग्गहणमन्तविमाणो सज्जीकिदचण्डकोअण्डमण्डिअ पाणी कणिट्ठतावसो मेहणादस्स पुर-

* अयमष्टादशकुलविभेदविभिन्नः सेवासमागतो भुजङ्गमवर्गः । तदस्मिन् कानपि गरिष्ठवरिष्ठान् समादिश ।

† अमहाभागमनोरथा इव वन्ध्यीभूताः फणीन्द्राः ।

दो भविश्च वत्तुकामो वट्टइ * ।

वामनः । कङ्कालकः । ता इमस्सिं केलिविमाणरग्रणट्टा-लग्रपेरन्तचरे गिरिन्दसंदोहे दसाणणदेवस्स ग्रण्णा णिवेसी-ग्रदु † ।

करङ्कः ।

संवाह्यौ सह्य पादौ तव तुहिनगिरे कर्म मर्मप्रबाधि
विन्ध्याद्रे हन्धि रत्नो वलयतु मलयः पर्वतः सर्वतोऽङ्गम् ।
त्वं नेत्रे पारियात्राचल वलय करौ सज्जतां मन्दराद्रि-
र्निर्निद्रामुद्र एष प्रसरति समरे येन भोः कुम्भकर्णः ॥२३॥

रावणः । विहस्य वत्सस्य कठोरे वपुषि पतितोत्पतिता अतिगरीयांसो गिरयः कन्दुकायन्ते ।

कङ्कालकः । अविद्धे विश्च मोत्तिए तन्तुणा अकिग्रकज्जेण कुमारे बाहिरदो लुट्ठिग्रं महिहरचक्केण ‡ ।

दक्षिणतो नेपथ्ये ।

मायां मुञ्च गृहाण कौतुकरसं वीरप्रशस्ये रणे
स्वर्नारीजन एष नूतनपतिप्राप्त्या ऽस्तु बद्धोत्सवः ।
मद्बाणाः खरदूषणत्रिशिरसां सैन्योपमर्दोद्यमा
रक्षःशोणितपानलम्पटमुखास्त्वत्तोऽपि वाञ्छन्त्यसृक् ॥२४ ॥

* देव किलिकिलायितहनूमद्दुमानः सज्जीकृतकोदण्डपाणिः कनिष्ठतापसो मेघनादस्य पुरतो भूत्वा वक्तुकामो वर्तते ।

† तदस्मिन् केलिविमानरत्नाट्टालकपर्यन्तचरे गिरीन्द्रसंदोहे दशानन-देवस्याज्ञा निवेश्यताम् ।

‡ अविद्ध इव मौक्तिके तन्तुनाऽकृतकार्येण कुमारे बहिस्तो लुण्ठितं महीधरचक्रेण ।

रावणः । अये कुमारमेघनादोचितवचनदुर्मुखो लक्ष्मणः । तदेनं वत्स एव शिक्षयिता ।

पुनर्नेपथ्ये । सुमित्रापुत्र स्वशस्त्रकथामारभसे कः पुनस्तव शस्त्रग्रहणे ऽधिकारः ।

धीमान्यमानयमिति स्तुवता अनेन
न्यासीकृता ननु सनिर्वृति यत्र दाराः ।
तस्यच्छलादपि परापहृतेषु तेषु
कुक्षत्रियप्रहरणानि विडम्बनाय ॥ २५ ॥

सुमुखः । नेपथ्याभिमुखमवलोकितकेन किमाह लक्ष्मणः । रेरे ब्रह्मराक्षस वीरजनमर्यादानभिज्ञोऽसि यदप्रतीकारे कर्मणि प्रहरणानि विडम्बनाय विपरीते पुनर्मण्डनाय ।

रावणः । अहो धृष्टता मानुषस्य यत्कुमारमेघनादेन सह वीरव्रतचर्यायामुक्तिप्रत्युक्तिभिर्भाषिता ।

कङ्कालकः । अन्यतोऽवलोक्य । एदे गुरुगलन्तदाणवारिपक्खालिअगण्डमण्डला गलगुहाकुहरणिरगलणिगालन्तगुलगुलारवा दिक्करिणो ता इमे समादिस * ।

करङ्कः ।

वप्रक्रियाक्रमकरालकरप्रहार-
पादावमर्दरहसोल्लिखनादि कर्म ।
दिग्दन्तिनः किमपि यद्गुणितं भवद्भि-
स्तत्कुम्भकर्णपरिबोधविधावुपाध्वम् ॥ २६ ॥

---

* एते गुरुगलद्दानवारिप्रक्षालितगण्डमण्डला गलगुहाकुहरनिरर्गलनिर्गलद्गुलुगुलारवा दिक्करिणस्तदिमान् समादिश ।

रावणः । युक्तमेवैतत् । जङ्गमानि दुर्गाणि दिक्करिणः । करङ्कः । देव दृश्यतां द्रष्टव्यम् ।

निस्तन्द्रैर्दिग्द्विपेन्द्रैर्युगपदधिगतैर्बाधनायाधिवक्षः
प्रारब्धे द्वन्द्वयुद्धे प्रचुरमदचयोच्चगण्डगण्डैश्चतुर्धा ।
निद्रामुद्रां न मुञ्चत्यपि च घुरघुराघोषगर्भोरुघोणा-
घूत्कारैर्घोरतारैः स्वपिति पिहितदृग्निर्भरं कुम्भकर्णः॥२७॥

कङ्कालकः । विहस्य तं कदं कुमारकुम्भकण्णे दिक्करिच-क्कवालेण जं जम्माबहिरे पञ्चमतरङ्गुग्गारेहिं कीरइ * ।

दक्षिणतो नेपथ्ये रेरे दुर्मुख मुखर लक्ष्मण ।

तं रामं कथयन्ति विक्रमधनं तन्मे मनाक्प्रीतये
तस्मिन् सङ्गरकेलिकर्म यदयं वीरप्रियो रावणिः ।
भ्रातृत्वेन तु तस्य लक्ष्मण कथं धैर्याद्दूरं चेष्टसे
दायादाव च रिक्थवल्क चन भो शौर्यक्रिया क्रामति ॥ २८॥

पुनस्तत्रैव ।

लङ्केश्वरेण यदि शङ्करपादमूले
लूत्वा शिरांसि भुवनाधिपतित्वमाप्तम् ।
तन्मेघनाद यदि किं तव सूर्यभक्त्या
भास्वन्मणिर्ज्वलति किं स्फटिकोपलस्य ॥ २९ ॥

पुनस्तत्रैव रेरे विलोचनकुलपांसन कौसल्यासुत लक्ष्मल रण-प्रवणं रावणयुवराजं इन्द्रजितमपि मां न जानासि तदेव ज्ञा-प्यसे ।

---

* तत् कृतं कुमारकुम्भकर्णो दिक्करिचक्रवालेन यज्जन्मबधिरे पञ्चम-तरङ्गोद्गारैः क्रियते ।

पुनरुक्तमेव रेरे पुलस्त्यकुलकलङ्क सहोढासुत रामचन्द्रानुचरं लक्ष्मणमपि मां न जानासि तदेव ज्ञाप्यसे ।

सुमुखः । देव लङ्काधिपते तदित्यमन्योन्यमातिपद्भ्यां पुलस्त्यककुत्स्थकुलकुमाराभ्याम् ।

उत्तालनीलनलिनानि नभोह्रदस्य
दूताः समित्परिगमाय चमूकटाक्षाः ।
आभ्यां परस्परमपि प्रहिताः कृतान्त-
केलीशकुन्तय इमे विशिखाः सहस्रम् ॥ ३० ॥

वामनः । कङ्कालकः करङ्कं प्रति । ता अण्णे केवि समादिस * ।

करङ्कः । भवतु रावणावरजविबोधनाय भगवन्तं सपरिवारं भर्गमभ्यर्थये । सप्रश्रयम् ।

हेरम्बः कण्ठगर्जं रचयतु मुरजानादृता हन्तु नन्दी
चण्डी चण्डाट्टहासं किरतु डमरुकं ताडयत्विन्दुमौलिः ।
येनाकाण्डप्रबोधप्रभवगुरुतरक्रोधदीप्तारुणाक्षः
संग्रामग्रामलुण्ठोद्भटभुजपरिघो जायते कुम्भकर्णः ॥ ३१ ॥

रावणः । साधु भोः साधु सुषुप्तस्यापि महाविनदः प्रतिबोधहेतुः किं पुनर्विबोधोपचारा वत्से सावित्रि महसीव सर्वतेजांसि प्रलीयन्ते ।

कङ्कालकः । स्वगतम् । विवोहीअइ कुमारो जइ सलिले सिलाहिं उत्तरीअइ अलाबूहिं वा णिमज्जीयइ † ।

---

* तदन्यान्कानपि समादिश ।

† विबोध्यते कुमारो यदि सलिले शिलाभिरुत्तीर्यतेऽलाबूभिर्वा निमज्ज्यते ।

दक्खिणतो दुर्मुखः । देव लङ्कापरमेसर कुमारमेहणाद्धं लक्खणं अ अणुवट्टन्ताणं रक्खसवाणरबलाणं भीसणभीसणं वट्टइ * ।

सुमुखः । देव सुभीषणमेव वर्त्तते । पश्य ।

युद्धोर्वीष्वद्रुमग्नैः कुवलयसरसां सूचिता पत्त्रिभिः श्री-
र्नाराचैः पाशबन्धागतभुजगभयं लम्भिता वानरेन्द्राः ।
भल्लैस्तिर्यक्पतद्भिश्चलचिमचायिनो दर्शिताः सादिमार्गाः
प्राप्ताश्च द्राक् क्षुरप्रैर्वियति नखतुला वीरवक्त्राब्जलावैः ॥३२॥

दुर्मुखः । देव पेक्ख ।

कोअण्डचक्ककरवालकिवाणधेसु
मल्लत्तणक्कमणिवेसिदसङ्करेसु ।
वीरेसु पेक्ख णिवडन्ति समं पहारा
वेएणदिव्वतरुणीणअफुल्लमाला † ॥ ३३ ॥

वामतः । कङ्कालकः । सविषादं । कहं पुण एअं भविस्सदि ‡ ।

करङ्कः ।

हे कामिन्यः कनककलशीपीवराभ्यां स्तनाभ्यां
गाढाश्लिष्टं रचयत लसद्दोर्लताः कुम्भकर्णम् ।

---

* देव लङ्कापरमेश्वर कुमारमेघनादं लक्ष्मणं चानुवर्तमानानां राक्षसवानरबलानां भीषणभीषणं वर्तते ।

† देव पश्य ।
कोदण्डचक्रकरवालकृपाणधेषु
मल्लत्वक्रमनिवेशितसङ्गरेषु ।
वीरेषु पश्य निपतन्ति समं प्रहारा
वेगेन दिव्यतरुणीनवफुल्लमाला ॥

‡ कथं पुनरेतद् भविष्यति ।

कामक्रीडानिबिडरचितः सेवितः स्ववधूभि-
र्जायेतायं त्रिभुवनजयी येन निद्रादरिद्रः ॥ ३४ ॥

रावणः । विलोक्य सहर्षं कथं विबुद्धो मे वत्सः ।

करङ्कः । विबुद्धः कुम्भकर्णो यातश्च तापसाभ्यर्णम् ।

दुर्मुखः ।

एक्कहिं चण्डखग्गावडणविहडिदुट्टङ्कगोसावमुक्के
हुंकारे रोसहेलावलिअभडचमूलोयणिब्भच्छिएहिं ।
अण्णेहिं दिव्वणारीणिविडभुअलयाबद्धकण्ठेहिं देहिं
देहेहिं पेक्खजाआ समरमरणिणो तक्खणं वीरलक्खा*॥३५॥

करङ्कः । वामतो नेपथ्याभिमुखमवलोक्य विबुद्धः कुम्भ-
कर्णः परिजनादुपलब्धवृत्तान्तः किमाह ।

सूते नान्य जगति जननी तादृशं पुत्ररत्नं
रामो यादृग्लवणजलधौ सेतुसीमन्तकारः ।
शङ्के शङ्कां वहति च ततो राक्षसेन्द्रोऽप्यकाण्डे
निद्राभङ्गः कथमितरथा कारितः किङ्करैर्मे ॥ ३६ ॥

विचिन्त्य । तदद्भुतमेवैतत् प्रकृतिरोषणेन रावणेन वचनमा-
स्तां मा कदाचन बिभीषणवृत्तान्तः स्यात् । प्रकाशम् । किमाह
कुम्भकर्णः ।

आस्तां धनुः किमपि नापरतो भुशुण्डी-
चक्रैरलं भवतु पट्टिशमुद्गरौघैः ।

---

* एकैश्चण्डखड्गापतनविघटितोद्दङ्कग्रीवावमुक्ते
हुङ्कारे रोषहेलावलितभटचमूलोकनिर्भर्त्सितैः ।
अन्यैर्दिव्यनारीनिबिडभुजलताबद्धकण्ठैर्युवैः
देहैः पश्य जाताः समरमरणिनस्तत्क्षणं वीरलक्षाः

धावत्प्लवङ्गपृतनाक्रवलक्रमेण
प्राप्स्याम्यहं सुहितता च रिपुक्षयं च ॥ ३७ ॥

रावणः । साधु वत्स साधु सत्यं मदनुजोऽसि ।

दुर्मुखः । देव उप्पाडिओ कुमारमेहणादस्स रहो * ।

सुमुखः ।

निश्चक्रचीत्कृतिरलब्धमहीतलत्वात्
तुण्णाम्बुदोदरपयोमयगर्भसारः ।
धूस्तुण्डघट्टनविवर्त्तितकृत्तलत्तः
पुत्रस्य ते गगनमुत्पतितो रथोऽयम् ॥ ३८ ॥

दुर्मुखः । पभञ्जणणन्दणोवि वाणरिन्दो अणुप्पाडिओ मे-
हणादस्स रहवरं † ।

सुमुखः ।

मेघोदरद्रुतपरिप्लुतमोचिताम्भाः
संस्तभ्यसप्ततुरगानरुणेन दृष्टः ।
वैमानिकैः स्तुत इतः क्षणमुक्तमार्गः
सौमित्रिणा सह खमुत्पतितो हनूमान् ॥ ३९ ॥

वामतः करङ्कः ।

दिग्मातङ्गैः कमठपतिना भोगिभर्त्रा च शङ्के
कृत्वा हृष्टां कथमपि धृता दूरतन्वी धरित्री ।
स्वप्राग्भागस्थगितगगने कुम्भकर्णे विनिर्या-
त्युच्चैर्नीतो दिनमणिरथस्त्रस्यता चारुणेन ॥ ४० ॥

* देव उत्पतितः कुमारमेघनादस्य रथः ।

† प्रभञ्जननन्दनोऽपि वानरेन्द्रोऽनूत्पतितो मेघनादस्य रथवरम् ।

नेपथ्ये । कः कोऽत्र भोः विज्ञाप्यतां देवो दशकण्ठस्तदिदं तत्रानुजः प्रतिजानीते ।

सीताप्रियं च दलितेश्वरकार्मुकं च
वालिद्रुहं च रचिताम्बुधिबन्धनं च ।
रक्षोहणं च विजिगीषुविभीषणं च
रामं निहत्य चरणौ तव वन्दिताहे ॥ ४१ ॥

रावणः । साधु वत्स कुम्भकर्ण साधु कथमन्यथा समरसीमनि रावणस्त्वत्प्रवणः ।

दक्षिणतो नेपथ्ये । सुमुखः । देव दृश्यतां क्षत्रियतापसव्यवसायः ।

पौलोमीकुचमिचयं हठेन हृत्वा
यः क्षिप्रा नृहरमटौघचामराङ्कः ।
त्वत्सूनोः शिखिरथकेतने च तस्मिन्
सौमित्रेः सपदि पतन्ति बाणदण्डाः ॥ ४२ ॥

पुनरवलोक्य । साधु भोः कुमारमेघनाद साधु साधु संक्रान्तकार्मुकोपनिषदाचार्याद्दशकण्ठतोऽसि ।
देव पुलस्त्यनन्दन ।

यन्मङ्गले स्नपितमञ्जनयाऽऽर्द्रनेत्र्या
यन्मारुतश्च परिचुम्बति कौतुकेन ।
न्यस्तः शरः शिरसि तत्र हनूमतोऽस्य
पुत्रेण ते रभसलङ्घितसागरस्य ॥ ४३ ॥

रावणः । तर्हि प्रतिकृतो लङ्कादाहपरिभवः कुमाराक्षवधपरिभवश्च वत्समेघनादेन ।

सुमुखः ।

यान्नर्मिलापतिरयं च तवात्मजश्च
बाणोत्करान् विकिरितो रचितान्धकारान् ।
तेऽन्योन्यखण्डनवशाद्विफलीभवन्ति
त्यत्सवे बधिरयोरिव कण्ठनादाः ॥ ४४ ॥

वामनः कङ्कालकः । किं पुण एस विडम्बिअहेरम्बगलगुञ्जारवो विणिज्जिदसङ्करकरप्फालिअगड्डमरडमरुअकोलाहलो कुण्ठअवेउण्ठसूयरघोरघक्कारप्पसरो णिउञ्जिअणरसिंहमुक्कपुक्कलवुक्कारवइणरो असेससद्दसंमद्दो सुणी अइ * ।

करङ्ककः । कर्णौ पिधाय देव यथाऽभिहितं कङ्कालकेन ।

कुर्वन्नुत्कर्णतालान् दिशिदिशि करिणो धौर्जटीनां जटानां
बन्धाहिग्रन्थिमुद्रां सपदि शिथिलयन् खण्डितोपेन्द्रनिद्रः ।
क्रन्दामो नन्दिवाद्यं मुरजमुखरतं भुग्नविश्वप्रमोदो
रोदोरन्ध्रं निरुद्ध प्रसरति किमिदं निष्ठुरज्यानिनादः ॥ ४५ ॥

रावणः । जाने वत्सस्य साम्मुख्यं भजता ज्याबन्धबन्धुरितं धनुरास्फालितं ज्येष्ठतापसेन ।

दक्षिणतो नेपथ्ये । सुमुखः । गगनाङ्गणचारिणोरुभयोरपि सायकैर्विचित्रमाचेष्टितं तथाहि ।

अमी पुरोऽभ्राणि विभिद्य पत्रिणः
प्रयान्ति धारासलिलैः सह क्षितिम् ।

---

* किं पुनरेष विडम्बितहेरम्बगलगुञ्जारवो विनिर्जितशङ्करकरास्फालितोड्डामरडमरुककोलाहलः कुण्ठितवैकुण्ठसूकरघोरघूत्कारप्रसरो निकुञ्जितनरसिंहमुक्तपुष्कलबुक्कारव्यतिकरोऽशेषशब्दसंमर्दः श्रूयते ।

वहन्त्यथैतानि च पश्य विश्वतः
पृषत्करन्ध्रैः स्थितयोरनुक्रियाम् ॥ ४६ ॥

अपि च । अत्रान्तरिक्षकुहो निरन्तरे शरव्यतिकरे ।

अन्तर्धाय परिक्रमन्ति सभियः सिद्धाः प्रसिद्धा अमी
नात्यर्थं च सुधाभुजो वयमिति त्रस्यन्ति नाकौकसः ।
दारानन्तरयद्भिरात्मवपुषा नष्टं च विद्याधरै-
रभ्यस्यन्ति च काण्डवारणकरीं विद्यां गणश्रेणयः ॥ ४७ ॥

वामतः कङ्कालकः । कहं परिअणसमप्पिअं प्पहरणसंदो-
हमवमणिअ पसरिओ कुम्भकणो * ।

करङ्कः । किमाह कुम्भकर्णः । आस्तां धनुरित्यादि पठति ।

रावणः । साधु वत्स साधु सत्यं मदनुजोसि तदुद्धृतं राव-
णहृदयशल्यम् ।

दुर्मुखः । हाहा किं एअं वट्टइ जदो सव्वदो सदसह-
स्सलक्खसंखा पज्जलन्ति हुयवहा जहं अ अञ्जणगिरिकुड-
विअडो पसरइ धूमुप्पीडो मेरुसिहरदीहरसिहाघट्टाविसट्टन्ति
जालाओ सञ्झारविमण्डलपज्जलङ्गा विप्फुरन्तिप्फुलिङ्गा † ।

रावणः ।

अनेन लङ्का यदकारि मत्पुरी
हनूमता गात्रगतेन भस्मसात् ।

---

* कथं परिजनसमर्पितं प्रहरणसंदोहमवमत्य प्रसृतः कुम्भकर्णः ।

† हाहा किमेतद् वर्तते । यतः सर्वतः शतसहस्रलक्षसङ्ख्याः प्रज्वल-
न्ति हुतवहा यथा चाञ्जनगिरिकूटविकटः प्रसरति धूमोत्पीडो मेरुशि-
खरदीर्घशिखासंघा विसरन्ति ज्वालाः संध्यारविमण्डलप्रज्वलाङ्गा विस्फु-
रन्ति स्फुलिङ्गाः ।

निजापराधप्रशमाय तद् ध्रुवं
निषेवितुं मामयमेति पावकः ॥ ४८ ॥

सुमुखः । देव पदातिलवस्तु सुमुखो ऽभिमन्यते लक्ष्मण-
दिधक्षया कुमारमेघनादेन प्रहितमाग्नेयमस्त्रं तत एव भुव-
नाप्लावः । अङ्गुल्या निर्दिशन् ।

सद्यः सिञ्चति विष्टराम्बुजमयं देवः श्रुतीनां कवि-
स्तारान्तःपुरवानुपैति गगनाच्चन्द्रा जलार्द्राकृतः ।
गङ्गा च द्युमणेः सुता च सरितावन्योन्यमाश्लिष्यतः
किंचास्त्रानलडम्बरे करिमुखः क्षीराब्धिमाधावति॥४९॥

अपिच ।

दुग्धाब्धेः क्वथनाविलं तत इतो धत्ते पयः पिण्डतां
शैलेन्द्रः प्रविलीनकृत्स्नतुहिनः पाषाणशेषः स्थितः ।
सान्द्राभिः करकाश्मवृष्टिभिरमी गर्भं त्यजन्त्यम्बुदाः
प्रोषार्तिं च समश्नुते रविरपि स्वाहापतेः पत्रिभिः ॥ ५० ॥

वामतः कङ्कालकः । देव पेक्ख दाव दावसमुब्भवदण्डको-
अण्डप्फालणाणन्तरं परिहरिअ पहरणाइं रहसुम्मूलिदतमाल-
मालं सहत्थब्भामिदपहरणसज्जसज्जं समुद्दागदहिन्तालताल
दूरुल्लासिदकुसुमपाडलपाडलं गअणन्दोलिदविसालसालं रह-
सुच्छलिदपडन्तकेसरकेसरं गहिदसव्वङ्गसरलसरल लोलिद-
कुसुमसंदणसंदणं पअट्टधरिदसव्वंसव्वंस पअण्डकरकोलि-
दपलासपलासं करजुअलबन्धरअवसप उन्तपीपलपीपलं णिसग्ग-
कठिणक्कक्करकक्करं णहप्पहारुक्खाअपत्थरपत्थरं पहरणीकदपड-

न्तगण्डगण्डसेल्लं सम्मुहोच्छलिदं प्पहारप्पबलं वाणरबलम् * ।

रावणः । का पुनरमीभिर्गणना शलभायन्ते कुम्भकर्णे वानरबलानि ।

दक्षिणतो दुर्मुखः । किं पुण एदं दसदिसापसरिदचउस्समुद्दं विअ जलअन्ताअन्तगिरिन्दसंदोहं विअ सलिलीभूदगअणवलअं विअ वारिसिद्विमेत्तपअट्टपआवइवावारं विअ भुवणब्भन्तरं वट्टदि † ।

सुमुखः । एवमेवैतत् ।

> न्यस्यत्कान्तिं हुतवह इव स्वर्गपद्माकराणां
> ज्वालाधौतान्यपि विशदयन्नग्निशौचांशुकानि ।
> रिक्ताभ्राणां भरणकरणे स्थान एव स्थितानां
> किं नामायं प्लवयति पुरो रोदसी वारिपूरः ॥ ५१ ॥

रावणः । विचिन्त्य मेघमनभ्रवृष्टिः । विमृश्य भवतु ज्ञातम् ।

> लक्षीकरोमि वरुणं न शरावलीनां
> वार्यन्त्रनां व्रणशतैर्यदयं बिभर्ति ।

* देव प्रेक्षस्व तावत् तापसभुजदण्डकोदण्डास्फालनानन्तरं परिहृत्य प्रहरणानि रभसोन्मीलिततमालमालं स्वहस्तभ्रामितप्रहरणसज्जसर्जं संमुखागतहिन्तालतालं दूरोल्लासितकुसुमपाटलपाटलं गगनान्दोलितविशालशालं रभसोच्छलितपतत्केसरकेसरं गृहीतसर्वाङ्गसरलसरलं लोलितकुसुमस्यन्दनस्यन्दनं प्रयत्नोद्धृतसर्वांशवंशं प्रचण्डकरकलितपलाशपलाशं करयुगलबन्धरयवशपतत्पिप्पलपिप्पलं निसर्गकठिनकर्करकर्करं नखप्रहारोत्खातप्रस्तरप्रस्तरं प्रहरणीकृतपतद्गण्डगण्डशैलं संमुखोच्छलितं प्रहारप्रबलं वानरबलम् ।

† किं पुनरेतद् दशदिशाप्रसृतचतुःसमुद्रमिव जलयन्त्रायमाणगिरीन्द्रसंदोहमिव सलिलीभूतगगनवलयमिव वारिसिद्धिमात्रप्रवृत्तप्रजापतिव्यापारमिव भुवनाभ्यन्तरं वर्तते ।

मोक्तुमहाकरुणयेत्युपकारिणो मे

सीतावियोगदवथुं स हि मार्ष्टि कृष्णा ॥ ५२ ॥

सुमुखः । अहं पुनर्जाने चैत्रभानवमस्त्रमवर्जेतुं वारुणबाणप्रवणो लक्ष्मणः ।

कङ्कालकः । अध तत्थ केवि कद्दणो कुम्भअण्णस्स चण्डिलणहसिहरेहिं खण्डिदकआ वराहा विअ पाएसु पडन्ति उपणिमन्तिणोव्व जङ्घासु लग्गन्ति पुरिमकडिलग्गपडव्व ऊरुसु मव्वन्ति अस्सवारकरवालव्व णिअम्बविम्बे दोलन्ति सुअणव्व मज्झत्था होन्ति विहुरकुडुम्बव्व पासेसु चिट्ठन्ति तरुणीथणव्व वच्छत्थले वित्थरन्ति वेणिदण्डव्व पुट्ठिट्ठाणे घोलन्ति चिरमिलिअबन्धवव्व कण्ठे लग्गन्ति कवोलगलिअजलबिन्दुव्व चिवुअग्गे ललन्ति चुम्बणरसिअव्व अहरं पीडअन्ति सुरहिपरिमलव्व जहिच्छं नासाविवरेसु सञ्चरन्ति सुहासिअव्व कण्णेसु पइसन्ति सिविणअव्व अच्छीसु लम्बन्ति पट्ठाणतिलअव्व भाले विप्फुरन्ति णीचव्व समालम्बिदा सीसे समारुहन्ति भुअङ्गाव्व केसगाहे अहिरमन्ति * ।

* अथ तत्र केऽपि कपयः कुम्भकर्णस्य चण्डिलनखशिखरैः खण्डितकचा वराहा इव पादयोः पतन्ति उपनिमन्त्रिता इव जङ्घासु लगन्ति पुरुप्रकटिलग्नपटा इवोर्वोर्मर्व्वन्ति अश्ववारकरवाला इव नितम्बबिम्बे दोलन्ति सुजना इव मध्यस्था भवन्ति विधुरकुटुम्बा इव पार्श्वयोस्तिष्ठन्ति तरुणीस्तना इव वक्षस्थले विस्तरन्ति वेणीदण्डा इव पृष्ठस्थाने घूर्णन्ति चिरमिलितबन्धव इव कण्ठे लगन्ति कपोलगलितजलबिन्दव इव चुबुकाग्रे ललन्ति चुम्बनरसिका इवाधरं पीडयन्ति सुरभिपरिमला इव यथेच्छं नासाविवरयोः संचरन्ति सुभाषितमिव कर्णयोः प्रविशन्ति स्वप्ना इवाक्ष्णोर्लम्बन्ते प्रस्थानतिलका इव भाले विस्फुरन्ति नीचा इव समालम्बिताः शीर्षे समारोहन्ति भुजङ्गा इव केशपाशे ऽभिरमन्ते ।

रावणः । अथ प्लवङ्गयूथपतिषु किं कुरुते कुम्भकर्णः ।

कङ्कालकः । तदो तेण ताणं मज्झे केवि हदा पादेहिं कुप्परिदा कुप्परपहारेहिं कीलिदा कीलेहिं सक्करीकदा करसंपुडुप्पीडणेण अप्फालिदा तलप्फालेहिं चप्पडिदा चवेडाहिं णिव्वाविदा मुट्ठीहिं वधिदा अ चलणेहिं * ।

करङ्कः । एवमेवैतत् ।

मुष्ट्या पिनष्टि मुद्गरैश्च तलैस्तृणेढि
पद्भ्यां निशुम्भति करेण च हन्त हन्ति ।
तूर्णं च कर्णमतिकुर्प्यति कूर्पराभ्या-
मस्त्रायितावयव एष तवानुजन्मा ॥ ५३ ॥

सुमुखः । जलपीडापगमर्मभिनीय देव द्विष्ट्या युगपत्स्वपरबलविनाशशङ्कितेन सौमित्रिणा संहृतं वारुणमस्त्रं तथाहि ।

ज्वालापल्लवितो भवत्यतितरां नाप्याप्ययं पावकः
संवृत्तो रणरेणुधूसरवपुः स्नात्वा रविर्भास्वरम् ।
शान्तः स्याणुविलोचने च विषमच्छात्कारनादो महान्
प्रक्षाल्याम्बरमुर्वरां च विरते दिव्यास्त्रजे वारिणि ॥ ५४॥

वामतः करङ्कः ।

नासारन्ध्रनिरोधतः श्रवणयोश्छिद्रद्वयाच्छादना-
च्चक्षुःसंपुटघट्टनान्मुखमहाव्यादानसंकोचनात् ।
दोर्मूलद्वयपीडनाच्च कुरुते क्रुद्धस्तवात्रानुजो
दिङ्गातङ्गपराक्रमानपि कपीन् हाहारवस्यास्पदम् ॥५५॥

---

* ततस्तेन तेषां मध्ये केऽपि हताः पद्भ्यां कूर्परिताः कूर्परप्रहारैः कीलिताः कीलैः शर्करीकृताः करसंपुटोत्पीडनेनास्फालितास्तलास्फालैश्चिपिटीकृताश्चपेटाभिर्निर्वापिता मुष्टीभिर्व्यथिताश्च चरणाभ्याम् ।

अपि च लङ्कापते पौलस्त्य ।

धुतानां भवतो भ्रात्रा कपीनां तनुकम्पनः ।

रोमावलम्बनभ्रष्टा विनष्टाः पञ्च कोटयः ॥ ५६ ॥

दक्षिणतो दुर्मुखः सत्रासं । किं पुण बहलतेल्लकल्लविद्ध-कज्जलविलित्तं विअ तरुणतापिच्छच्छोलिच्छणं विअ स-सलिलजलअजालमालिदं विअ सिदिकण्ठकण्ठप्पहापिहिद विअ अवणुण्णणारात्रणकन्तिसव्वस्सं विअ जमममहिमविसा-णेहिं क्खिण्ण विअ हेरम्बदाणकद्दमकरम्बिअं विअ भुवणङ्गण वट्टदि * ।

रावणः । ननु क्व पुनस्तमस्काण्डैकचण्डो मार्तण्डो वर्तते । विचिन्त्य विहस्य च ।

आराममपलक्ष्मणं भुवनमद्य निर्वानरं

विधाय शरवोर्मिभिर्नियतमिन्द्रजिद्रोपितः ।

जिघांस्यति स मां गुरुं रघुभुवामितीव क्वचि-

द्भिया दिनकरे गते त्रिजगदेतदन्ध स्थितम् ॥ ५८ ॥

भूयो विहस्य तदहो दिनकरः क्व न दृश्यते वत्समेघनादस्य,

दक्षिणतः सुमुखः। देव पदातिलवस्तु दुर्मुखो मन्यते। रणाङ्ग-णचारिणो वैरिणोऽन्धीकरणकारणतामिस्त्रमस्त्रमवतारितं युव-राजेन्द्रजिता यतः ।

चक्रद्वन्द्वैर्विरहकलनाकातरैर्दीनदृष्टो

दत्तास्वस्थ्यः कुवलयदृशां साभिसारव्रतानाम् ।

---

* किं पुनर्बहलतैलमिश्रितकज्जलविलिप्तमिव तरुणतापिच्छकान्ति-च्छन्नमिव ससलिलजलदजालमालितमिव शितिकण्ठकण्ठप्रभापिहितमि-वावनुन्ननारायणकान्तिसर्वस्वमिव यममहिषविषाणाभ्यां कीर्णमिव हेरम्ब-दानकर्दमकरम्बितमिव भुवनाङ्गणं वर्तते ।

दृष्टैर्वल्यं विदधदधिकं हस्तहार्यान्धकारो
राजावर्तद्युतिविरचितां क्ष्मां च खं चातनोति ॥ ५८ ॥

वामतः कङ्कालकः । तथा अ दूढदहिज्जन्तकलेवरं जज्ज-रिज्जन्तमवलोइअ पवङ्गवग्गं पधाविदो समं दलिदञ्जणणी-लेण णीलेण रहसुग्गीवो सुग्गीवो किदा अ सरलीकदभुअदण्ड-मण्डले सुवेलसेलमूलादो उप्पाडिअ णिज्झरजम्बालपिच्छिला सिला * ।

कङ्कः । यथाऽभिहितं कङ्कालेन ।

अश्रोणितम्बफलकस्य नरोत्तमानां
वक्षःस्थलस्य च दधत्युपमानमुद्राम् ।
भ्रातुस्तवात्र हृदि साहसकेलितल्पे
प्रक्षिप्यते हरिनरेण शिलेयमुर्वी ॥ ५९ ॥

रावणः । विहस्य तदिदं मृणालकाण्डेन गण्डशैलताडनम् ।

कङ्कः । कथं क्षिप्तेव । रावणमुद्दिश्य ।

संग्रामभीषणविभीषणपूर्वजस्य
मुष्ट्या दृढं शकलिताद्य तथा शिलेयम् ।
खण्डं यथा पतति मेदुरमुर्वरायां
दृष्टं तदम्बुजपरागकणप्रमाणम् ॥ ६० ॥

रावणः । विहस्य त एवं वर्ण्यन्ते येभ्यः कुप्यति कुमार-कुम्भकर्णः ।

* तथा च दृढदह्यमानकलेवरं जर्जरितमवलोक्य प्लवङ्गवर्गं प्रधावितः समं दलिताञ्जननीलेन नीलेन रभसोद्ग्रीवः सुग्रीवः कृता च सरलीकृतभुजदण्डमण्डले सुवेलशैलमूलादुत्पाट्य निर्झरजम्बालपिच्छिला शिला ।

दक्षिणतो दुर्मुखः । अच्छरिअं किं पुण एदे णासन्तणी-रन्धन्धआरा प्फुरन्तससिकन्तमणिणो विसट्टन्तकन्दोट्टवलआ संप्फुडिदपुडइणीकुसुमा सरसाअमाणपाणगोट्ठिणो णिट्ठवि-ज्जन्तमाणंमिणीमाणा णिसिज्जन्तवम्महसिलीमुहा भमन्तम-अणुमत्तकामिणीसत्था दिउणरोवाविदविरहिणीणअणा तिउ-णहरिसाविदवल्लहसङ्गदङ्गणा चउग्गुणपच्चाविदपरिहरिअ-पिअप्पसाअणप्पणामा पञ्चउणपअदाविदसुरअमोहिदमिहु-णा अ समन्तदो मिअङ्का वट्टन्ति * ।

रावणः । सोल्लासमाकाशे । भोः मेवाविदग्ध सुधादीधिते जानासि लङ्केश्वरमाराधयितुम् ।

सदा दिगन्तस्थितसान्द्रचन्द्रिकाः
सुखाय नक्तञ्चरचक्रवर्तिनः ।
इति स्थितोऽयं बहुभिः स्वमूर्तिभि-
र्दिवाऽपि मां शीतरुचिर्निषेवितुम् ॥ ६१ ॥

सुमुखः । देव चिन्तयामि तामिस्रमस्त्रं तिरयितुं चान्द्र-मसमायुधमाहूतं सुमित्रापुत्रेण यतः ।

कन्दर्पस्य प्रथमसुहृदः क्षोभयन्तोऽम्बुराशीन्
शेफालीनां धुतसुमनसो लीढभासश्चकोरैः ।

---

* आश्चर्यं किं पुनरेते नाशितनीरन्ध्रान्धकाराः स्फुरच्छशिकान्तमणयो विकसत्कमलवलयाः संस्फुटितकमलिनीकुसुमाः सरसायमानपानगोष्ठ्यो निस्तापितमनस्विनीमाना निषिध्यमानमन्मथशिलीमुखा भ्रमन्मदनोन्मत्त-कामिनीसार्था द्विगुणरोदितविरहिणीनयनाः त्रिगुणहर्षितवल्लभसंगताङ्ग-नाश्चतुर्गुणप्रत्यावितपरिहृतप्रियप्रसादनप्रणामाः पञ्चगुणप्रकटितसुरत-मोहितमिथुनाश्च समन्ततो मृगाङ्का वर्तन्ते ।

निर्यान्त्येते विशिखमुखतः पश्य राकामृगाङ्काः
पङ्कश्यामं तिमिरशिबिरं दूरमुत्सारयन्तः ॥ ६२ ॥

करङ्कः । देव शिलोद्भलनवैलक्ष्ये ।

उद्वेल्लितोरगजनोज्झितचन्दनेन
कर्पूरपादपसरद्भ्रमनिर्भरेण ।
खण्डेन देव मलयस्य वलीमुखेन्द्रो
हेलोद्धृतेन निजिघांसति कुम्भकर्णम् ॥ ६३ ॥

रावणः । अहो मर्कटकीटस्याध्यवसायः ।

दक्षिणतो दुर्मुखः । रक्खसेसर पेक्ख णिअगहणसंकासङ्कुइदन्त बिम्बचन्दरविणो बहुराहुदंसणचमक्कन्तकामिणीदिण्णबिसण्णच्छिविक्खोहभग्गपल्लत्थङ्कुलीकिसलअसमुण्णोसिदा अप्पसण्णवअणरत्तीसूइदा चमक्किदचन्दन्तेउरवित्थरन्तविविहबहुवह्मघोसा भुवणुद्देसा दीसन्ति * ।

रावणः । सविमर्शम् ।

ममासुरस्य त्रिदशाः परं द्विषो
विबाधयिष्ये दशकन्धरेण तान् ।
इहेति मां राहुरयं सबान्धवो
रणेऽद्य पूर्वापचिकीर्षुरागतः ॥ ६४ ॥

आकाशे । स्वर्भानो मा भैषीः शरणार्थिनामभयकारणं रावणः ।

---

* राक्षसेश्वर प्रेक्षस्व निजग्रहणशङ्कासङ्कुचद्बिम्बचन्द्ररवयो बहुराहुदर्शनचमत्कृतकामिनीदत्तविसर्वाचिविक्षोभभग्नपर्य्यस्ताङ्गुलीकिसलयसमुत्थापिता अप्रसन्नवदनरात्रिसूचिताश्चमत्कृतचन्द्रान्तःपुरविस्तरद्विविधबहुब्रह्मघोषा भुवनोद्देशा दृश्यन्ते ।

सुमुखः । शङ्के श्वेतांशवमायुधं बाधितुं राहवीयमस्त्रमिदमुदीरितं देवयुवराजेन यतः ।

रयचलितविमानैः स्वर्गिभिर्मुक्तमार्गा
ग्रहचरितविदां च व्यञ्जितातङ्कमुद्राः ।
ग्रहणशतसहस्रोल्लासनासूत्रधाराः
प्रतिशशि शितदंष्ट्रा राहवः संपतन्ति ॥ ६५ ॥

वामतः करङ्कः ।

अत्रान्तरे त्वदनुजेन धनुर्विधूय
संधानकर्मणि कृतश्च समीरबाणः ।
सार्धं महीध्रशकलेन सुवेलमूला-
द्वारां निधौ निपतितः कपिचक्रवर्ती ॥ ६६ ॥

रावणः । सहर्षक्रोधं तर्हि सलिलेन्धने वडवावाहुतीभूतः ।

करङ्कः ।

यावच्च पाणिमपि संवृणुते ऽनुजस्ते
यावन्न शाम्यति च धिक्करणं सुराणाम् ।
तावत्पयोधिमुदधेः प्रथमः कपीना-
मस्य स्थितस्तडिति ताडितदोः पुरस्तात् ॥ ६७ ॥

रावणः । स्वगतम् । वेगवत्तया वालिनमप्यतिशेते । विचिन्त्य प्रकाशम् । प्रतिप्रधानैव वानरजातिः ।

दक्षिणतो दुर्मुखः । लङ्कापरमेसर पेक्खपेक्ख कोत्थुहमणिणिवेसलञ्छिदवच्छत्थलवणमालाप्पालम्बचुम्बणागदद्दिव्वम - हुअरमञ्जुगञ्जारवविकिण्णकण्णा गरुडप्पहापुञ्जपिञ्जरिदरोदसीगम्भवित्थारा णिज्जिददलिदिन्दीवरदामकन्तिणो आ-

अण्णाअट्ठिअसारङ्गधारिणो मुरारिणो संचरन्ति* ।

रावणः । ससंभ्रमम् ।

अयं हि सेवारचितार्द्रमानसो
न वत्सो मे कमलां हरिष्यति ।
इति स्वशक्त्या कृतमूर्तिविस्तरै-
रजोऽपि मां रञ्जयितुं समागतः ॥ ६८ ॥

आकाशे हंहो नारायण न प्रणतदारापहारी दशकण्ठः ।

सुमुखः । देव संभावयामि सैंहिकेयहेतिविहतये वैष्णवं प्रहरणमिदं विस्फारितं लक्ष्मणेन यतः ।

लक्ष्मीकण्ठग्रहणरसिकाः संचरत्पाञ्चजन्य-
ध्वानश्रेणीभरितककुभो दोर्भिरुच्चैश्चतुर्भिः ।
आमन्त्यन्तर्भुवनभवनं विष्णवो जिष्णवोऽमी
श्यामाश्चक्रग्रहणमद्राहुसंहारकाराः ॥ ६९ ॥

वामतः कङ्कालकः । पुरो भूदेण मगवत्तिणा वाणरवीरेण तक्खणमज्जिज्जंतकुम्भअण्णबाणासणमक्किवविअ खित्तं धरणिपिट्ठे रोसभरविभत्तमज्जिट्ठाए दिट्ठीए दट्ठूण देवकण्णट्ठेण मुक्का चक्कावली पअदिदा पट्टिसा पेसिदा दंसिदमारणवेअट्टी भुसुण्डी खित्ता थीसङ्कु सङ्कुमाला आक्खित्तं मोगारोणिअणं उप्फेरिदपुलअफारपअक्कमेण कम्पाविदो करगलग्गो खग्गो वाणचक्कवट्टिणा वि परिहरिआउहकडप्पेण णिउक्कं अक्कवसिअ अप्फोडिदो भुअदण्डो किलिकिलिदं अ सट्टमंदोहभरिअभुअ-

* लंकापरमेश्वर प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व कौस्तुभमणिनिवशलाञ्छितवक्षःस्थलवनमालाप्रालम्बचुम्बनागतदिव्यमधुकरमञ्जुगुञ्जारवविकीर्णकृष्णागरुडप्रभापुञ्जपिञ्जरितरोदसीगर्भविस्तारानिर्जितदलितेन्दीवरदामकान्तय आकर्णाकृष्टशार्ङ्गधारिणो मुरारयः संचरन्ति ।

णन्तरं पधाविदाओ संदंसणकोदूहलफुल्लगल्लफलआओ सुर-
सुन्दरीओ समारूढो लङ्कापुरीपाआरसिहरेसु णिसाअरजणो
वसुधाणिवेसिदसिलासंघादेण वाणरलोएण पासमंठाविदवि-
विहाउहेण रक्खसवग्गेण अ अङ्गीकदमुदासीणत्तणं तदो
दो वि समं वणिअअलीणा मल्लजुज्झेण तहिं अ गाढअरं ह-
त्थग्गहं मग्गन्ति सिरेण सिरणिवेसिणो हुडुक्कविक्कमेण परि-
क्कमन्ति कक्कवाबन्धविणिहितहत्था उक्कलन्ति भुअदण्डसद-
सेण कन्धरां धरन्ति जङ्घन्तरकत्तरीहिं पीडन्ति कुक्कुडभडप्पे-
हिं भिल्लन्ति डुक्करेहिं डुक्कन्ति अप्फोडणिरिक्कपाअप्पक्खवेण
केवलं करिसन्ति केसेसु ण णअणाइं हणन्ति ण णासावंसे प-
हरन्ति ण दलन्ति दन्तेहिं ण खण्डन्ति नखेहिं एदाण च पड-
णुप्पडणेसु उप्पडन्ति सत्तसाअरा गलन्तगण्डसेला होन्ति कु-
लसेला दिक्करिकादरत्तणप्पमुक्कचिक्कारपरिदा घुण्णदि वसु-
न्दरा पडिखो हणणमन्तधरित्तीभारवङ्किदखन्धरो कम्पदि
महाकुम्मो ता जुज्झदि देवस्स धणुग्गहो * ।

रावणः । विहस्य का पुनरेषा द्वन्द्वयुद्धमर्यादा ।

---

* पुरोभूतेन मार्गवर्तिना वानरवीरेण तत्क्षणसज्ज्यमानकुम्भकर्णबा-
णासनमाक्षिप्य क्षिप्तं धरणीपृष्ठे । रोषभरमञ्जिष्ठया दृष्ट्या दृष्ट्वा
देवकनिष्ठेन मुक्ता चक्रावली प्रवर्तिताः पट्टिशाः प्रेषिता दर्शितमारणपेशला
भुशुण्डी क्षिप्ता निःशङ्कं शङ्कुमाला आक्षिप्तं मुद्गराद्गाणाम् उत्प्रेरितपुलक-
स्फारपदक्रमेण कम्पितः कराग्रलग्नः खड्गः । वानरचक्रवर्तिनाऽपि परि-
हृतायुधकलापेन नियुद्धमध्यवस्यास्फोटितो भुजदण्डः किलकिलितं च श-
ब्दसन्दोहभरितभुवनान्तरं प्रधाविताः सन्दर्शनकौतूहलफुल्लगल्लफलकाः
सुरसुन्दर्यः समारूढो लङ्कापुरीप्राकारशिखरेषु निशाचरजनो वसुधानिवे-
शितशिलासंघातेन वानरलोकेन पार्श्वसंस्थापितविविधायुधेन राक्षसवर्गेण
चाङ्गीकृतमुदासीनत्वम् । ततो द्वावपि समं वल्गितकर्णौ मल्लयुद्धेन
तदा च गाढतरं हस्तग्राहं मार्गते शिरसा शिरोनिवेशिना हुडुक्कविक्रमैः

दक्षिणतो दुर्मुखः । एदे पअट्टिदणट्टईविब्भमणच्चा सुस-
द्दीकदकादम्बरीपाणविहिदुम्मादा जुवदीकदजरदीजणा उप-
णीदकुसुमबाणप्पअरा विरहिणीकण्ठवड्ढिदपञ्चमतरङ्गा मिअ-
ङ्कबालमित्ता दूदीकददक्खिणसमीरणा सव्वदो संचरन्ति म-
दणा † ।

रावणः । सहर्षम् ।

यावन्ति लोकहृदयानि जगत्त्रये ऽत्र
तावद्भिरैरनुगतो मदनैर्मनोभूः ।
शम्भोर्भिया भगवतः शरणाय शङ्के
मां रावणं समरचण्डभुजं प्रपन्नः ॥ ७० ॥

आकाशे । हे मकरध्वज मदनुग्रहेण मत्परिग्रहेण च न त्वां
देवदेवोऽपि बाधिष्यते ।

सुमुखः । जाने वैष्णवमस्त्रं स्तम्भयितुं पौष्पकेतनमायुध-
मातन्यते मन्दादरोनन्दनेन यतः ।

चिह्नोत्सङ्गस्फुरितमकराः पुष्पधन्वान एते
द्राक् तन्वन्तो मधुसहचरं पञ्चमं रागराजम् ।

परिक्रामतः । कत्ताबन्धविनिहितहस्तायुच्छलतः । भुजदण्डसंदंशेन कन्धरां
धरतः । जङ्घान्तरकर्त्तरीभ्यां पीडयतः । कुक्कुटस्पर्शैर्मलतः । हुत्कारैर्हुत्कु-
रुतः । आस्फोटतिर्यक्पादप्रक्षेपेण न केवलं कर्षतः केशेषु । न नयने घ्नतः ।
न नासावंशे प्रहरतः । न दलतो दन्तैः । न खण्डयतो नखैः । एतयोश्च
पतनोत्पतनेषूत्प्लवन्ति । गलद्गण्डशैला भवन्ति कुलशैलाः । दिक्करिकात-
रत्वप्रमुक्तचीत्कारपूरिता घूर्णति वसुन्धरा । प्रतिक्षोभणनमद्धरित्रीभारव-
क्रितकन्धरः कम्पते महाकूर्मः । तद्युज्यते देवस्य धनुर्ग्रहः ।

† एते प्रकटितनर्तकीविभ्रमनृत्याः सुस्वादीकृतकादम्बरीपानविहितो-
न्मादा युवतीकृतजरतीजना उपनीतकुसुमबाणप्रकरा विरहिणीकण्ठवर्द्धि-
तपञ्चमतरङ्गा मृगाङ्कबालमित्रा दूतीकृतदक्षिणसमीरणाः सर्वतः संचरन्ति
मदनाः ।

लक्ष्मीलीलाललितचरितैरच्युतान् वञ्चयित्वा
श्वेतद्वीपं रतिरतिकृतो मन्मथाः प्रापयन्ति ॥ ९१ ॥

वामनः कङ्कालकः । सव्वङ्गसंङ्गुदणिबिडणिपीडणापरव्व-
सगात्तपडन्तभुअबलेण गअणङ्गणे अन्दोलिअ कुमारकुम्भअ-
ण्णेण धरणिवट्ठे तडिदि ताडिदो सुग्गीवो * ।

रावणः । सहर्षम् । तर्हि मत्तकरेणुकरगतस्य कदलीकन्दस्य
दशां लम्भितः ।

करङ्कः ।

कक्षापञ्जरदात्यहं कपीनां चक्रवर्तिनम् ।
कृत्वा त्वदनुजो ऽभ्येति दिष्ट्या त्वं देव वर्धसे ॥ ९२ ॥

रावणः । स्वगतम् ।

यदर्थितं प्राज्यबलेन वालिना
विधाय दोर्मूलवशं दशाननम् ।
तदुद्धृतं शल्यमनेन मानिना
विधाय कक्षाकुहरे हरीश्वरम् ॥ ९३ ॥

कङ्कालकः । कुम्भअण्णकक्खन्तरगदं सुग्गीवमवलोइअ रह-
सझणक्किअरसणाणेउरकेऊरं णच्चिदुं पउत्ताओ सअलविंदा-
रअविन्दबन्दिसुन्दरीओ ता पेक्खदु देवो † ।

रावणः । सहर्षम् ।

किं शच्या परतो रतिर्धनपतेर्दूरे भवन्तु स्त्रिय-
श्चन्द्रान्तःपुरमेतदस्तु च पृथक्कौबेरिणोषूत्सवः ।

* सर्वाङ्गसङ्गतनिबिडनिपीडनापरवशगतः प्रचण्डभुजबलेन गगनाङ्गणे आन्दोल्य कुमारकुम्भकर्णेन धरणीपृष्ठे तडिति ताडितः सुग्रीवः ।

† कुम्भकर्णकक्षान्तरगतं सुग्रीवमवलोक्य रभसझणत्कृतरशनानूपुरकेयूरं नर्तितुं प्रवृत्ताः सकलवृन्दारकवृन्दबन्दिसुन्दर्यः । तत्प्रेक्षतां देवः ।

साकं शक्रजितः कलत्रनिवहैः सार्धं च दारैर्मम
प्रोत्युन्नामितपाणिपल्लवयुगं मन्दोदरी नृत्यतु ॥ ७४ ॥

इति गतो दुर्मुखः। किं पुण एदे ते पेक्खोल्लिलखट्टङ्गा बहु-
लपअट्टट्टहासा प्पसहमुक्कडक्कारडामरा णच्चन्तरहस्सुत्तालवेआ-
ला चमक्कंतसुरासुरपुरन्धिणो ललन्तच्चूडामणिचन्दखण्डा खल-
खलन्तवेल्लिदामरकल्लोलिणीपवाहा तडतडिदिताडिडुडुमरड-
मरुअरवरौद्दा खणखणिदिदाहिणमुहकुहरगम्भणिविडमिलिद-
जरठदाढा रोसफुक्कारपुल्लिदफणाभारहाराहिहारिणो पअण्ड-
रूअधारिणो चण्डीसा संचरन्दि * ।

रावणः । सहर्षम् ।

मह्यं तदा धृतमुदा शशिशेखरेण
दत्तो वरो न शिरसां सदृशश्छिदा यः ।
तत्सांप्रतं स भगवान् कृतभूरिमूर्ति-
रभ्यागतः पुनरनुग्रहवाञ्छया माम् ॥ ७५ ॥

सुमुखः । देव संभावयामि कन्दर्पबाणविहतये खाण्डपरश-
वमस्त्रमातन्यते तृतीयेन दाशरथिना यतः ।

ऊर्ध्वातिक्रीडकुण्डोल्लसितहुतवहज्योतिरुज्जम्भणाभिः
कुर्वन्तो देहदाहं पुरमथनमनोन्माथिनां मन्मथानाम् ।

---

* किं पुनरेते ते प्रेङ्खोलितखट्वाङ्गा बहलप्रकटाट्टहासाः प्रसभमुक्त-
डात्कारडामरा नृत्यद्रभसोत्तालवेतालास्त्रस्तसुरपुरन्ध्रयो ललच्चूडामणिच-
न्द्रखण्डाः खलखलायमानवेल्लितामरकल्लोलिनीप्रवाहास्तडतडितितडि-
ताडुमरडमरुकरवरौद्राः खणखणितदक्षिणमुखकुहरगर्भनिबिडमिलज्जर-
ठदंष्ट्रा रोषफूत्कारपूल्लितफणाभारहाराहिधारिणः प्रचण्डरूपधारिणश्च-
ण्डीशाः संचरन्ति ।

चूडाबद्धार्धचन्द्राश्चलसुरसरितो भूषिताः पन्नगेन्द्रैः
श्रीकण्ठाः श्यामकण्ठाः प्रणतसुरशताः साट्टहासाश्चरन्ति॥७६॥

रावणः। भगवन् भर्ग स्वल्पकण्ठवनच्छेदसाहसमनल्पःप्रसादः।

वामतो नेपथ्ये करङ्कः।

वेगोत्खातान्त्रतन्त्रीचयचलचरणः सज्वरद्धन्तयन्त्र-
प्रान्तग्रस्तोरुनासासरणिरुणद्धक् लुप्यतः कुम्भकर्णात्।
लूनव्याकीर्णकर्णः खरनखशिखरैरेव शाखामृगेन्द्र-
स्त्वङ्गल्लाङ्गलयष्ट्या तडतडिति शिरस्ताडयन् खं प्रपन्नः॥७७॥

रावणः। सविषादम्। अहो प्रमादः छलप्रहारित्वं वानराणां नावधारितं वत्सेन।

कङ्कालकः। एस सुग्गीवो कुमारकुम्भअण्णं विच्छिन्नमवक्करिअ गअणं उप्पअन्तो गदो ज्जेव्व तावससआसम् *।

करङ्कः। कपिचक्रवर्तिचापलकोपितश्च मध्यमपौलस्त्यः समरसमारम्भमेव शरणं मन्यमानो लङ्कापुरीगोपुरादुपावृत्तः संमुखीभूतश्चास्य सकलवाहिनीपरिवृतः स्वयमेव तापसः।

कङ्कालकः। पुरदो ऽवसरिअचउद्दिसंपरिवुदो वानरसेणावदीहिं तस्स पुरदो जम्बवन्तमणिमन्तमहामुहदुस्सहप्पहुदिणो दीदा रिक्खाहिवा गअगवअगवक्खऋडक्खपुरस्सरा पच्छादो गोलाङ्गुलबलाधिवा दहिमुहदरीमुहदुम्मुहप्पहाणा वामदो स-

---

* एष सुग्रीवः कुमारकुम्भकर्णं विच्छिन्नमवकृत्य गगनमुत्पतन् गत एव तापससकाशम्।

रभकेसरिकिसोरप्पमुहा पदक्खिणदो हविअ वलिदुं पउत्ता * ।

रावणः । सोऽयं पिपीलिकापत्तगन्यायः ।

कङ्कालकः । तदो अ मोग्गरपहारपरम्पराहिं मुच्छाविअ-
अतिरिक्छभल्लो णिरग्गलगिलिदगोलंगूलवग्गो चुण्णिअवाण-
रवाहिणीसण्णिवेसो पअदो तावसाभिमुहं समासादितमुच्छा-
विदेहिं च तेहिं चउद्दिसं अक्कामिज्जन्तो णीरन्धरोसन्धआ-
रन्धदाए समं पासससरिदेण णिअपरिअणेण विविहवलीमुहाणं
कवलकेलिकम्मणि पअट्टो † ।

नेपथ्ये । देव दाशरथे त्वर्यतां वानरपरित्राणाय ।

दिङ्मातङ्गशिरस्तटीचिपिटिनं प्रेतप्रभोः सैरिभे
भूयो दर्शितशृङ्गभङ्गविपदं बिभ्रन्महामुद्गरम् ।
घोणाशोणितसारणीकवलनक्षीबो ऽमरप्रेयसी-
हासः स्वांश्च परांश्च खादति रणे नक्तंचरेन्द्रानुजः ॥६८॥

रावणः । अहो अतृप्तिः अध्यवसायश्च वत्सस्य ।

काङ्कः । देव दोर्बन्धबन्धुरितधनुर्दाशरथिरभ्यर्णो वर्तते-

---

* पुरतोऽपसृत्य चतुर्दिशं परिवृतो वानरसेनापतिभिः । तस्य पुरतो जाम्बवन्नीलमन्महामुखदुःसहप्रभतयः स्थिता ऋक्षाधिपाः । गयागवयगवाक्षकटाक्षपुरःसराः पश्चाद् गोलाङ्गूलबलाधिपाः । दधिमुखदरीमुखदुर्मुखप्रधाना वामतः । शरभकेसरिकिशोरप्रमुखाः प्रदक्षिणतो भूत्वा वलितुं प्रवृत्ताः ।

† ततश्च मुद्गरप्रहारपरंपराभिर्मूर्छायितातिरिक्ताक्षभल्लो निरर्गलगिलितगोलाङ्गूलवर्गश्चूर्णितवाहिनीसन्निवेशः प्रवृत्तस्तापसाभिमुखं समासादितमूर्छाविच्छेदैश्च तैश्चतुर्दिशमाक्रम्यमाणो नीरन्ध्ररोषान्धकारान्धतया समं पार्श्वसरितेन निजपरिजनेन विविधवलीमुखानां कवलकेलिकर्मणि प्रवृत्तः ।

कुम्भकर्णस्य कुम्भकर्णेनापि गुरुमुद्गरचूडामणिः पाणिरनणीयानुत्तम्भितस्तापसवधाय ।

रावणः । अभङ्गुरः सङ्गरः सदा मे वत्सस्य ।

करङ्कः । हाहा धिक्कष्टम् ।

हस्तः स्थितो नभसि शत्रुजिघांसयैव
मत्ताङ्गनातिलकदानविधानदक्षः ।
उद्दामरामशरखण्डनतः प्रकोष्ठात्
पृष्ठे भुवो निपतितः सह मुद्गरेण ॥ ७९ ॥

कङ्कालकः । देव पाणी विश्र बाहुदण्डो वि से खण्डिओ * ।

रावणः । सास्रम् ।

मूर्च्छानमत्प्लवगपुङ्गवरक्तसिक्तः
स्वर्दन्तिदन्तवलयैः कृतकङ्कणश्रीः ।
आमूलतो मदनुजस्य भुजो भुजङ्ग-
भीमाकृतिर्झटिति हा नृशरेण लूनः ॥ ८० ॥

इति मूर्च्छति ।

करङ्कः । समाश्वसितु देवो वामपाणिप्रणीतमुद्गरः किमपि दुर्मदो राममाक्रामति तवानुजः ।

रावणः । किञ्चिदुत्थायावलोकयति ।

नेपथ्ये ।

एतद्विलूनमिषुणाऽर्धविधूपमेन
लङ्केश्वरानुजशिरो दशनार्दितोष्ठम् ।

---

* देव पाणिरिव बाहुदण्डोऽप्यस्य खण्डितः ।

संस्कारसंकलितकोपकषायगण्डं
चण्डाश्चितभ्रु पतति स्थिरदृष्टि रामे ॥ ८१ ॥

सर्वे क्षोभं नाटयन्ति ।

पुनर्नेपथ्ये ।

सद्यो राक्षमभल्लभल्लदलितग्रीवाप्रकाण्डं पत-
च्छिद्रालोद्दहिणप्रणप्लुतमद्गदंष्ट्राकरालं शिरः ।
द्राक् शाखामृगचक्रचूर्णनभयादादाय तारापथात्
प्रक्षिप्तं च महार्णवे हनुमता दृष्टं च गत्वासुरैः ॥ ८२ ॥

रावणः । हा वत्स कां दशां दशकण्ठेन नीतोऽसि ।

नेपथ्ये ।

देवाः सर्वे विमानान्यपनयत रविस्यन्दनो यातु दूरे
विश्वे शाखामृगेन्द्राः परिहरत रणप्राङ्गणं राक्षसाश्च ।
वेगस्तम्भाञ्जनाद्रिप्रतिनिधिरवधिः सर्वविस्मापकानां
लङ्कातङ्कैकहेतुर्निपतति वियतः कौम्भकर्णः कबन्धः ॥८३॥

रावणः । शोकनाटितकेन ।

शैशवः सोऽद्यापि शङ्कां त्यजति न भवता कण्ठसूत्रार्धकृष्टो
गौरीसिंहेन्द्रदन्तिद्विनयरणविधिं त्वत्प्रणीतं स्मरामि ।
तच्चास्ते त्वच्चरित्रं लिखितमिव पुरो मद्दृशां यत्सुमेरु-
र्वत्सेनोदस्यमानो रचितचटुशतं मोचितः स्वर्गिवर्गः ॥ ८४ ॥

इति रोदिति ।

दक्षिणतः सुमुखः । अयमपरः क्षते क्षारावसेकः ।
आकर्णाकृष्टचापोन्मुखविशिखशिखाशेखरः शूलपाणि-
र्बिभ्राणो भैरवत्वं बहलकहकहारावरौद्राट्टहासः ।

ध्यातः सौमित्त्रिणाऽथ प्रसरदुरुनरोत्तालवेतालमाल-
स्तद्वक्त्रादुद्गवह्निः समजनि शिखिभिर्भस्मसादिन्द्रजिच्च ॥ ८५ ॥

रावणः मूर्च्छति सर्वे यथोचितमुपचरन्ति ।

रावणः । मूर्च्छाविच्छेदनाटितकेन ।

शेतां संप्रति वासवश्चिरभवन्निद्राजडैर्लोचनै-
र्जायन्तां विबुधोपयोग्यकुसुमाः सर्वेऽपि दिव्यद्रुमाः ।
बन्धाःस्वर्गसदां च सन्त्व नगडाः प्राप्तोऽसि तं गोचरं
मद्वक्त्रैरपि वत्स नाम दशभिर्वक्तुं न यः शक्यते ॥ ८६ ॥

साक्रन्दं रुदित्वा । हंहो किङ्करा मन्दोदरीं द्रष्टुमिच्छामि इति परिक्रम्य सर्वे निष्क्रान्ताः ।

॥ इति वीरविलासो नामाष्टमोऽङ्कः ॥

॥ अथ नवमोऽङ्कः ॥

अतः परं रावणवधो भविष्यति ।

ततः प्रविशति यमपुरुषः । तत्रभवतो लुलायलक्ष्मणः सकलप्राणभृतां विहितविनाशस्य कीनाशस्य किमपि विश्वातिशायिनी प्रभविष्णुता । यतः ।

नित्यस्मिताम्बुरुहविष्टरसंनिविष्टः
स्वेच्छाविनिर्मितचतुर्दशलोक एकः ।
ब्रह्मेति यः किमपरं कविता श्रुतीनां
तस्यापि निःश्वसितसंहृतिराः कृतान्तात् ॥ १ ॥

परिक्रम्य पार्श्वे विलोक्य च । अहो नक्तंचरचक्रवर्त्तिनो वीरचूडामणेः किमपि निष्प्रतीपमाज्ञातं यदेषोऽस्मि तेनापि

भगवता भूर्भुवःस्वस्त्रयविहितनियमेन यमेन विजनेऽपि अवसि ममादिष्टः। यथाज्ञापितोऽस्मि पुरुहूतेन यद्गुत विनतानन्दनः स्यन्दनरूपतामारोप्यास्माभिः परिकल्पितमातलिसूतमुनीतसारथिर्दाशरथिः समरभूमौ जैत्रं पत्रं कृतः संप्रति तु तादृशस्य रामभद्रस्य तादृशेन रावणेन सह द्वन्द्वयुद्धमनुमन्यामहे दिदृक्षामहे च तदुद्धृतनिजाक्षपटलपटलीभ्यां लङ्कालोकलेखमानमयेन जानीमः।

कदा केषां च केभ्यश्च तयो लङ्कानिवासिनाम्।
रामात्तु दशकण्ठस्य किंविधो भविता वधः॥ २॥

येन तत्रैव क्षणे चारणोपदिश्यमानमहावीरप्रकाण्डप्रचाराः पुत्रदर्शनकुतूहलिना दिव्यरूपेण परमसुहृदा दशरथेन सह संग्राममसीमानमवनराम इति तद्वृत्तमुख महाक्षपटलिकं मद्वचनाच्चित्रगुप्तमादिश येन लङ्कालेख्यकमुद्धृत्य समर्पयति पुरन्दरश्रावणाय तस्मावच्चित्रगुप्तमेवोपसर्पामि। परिक्रामितकेन विचिन्त्य अहो दशाननः सर्वेषामुपरि पराक्रमेण तथाहि।

यत्र दृष्टे हरेरक्ष्णां सहस्रं कुड्मलायते।
कृतान्तदण्डः सोऽप्यस्य कण्ठे किमपि कुण्ठितः॥३॥

अपिच।

अवतरति विधाय ब्रह्मदण्डं प्रचण्डं
सकलजननभाजां कल्पितान्ते कृतान्ते।
समरशिरसि यस्य प्राप भङ्गं धुनाङ्गः
खुरदलितधरित्रीचित्रकायो लुलायः॥ ४॥

कथमयं चित्रगुप्तः।

ततः प्रविशति चित्रगुप्तः । अङ्गभङ्गनाटितकेन ।

दिवानिशं रात्तसमगडलस्य
प्रचगडरामानुचरैर्जितस्य ।
लिखतो मे निधनप्रपञ्चं
स्थितः करः खेदजडाङ्गुलीकः ॥ ५ ॥

पुरुहूतः । उपसृत्य कर्णे एवमेवम्

चित्रगुप्तः । यदादिशति स्वामी । इदमर्ध्यते निबन्धोद्धरण-नाटितकेन न खलु कश्चिदिह प्रच्छन्नो वा मत्तो वा यो मन्त्रं निर्भेदयेत् सात्तात्काराय तत् प्रतिश्रावय । पुरुषो वाचयति ।

अतिक्रान्ते कृते काले प्राप्ते त्रतादिवत्सरे ।
कृष्णकार्त्तिकपत्ताद्यदिवसोदययोगिनि ॥ ६ ॥
रामेकरनसुग्रीवप्लवङ्गमबलैर्बलात् ।
लङ्कां लङ्कारनां विभ्रत्युपरुद्धा महोदधेः ॥ ७ ॥
धूम्राक्षं आधधूम्राक्षमकम्पनमकम्पनम् ।
हनवानञ्जनीजन्मा भिन्नाञ्जनसमप्रभम् ॥ ८ ॥
प्रहस्तो दीर्घहस्तेन नीलेनाशु निर्मीलितः ।
द्वितीयेऽह्नि द्विधा चक्रे कुम्भकर्णं रघूद्वहः ॥ ९ ॥
नरान्तकस्यान्तकोऽभूदङ्गदो रुचिराङ्गदः ।
नीतो देवान्तकश्चान्तं त्रिशिराश्च हनूमता ॥ १० ॥
ऋषभेण महापार्श्वः पार्श्वपीडनतो हतः ।
चक्रेऽतिकायं निष्कायं तृतीयेऽह्नि च लक्ष्मणः ॥ ११ ॥
कुम्भकर्णोद्भवौ कुम्भनिकुम्भौ दम्भपण्डितौ ।
हरिराजहनूमद्भ्यां चक्राते यमसेवकौ ॥ १२ ॥

मकराक्षं सरोजाक्षः खरपुत्रं खरान्तकः ।
रामो गुणद्रुमारामो निजघान घनोन्नमम् ॥ १३ ॥
मेघनादं महानादं सायकैर्हतनायकैः ।
लक्ष्मणः सिंहलक्ष्माणं बबाध प्रियबान्धवः ॥ १४ ॥
महोदरो विरूपाक्षो विरूपाक्षो महोदरः ।
चतुरेण चतुर्थेऽह्नि सुग्रीवेण रणे हतौ ॥ १५ ॥
संग्रामे वीरसंग्रामे राजितः समराजितः ।
चक्रे रणमहाचक्रे मार्गणैर्मर्ममार्गणैः ॥ १६ ॥
दशकण्ठो धृतोत्कण्ठो राघवादस्त्रलाघवात् ।
पञ्चमेऽहनि पञ्चत्वं प्रयामेन प्रयास्यति ॥ १७ ॥

युगलकम् । चित्रगुप्तः । तदपरिक्षीणकालं भगवन्तमुपतिष्ठ येन पुरन्दरादेशमनुतिष्ठति स्वामी ।

इति निष्क्रान्तौ विष्कम्भकः ।

ततः प्रविशतः पुरन्दरदशरथौ चारणमिथुनं च ।

चारणः । आर्य मातले सकलद्यानवेश्वरपुराक्रमणं सौत्रामणं अतिद्रुक्कूनहलोत्तानितलोकलोचनपक्ष्माणमैरावणलक्ष्माणं गगनाङ्गणसंचरणवेगतरलितमाणिक्यं किङ्किणीनिनदनिःस्यन्दनं स्यन्दनमितः कुरु । अयमसावतिसुरासुरसङ्गरनिवेशो रामरावणयोः समरसंरम्भाङ्कुशः । सर्वे रथवेगं नाटयन्ति ।

दशरथः । भगवन् गीर्वाणनाथ इतः प्रसादं विधाय निधीयन्तां दृष्टयः ।

अयमनुकृतवल्लीफुल्लतापिच्छगुच्छो
रणभुवमवतीर्णः कार्मुकी रामभद्रः ।

अयमपि दशकण्ठः कुण्ठिताम्भोदशोभः
परिकलयति बाणं भ्रान्तकोदण्डदण्डः ॥ १८ ॥

कर्णं दत्त्वा आकाशे । किमाह रभसोल्लासितहृदयामोद-मुद्रो रामभद्रः ।

भो लङ्केश्वर दीयतां जनकजा रामः स्वयं याचते
कोऽयं ते मतिविभ्रमः स्मर नयं नाद्यापि किंचिद्गतम् ।
नैवं चेत् खरदूषणत्रिशिरसां कण्ठासृजा पङ्किलः
पत्री नैव सहिष्यते मम धनुर्ज्याबन्धबन्धूकृतः ॥ १९ ॥

पुरन्दरः । सखे भूकाश्यप कतिहायनः पुनरयं वत्सो राम-भद्रो येनेदृशान्यतिपरिणतप्रणयानि च वचांसि वक्तुं शिक्षितः ।

दशरथः । सविनयम् । देव भवदनुग्रहस्यैष प्रभावः स खल्व-यस्कान्तमणेरनुभावो यदयो द्रवति । आकाशे कर्णं दत्त्वा । किमाह राक्षसराजः । रे रे रावण दोर्दण्डचण्डिमाहृतराम त्वत्-पूर्वपुरुषस्यापि प्रहरणैर्नेव सोढमासीत् तथाहि । स मया ।

भृङ्गः स्तम्बेरमेणेव मदलम्पटचेष्टितः ।
अनरण्यो वरेण्यश्रीश्चपेटो चिपिटीकृतः ॥ २० ॥

किञ्च रे अनरण्यकुलकुमार ।

वक्रं चक्रं मुरारेर्मयि कुपितवधूकुण्डलक्षेपलीला-
मस्मिन्नंसे विभिन्नस्तडिति विसलताकाण्डवत् कालदण्डः ।
वक्षस्यूर्जस्वि वज्रं गतमिह च तुलां स्त्रणहारप्रहारै-
र्यत् सत्यं पत्रिणस्ते मम वपुषि घने मन्मथास्त्रीभवन्ति ॥ २१ ॥

पुरन्दरः । विचिन्त्य । अहो महदन्तरं रामरावणयोर्वचन-चातुर्यं प्रति यद्वा मतिः परिणमन्ती पुरुषमुद्रात्तयति न वयः ।

चारणः । कर्णं दत्त्वा आकाशे । किमाह रामभद्रः । तर्हि सङ्गतामयमनङ्गबाणोपमानो बाणः ।

चारणो । ससंभ्रमं प्रणम्य । भअवं पुरन्दर णिवेसीअन्तु वि-सट्टकन्दोट्टकाणणमणोहरा इदोइदो अच्छिविक्खेहा । जदो पढमं कोदंडमंडलादो पलअकेउदंडप्पमाणो बाणो पच्छा को-सलणरिंदणंदणस्स वअणादो वाणी णिग्गता भअवं इंदा-णीवल्लह अस्सुदपुव्वं अदिट्ठपुव्वं च रामचंदचरिदं जं दाणिं दसाणणस्स मंदोदरीचडुलचुंबणविलुत्ततिलअबंधे णिडालवट्टे जअधअदंडत्तणमुवणीदो बाणो * ।

चारणः । सुगेहिनि सद्दृष्टिरसि ।

यस्मिन्त्र्यम्बकमम्बिकापतिरसौ देवस्तृतीयं वह-
त्याद्यं यत्र च रोचनाम्बुतिलकं न्यस्यन्ति पृथ्वीभुजः ।
क्रोधे द्राक् भ्रुकुटीपुटेन घटते यच्च त्रिभङ्गात्मना
तत्रैव त्रिदिवद्रुहः प्रथमतो रामेण बाणोऽर्पितः ॥२२॥

चारणी । सविषादम् । हद्धिहद्धि हदासदसकन्धरेण वि णिब्भरदलदिंदीवरवणाहिरामस्स रामस्स गिरिसिलाविसालं वच्छत्थलमुद्दिसिअ कअंतदाढाजरठो सरो सन्धिदो † ।

* भगवन् पुरन्दर निवेश्यन्तां विशदकमलकाननमनोहरा इतइतो-ऽक्षिविक्षेपाः । यतः प्रथमं कोदण्डमण्डलात् प्रलयकेतुदण्डप्रमाणो बाणः पश्चात् कोशलनरेन्द्रनन्दनस्य वदनाद्वाणी निष्क्रान्ता । भगवन्निन्द्राणीव-ल्लभ अश्रुतपूर्वमदृष्टपूर्वं च रामचन्द्रचरितं यदिदानीं दशाननस्य मन्दोदरी-चटुलचुम्बनविलुप्ततिलकबन्धे ललाटपट्टे जयध्वजदण्डत्वमुपनीतो बाणः ।

† हा धिक् हा धिक् हताशदशकन्धरेणापि निर्भरदलदिन्दीवरवनाभि-रामस्य रामस्य गिरिशिलाविशालं वक्षस्थलमुद्दिश्य कृतान्तदंष्ट्राजरठः शरः संहितः ।

दशरथः । कः कोऽत्र धनुर्धनुः पुरन्दरप्रसादीकृतसखिभावे सति दशरथे कथमिव रावणो रामभद्रं प्रहरतु ।

पुरन्दरः । सखे दशरथ द्वन्द्वयुद्धमिदमनुचितं क्षत्रधर्मस्य दिव्यभावस्य च यद्द्वन्द्ववृत्तिरपि शस्त्रं गृह्णाति ।

दशरथः । तत् कथयतु बन्धुः किमत्र साम्प्रतम्

पुरन्दरः । यदत्र साम्प्रतमसाम्प्रतं वा राघवधुरन्धरो रामदेव एव तद्वेद ।

चारणः ।

यन्मैथिलीमदनतल्पतलं यदात्त-
मारीचरत्नमृगचर्म शिलाघनं च ।
रामस्य वक्षसि चिरोज्झितहारदाम्नि
तस्मिन्नयं दशमुखेन शरो निखातः ॥ २३ ॥

दशरथः । कथं रावण निपुणोऽसि यदेकेन बाणेन हृदये द्वयं ताडितं रामो दशरथश्च ।

चारणः ।

मन्दोदरीस्तनविसूत्रितकुङ्कुमं य-
द्यद्दुन्दुघातकणचूर्णविकीर्णहारम् ।
लङ्केश्वरस्य हृदि तत्र भवद्भवाऽपि
मारीचरक्तपिहितो निहितः पृषत्कः ॥ २४ ॥

चारणौ । सचमत्कारम् । आअण्णाकड्ढिदकोदंडमंडलनिग्गलंतसरधोरणीणीरंधणिरुध्धभुअणकंदरो सुट्ठु खु रामरावणाणं णिभ्भरो समरसंरंभो अहह का वि लक्खणजेट्ठस्स दसरहणं-

दसास्स धाणुक्कदा जेण अदिक्कमिअ रहवरकेउदण्डं सरच्छडा पअट्टंति * ।

पुरन्दरः । मन्ये महामहाराज अमुना रामशरविद्यावैशारद्येन देवं त्रिपुरान्तकरं शङ्करमनुस्मारितोऽस्मि ।

दशरथः । रावण त्रैलोक्यनाटितकेन कथं रामभद्रचरितप्रमोदवते भगवते महेन्द्रायापि कुप्यति दशास्यः । कर्णं दत्त्वा आकाशे । किमाह रावणः ।

स्मर्तुं युक्तः स तव समयः संगतं त्वां विमोक्तुं
शक्या यस्मिन्नहमतिशुचा दर्शिता भर्तृभिक्षाम् ।
यद्वा युद्धा जन इव कथं कथ्यता राक्षसेन्द्रः
पाणौ यस्य स्मयगरुरुपास्ते कथं चन्द्रहासः ॥ २५ ॥

अपिच रे कपिलरोमशवाहो अहल्याजार ।

बाणान् स्यन्दनकेतुयष्टिमुहुर्हे रामस्य नाम क्षितान्
दृष्ट्वा वासव किं दृशा दशशतैर्या निःशल्यमुत्फुल्लानि ।
सद्यस्तापमकार्षमितोऽस्य विमतेः शौर्यं नु मत्वा गिरस्त्वां कारागृहदत्तगाढनिगडं कर्ता पुनः रावणः ॥ २६ ॥

दशरथः । भूय आकाशे कर्णं दत्त्वा । किमाह वत्सो मे रामभद्रः अहो वालिबालवयस्य पौलस्त्य एव दुर्दम्य वीरवरपरिभाषाः प्रवर्तन्त तत् किमिदं नाम यदन्यः प्राणिती त्वयस्मै कुप्यते तदेहि मामेव योधय । यद्दुस्मरं गाढ़ दाश-

---

* आकर्णाकृष्टकोदण्डमण्डलनिर्गलच्छरधारणीतः समानिरुद्धभुवनकन्दरः सुष्ठु खलु रामरावणयोर्निर्भरः समरसंरम्भः । अहह कापि लक्ष्मणज्येष्ठस्य दशरथनन्दनस्य धानुष्कता येनातिक्रम्य रथवरकेतुदण्डं शरच्छटाः प्रवर्त्तन्ते ।

रिथना क्षत्रियेण भवान् विनेय एव । विचिन्त्य, । किमाह रावणः रेरे मानुषीपुत्रायममावत्क्षत्रियो रावणः स भवान् क्षत्रियो रामः तद् दृश्यतां कतरो विनेयः कतरो विनेतेति, किमाह रामभद्रः हंहो अमानुषीपुत्र अयमसौ क्षत्रियो रामः स भवानक्षत्रियो रावणस्तदत्र दृश्यतां कतरो विनेयः कतरो विनेतेति ।

चारणः । विलोक्य । कथममर्षेण दर्पिताभ्यां रामरावणाभ्यां परस्परं प्रत्युपक्रान्तमिषुवर्षाद्वैतम् ।

चारणी । ससंभ्रमम् । सुरपरमेसर भीसणं वट्टदि । जदो णिविडपाडिदपडाआवडा विधुरिदबंधुरधुराबंधा तक्खणदो खंडिदक्खदंडा ताडणभंगिभंगुरिदपग्गहपरिग्गहा णिग्गहीद-गमणपवलचक्कचंकमणा उद्दामुद्दलिददीहकूवरप्पवरा इमाणं असमाणा परिप्फुरंति दीहप्पमाणा बाणा । अविअ पडिक्खलि-दजक्खपक्खा भग्गचारणसंचरणा मंथरिदणिरवज्जविज्जाहर-विहारा रभसुम्मूलिदसुरासुरप्पसरा विसण्णापण्णअपवचविब्भ-डवित्थारा णिट्ठुरणिट्ठाविदगंधव्वगव्वा पअडविध्धंसिदसि-ध्धसिध्धा गअणंगणुत्तासिदसउन्तसंताणा कहिं दाणिं पुण इमाणं ण पसरिदा सरसंघाआ * ।

* सुरपरमेश्वर भीषणं वर्तते यतो निबिडपाटितपताकापटा विधुरितबन्धुरधुराबन्धास्तत्क्षणतः खण्डिताक्षदण्डास्ताडनभङ्गिभङ्गुरितप्रग्रहपरिग्रहा निगृहीतगमनप्रबलचक्रचङ्क्रमणा उद्दामदलितदीर्घकूबरप्रवरा अनयोरसमानाः परिस्फुरन्ति दीर्घप्रमाणा बाणाः । अपिच परिस्खलितजक्षपक्षा भग्नचारणसंचरणा मन्थरितनिरवद्यविद्याधरविहारा रभसोन्मूलितसुरप्रसरा विषण्णापन्नगप्रपञ्चविभ्रमविस्तारा निष्ठुरनिष्ठापितगन्धर्वगर्वाः प्रकटविध्वंसितसिद्धसिद्धा गगनाङ्गणोत्त्रासितशकुन्तसन्तानाः क्वेदानीं पुनरेतयोर्न प्रसृताः शरसङ्घाताः ।

चारणः । सम्यग्विभाव्य । अति हि सुदूरमन्तरं कार्मुककर्मणि विरञ्चिविरोचनकुलतिलकयोरनयोर्हस्तलाघवस्य तथाहि ।

रघुपतिवदनेन्दौ कार्मुकैः पङ्क्तिसंख्यै-
र्दश विकिरति बाणान् यातुधानप्रधानः ।
दशभिरपि च काण्डैरेककोदण्डबाहौ
प्रहरति दशवक्त्रौ राघवो रावणस्य ॥ २७ ॥

अपिच । सुरचक्रवर्तिन् इह हि कामिनामनुरागपरिग्रहो गुणलवलाभलोभेन दोषप्रमोषमावहति तथाहि ।

रामक्षिप्तान् प्रतीच्छत्यथमिह विशिखान् वक्षसा राक्षसेन्द्रः
सीताहस्ताम्बुजार्पितमलयभवस्यासकान्मन्मथान्धः ।
सोल्लासं हारवल्लीकवचपरिचिते ते तु तस्मिन् विशन्तः
स्वेदाम्भः प्रारभन्ते पुलकमुपनयन्त्युद्रुतिं चार्पयन्ति ॥२८॥

आकाशे कर्णं दत्त्वा । किमाह सविचिकित्सक्रोधं रामः न केवलममुना समबाणवर्षेण रावणप्रमार आरभ्यते अपित्वेतस्य जानकीकरतलस्पर्शकेलिसंभावनीयगात्रेषु पत्त्रिषु रामास्त्रकञ्चुकं यावदामोच्यते तद्भवतु विश्वामित्रोपदिष्टमन्त्रैर्दिव्यास्त्रैरमुमायोधयामि ।

चारणौ । सचमत्कारम् किं उण एदं आमूलफलिदप्फुलिंगज्झडिलज्जालावलीविलीणतुहिणसरणिसारणीपूरिज्जमाणमंदाइणीचंदभाआपहुदिनदीसत्यमंथरिदवित्थारो सअलकुलसेलचक्कवट्टी कुबेराधिट्ठिद दिसमधिवसंतो हिमवंतो संतवणुत्तरलसिलाजदुणीसंदणिज्झरदहिज्जंतवरणचंकमणक्कंदिअकरिन्दपवेससम्मसंतसोत्तसलिलमद्दप्फालिदतडंतणिवतंडमत्थर-

वित्थारपअट्टसद्दसंदोहभरिदगंभीरगुरुगुहाकुहरमज्झो विंझो सिमिसिमाअंतसंततसिरिखंडमंडलीपब्भट्ठभुअंगिंदभोअभरिज्जं-तत्तंबवण्णोसोत्तसंत्तासिदसिप्पिसंपुडमुहपलोट्टमोत्ताहलकरं-बिदत्तंबवण्णीपवण्णविच्छिण्णणिअंबडंबरालंकिददक्खिणमहीव-लओ मलओ डाहकुविदकुंभसंभवमहामुणिणिग्गाहणोदिण्णविव-ण्णदिट्ठिच्छडाकडप्पसंकोडिदचडुलजालुप्पीडपीडापरिहरिज्ज-माणमाणिक्कचक्कवालवल्लिअलदाभवणगब्भसंभाविदहुदवहु-च्छेदमुहुत्तसुहपसुत्तविज्जाहरमिहुणजणिदमणमोहणो रोह-णो * ।

पुरन्दरः । ध्रुवं शस्त्रमाग्नेयमामन्त्रितं पौलस्त्यदमनविधा-वस्तन्द्रेण रामचन्द्रेण । यतः ।

रामनर्तितमहाधनुर्मुखा-
द्यत्र यत्र निपतन्ति सायकाः ।
तत्र तत्र जलधेर्जलान्वये
कार्यतो विरचयन्ति वाडवम् ॥ २९ ॥

अपिच ।

* किं पुनरिदमामूलफलितस्फुलिङ्गजटिलज्वालावलीविलीनतुहिन-मणिमाणरणीप्रयमाणमन्दाकिनीचन्द्रभागाप्रभृतिनदीसार्थमन्यरितविस्तरः सकलकुलशैलचक्रवर्तीः कुबेराधिष्ठितां दिशमधिवसन् हिमवान् सन्त-पनोत्तरलीशिलाजतुनिस्यन्दनिर्भरदह्यमानचरणचङ्क्रमाणाक्रन्दितकरीन्द्रप्रवं-शसमुच्छ्वसत्स्रोतःसलिलस्फालिततटान्तनिपतत्प्रस्तरविस्तारप्रवृत्तशब्दस-न्दोहभरितगम्भीरगुरुगुहाकुहरमध्यो विंध्यः सिमसिमायमानसन्ततश्रीख-ण्डमण्डलीभ्रष्टभुजंगेन्द्रभोगभ्रियमाणताम्रपर्णीस्रोतस्सन्त्रासितशुक्तिसंपुट मुखपतितमुक्ताफलकरम्बिततताम्रपर्णीपवर्नाविच्छिन्नितम्बडम्बरालंकृतद-क्षिणमहीवलयो मलयो दाहकुपितकुम्भसंभवमहामुनिनिर्गाहनोदत्तविव-र्णदृष्टिच्छटाकलापसंकोटितचटुलजलोर्मीडपीड्यमानमाणिक्यचक्रवा - लवल्लितलताभवनगर्भसंभावितहुतवहोच्छेदमुहूर्तसुखसुप्तविद्याधरमिथु - नजनितमनोमोहनो रोहणः ।

सद्यः कल्पद्रुमाणां मणिकुसुमवतां वर्त्तते दावदाहः
क्रन्दन्त्युत्तप्तधाराद्रुतिकृतकरकावृष्टयस्तोयवाहाः ।
रामस्योच्चण्डचापप्रणिहितहुतभुग्मार्गणार्चिःप्रपञ्चै-
स्तूर्णोत्तीर्णः समुद्रं सरति च विसरो मेरुहेमद्रवस्य ॥३०॥

चारणः । आकाशे कर्णं दत्त्वा । किमाह रावणः कथं दिव्यास्त्रसमरसमारम्भी रामस्तदहमपि समारभे । यद्वा ।

आग्नेयास्त्रं हृदयदवथुर्वारुणं हन्त शस्त्रं
धाराबाष्पं पवनशरतां यान्ति च श्वासदण्डाः ।
तज्ज्ञानक्या किमिव न कृतं रक्षसां स्वामिनो मे
दिव्यैरस्त्रैर्यदयमपरं तापसः कर्तुकामः ॥ ३१ ॥

चारणौ । आमूलज्वलितपारिजाततरुराजो उक्कंपिदा-णल्पकप्पपादवा विसुक्तिदसंताणअतरुसंताणा विमद्दिदामंदमं-दारद्दुमा णिद्दलिदुग्गंदणवणहरिअंदणा इमे आसुत्तिदसत्त-भुअणावसाणा पवमाणा पवट्टन्ति * ।

पुरन्दरः । नूनमात्मानि काशानवमस्त्रमसमर्थं समर्थयता त्रिभुवनाभोगभङ्गनिमित्तमग्निमारुतसंयोग इति सामीरणमासू-त्रितं राक्षसराजेन तथाहि ।

दिव्यानां यानपङ्क्तीर्दिशिदिशि विकिरन् भग्नचिह्नोरुदण्डः
पक्वानां स्वर्द्रुमाणाममरमधुलिहां कृष्णशाखाप्रकाण्डः ।
भञ्जन् बर्हावतंसं हरसुतशिखिनः पिच्छविच्छेदनाभि-
र्वायुर्वात्येव चण्डो जलधितटरुहां मर्दनो विद्रुमाणाम् ॥३२॥

---

* आमूलोज्ज्वलितपारिजाततरुराजा उत्कम्पितानल्पकल्पपादपा विसू-त्रितसंतानतरुसंताना विमर्दितामन्दमन्दारद्रुमा निर्गलितनन्दनवनहरि-चन्दना इमे आसूत्रितसप्तभुवनावसानाः पवमानाः प्रवर्तन्ते ।

W

चारणी । किं उण मसिणवट्टिदराअवट्टसिणिद्धमुद्धमुद्धसामलच्छाएण वि च्छाइज्जइ गअणङ्गणं दुद्दिणेण आवज्जिज्जइ कलकलरवुक्कंठाविसंठुलकंठाहिं तंडवाडंबरो सिहंडिमंडलीहिं णिबिडिज्जइ मिणालदंडपंडुराहिं मंडिदबम्हंडकंदराहिं जलधाराधोरणीहिं गज्जिज्जइ णिबिडुल्लासिअवंसकरिकरिल्लविद्दरिल्लेहिं फारप्फालिदगंभीरभेरीभीसणेहिं जलहरेहिं * ।

पुरन्दरः। मन्ये पवनोद्दीपितदहनास्त्रशान्तये जलधरास्त्रमिदमाहूतं रामभद्रेण तथाहि ।

तैलस्निग्धान्ध्रनारीचिकुरविरचनामेचकाः शक्रचाप-
ज्योतिर्लक्ष्माण एते निचुलपरिचिताश्चातकाचान्तवाराः ।
न्यस्यन्तः केतकीनां मुकुलपरिकरं केकिनां नृत्तकारा-
स्तारावर्त्मावमन्तः कमलकवलनाः पूरयन्त्यम्बुवाहाः॥३३॥

ततश्च ।

रोदसीकन्दराभोगमानयष्टिसमक्रमैः ।
क्रियतेऽर्णवमग्नेव धाराम्भोभिर्जगत्त्रयी ॥ ३४ ॥

चारणी । पेक्खदु देवो अण्णोण्णजुज्झंतजलहत्थिसत्था कल्लोलकेलिणिलुक्कंतगिरिपक्खिणो लक्खिज्जंततिअसिंदसिंधुरबंधवा समुल्लसंतपोऊससेसा दीसंतदेवद्दुमपाडवालवाला

---

* किं पुनर्मसृणवर्त्तितराजपट्टस्निग्धमुग्धेन श्यामलच्छायेनापि छाद्यते गगनाङ्गणं दुर्दिनेन । आवर्ज्यते कलकलरवोत्कण्ठाविसंष्ठुलकण्ठाभिस्ताण्डवाडम्बरः शिखण्डिमण्डलीभिः । निबिडायते मृणालदण्डपाण्डुराभिर्मण्डितब्रह्माण्डकन्दराभिर्जलधाराधोरणीभिः । गर्ज्यते निबिडोल्लासितवंशकरिकरीन्द्रलट्टैः स्फारोस्फारितगम्भीरभेरीभीषणैर्जलधरैः ।

अवलोइज्जंतनाराअणसूअरसमुध्धरिद्धरणिवेठणिलुक्कणट्ठा-
णा वित्थरंतकोत्थुहसगोत्तमणिकरंबिदपाआलजंबाला उच्छलं-
तलच्छीबालविलासुद्देसा सप्पवंचपंचजणजणणीसंखिणीसणा-
हा ससंभमब्भमंतकच्छवडिंभगब्भा पअडिज्जंतदामोदरणिद्दा-
विमद्दसअणिज्जसेसरमणिज्जा माहवमहातिमिगोत्तगिलिज्जं-
ततिमिंगिला णिब्भरं भरंति भुअणाइं इमे समुद्दा * ।

पुरन्दरः । नूनमात्मनि वारुणास्त्रमप्यतन्त्रं मन्यमानेन त्रिभुवनाभोगगर्भमहाक्रन्दरप्लावनाय जलं जलसंपृक्तं महाज्वालाय कल्पत इत्यौदन्वतमस्त्रमाहूतं पौलस्त्येन तथाहि ।

कुर्वन्तो वाडवाग्नेर्द्रुतकरिमकरग्रासमर्चिःप्रचारं
दैत्यस्त्रीमुक्तहाहारवचकितवलच्छुक्तिनिर्मुक्तमुक्ताः ।
पत्तोत्क्षेपेण चण्डोड्डमरितपयसः पक्षिणां क्ष्माधराणां
त्रीन् लोकान् प्लावयन्ति प्रसभविरचितावर्तमुद्राः समुद्राः ॥३५॥

चारणौ । भअवं दससदक्ख पेक्खपेक्ख कलिदकलिका-
लकवलणा सत्तसाअरपाणप्पवीणा णिव्वाणणअरराअमग्गा
धम्मदुममहारामा कोधपाअवप्पसरपरसुणो णिविडिदजडाजू-
टबंधा कमंडलुमंडिदहत्था पअडिदजोअपट्टा बंम्हसुत्तप-

* प्रेक्षतां देवः । अन्योन्ययुध्यमानजलहस्तिसार्थाः कल्लोलकेलिनिरुत्क्रान्तर्गिरिपक्षिणो लक्ष्यमाणत्रिदशेन्द्रसिन्धुरबान्धवाः समुल्लसत्पीयूषशेषा दृश्यमानदेवद्रुमपादपालवाला अवलोक्यमाननारायणसूकरसमुद्धृतधरणिपृष्ठनिलयनस्थाना विस्तार्यमाणकौस्तुभसगोत्रमणिकरम्बितपातालजम्बाला उच्छलल्लक्ष्मीबालविलासोद्देशा सप्रपञ्चपञ्चजनजननीशङ्खिनीसनाथाः ससंभ्रमभ्रमत्कच्छपडिम्भगर्भाः प्रकटायमानदामोदरनिद्राविमर्दशयनीयशेषरमणीया माधवमहातिमिगोत्रगिल्यमानतिमिङ्गिला निर्भरं भरन्ति भुवनानीमे समुद्राः ।

विन्तिदखंधबंधा भअवंतो अगत्थिमहेसिणो ऽलक्खसंखा मं-
चरंति * ।

पुरन्दरः । मन्ये त्रिभुवनपरिप्लावनपयःपाननिमित्तमगस्त्यो-
पदिष्टमगस्त्यास्त्रं धनुषि संहितं रघुकुलराजपुत्रेण तथाहि ।

लोपामुद्रानिबद्धोपचरणविधयो धौतवल्कोत्तरीया
रक्षानामाधिराज्ये विरचितरतयो ब्रह्मसूत्राञ्चितांसाः ।
एते निर्यान्त्यगस्त्याश्चलचुलकपुराचान्तसप्ताब्धिवारो
रुद्राक्षाक्षावलीभिर्द्विगुणवलयिता बिभ्रतः कर्णपालीः ॥३६॥

चारणः । सविस्मयम् । नमुचिमथनमन्यरितमन्यो शतमन्यो
दिव्येनास्त्रजातेन दिव्यमस्त्रजातं विजित्य तत् किमपि कृतं
रक्षोलक्ष्मीविरामेण रामेण यदनिशं विमृशतोऽपि मे न चेतः
प्रत्येति न वाच उच्चरन्ति । निरङ्कुशा दशाननस्याज्ञा । विभाव्य
सावष्टम्भम् । यदिदं निवेद्यते ।

विश्वाज्ञादानदक्षाक्षरमुखरमुखं चन्द्रहासोपपाद्य-
च्छेदक्रीडारसज्ञं तदिदमनवधिक्रोधहुङ्कारधारि ।
सार्धं शुद्धान्तनारीनयनजपयसासूयितं देवदारै-
राकण्ठाद्दाशकण्ठं भुवि पतति शिरो रामभल्लावलूनम् ॥३७॥

पुरन्दरः । हंहो ऐन्दुमतेयातिदुष्करं कृतं रामभद्रेण यतः ।

शम्भोरर्घेनिजकरचरच्चन्द्रहासप्रसूतां
लङ्कानाथः किमपि सुबहोर्विस्मरत्येष कालात् ।

---

* भगवन् दयग्यतात्त प्रेक्षस्वप्रेक्षस्व कलितकलिकालकवलनाः सफला-
स्नपानप्रवीणा निर्वाणनगरराजमार्गा धर्मद्रुममहारामाः क्रोधपादपप्रसर-
करणवो निर्बिडितजटाजूटबन्धाः कमण्डलुमण्डितहस्ताः प्रकटितयोगपट्टा
ब्रह्मसूत्रपवित्रितस्कन्धबन्धा भगवन्तोऽगस्त्यमहर्षयो लक्षसंख्याः संचरन्ति ।

धाराज्योतिस्तरलितशिखैः साम्प्रतं रामबाणैः
कण्ठच्छेदव्यतिकररुजं लम्भितः स्मारितश्च ॥ ३८ ॥

दशरथः । शौर्यगाम्भीर्यं त्रिभुवनातिशायिनी राक्षसराजस्य यदित्थं गतेऽपि न चलितं प्राचाहङ्कारेण तथाहि ।

एतल्लूनं दशमुखशिरः संमते कण्ठपीठा-
च्चतुर्थेत्ते धनुषि सशरे चैतदुयाट्टहासम् ।
एतद्रामं प्रति च कुरुते धिक्शतं क्रोधवाचा-
मेतल्लङ्कामभि च भवति स्त्रीजनाश्वासनाय ॥ ३९ ॥

चारणी । विहस्य । ता अज्जपहुदि दसाणणं णवाणणं वाहरिस्सामो * ।

चारणः । प्रिये मञ्जुवादिनि जानाम्यद्यैव निराननमप्यभिधास्यसि नन्वयमोङ्कारो रावणशिरोमण्डलच्छेदविद्यायाः ।

दशरथः । प्रतिगृहीता प्रतिमोदयिनी दिव्यवाक् बद्धो वाससि ग्रन्थिः ।

चारणः । कर्णं दत्त्वा आकाशे । किमाह रामभद्रः । रेरे राक्षसीपुत्र ।

यद्दारीचरणाब्जयोः प्रथमतस्त्यक्तप्रणामक्रियं
प्रेमार्द्रेण सविभ्रमेण च पुरा येनेक्षिता जानकी ।
लूनं ते तदिदं च राक्षसशिरो जातं च शान्तं मनः
शेषच्छेदविधिस्तु सम्प्रति परं स्वर्बन्दिमोक्षाय मे ॥४०॥

पुनः कर्णं दत्त्वा आकाशे । किमाह रावणः । रेरे क्षत्रियापुत्र सुलभविभ्रमचर्मचक्षुरसि तदवलोकय कतमदत्र लूनं शिरः ।

---

* तदद्यप्रभृति दशाननं नवाननं व्याहरिष्यामः ।

दशरथः । विमृश्य । सप्रणामं सकलभूर्भुवःस्वस्त्रयैकवीर शुनासीर मायाविनिर्मितलङ्केश्वरशिरोदर्शनेन विलक्षं क्रुद्धो रामः शितकाण्डमण्डलीभिरकाण्डचण्डाभिरन्तरितमार्तण्डमण्डलाभिरखण्डोड्डमरितत्रिभुवनाभोगाभिरभिवर्षितुं प्रवृत्तः ।

चारणो । देव पेक्खपेक्ख निविडभिउडीकोडिकुडिललाडवट्टाइं जरठदाढदंडवरणिट्ठुरदट्ठाहरुट्ठाइं रहसणीसरंतदीहहुंकारदारुणणासावंसविवरंतराइं रामसरधाराधोरणीहिं चउद्दिसं झत्ति निवडंति छिण्णविवण्णाइं लंकेसरसिराइं * ।

दशरथः । चमत्कृत्य ।

यस्यांयस्यां ककुभि रभसस्पष्टदंष्ट्राकरालं
लङ्काभर्तुर्निपतति शिरो भल्लनिर्लूनकण्ठम् ।
तस्यास्तस्यास्तरलितदृशा स्वर्गिवर्गेण नष्टं
प्राक्संस्कारक्रमभयवता योजनानां शतानि ॥ ४१ ॥

सहसावलोक्य । अहो मायाविता राक्षसस्य ।

रामबाणक्षतः पातो न यावदवधार्यते ।
क्रियते तावदुद्भेदो मूर्ध्नो रावणमायया ॥ ४२ ॥

अतश्च ।

लङ्कावीरस्य मायाचयचतुरमतेर्मैथिलीनाथचाप-
व्यापारोद्भ्रान्तबाणव्रणभृतहृदयः स्वां प्रतिज्ञां विवक्षोः ।

---

* देव प्रेक्षस्वप्रेक्षस्व निबिडभ्रुकुटीकोटिकुटिलललाटपट्टानि जरठदंष्ट्रादण्डवरनिष्ठुरदष्टाधरोष्ठानि रभसनिस्सरद्दीर्घहुंकारदारुणनासावंशविवरान्तराणि रामशरधाराधोरणीभिश्चतुर्दिशं झटिति निपतन्ति छिन्नविवर्णानि लङ्केश्वरशिरांसि ।

ग्रीवागर्भप्रणालीसरणिसमुचितैकैकवर्णक्रमेण
च्छिन्नेष्वद्यैर्मुखाब्जैः कथमपि हि गिरामेति पङ्क्तिः समाप्तिम्॥४३॥

कर्णं दत्त्वा आकाशे किमाह रामभद्रः। प्रतिकूलं हि दैवं स्वारब्धमपि कार्यं विपर्यासयति तथाहि।

शत्रुध्वंसः किल जनकजासंगमस्यैकहेतु-
स्तेनारब्धं दशमुखवधाडम्बरं राघवेण।
छिन्नंछिन्नं पतति च शिरो जायते चान्यदन्य-
ल्लङ्काभर्तुस्तदिह करवै हा कथं मन्दभाग्यः॥४४॥

पुनराकाशे। किमाह रावणः हंहो राम किमलीकशिरः-खण्डनाडम्बरेण विडम्बयस्यात्मानं क्व पुनः स्वेच्छाजन्मनां रावणावयवानां विच्छेदः।

पुनराकाशे किमाह रामः। रावणायं मे प्रीतये भवज्जन्मकभावः। तथाहि।

यन्मूलतो दशशिरांसि भवन्ति यच्च
च्छेदेषु तानि शतशोऽथ सहस्रशश्च।
तत् साधु राक्षसपते कथमन्यथाऽय-
मुत्सृज्यतां जनकजाहरणापवादः॥४५॥

पुनराकाशे किमाह रावणः। आः क्षत्रियखेट कापटिकतापस धनुरारोपणसमयप्रथमगृहीतां सीतामभिलषन्नुपपतिरिव शीर्षच्छेद्योऽसि।

पुनराकाशे किमाह रामः। रेरे पिशाचापसद।

रम्भोपभोगरभसेन निरर्गलोऽसि
नो मैथिलीहरणनामसहोऽपि रामः।

न्यजननर्निन्दितपुलस्त्येऽगस्त्ये कल्याणमनुध्यायति ध्यानचक्षुषि मुनिवरिष्ठे वशिष्ठे गायति साम विश्वाम्बुजविकाशमित्रे विश्वामित्रे भयालापस्फुरिताधरे विद्याधरे निर्वाणोन्मत्तचारणहाहारवमुखरवृन्दारकवृन्दं भुवनाभोगं विदधता जीवितनिरपेक्षेण राक्षसराजेन निजस्यन्दनं सविधीकृत्य समुद्भ्रान्तसारथिर्दाशरथिरथः सपदि दोर्दण्डमण्डलेन धूर्बन्धे विधृतो भ्रामितश्च ।

दशरथः । साकूतं प्रणम्य । भगवत्यो रघुकुलदेवता दशरथमनुगृह्णीत भगवन्निन्द्र गृहाण दम्भोलिमम्भोधरलाञ्छनं धनुर्वा नन्वेष कवलीक्रियते रामचन्द्रो रावणराहुणेति मूर्च्छति ।

पुरंदरः । प्रियवयस्य किमाकुलोऽसि कियत्कालं जलदतिरस्कारिणी मार्त्तण्डमण्डलमन्तरयति ।

दशरथः । ससंभ्रममवलोकयन् हस्तमुद्यम्य समरसुन्दर पुरंदर पश्यपश्य ।

> वत्सस्य साश्वः सासश्च सचक्रध्वजधूर्युगः ।
> व्योम्नि भ्रमरकभ्रामं भ्राम्यतेऽनेन हा रथः ॥ ५१ ॥

इति पतति ।

पुरन्दरः । अये किमपि महाबलपराक्रमो राक्षसराजः ।

चारणः । कियद्वा वर्णनमर्णवस्यायं मकरालय इति ।

> वेल्लद्विद्युल्लतालीच्छुरितपरिकरैरम्बुदैर्वान्तवार्भि-
> र्दिव्यानां व्योमयानैर्भयचकितवधूवक्त्रमुक्तार्तनादैः ।
> लङ्केन्द्रेणाग्रहस्तभ्रमितरथपथप्रस्थितैस्तारकाणा-
> मुक्तालैश्चक्रवालैरिव च विरचिता वक्त्रनीराजनश्रीः ॥ ५२ ॥

नेपथ्ये कलकलानन्तरम् ।

यद्वक्त्राणां दशानामिव दश ककुभः शासितुं सृष्टिरासी-
द्विंशत्या यश्च दोर्भिर्दशगुणितमिव प्राप्तवान् वीरधर्मम् ।
लङ्केन्द्रः संयतेन्द्रो रणभुवि दशभिर्मैथिलीवल्लभेन
ज्योतिर्दीप्रैः क्षुरप्रैः स खलु विरचितो निर्विबन्धः कबन्धः॥५३॥

दशरथः । आकर्ण्य । कः पुनरयमकारणबन्धुः श्रवणामृत-वर्षिणा वचनेनास्मानाश्वासयति ।

चारणः । नेयमाश्वासना किं पुनर्बिभीषणप्रियकरणाय लङ्कावैतालिक एष निवेदयति ।

दशरथः । तत् किमिव नेदं सहस्रचक्षुषापि भगवता नयनाञ्जलिपुटपेयीकृतम् ।

चारणः । शृणु यथा ।

यावल्लीलाविचक्रध्वजहरितरलालातचक्रायमाणं
भूगोलास्फालहेतोर्भ्रमयति नभसि स्यन्दनं राक्षसेन्द्रः ।
दोर्दण्डैश्चण्डवेगोद्धृतहरगिरिभिः

दशरथः । किंचिदुत्थाय सुप्रपाता रावणकरान्दोलित-स्यन्दनभ्रमणभङ्गिस्तद्वारय धारय वत्सम् ।

चारणः । सहर्षम् । द्राक् क्षुरप्रेण तावत्
तस्यैवाकर्ण्य वाणीं दशममपि शिरश्छिन्नवान् नाम रामः ॥५४॥

पुरंदरः । विहस्य शङ्के भवत एव शब्दवेधित्वं शिक्षितमभ्यस्तं च रामभद्रेण किं पुनरुपाध्यायादधिकः संवृत्तः। विमृश्य। तदेतदुद्दामरामक्षुरप्रप्रवेशिनो ब्रह्मास्त्रस्य भूर्भुवःस्वस्स्वितयहामरं सूदितदशकन्धरमदं भद्रमाजृम्भितम् ।

दशरथः । तत् प्रियं नः ।

चारणी। ता किंच पडुपडहझल्लरीविद्दुरिम्मं सव्वसकंसताल-मिस्सं णिस्संखसंखं भूरिभेरीविपंचीपवंचभंकारझंकारभंगिमगिभिणीकुसुमवरिसपुव्वं अणवच्छिण्णमप्फालिदो देवदाहिं विजअदुंदुही * ।

चारणः। शृणु यथा।

हेलाखण्डितचण्डहेमहरिणैर्बाणैः कुलं रक्षसां
शेषीभूतविभीषणं गुणनिधौ कृत्वापि रामे स्थिते।
प्रत्युज्जीवनशङ्कया यमजितो लङ्कापतेः कातरै-
र्नो मुक्ताः कुसुमस्रजो न च सुरैरास्फालितो दुन्दुभिः ॥ ५५ ॥

नेपथ्ये।

बाणैर्लाञ्छितकेतुयष्टिशिखरो मूर्च्छानमत्सारथि-
र्मांसास्वादनलुब्धगृध्रविहगश्रेणीभिरासेवितः।
रक्षोनाथमहाकबन्धपतनत्तुण्णात्तदण्डो हयै-
र्दूषित्वा स्मृतमन्दुरास्थितिहृतैर्लङ्कां रथो नीयते ॥ ५६ ॥

पुरंदरः। सखे दशरथायमनन्यसदृशाकारो रामभद्रपुरुषकारः। अतश्च।

निर्दग्धात्रिपुरेन्धनोऽस्तु गिरिशः क्रौञ्चाचलच्छेदने
पाण्डित्यं विदितं गुहस्य किमु तावज्जातयुद्धोत्सवौ।
लूत्वा पङ्कजलावमाननवनं चैतस्य लङ्कापते-
र्वीराणां चरिताद्भुतस्य परमे रामः स्थितः सीमनि ॥ ५७ ॥

---

* तत् किमिति न पटुपटहझल्लरीमिश्रं सर्वशकांस्यतालमिश्रं निःशङ्कशङ्खं भूरिभेरीविपञ्चीप्रपञ्चभाङ्कारझङ्कारभङ्गिगर्भिणीकुसुमवर्षपूर्वमनवच्छिन्नमास्फालितो देवताभिर्विजयदुन्दुभिः।

चारणः । विहस्य । अवगतदशकन्धरवधैर्विबुधैरिदानीं
मत्वरैर्दाशरथौ हर्षपुष्पवर्षमारभ्यते । नेपथ्ये ।

सर्वा गीर्वाणबन्द्यो व्रजत निजगृहान् बन्धुमाधोरणा द्राक्
स्वर्गेभस्तम्भशालां नय सुरकरिणं यामिका यान देवाः ।
भूयो दिव्यद्रुमाणां ननु भवतु वने नन्दने संनिवेशो
द्वारि क्षिप्तं यदैन्द्रे दशवदनशिरः किङ्करैरन्तकस्य ॥

चारणः । नाकनरलोकनायकौ दिष्ट्या वर्धेथे पुरंदरप्रती-
हारवचनेन अपरिक्षतेन च रामशरीरसौन्दर्येण । तथाहि ।

रणरसिकसुरस्त्रीमुक्तमन्दारदामा
स्वयमयमवतीर्णो लक्ष्मणान्यस्तहस्तः ।
विरचितजयशब्दो बन्दिभिः स्यन्दनाङ्का-
द्दिनकरकुललक्ष्मीवल्लभो रामचन्द्रः ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे रावणवधो नाम नवमोऽङ्कः ॥

॥ अथ दशमोऽङ्कः ॥
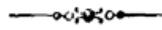
अतः परं राघवानन्दो भविता ।

ततः प्रविशति सशोका लङ्का ।

लङ्का । हा दुद्धरतवविसेसपरितोसिदारविन्दासण तिहु-
अणेक्कमल्ल दसकण्ठ हा हेलाबन्दीकदमहिन्द मेहणाद हा
समरसंरम्भसुप्पसण्ण कुम्भअण्ण क्कहिंसि देहि मे पडिवअणम् * ।

* हा दुर्धरतपोविशेषपरितोषितारविन्दासन त्रिभुवनैकमल्ल दशकण्ठ
हा हेलाबन्दीकृतमहेन्द्र मेघनाद हा समरसंरम्भसुप्रसन्न कुम्भकर्ण क्वासि
देहि मे प्रतिवचनम् ।

प्रविश्य सत्वरा अलका । पुरोऽवलोक्य कथमियं लङ्काऽस्मितेऽपि सञ्चरितकुण्ठे दशकण्ठे दुःखिता । विमृश्य । परिपालना हि भृत्यान् स्वामिनः स्मारयति न गुणग्रामः । प्रकाशम् । सखि लङ्के वनीमुखबलबलात्कारमाकर्ण्य निखिललनाकनलतिलकायमानयाऽमरावत्या मर्त्यमण्डलशौण्डया चोज्जयिन्या रसातलभोगभङ्गिभूतया च भोगवत्या तदनुचरेण च त्रिभुवनवासिनाऽपि पुरोचक्रेण कुशलप्रश्नाय भवतीं प्रति प्रहिता । अहं च सखीस्नेहादागतास्मि ।

> छिन्ना न द्विव्यतरवस्तव काचिदारात्
>
> कच्चिद् भृता न परिखाः कनकाम्बुजिन्यः ।
>
> प्लुष्टानि कच्चन न रत्नगृहाणि
>
> कच्चिच्च काञ्चनमयो दलितश्च सालः ॥ १ ॥

लङ्का । सवाक्स्तम्भम् । सहि कैलासुच्चङ्गवासिणि कुबेरसच्चरिदे देवणिलये अज किं णाम न संपण्णं तधा अ तेण केसरिकलत्तसंभवेण समीरसंभूदेण वाणरेण सुउमारकामिनीकरअलकोमलेहिं किमलयेहिं लाडललणाहरोट्ठमञ्जिट्ठकुसुमअकुसुमत्थवएहिं बन्दीकदसुरसुन्दरीचरणप्पहारदोहलअसंकन्तालत्तअलंकिदेहि उक्खण्णेहिं लीलामन्दिरं मअरध्धअस्स कुलभवणं मलअमग्गपअट्टिणो दक्खिणसमीरणस्स विस्सामट्ठाणं हिअअस्स पढमणिलओ णिच्चं वसन्तस्स पेरन्तनिवेसिदकप्पपाअवप्पहुदिपंचविहदेवद्दुमा असोअवणिआ सव्वा संचुण्णिआ पाआलआरचुंबी परिहापरिक्खेवोवि त्थलत्थिदिं लंभिदो अविच्छिण्णसंचरणचदुरेणवि मत्तण्डमण्डलेण अलङ्घणिज्जं कणअपाआरचक्कं सुमरणसेसं संपादिदं म-

णिभवणविध्धंसणदंसणे उण णिक्कुरणस्स वि जणस्स किं भणि-
ग्रदि असुधाराधोरणी किं उण सिणेहमइं पिग्रसहिं समास-
दुग्र प्पाणपरिच्चग्रणवग्रसाएहिं विरदह्मि * ।

ग्रलका । सखि धर्मजेतरि भीषणविभीषणे विभीषणे वि-
नेतरि तत्रभवती किं सशोकशङ्केव तविधिनाथपूर्ववल्लभे
लङ्के विरमन्तु मध्यस्थगितैकावलीकल्पा बाष्पजलकणश्रेणयः ।
विरज्यतु च जरठकाञ्चनारकुड्मलकोटिपाटला दृष्टिः । धौतमा-
ञ्जिष्ठपटच्चरदीनाधरमुद्रा समासादयतु स्वां लक्ष्मीं लघूभव-
न्तु च प्रमाणानुकृतमृणालदण्डाः श्वासदण्डाः ।

लङ्का । जं तिणेत्तमित्तस्स णग्ररी भणादि † ।

नेपथ्ये ।

इन्द्राणि लक्ष्मि वरुणानि सरस्वति द्यौः
सावित्रि धात्रि सकलाः कुलदेवताश्च ।
शुध्यर्थिनी विशति शुष्मणि रामरामा
तत्संनिधत्त सहसा सह लोकपालैः ॥ २ ॥

---

* सखि कैलासोत्सङ्गवासिनि कुबेरसच्चरिते देवनिलयेऽलके किं नाम न संपन्नं तथा च तेन केसरिकलत्रसंभवेन समीरसंभूतेन वानरेण सुकुमारकामिनीकरतलकोमलैः किसलयैर्ललाटललनाधराष्ठमाञ्जिष्ठैकसुभगस्तबकैर्बन्दीकृतसुरसुन्दरीचरणप्रहारदोहदकसंक्रान्तालक्तकलाञ्छितैर्वृन्तबन्धैर्लीलामन्दिरं मकरध्वजस्य कुलभवनं मलयमार्गप्रवर्तिना दक्षिणसमीरणस्य विश्रामस्थानं हृदयस्य प्रथमनिलयो नित्यं वसन्तस्य पर्यन्तनिवेशितकल्पपादपप्रभृतिपञ्चविधदेवद्रुमाऽशोकवनिका सर्वा संचूर्णिता पातालपरिचुम्बी परिखाप्रतिक्षेपोऽपि स्थलस्थितिं लम्भितोऽर्वाक्चरसंचरणचतुरेणापि मार्तण्डमण्डलेनालङ्घनीयं कनकप्राकारचक्रं स्मरणशेषं संपादितं मणिभवनविध्वंसनदर्शने पुनर्निष्करुणस्यापि जनस्य किं भण्यतेऽश्रुधाराधोरणी । किं पुनः स्नेहमयीं प्रियसखीं समासाद्य प्राणपरित्यजनव्यवसायेभ्यो विरताऽस्मि ।

† यत् त्रिनेत्रमित्रस्य नगरी भणति ।

लङ्का । आकरिणतकेन किं उण विसुद्धिकारणम् * ।

अलका । राक्षसगृहवासः किल । विचिन्त्य । विहस्य च ।

कालुष्यहेतु वैदेह्या न राक्षसगृहस्थितिः ।
ध्वान्तबन्दीकृताऽपीन्दोर्न कला जातु नीलति ॥ ३ ॥

लङ्का । ता एहि गदुअ पेक्खह्म † ।

अलका । कुबेरप्रसादादिहस्थैव दिव्येन चक्षुषा पश्यामि ।

लङ्का । ता ममावि पिअसही णिवेद्दु ‡ ।

अलका । इयं रामराणी स्वाहावल्लभे भगवत्यात्मानमाहुतीकुर्वाणा कुररीव करुणक्रेङ्कारकातरया गिरा दैवीवाचमभिसंधाय स्तौति विशुद्धिकारणं च ब्रूते ।

लङ्का । किं विअ सुणावेदु § ।

अलका ।

यद्गीर्वाणाः क्रतुबलिलिहो यत्स्मरश्चित्तजन्मा
सीमोन्माथी न च यदुदधिर्जुह्वते यच्च विप्राः ।
यः कृत्स्नस्य प्रलयदिवसो ये च ये च प्रकाशाः
कृत्स्नः सोऽयं जयति महिमा पावकः पावकस्य ॥ ४ ॥

किञ्च ।

मित्रं मन्त्री गुरुः शिष्यः स्वामी भृत्यश्च मे सदा ।
राम एव यथा नान्यस्तथा मां पातु पावकः ॥ ५ ॥

* किं पुनर्विशुद्धिकारणम् ।

† तदेहि गत्वा प्रेक्षामहे ।

‡ तन्ममापि प्रियसखी निवेदयतु ।

§ किमिव श्रावयतु ।

लङ्कां प्रति नातः परमवज्रहृदयैः श्रोतुं द्रष्टुं च शक्यते ।

लङ्का । तं भणिअं जणअणन्दिणीए जेण रावणप्पदीणं वि दलिआइं हिअआइं गअणङ्गणादो वि बाहबिन्दुसंदोहा णिवडन्ति । तदोतदो * ।

अलका । ततश्च ।

वन्हिर्ज्वालाः सृजति कियतीर्जानकी किं विधत्ते
कौतूकं छाया रघुपतिमुखे कर्म किं लक्ष्मणस्य ।
इत्थं यावद्विमृशति जनः कौतुकोत्तानितास-
स्तावच्छन्नं गगनमखिलं द्योतमानैर्विमानैः ॥ ६ ॥

ततश्च ।

सीतामुदीक्ष्य सुमुखीं शिखिनः प्रवेशे
मुक्तास्तथा सुमनसः सुरसुन्दरीभिः ।
स्रग्विक्रयः सकलखेचरमालिकानां
जातो यथा चिरतरं त्रिदिवे महार्घः ॥ ७ ॥

ततश्च । प्रोद्घुष्टमरुन्धतीप्रभृतिभिरन्तर्हिताभिः पतिव्रताभिः ।

यत्पौलस्त्यगृहोषिता प्रविशति त्वां देव शुद्ध्यर्थिनी
सीतेयं प्रथमा सतीषु कुरु तज्ज्योतिर्जलार्द्राजडम् ।
धर्मम्लानमृणालकाण्डमृदुलान्यङ्गानि दग्धानि चे-
देतस्याः क्व नु शोधकोऽपि भगवन् संशुद्धये यास्यसि ॥ ८ ॥

---

* तद् भणितं जनकनन्दिन्या येन रावणप्रभीनामपि दलितानि हृदयानि । गगनाङ्गणादपि बाष्पबिन्दुसंदोहा निपतन्ति ततस्ततः ।

लङ्का । अहो देवदाणं वि सीदापक्खवादो अधवा सव्वा गुणेसु रज्जदि ण सरीरेसु * ।

अलका । अहो खलु भोः पतिव्रतामयं ज्योतिरनभिभवनीयं ज्योतिरन्तरैः । यतः ।

प्रविशन्त्या चितावह्निं जानक्या परिशुद्धये ।
भेदः कोऽपि न निर्णीतः पयसः पावकस्य वा ॥ ९ ॥

हाहा किमपि निष्करुणचेता हिरण्यरेताः ।

विशुद्धये प्रविष्टाऽसौ वैदेही हव्यवाहनम् ।
अभ्रंलिहानां ज्वालानां चक्रेण च तिरोहिता ॥ १० ॥

लङ्का । कंकेल्लिकेलिकाणणदहणो णिक्करुणाणं पढमोदाहरणं हुदवहो । अलकां प्रति तदोतदो † ।

अलका । सखि लङ्के अतिक्रान्तासु च कतिपयीषु कालकलासु ।

वह्नेः शुद्धिविधायिनो भगवतस्तेजोभिरत्युद्धतै-
र्म्लानामनसूयया विरचितां मौलिस्रजं बिभ्रती ।
पादाङ्गुष्ठनखाग्रदत्तनयना नीरन्ध्रविन्यासत-
स्तोकालक्ष्यमुखी चितावलयतो द्राङ् मैथिली निर्गता ॥ ११ ॥

नादौ न मध्ये नान्ते च सीताया हव्यलेहिनि ।
शुद्धस्येव सुवर्णस्य जातो वर्णविपर्ययः ॥ १२ ॥

लङ्का । अणुचिदआरी हुदवहो जं जणअतणआसुद्धिकारणं भोदि ‡ ।

---

* अहो देवतानामपि सीतापक्षपातोऽथवा सर्वा गुणेषु रज्यते न शरीरेषु ।

† कङ्केलिकेलिकाननदहनो निष्करुणानां प्रथमोदाहरणं हुतवहः । ततस्ततः ।

‡ अनुचितकारी हुतवहो यज्जनकतनयाशुद्धिकारणं भवति ।

अलका । सखि सर्वाङ्गहिरण्मयि यथा ।

शुध्धायाः क इवात्र शोधनविधिः स्वःसैन्धवीनामपां
पूतानां परिपूतये किमपरं तत्ते सखी मन्यते ।
लावण्यामृतसारणीसरणिभिर्निर्वाणरोचिर्लता
निर्दग्धुं कलयाऽपि हन्त न शिखी शक्तोऽभवन्मैथिलीम् ॥ १३ ॥

नेपथ्ये ।

योगीन्द्रश्च नरेन्द्रश्च यस्याः स जनकः पिता ।

लङ्का । ता किं तिस्स * ।

नेपथ्ये ।

सा शुद्धा रामगृहिणी वह्नौ दशरथस्नुषा ॥ १४ ॥

ततश्च ।

बद्धः सेतुर्लवणजलधौ क्रोधवह्निः समित्वं
नीतं रक्षःकुलमधिगताः शुद्धिमन्तश्च दाराः ।
तेनेदानीं विपिनवसताविव पूर्णप्रतिज्ञो
दिष्ट्याऽयोध्यां व्रजति दयिताप्रीतये पुष्पकेण ॥ १५ ॥

तद्भोः प्लवङ्गयूथपतयः सर्वे गोलाङ्गूलसेनानायका निःशेषाच्छभल्लचमूपालकाश्च महाराजसुग्रीवो वः समाज्ञापयति यदुत सज्जीभवन्तु भवन्तस्त्रिभुवनैकमङ्गलकलशेन रघुवंशमुक्तामणिना क्षात्रधर्मरक्षाविधिसिद्धमन्त्रेण रामदेवेन सममयोध्यां गन्तुम् ।

संप्रेषितश्च हनुमान् भरतस्य पार्श्वे
लङ्काङ्गनाचकितनेत्रनिरीक्षितश्रीः ।

---

* तत् किं तस्याः ।

यात्येष वारिनिधिलङ्घनदृष्टसारो
राज्याभिषेकसमयोचितकार्यसिद्धै.॥ १६ ॥

अलका । तद्वावामपि रामभद्रदर्शनसुखमनुभवाव इति निष्क्रान्ते । विष्कम्भः ।

ततः प्रविशतो विमानयानेन रामलक्ष्मणौ सीतात्रिजटे सुग्रीवविभीषणौ च ।

रामः । सीतां प्रति ।

यत्सख्युः शशिशेखरस्य धनदाल्लङ्केश्वरेणाहृतं
तन्मन्याच्च विभीषणे परिहृतं दत्तं च तेनाऽपि नः ।
किञ्चिन्न्यञ्चितकन्धरेण शिरसा धृत्वा प्रसवां दृशं
तद्भक्त्या ललिताङ्गि पुष्पकमिदं वन्दस्व मोदस्व च॥१७॥

सीता वन्दते ।

रामः । पश्चादवलोक्य ।

यस्यामजर्जरितचन्द्रिकमर्कपादै-
स्त्रासान्निशाचरपतेरुषसि व्यभासि ।
व्यावर्त्य वक्त्रकमलं कमलाक्षि पश्य
लङ्केति तां नवविभीषणराजधानीम् ॥ १८ ॥

सीता । अवलोक्य । एसा सा विणआणन्दणसमाणीद-मेरुमहाजम्बूसाहासमुप्पण्णा सुणीअदि * ।

रामः । आम् । मैथिलि एवं पुराविद आचक्षते । पुरो दर्शयन् ।

अये विलोकय कृशाङ्गि कुतूहलेन
दत्त्वा दृशं तरुणकेतकपत्त्रदीर्घाम् ।

* एषा सा विनतानन्दनसमानीतमेरुमहाजम्बूशाखासमुत्पन्ना श्रूयते ।

नानास्त्रमन्त्रणपरं कपिराक्षसानां
युद्धं कचाकचि तलातलि च प्रवृत्तम् ॥ १९ ॥

अन्यतो दर्शयन् ।

अत्रासोत्फणिपाशबन्धनविधिः शक्त्या भवद्देवरे
गाढं वक्षसि ताडिते हनुमता द्रोणाद्रिरत्राहृतः ।
दिव्यैरिन्द्रजिदत्र लक्ष्मणशरैर्लोकान्तरं लम्भितः
केनाप्यत्र मृगाक्षि राक्षसपतेः कृत्ता च कण्ठाटवी ॥ २० ॥

सीता विहस्य अज्जउत्तो जाणादि को उण एसो * ।

रामो लज्जते । सर्वे स्मयन्ते ।

सुग्रीवः ।

लङ्केन्द्रानुज एष मैथिलि महान् योऽयं कबन्धः पुरो
वारां भर्त्तरि शैलसेतुरपरः प्रोतो यथा राजते ।
निद्रालोरतितुन्दिलस्य खलतेः क्षीबस्य घोणास्रजा-
मोघेनास्य भयस्पृशोऽपि निभृतं स्ववासिनो हासिताः ॥ २१ ॥

सीता । अज्जउत्तेण देवा वि पहसणणट्टं पेक्खाविदा † ।

रामः । किञ्चिद्विहस्य त्वा पुष्पकं प्रति हंहो विमानराज विमुच्य वसुधासविधवर्तिनीं गतिं किञ्चिदुच्चैर्भव कुतूहलिनी जानकी दिव्यदर्शनव्यतिकरस्य ।

ऊर्ध्वगतिनाटितकेन ।

रामः ।

---

* आर्यपुत्रो जानाति कः पुनरेषः ।

† आर्यपुत्रेण देवा अपि प्रहसननृत्यं प्रेक्षायिताः ।

यथायथा रोहति बद्धवेगं
व्योम्नः शिखां पुष्पकमानताङ्गि ।
महाम्बुधीनां बलयैर्विशालै-
स्तथातथा संकुचतीव पृथ्वी ॥ २२ ॥

सीतां प्रति सुरचारणकिन्नरविद्याधरसंकुलं गगनमार्गमीक्षतां मैथिली ।

प्रविश्य विद्याधरः । रामभद्र महेन्द्रादेशादेष रत्नशेखरो विद्याधरकुमारस्ते दिव्यचरितं व्यनक्ति ।

रामभद्रः । अहो महान् प्रसादोऽस्मासु देवराजस्य ।

रत्नशेखरः । सीतां प्रति ।

बन्धे वारिनिधेः कृतेऽपि गिरिभिः सोढः शिरोमण्डल-
च्छेदो राक्षसपुङ्गवेन समरे यस्याः किमन्यत्कृते ।
कीदृक् सा जनकात्मजेति रभसाद्विद्याधरैर्द्वन्द्वशः
पाणिच्छत्रनिवारितार्ककिरणैस्त्वं कौतुकाद् दृश्यसे ॥ २३ ॥

सीता । अपवार्य ।

विद्याधराः सहचरीचतुरोक्तिमार्गं
रागस्पृशो गगनगर्भयथेष्टचेष्टाः ।
निस्तन्यमल्पसमयं निबिडाभ्रखण्ड-
कुञ्जान्तरेष्विह रताद्भुतमाद्रियन्ते ॥ २४ ॥

रामः । प्रिये पृथ्वीपुत्रि नीरन्ध्रबन्धमपि वारिवाहव्यूहं द्विधा विधाय पुष्पकं प्रवर्तते विलोक्य विहस्य ।

क्षिप्तं त्वया काञ्चनकान्तिदाम
यन्मत्तवारणमुपेत्य कुतूहलिन्या ।

तेनामुना जलधरोऽयमरालकेशि
सद्यस्तडिद्वलयवानिव पश्य जातः ॥ २५ ॥

अपि च ।

हस्ते त्वया हारिणि हारयष्टिभि-
र्विमानवातायनतः कुतूहलात् ।
कृते विदध्यात्सदृशीं प्रतिक्रिया-
मितीव धाराम्बु घनो निरस्यति ॥ २६ ॥

सीता । अज्जउत्त किं उण एदं करिदन्तच्छेदपण्डुरं पुव्वपच्छिमसिन्धुबन्धाभअपेरन्तं तदुत्तरदिसाकुहरपूरणधुरन्धरं दीसदि * ।

रत्नशेखरः । जनकनन्दिनि किमत्र रावणारिणा रत्नशेखरं पृच्छ हिमालयः खल्वयम् ।

सीता । किं जो सो विन्दारअविन्दवन्दिदरुद्दचरणपडिबिम्बचुंबिदसिलुच्छङ्गो गङ्गासोत्तसीमन्तिदणिअम्बो हेरम्बदन्तमुसलुल्लिहिदमेहलाबन्धो णिअडिदहरवुसहक्खुरखण्डिदधरणिवट्टो णिव्वत्तसिहरिण्डमण्डलाविचिदमन्दारकुसुमप्पसरो गोरीगुरुत्ति णिव्विग्घमहग्घिदो सुणीअदि † ।

रत्नशेखरः । स एवायम् ।

---

* आर्यपुत्र किं पुनरिदं करिदन्तच्छेदपाण्डुरं पूर्वपश्चिमसिन्धुबन्धोभयपर्यन्तं तदुत्तरदिशाकुहरपूरणधुरन्धरं दृश्यते ।

† किं य एष वृन्दारकवृन्दवन्दितरुद्रचरणप्रतिबिम्बचुम्बितशिलोत्सङ्गो गङ्गास्रोतःसीमन्तितनितम्बो हेरम्बदन्तमुसलोल्लिखितमेखलाबन्धो निवर्तितहरवृषभखुरखण्डितधरणिपृष्ठश्चित्रशिखण्डिमण्डलावचितमन्दारकुसुमप्रसरो गौरीगुरुरिति निर्विघ्नमहार्घितः श्रूयते ।

श्रीकण्ठश्वशुरः स एष भगवान् मेनापतिः पर्वतः
पुत्रीवानमया पुरः किमपरं हेरम्बमातामहः ।
यस्यायं महिमा यदत्र शमिनः श्यामाकमुष्टिंपचाः
स्वास्वेवाश्रमभूषु दिव्यवपुषः क्रीडन्ति कामाज्ञया ॥२७॥

अपिच ।

स्त्रीणां जन्ममहातरोः किमपरं सौभाग्यलाभोत्सव-
स्तत्प्राप्तेरधिदैवतं गिरिसुता साप्यस्य कुञ्जान्तरे ।
एकाङ्गुष्ठनिपीडितक्षिति तपस्तप्त्वा सहस्रं समा-
श्चन्द्रापीडशरीरसंविभजनप्रेमाणमापद्यत ॥ २८ ॥

सीता । अज्जउत्त इधज्जेव अध्धनारीसरो हरो संवुत्तो * ।

रत्नशेखरः । आं वासुन्धरेयि ।

अत्रोढायां गिरिदुहितरि प्रीतिमानिन्दुमौलिः
प्रेमावेशाज्झटिति भगवानर्धनारीश्वरः सन् ।
मन्दं देवैः प्रणतचरणः प्रत्यभिज्ञानलेशा-
द्वामे पाणौ तदितरकरं ताडयित्वा जहास ॥ २९ ॥

रामः । किमुच्यते सर्वाश्चर्यनिधानं हि नीहारमहागिरिः ।

रत्नशेखरः । यथाज्ञातं विराधविध्वंसनेन ।

अस्मिन्नूढा मृडानी व्यसरिदिह धृता दन्तिदैत्योऽत्र भिन्न-
श्छिन्नं ब्राह्मं शिरोऽस्मिन्निह गुरुनिधने निर्मिता मातरश्च ।
दृक्श्रोत्रप्रीतिपेयं दलितसुरपुरीदुर्गमद्वारमुद्रं
सिद्धानां पूर्वसिद्धैरिति हरचरितं वर्ण्यते चित्रमत्र ॥ ३० ॥

---

* आर्यपुत्र । इहैवार्धनारीश्वरो हरः संवृत्तः ।

सीता । इह हिमवन्तमहीहरे चन्दसेहराहिं मअरध्धअ-णिद्दहणं रहुउलमहत्तरीओ पसंसंतीओ आसि ता कहिं उण तम् * ।

रत्नशेखरः । यदिदं निर्मितमिव मरकतमणिमरीचिवीचिभिराच्छादितमिव वंशकरीरनीलकान्तिभिः परिकल्पितमिवानूरुसारथिरथतुरङ्गरोमराजिभिरुत्पादितमिव शितिकण्ठकण्ठमण्डलीमेचकरुचिसंचयैस्तदभिराश्रमपदं भगवतो वृषभध्वजस्य ।

> एतत्सुन्दरि देवदारुविपिनं शैलस्य गौरीगुरो-
> रस्मिन् वासवशासनेन रहयन् सद्यः समाधिक्रियाम् ।
> प्रत्यक्षं गिरिजन्मनः सुरजने स्तोत्राय सज्जाञ्जलौ
> रुद्रस्याम्बकपावकेन मदनो वेगादनङ्गीकृतः ॥ ३१ ॥

सीता । परमेसरसरीरपरिक्खिदतिक्खविसिहस्स मअरध्धअस्स कदमो उण णिवेसो † ।

रत्नशेखरः ।

> एतन्मैथिलि मन्मथाश्रमपदं रत्या स्वयं वर्धितै-
> र्लीलाशाखिभिरञ्चितान्तिकमितः केलीशकुन्ताश्रयैः ।
> शृङ्गारश्च रसो मधुश्च समयो देवश्च ताराधिपो
> रागः पञ्चमसंज्ञकश्च ललितैस्ते यत्र सिद्धा व्रतैः ॥३२॥

सीता । सकौतुकम् । पुञ्जीकदमञ्जउत्तकित्तिसंताणाणुआरी रासीभूदहरट्टहाससरिसनिवेसो पलआणलपिण्डीकद-

---

* इह हिमवन्महीधरे चन्द्रशेखरान्मकरध्वजनिर्दहनं रघुकुलमहत्तरिकाः प्रशंसन्त्य आसन् तत् क्व पुनस्तत् ।

† परमेश्वरशरीरपरीक्षिततीक्ष्णविशिखस्य मकरध्वजस्य कतमः पुनर्निवेशः ।

क्खीरसमुद्दुदुक्करपिंडिरूवो कदरो उण एस महिहरो * ।

रामः । रुद्रावासः कैलास इति मे तर्कः ।

रत्नशेखरः । यथावगतं ताडकाताडनेन ।

कैलासः स्फटिकाद्रिरेष भगवानेनं भवानीसखः
सख्यादैलबिलस्य भक्तिजनिताच्चित्यं शिवः सेवते ।
किञ्चास्मिन्ननुमेखलं नखमुखच्छेदैः समावेद्यते
हेलोत्पाटनपूर्वकालनिहितैर्लङ्कापतेर्विक्रमः ॥ ३३ ॥

अत्र च ।

कैलासाचलकर्णिकेयमलका नेत्रैकपेया पुरी
देवस्य द्रविणप्रभोः किमपरं शृङ्गारसारस्य भूः ।
यस्यामस्तमितेऽद्य राक्षसपतौ यक्षाङ्गनानाममी
वर्तन्ते प्रतिचत्वरं प्रतिगृहं प्रत्यापणं चोत्सवाः ॥ ३४ ॥

रामः । पुरोऽवलोक्य कः पुनरस्तमिताखिलककुद्बन्धः स-
लिलस्कन्धः ।

रत्नशेखरः । उत्पत्तिसदनं कलहंसवयसामाकरः कनकार-
विन्दानां विलासदीर्घिका देवदेवस्य समवगाढतटान्तरसमद-
महोक्षणा हेरम्बेण रभसाचान्तवीतवीचिभङ्गं गगनाङ्गणपरि-
भ्रामिणा चन्द्रहरिणेन लीलालीढसीकरकणं कूलकुलायकारिणा
कुमारमयूरेण प्रसारितकराकृष्यमाणार्णस्कं करिमकरत्रासादै-
रावतेभसेवितशाद्वलोपकण्ठं नीलकण्ठवृषेण समध्यासितपरि-
सरं संतानकारण्ये नारायणवराहेण वर्णितवैभवं वैकुण्ठकम-

* पुञ्जीकृतार्यपुत्रकीर्तिसन्तानानुकारी राशीभूतहराट्टहाससदृशनि-
वेशः प्रलयानलपिण्डीभूतक्षीरसमुद्रदुग्धोत्करप्रतिरूपः कतरः पुनरेष म-
हीधरः ।

टेनाभिलषितगर्भ पद्मनाभमहामत्स्येन नीतनीरं त्रिसन्ध्यमद्भ्यन्तीक्राकलितकमलिनीपत्रपात्रैरानन्दितपुरन्दरमानसं मानसं नाम दिव्यं सरः । सीतां प्रति ।

एतन्मानिनि मानसं सुरसरो निर्लूनहेमाम्बुजं
पार्वत्या प्रियपूजनार्थमसुतो गङ्गा सरिन्निर्गता ।
अस्माच्चित्रशिखण्डिभिश्च परमे पर्वण्युपादीयते
स्नानोत्तीर्णवृषाङ्कभस्मरजसां सङ्गात्पवित्रं पयः ॥ ३५ ॥

सीता । को उण एसो णिच्चतरुणतरुमण्डलीचुम्बिदमहाणिअम्बनिवेसो मत्तण्डचण्डक्करहचक्कचुम्बणमसिणसुवण्णसिहरो महीहरो दीसदि * ।

रत्नशेखरः ।

नेत्रं वासुकिरत्र केशवभुजैः संदानितोऽयं पुरा
चक्रुर्वल्लवतां परिभ्रमविधावेतस्य देवासुराः ।
मन्थाः सोऽयमभूत्समुद्रकलशे तन्नीयतां कौतुका
देव श्रोत्रपरम्परापरिचितो दृग्गोचरं मन्दरः ॥ ३६ ॥

रामं प्रति दूतो विषनिष्यन्दिनीं विद्विषिषु प्रसादामृतवीचिमालिनीं सुहृत्सु निवेशय दृशम् ।

तीराम्भाः परितोऽयमर्णवपतिर्जातं मृगाङ्कादिकं
पीयूषावधि रत्नजातममुतः किं चास्य तीरान्तरे ।
मुक्त्वा कल्पभृतः स्वयंवरसुरान् सौभाग्यदानायणी-
लक्ष्म्याऽस्मिन् कुसुमावली वरयितुं वैकुण्ठकण्ठेऽर्पिता ॥ ३७ ॥

---

* कः पुनरेष नित्यतरुणतरुमण्डलीपरिचुम्बितमहानितम्बनिवेशो मार्तण्डचण्डकरथचक्रचुम्बनमसृणसुवर्णशिखरो महीधरो दृश्यते ।

रामचन्द्र इतइतोपि दृश्यतां द्रष्टव्यम् ।

यं नित्यं भगवान् प्रदक्षिणयति भ्राम्यत्प्रभाविसर-
ध्वान्तश्रेणिविभक्तवासरनिशाविन्यासरेखं रविः ।
धत्ते कां चन काञ्चनश्रियमसौ मेरुर्गिरीणां गुरु-
र्देवैः सार्द्धमधित्यकामधिवसत्यस्यामरग्रामणीः ॥ ३८ ॥

सीतां प्रति ।

एतां पश्य पुरः सुमेरुशिखरे दम्भोलिपाणेः पुरीं
त्वत्कालोकनकौतुकोत्तरलितैर्ध्येयां पुरन्ध्रीजनैः ।
यस्यास्तोरणगोपुरप्रणयिभिर्नामाङ्कितैर्मार्गणैः
पौलस्त्यस्य विनापि वर्णरचनां न्यस्ता प्रशस्तिः स्थिरा ॥ ३९ ॥

रामः । हंहो पुष्पक इतोऽपि किञ्चिदुच्चैर्भव न तृप्यति चेतो दिव्यदर्शनकुतूहलस्य सर्वं विमानोर्ध्वगतिं नाटयन्ति ।

सीता । केअईकेसरपराअपडिरूवो पिक्कघणसारपंसुपसरसरिच्छछवी मुत्ताहलविसदसोहासणिवेसो णिवेसिदाणंदकंदो हिअअस्स कुदो उण एतावंतो जोण्हावित्थरो * ।

रामः । मन्ये चन्द्रलोकसमीपे वर्तामहे ।

रत्नशेखरः । यथाह मारीचहरिणारिः ।

सद्यश्चन्दनपङ्कपिच्छिलमिव व्योमाङ्गणं कल्पयन्
पश्यैरावतकान्तदन्तमुशलच्छेदोपमेयाकृतिः ।
उन्मीलत्ययमच्छमौक्तिकलताप्रालम्बलम्बैः करैः
कान्तानां स्मरलेखवाचनकलाकेलिप्रदीपः शशी ॥ ४० ॥

---

* केतकीकेसरपरागप्रतिरूपः पक्वघनसारपांसुप्रसरसदृशच्छविर्मुक्ताफलविशदशोभासंनिवेशो निवेशितानन्दकन्दो हृदयस्य कुतः पुनरेतावान् ज्योत्स्नाप्रसरः ।

सीतां प्रति ।

गौराङ्गीवदनोपमापरिचितस्ताराबधूवल्लभः
सद्यो मार्जितदाक्षिणात्यतरुणीदन्तावदातद्युतिः ।
चन्द्रः सुन्दरि दृश्यतामयमसौ चण्डीशचूडामणिः
संबन्धी रघुभूभुजां मनसिजव्यापारदीक्षागुरुः ॥ ४१ ॥

अतः परमगम्या अस्मादृशां भुवः स च ब्रह्मलोक इति श्रूयते तत्र च किल ब्रह्मर्षिपरिषत्परिवादो परमेष्ठी गरिष्ठं तपस्तप्यते ।

रामः ।

लक्ष्मीं वक्षसि कौस्तुभस्तबकिनि प्रेम्णा करोत्यच्युतो
देहार्धे वहति त्रिविष्टपगुरुर्गौरीं स्वयं शङ्करः ।
शङ्के पङ्कजसंभवस्तु भगवानद्यापि बाल्यावधेः
सर्वाङ्गप्रणयां प्रियां कलयितुं दीर्घं तपस्तप्यते ॥ ४२ ॥

सर्वे स्मयन्ते ।

सीता । भअवं गअणपुप्फ पुप्फअ संपदं परिणामिअ अंबुरासिलंबी भव जेण त्थिरं जलणिहिजाणपत्तं सीमंतरेहं वारुणीतरुणीए अज्जउत्तप्पआवप्पसरपढममग्गं महासेउबंधं पेक्खम्ह * । विमानावतरणनाटितकेन ।

रत्नशेखरः । स्वस्ति रामभद्राय साधयामि सम्प्रति इति निष्क्रान्तः ।

त्रिजटा । सीतां प्रति । णीलमणिकुट्टिमं विअ वरुणभवणंगणस्स णिम्ममग्गं विअ पाआलतलतिमिरचक्कवालस्स आल-

---

* भगवन् गगनाङ्गणपुष्प पुष्पक साम्प्रतं परिणम्याम्बुराशिलम्बी भव येन स्थिरं जलनिधियानपत्रं सीमन्तरेखां वारुणीतरुण्या, आर्यपुत्रप्रतापप्रसरप्रथममार्गं महासेतुबन्धं पश्यामः ।

वालं विश्र भुश्रणमहामहीरुहस्स गोट्ठिट्ठाणं विश्र दिसाविला-सिणीणं दप्पणं विश्र गश्रणाभोश्रस्स महोश्रहिं पिश्रसहि प-सट्टमाणयसारिश्रच्छी पेक्ख * ।

लक्ष्मणः ।

यस्यातः सगरेण मर्त्यसरितं मन्दाकिनीं कुर्वता
पूर्णो यश्च भगीरथेन गिरिभिर्बद्धो यदार्येण च ।
तत्ते चित्रविचेष्टितं श्वशुरयोर्भर्तुश्च वारां निधिं
वीक्षस्वैनमधो निधाय नलिनच्छायामुखी चक्षुषी ॥ ४३ ॥

सीता । श्रादिकंदं लच्छीलदाकंदलीए उदयाद्दिं हरचूडा-चंदस्स वारीबंधएरावणस्स महाकलसं पेऊसस्स पणमामि भश्रवंतमुद्दवंतम् † ।

रामः ।

धत्ते यत्किलकिञ्चितैकगुरुतामेणीदृशां वारुणी
वैधुर्यं विदधाति दम्पतिरुषां यच्चन्द्रिकार्द्रं नभः ।
यत्पीयूषभुजां च मन्मथसुहृन्नित्यं वयः संपदां
यल्लक्ष्मीरधिदैवतं जलनिधेस्तच्चित्रमाचेष्टितम् ॥ ४४ ॥

लक्ष्मणः ।

वह्निं योऽम्भःसमिद्भिर्ज्वलयति जगतीद्वीपखण्डानि यस्य
स्वादिष्ठा यत्प्रसूतिस्त्रिदशयुवतयः श्रीः सुधा वारुणी च ।

---

* नीलमणिकुट्टिममिव वरुणभवनाङ्गणस्य निर्गममार्गमिव पातालतिमिरचक्रवालस्यालवालमिव भुवनमहामहीरुहस्य गोष्ठीस्थानमिव दिशाविलासिनीनां दर्पणमिव गगनाभोगस्य महोदधिं प्रियसखि प्रवर्तीयमानप्रसारिताक्षी पश्य ।

† श्रादिकन्दं लक्ष्मीलताकन्दल्या उदयाद्रिं हरचूडाचन्द्रस्य वारीबन्धैरावणस्य महाकलशं पीयूषस्य प्रणमामि भगवन्तमुदन्वन्तम् ।

सोऽपि स्फुटीनलीनैः शरपतनभयाद्द्रिभिः तुल्यपादै-
र्देवि त्वद्वर्तुरागमिव वहति महाशैलसेतुच्छलेन ॥ ४५ ॥

सुग्रीवः । देवि मैथिलि किमपि महिमातिरेकस्त्रिभुवन-
जयपताकायते भगवतो भागीरथीवल्लभस्य ।

या स्त्रीणामधिदैवतं गिरिसुता तत्सोदरः सानुमान्
मैनाको रजताकरः सुतनयः शैलेश्वरो येन सः ।
पक्षच्छेदसमुद्यतेन्द्रकुलिशत्रासान्निलीय स्थितः
सोऽप्यतस्य करालकुक्षिकुहरे पातालजम्बालिनि ॥ ४६ ॥

विभीषणः ।

हेरम्बमज्जनविधाविह दानगन्धा-
द्वार्दन्तिनो धुतकरालकरं पतन्तः ।
पश्चादुपेत्य सपदि प्रमथैर्ध्रियन्ते
रुद्राङ्कुशैर्विरचिताङ्कुशकेलयोऽमी ॥ ४७ ॥

तिर्यग्विमानगतिनाटितकेन ।

सीता । अखण्डिताखण्डलकोअंडमंडलपडिरूवो कदरो
उण एसुद्देसो * ।

विभीषणः ।

पश्यस्यग्रे जलधिपरिखं मण्डलं सिंहलानां
चित्रोत्तंसं मणिमयभुवा रोहणेनाचलेन ।
दूर्वाकाण्डच्छविषु चतुरं मण्डनं यद्वधूनां
याचेष्वम्भो भवति गमितं रत्नतां शुक्तिगर्भैः ॥ ४८ ॥

किञ्च ।

---

* अखण्डिताखण्डलकोदण्डमण्डलप्रतिरूपः कतरः पुनरेष उद्देशः ।

अतश्च वाक्सुधासूतिर्मणिसूतिश्च रोहणः ।
नान्यत्र सिंहलद्वीपान्मुक्तासूतिश्च सागरः ॥ ४९ ॥

सीता । इह किल भअवं अगत्थिमहेसी णिवसदि * ।

रामः । इदं हि भगवतो रत्नाधिपतेरधित्यकायामाश्रमपदं धर्माश्रमपदं पुनरग्रे ।

सुग्रीवः ।

क्रान्त्वा स्फुटस्फुटितशुक्तिविमुक्तमुक्त-
मम्भोनिधिं विधुतदिक्प्रविभागमेतत् ।
प्राप्ता वयं नवरसाञ्जनपुञ्जनीलं
कूलं कुलायगशकुन्ततमालमालि ॥ ५० ॥

सीतां प्रति ।

चटुचटुलनिमीलस्पर्शलीलातिमील-
नयनयुगमतन्द्रारब्धनिद्राविनोदम् ।
शुकहरितनितम्बं पश्य वंशीवनान्तै-
रचलमखिलपृथ्वीमाल्यवन्माल्यवन्तम् ॥ ५१ ॥

सीता । जहिं किल तुम्हाणं वासारत्तो अदिक्कन्तो † ।

रामः ।

आं वैदेहि ।

द्युतिजितकरवालः सूतवंशीप्रवालः
स्फुटितकुटजमालः स्पष्टनीलत्तमालः ।

---

* इह किल भगवानगस्त्यमहर्षिर्निवसति ।

† यत्र किल युष्माकं वर्षर्तुरतिक्रान्तः ।

इह हि गतमरालः केतकालीकराल
शिखरिणि मम कालः सोऽभवन्मेघकालः ॥ ५२ ॥

पुरो दर्शयन् ।

अयं स ते चण्डि शिखण्डिपुत्रको
गिरेस्तटात्तत्त्वणमूर्द्धकन्धरः ।
निरीक्ष्य नौ स्नेहरसार्द्रया दृशा
प्रियां पुरस्कृत्य करोति ताण्डवम् ॥ ५३ ॥

सीता । पुत्त एहि उड्डिऊण विमानसिहरं समारुह * ।

रामः । अतिसुमुखा जानकी ।

सुग्रीवः । सीतां प्रति ।

गुणवति फणिवल्लीरुचद्रूपगप्रकाण्डः
प्रचुरमरिचवल्लीवल्लरीकः पुरस्तात् ।
मलय इह महाद्रिर्नन्दनश्चन्दनाना-
मयमधिलुठदेलाश्लिष्टकङ्कोलयष्टिः ॥ ५४ ॥

सीता । रणरणअकारणं कामिमिहुणाणं माणिणीमाण-
गण्ठिणिट्ठवणो जत्तो किल समीरणो पअट्टदि † ।

रामः । देवि यथा भ्रुतवत्यसि ।

ये दोलाकेलिद्रानव्यतिकरगुरवो ये लतागर्भकाराः
कोदण्डाभ्यासविद्याविधिषु विजयिनो ये स्मरस्वेदवाराम् ।
तन्वन्तश्चैत्रमैत्रं मलयशिखरिणस्ते विनिर्यान्त्यमुष्मादा-
कैलासं समीराः सुरतमहमहासाक्षिणो दाक्षिणात्याः ॥ ५५ ॥

---

* पुत्र एहि उड्डीय विमानशिखरं समारोह ।

† रणरणककारणं कामिमिथुनानां कामिनीमानग्रन्थिनिष्टपनो यतः किल समीरणः प्रवर्तते ।

अपि च पुनः पश्य ।

रत्नप्रसूरिति समस्ततरङ्गिणीषु
वारां निधेर्भगवतः सुभगं कलत्रम् ।
अस्मिन्निरन्तरनितम्बिनि ताम्रपर्णी
चक्षुःपथं व्रजतु मौक्तिककामधेनुः ॥ ५६ ॥

अस्यां पुनरिदं सौभाग्यकारणम् ।

रोधोरेखे चन्द्रनारायरूपे
वारि स्वाद्वं नारिकेलाम्भसोऽपि ।
यच्चैवान्यः संभवो मौक्तिकानां
तेनाम्भोधेर्वल्लभा ताम्रपर्णी ॥ ५७ ॥

विमानवेगनाटितकेन रामः । पुरोऽवलोक्य ।

दन्तोलूखलिभिः शिलोञ्छिभिरियं कन्दाशनैः फेनपैः
पर्णप्राशनिभिः कुटीचरकुलैः काले च षष्ठाशिभिः ।
नीवारप्रसृतिंपचैश्च परितः पूतं मुनेराश्रमं
पश्यन्ती भव पावना भगवतः पातुर्निधेरम्भसाम् ॥ ५८ ॥

हस्तमुद्यम्य ।

हंहो पुष्पक वायुवेग मुनिना धूमः पुरः पीयते
छायां मा कुरु कोऽप्ययं दिनमणावेकाग्रदृष्टिः स्थितः ।
दूरादत्र भव प्रदक्षिणगतिः स्थाणोरिदं मन्दिरं
किञ्चित्तिष्ठ तपस्विनस्तव पुरो यावत्प्रयान्त्यन्यतः ॥ ५९ ॥

सीता । अज्जउत्त होमोहिज्जंतहुदवहा विवरिज्जंतकय-
मुत्ता पठिज्जन्तबटुचरणा वणिज्जन्तधम्मसत्था उपादिसि-
ज्जंतसमाधिमग्गा वरिवसिज्जंतअदिहिवग्गा पण्णसालास-

णिवेसं अम्हारीसाणं संसारगंठिणिट्ठवणा * ।

राम: । प्रकृष्टं हि तप: किमपि कामदुघम् । अग्रतो दर्शयन् ।

एते व्योमनि शोषयन्ति हरिणत्वक्चिर्वासाच्चिरं चीवरं
संध्याचामविधौ कमण्डलुमिमं पश्यन्ति रिक्तं कृतम् ।
भिक्षन्ते च फलान्यमी करपुटीपात्रे वनानोकहा-
नेषामर्घविधौ च सन्निधिगता: पुष्यन्त्यकाण्डे लता: ॥ ६० ॥

समन्तादवलोक्य कारय चक्षुषी पारणमवलोकय कुम्भस-
म्भवमुनेराश्रमतरून् ।

स्वाध्यायान्ते बटुपरिषदां येषु विश्रान्तिसौख्यं
लोपामुद्राकरपुटजलै: प्रत्यहं येऽवसिक्ता: ।
आगस्त्येऽस्मिन् विधुतरजसामाश्रमे पादपानां
केऽप्युत्कर्षा यदृतिरहिते सर्वकालं फलन्ति ॥ ६१ ॥

लक्ष्मण: । अति हि तपस्विसंकटा भुव: ।

राम: । हंहो विमानराज कञ्चिदेकदेशमलङ्कुरु यावदह-
मग्निमारुतसंभवं मुनिमनुवर्ते । सर्वे विमानावरोहणं नाटयन्ति ।

सुग्रीवविभीषणौ । देव त्वय्यंतामेष मैत्रावरुणो विकङ्कतत-
रुतले भगवत्या लोपामुद्रया सममस्मान् वीक्षमाणस्तिष्ठति ।

तत: प्रविशत्यगस्त्यो लोपामुद्रा च ।

अगस्त्य: । भवति धर्मसुते लोपामुद्रे ।

प्रीतिस्निग्धै: खेचरैरर्च्यमानो
बिभ्रद्व्योम्न: सीम्नि वैमानिकत्वम् ।

---

* होमोह्यमानहुतवहा विध्रियमाणकथामुक्ता: पठ्यमानवटुचरणा व-
र्ण्यमानधर्मशास्त्रा उपदिश्यमानसमाधिमार्गा वरिवस्यमानातिथिवर्गा: प-
र्यन्तारब्धनिवेशमस्मादृशानामपि संसारग्रन्थिनिष्ठापना: ।

सेतोर्बन्धाद्राक्षसानां निरोधा-
द्दिष्ट्या रामो दृश्यते पूर्णकामः ॥ ६२ ॥

रामः । उपसृत्य सपादोपग्रहम् ।

काशपुष्पप्रतीकाश वन्हिमारुतसंभव ।
मित्रावरुणयोः पुत्र कुम्भयोने नमोऽस्तु ते ॥ ६३ ॥

सर्वे प्रणमन्ति ।

अगस्त्यः ।

का दीयतां तव रघूद्वह सम्यगाशी-
र्निष्कण्टकानि विहितानि जगन्ति येन ।
आशास्महे ननु तथापि सह स्थविरै-
र्भूकाश्यपोपमसुतद्वितया वधूः स्यात् ॥ ६४ ॥

रामः । परमनुगृहीतं रघुकुलम् ।

लोपामुद्रा ।

एह्येहि वत्स रघुनन्दन रामचन्द्र
चुम्बामि तेऽद्य वदनं करचूचुकेन ।
सोढाः कथं कथय ते दशकण्ठबाणा-
श्छिन्नानि रावणशिरांसि कथं च तानि ॥ ६५ ॥

रामो लज्जते । अङ्ग महानुभावापि लोपामुद्रा स्त्रीस्वभा-
वसुलभं ब्रूते ।

लोपामुद्रा । रामं शिरसि स्पृष्ट्वा ।

अभ्युद्धृतैर्गिरिभिरम्बुधिसेतुहेतोः
श्वश्रूरियं भगवती कुपिता किमुर्वी ।

कुम्भोद्भवस्य कथितं न पुनः किमस्य
जाता यदेकचुलुके न चतुःसमुद्री ॥ ६६ ॥

अगस्त्यः । सुतपस्विनि लोपामुद्रे वसिष्ठप्रतिष्ठितो राज्याभिषेकसमयो नातिदूरवर्ती तद्विसर्ज्जय रामभद्रम् ।

लोपामुद्रा । गच्छ रामचन्द्र गच्छ सगरभगीरथसदृशो भव ।

सर्वे समुत्थाय विमानावरोहं नाटयन्ति ।

सीता । दिट्ठिआ संपदं वसुमदी दीसदि * ।

रामः । तत्रापि द्रविडाः ।

दत्तं नागरखण्डमार्द्रसुभगं पूगीफलैनास्तथा
कर्पूरस्य च यत्र कोऽपि चतुरस्ताम्बूलयोगक्रमः ।
देशः केरल एष केलिमदनं देवस्य शृङ्गारिणस्तद् दृष्ट्वा कुरु कोमलाङ्गि सफले द्राघीयसी लोचने॥६७॥

किञ्च ।

नेत्रयोत्राशरस्तैपैस्यम्बकस्यापि ताडनी ।
भ्रूलता द्रविडस्त्रीणां द्वितीयं कामकार्मुकम् ॥ ६८ ॥

सुग्रीवः । दक्षिणतो दर्शयन् देव सप्रगोदावरीतिरे भीमो भगवान् भर्गः । प्रणम्यतामयम् ।

रामः ।

नमो नागावलीबद्धमहाधवलमूर्तये ।
जटापल्लवकम्प्राय हरचन्दनशाखिने ॥ ६९ ॥

सर्वे प्रणमन्ति ।

रामः ।

---

* दिष्ट्या साम्प्रतं वसुमती दृश्यते ।

वाक्सत्वाङ्गसमुद्भवैरभिनयैर्नित्यं रसोल्लासतो
वामाङ्ग्यः प्रणयन्ति यत्र मदनक्रीडामहानाटकम् ।
अत्रान्ध्रास्तव दक्षिणेन त इमे गोदावरीस्रोतसां
सप्तानामपि वार्निधिप्रणयिनां द्वीपान्तराणि श्रिताः ॥७०॥

किं वा ।

हरनेत्राग्निदग्धस्य केतौ मकरलक्ष्मणः ।
दृष्टिरन्ध्रपुरन्ध्रीणां सञ्जा संजीवनौषधिः ॥ ७१ ॥

विभीषणः । उभयकूलप्ररूढनारिकेलनिकरक्रमुककुलपालीक्षिप्ता कावेरी सरिदियम् ।

रामः ।

कावेरी कबरीव भामिनि भुवो देव्याः पुरो दृश्यतां
पूगैर्नागलताश्रितैरुपदिशत्याश्लेषविद्यामिव ।
कर्णाटीजनमज्जनेषु जघनैर्यस्याः पयः प्लावितं
पीत्वा नाभिगुहाभिरात्तरुचिभिः प्राचीं दिशं नीयते ॥७२॥

किञ्च ।

कर्णाट्यो यत्रयत्रैव विक्षिपन्ति दृशो दिशि ।
विक्षिपायसरः कामस्तत्रतत्रैव धावति ॥ ७३ ॥

सुग्रीवः । भरताग्रजायमग्रे महाराष्ट्रविषयः ।

रामः ।

यत् क्षेमं त्रिदिवाय वर्त्म निगमस्याङ्गं च यत्सप्तमं
स्वादिष्ठं च यदैक्षवादपि रसाच्चक्षुश्च यद्वाङ्मयम् ।
तद्यस्मिन् मधुरं प्रसादि रसवत् कान्तं च काव्यामृतं
सोऽयं सुभ्रु पुरो विदर्भविषयः सारस्वतीजन्मभूः ॥ ७४ ॥

किञ्च ।

रतविद्याविदग्धानां विभ्रमोल्लिखलम्पटः ।

नित्यं कुन्तलकान्तानां किङ्करो मकरध्वजः ॥ ७५ ॥

सीता । जहिं उप्पणा मे पिदामहससुरस्स घरिणी इंदुमदी * ।

त्रिजटा । संस्कृतमाश्रित्य ।

कीदृक्कुलिकलस्य किल भवति सखी सुखधाम ।

का च सुता शशितिलकस्य विन्ध्यमहीधरधाम ॥

सीता । संस्कृतमाश्रित्य । नर्मदा ।

त्रिजटा । इयं णम्मदा दीसदि † ।

सीता । इदो अम्हाणं अज्जसुमंतो णिवुत्तो ‡ ।

रामः । अपवार्य ।

अप्यस्मदग्रकरयन्त्रनिपीडितानां

धाराम्भसां स्मरसि मज्जनकेलिकाले ।

सभ्रू त्वया निजकुचावरणैकयोग्य-

मत्राब्जवल्लिदलमावरणाय दत्तम् ॥ ७६ ॥

किञ्च ।

तदिह कलहकेलौ सैकते नर्मदायाः

स्मरसि सुतनु कच्चिद्वा पराधीनसुप्तम् ।

उपसजलसमीरप्रेङ्खणाचार्यकायं

तदनु मदनमुद्रां तच्च गाढोपगूढम् ॥ ७७ ॥

---

* यत्रोत्पन्ना मे पितामहश्वशुरस्य गृहिणीन्दुमती ।

† इयं नर्मदा दृश्यते ।

‡ इतोऽस्माकमार्यसुमन्त्रो निवृत्तः ।

विभीषणः । वामतो दर्शयन् अयमसावितो विश्वम्भराशिरःशेखर इव लाटदेशः ।

रामः ।

यद्योनिः किल संस्कृतस्य सुदृशां जिह्वासु यन्मोदते
यत्र श्रोत्रपथावतारिणि कटुर्भाषाक्षराणां रसः ।
गद्यं चूर्णपदं पदं रतिपतेस्तत्प्राकृतं यद्वच-
स्ताल्लाटाल्ललिताङ्गि पश्य नुदती दृष्टेर्निमेषव्रतम् ॥६८॥

किञ्च ।

लक्षीकर्तुं प्रवृत्तोऽपि लाटीलइहर्वीक्षितैः ।
लक्षीभवति कन्दर्पः स्वेषामेवात्र पत्रिणाम् ॥ ७९ ॥

सुग्रीवः । अयमुज्जयिनीनिवासी भगवान् महाकालनाथः ।

रामः । अञ्जलिं बद्ध्वा ।

यन्मनस्ताडनाद्भुग्नः कामकेतकमायकः ।
स्थितः शशिच्छलेनैव मौलौ स जयतीश्वरः ॥ ८० ॥

सीतां प्रति ।

खेले संचरितुं तरङ्गतरलभ्रूलेखमालोकितुं
रम्यं स्यातुमनादरार्पितमनोमुग्धं च संभाषितुम् ।
सन्त्यज्योज्जयिनीजनीर्विवलितुं हृद्यं च हे जानकि
प्रत्यङ्गार्पणसुन्दरं च न जनो जानाति रन्तुं परः ॥ ८१ ॥

किञ्च ।

चकोरा एव चतुराश्चन्द्रिकाचामकर्मणि ।
आवन्त्य एव निपुणाः सुदृशो रतकर्म्मणि ॥ ८२ ॥

सीता । संस्कृतमाश्रित्य ।

प्रावृषेण्यं हि सस्यानां किं समुत्पत्तिकारणम् ।

त्रिजटा । प्रतिसंस्कृतेन । मालवाः ।

सीता ।

दृश्यन्ते लोचनानन्दहेतवस्त इमे जनाः ॥ ८३ ॥

रामः ।

एतन्मालवमण्डलं विजयते सौजन्यरत्नाकरैः
सम्यग्विभ्रमधामभिः किमपरं शृङ्गारसारैर्जनैः ।
यत्रारुह्य विचित्ररत्नवनभोनानाशिलासद्मनां
नीयन्ते जलदोदयेषु दिवसाः कान्तासखैः कामिभिः ॥ ८४ ॥

सीता । वेणिलट्ठिव्व वसुंधरापुरंधीए णीसंदपंकव्व गअ-णस्स इंदणीलकंठिअव्व उत्तरदिसाए पुरदो कालिंदी दीसदि* ।

रामः ।

सेयं सुभ्रु पुरः कलिन्दतनया गीर्वाणसिन्धोः सखी
वासः कालियपन्नगस्य यमुना दृग्गोचरे वर्तते ।
वन्दस्वार्यमणीमिमां दुहितरं वैवस्वतस्यानुजां
यस्याः स्वर्णपरीक्षणक्षमदृषत्तापी स्वसा सोदरी ॥ ८५ ॥

सीताप्रणमति ।

लक्ष्मणः । आर्यादूरवर्तिनी भगवत्ययोध्या । इमेऽन्तर्वे-दीभूषणं पञ्चालाः ।

रामः । सीतां प्रति ।

यत्रार्ये न तथानुरज्यति कविर्ग्रामीणगीर्गुम्फने
शास्त्रीयासु च लौकिकीषु च यथा भव्यासु नव्योक्तिषु ।

* वेणियष्टिरिव वसुन्धरापुरन्ध्या निस्यन्दपङ्कमिव गगनस्येन्द्रनीलक-णिठकेवोत्तरदिशः पुरतः कालिन्दी दृश्यते ।

पञ्चालास्तव पश्चिमेन त इमे वामा गिरां भाजना
स्त्वद्दृष्टेरतिथीभवन्तु यमुनां त्रिस्रोतसं चान्तरा ॥ ८६ ॥

किञ्च ।

प्रपञ्चितकलातन्त्रे पाञ्चालीकेलिकर्मणि ।
सर्वास्त्रमोक्षं लभते युगपत् कुसुमायुधः ॥ ८७ ॥

लक्ष्मणः । इदं पुनस्ततोऽपि मन्दाकिनीपरिक्षिप्तं महोदय नाम नगरं दृश्यते ।

रामः ।

शश्वत्सुधामवसुधामहितं द्विषद्भि-
र्नो गाहितं भवति गाधिपुरं पुरस्तात् ।
वैदेहि देहि शफरीसदृशं दृशं त-
दस्मिंश्चितम्बिनि नितम्बवहद्द्युसिन्धौ ॥ ८८ ॥

इदं द्वयं सर्वमहापवित्रं
परस्परालङ्करणैकहेतुः ।
पुरं च हे जानकि कान्यकुब्जं
सरिच्च गौरीपतिमौलिमाला ॥ ८९ ॥

अपि च ।

यो मार्गः परिधानकर्मणि गिरां यः सूक्तिमुद्राक्रमो
भङ्गिर्या कबरीचयेषु रचनं यद्भूषणालीषु च ।
दृष्टं सुन्दरि कान्यकुब्जललनालोकैरिहान्यच्च य-
च्छिक्षन्ते सकलासु दिक्षु तरसा तत्कौतुकिन्यः स्त्रियः ॥ ९० ॥

विमानवेगनाटितकेन लक्ष्मणः । आर्य दिव्यसरितोर्गङ्गायमुनयोरयमयं सङ्गमः ।

रामः । सीतां प्रति ।

> न्यग्रोधोऽयं वन्द्यतां श्यामनामा
> शम्भोर्भ्रष्टा शेखराज्जाह्नवीयम् ।
> कालिन्दी च प्राविता तत्पयोभि-
> स्तीर्थं ह्येतत् स्वर्गमार्गः प्रयागः ॥ ९१ ॥

सर्वे वन्दन्ते ।

लक्ष्मणः । पूर्वतो दर्शयन् इयमितो भगवतो भर्गस्य केलि-वासा वाराणसी ।

> यद्वाचंयमवृत्तयः किमपरं नीवारमुष्टिंपचाः
> सत्यं ज्योतिरुपासते सुकृतिनो द्राक् संवदन्ते च नः ।
> नित्यासक्ततयात्र खण्डपरशोर्वाराणसीवासिनः
> संभोगैरपि सुभ्रुवां तदजरं विन्दन्ति नन्दन्ति च ॥९२॥

सीता । दसकंठसूदन वाराणसीसंकित्तणेण सुमराविदम्हि अक्खिअग्गाणन्दं जणणीभूदं मिहिलं महाणअरिं * ।

रामः । भगवन् विमानराज दर्शय सीतायै तत्र भवतो जनकस्य राजधानीम् ।

किञ्चिद्दूर्द्धगतिनाटितकेन रामः ।

> अन्तेवासी यदधिवसति स्वर्मणेर्याज्ञवल्क्यो
> यत्रायन्ते निमिकुलभुवः प्रत्यहं भूमिपालाः ।
> तत्ते चक्षुर्विशतु मिथिलामण्डलं जन्मभूमिं
> यत्राठासि त्रिनयनधनुःखण्डनाडम्बरेण ॥ ९३ ॥

---

* दशकण्ठसूदन वाराणसीसंकीर्तनेन स्मारितास्मि अक्ष्यानन्दां जननी-भूतां मिथिलां महानगरीम् ।

सीता । भअवदि मिहिलाणअरि समं गुरुअणेण एसा पणमिज्जसि * ।

विभीषणः । इह किल रामदेवेन क्षत्रियान्तकरणस्य भङ्गो भार्गवमुनेर्दत्तः । सुग्रीवः ।

अपां फेनेन वृत्रोऽसौ हतश्चन्द्रिकयाऽपि सः ।
यदप्रसूतकौशल्यं तत्त्वं ज्ञपितवान्मुनिः ॥ ९४ ॥

रामः । लज्जमानः सीतां प्रति ।

यत्रार्थातिशयोऽपि सूचितजगन्मर्यादया मोदते
संदर्भश्च समासमाससलवद्प्रस्तारविस्तारितः ।
उक्तिर्योगपरंपरापरिचिता काव्येषु चक्षुष्मतां
सा रम्या नवचम्पकाङ्गि भवतु त्वच्चेत्रयोः प्रीतये ॥ ९५ ॥

सीता । दूरादवलोकनं नाटयित्वा लंघिदसाअरादो हणुमंतादो वि दूरदेसदंसिणी दिट्ठी सिग्घत्ति पडिहाअदि † ।

ततः प्रविशति हनूमान् ।

हनूमान् । प्रणम्य देव मत्तः श्रुतवृत्तान्तो वसिष्ठः समं भरतशत्रुघ्नाभ्यामन्याभिश्च प्रकृतिभिस्त्वदभिषेकसज्जस्तिष्ठति । सर्वे परिक्रामन्ति ।

रामः । पुरोऽवलोक्य प्रणम्य च ।

सत्रां रवेः प्रभवतां कुलराजधानी-
मालोकयामरपुरीप्रतिमामयोध्याम् ।

* भगवति मिथिलानगरि समं गुरुजनैरेषा प्रणम्यसे ।

† लङ्घितसागराद्धनुमतोऽपि दूरदेशदर्शिनी दृष्टिः शीघ्रेति प्रतिभाति ।

वाभिः शरच्छशिकरद्युतिभिः सरय्वां
या पूर्वपार्थिवयशोभिरिवावभाति ॥ ९६ ॥

सर्वे प्रणमन्ति ।

रामः । पुरोऽवलोक्य विमानराज वसिष्ठादयोऽपि मां प्रत्युद्गन्तुकामास्तदनु नरेन्द्रराजकुलेऽस्मिन्नवतरामः । सर्वे ऽवतरणं नाटयन्ति ।

ततः प्रविशति वसिष्ठो भरतशत्रुघ्नौ च ।

वसिष्ठः । वत्स भरत शत्रुघ्न ।

शिष्य शम्भोर्व्यधित यदयं यच्च धातुः प्रपौत्रे
कस्तेनास्मिन् जगति न जनो विस्मितः सस्मितश्च ।
अभ्युत्थातुं वयमपि ततो रामभद्रं प्रवृत्ता
दिष्ट्या दृष्टं दशरथकुलं श्वेतमानैर्यशोभिः ॥ ९७ ॥

सर्वे परिक्रामन्ति ।

रामः । सविनयमुपसृत्य सपादोपग्रहम् ।

इक्ष्वाकूणां कुलगुरुं श्रेष्ठं चित्रशिखण्डिनाम् ।
अरुन्धतीपतिमृषिं राम एषोऽभिवन्दते ॥ ९८ ॥

वसिष्ठः । का दीयतां तवेत्यादि पठति ।

रामः । आर्षं हि वचनं विभिन्नवक्तृकमपि न विसंवदति यदगस्त्यवाचा भगवान् वसिष्ठोऽपि ब्रूते ।

सीता प्रणमति ।

वसिष्ठः । जनकराजपुत्रि रामाशिषैवाशीस्ते । किञ्च ।

अन्ययोगव्यवच्छेदादुपास्ते यदरुन्धती ।
संविभक्तं त्वया पुत्रि तत्संप्रति सतीव्रतम् ॥ ९९ ॥

लक्ष्मणः । काकुत्स्थकुलगुरो मैत्रावरुणे लक्ष्मणोऽभिवाद-
यते ।

वसिष्ठः । वत्स लक्ष्मण जितेन्द्रजितस्त्व किमाशास्महे ।

भरतः । आर्य रावणविद्रावण एष भरतोऽभिवादयते ।

रामः । बाहू प्रसार्य एह्येहि वत्स भरत ।

परिष्वजामि सोत्कण्ठो मां प्रतीपं परिष्वज ।
आलिङ्गिते भ्रातृगात्रे कवोष्णः सोऽपि चन्द्रमाः ॥१००॥

भरतः । सीतां वन्दते ।

सीता । वच्छ भरध उट्ठावीअदु वअणंदू भोदु दे आणंद-
मंदपरिप्फंदा दिट्ठी* ।

शत्रुघ्नः । आर्य पादसेवाविसंवादी शत्रुघ्नः प्रणमति ।

रामः । शत्रुघ्नमुत्थाप्यावलोक्य च दिष्ट्या द्वितीयलक्ष्मणो
दृश्यते ।

शत्रुघ्नः । सीतां प्रणमति ।

सीता । वच्छ सत्तुहण चिरं णंद जणणीजणो दे कहिं† ।

शत्रुघ्नः । माङ्गलिक्यपाणिरन्तःपुरग्रीवे तिष्ठति ।

लक्ष्मणो भरतं वन्दते ।

भरतः ।

हे लक्ष्मण सलक्ष्मीक परिष्वज महाभुज ।
आर्यसेवापवित्राणि गात्राणि सुखयन्तु माम् ॥१०१॥

---

* वत्स भरत उत्थाप्यतां वदनेन्दुर्भवतु ते आनन्दमन्दपरिस्पन्दा दृष्टिः ।

† वत्स शत्रुघ्न चिरं नन्द जननीजनस्ते क्व ।

शत्रुघ्नः । लक्ष्मणं परिष्वज्य निर्विघ्ननिर्वाहितरामदेवादेशे त्वयि द्विगुणं स्निह्यति मनः ।

रामः । भगवन्मैत्रावरुणे किष्किन्धापतिरेष सुग्रीवो भास्कारिरयं च लङ्कापरमेश्वरो बिभीषणः पौलस्त्योऽभिवन्दते ।

वसिष्ठः । दीर्घप्रशस्तिस्तम्भाविमौ भवतां भवतः ।

रामः । भरत परिष्वजस्वेतौ सीतादेवरौ ।

भरतसुग्रीवबिभीषणाः परस्परं परिष्वजन्ते ।

वसिष्ठः ।

रामो दान्तदशाननः किमपरं सीता सतीष्वग्रणीः
सौमित्रिः सदृशोऽस्तु कस्य समरे येनेन्द्रजिन्निर्जितः ।
किं ब्रूमो भरतं च रामविरहे तत्पादुकाराधकं
शत्रुघ्नः कथितोऽग्रजस्य च गुणैर्वन्द्यं कुटुम्बं रघोः ॥ १०२ ॥

रामं प्रति वत्स दाशरथे रामचन्द्र प्रशस्तो मुहूर्त्तो वर्त्तते तदध्यास्व पित्र्यं सिंहासनमेषोऽभिषिच्यसे ।

रामः । तथा कुरुते ।

वसिष्ठवर्ज्जं सर्व्वे साष्टाङ्गं प्रणमन्ति । नेपथ्ये मङ्गलगीतध्वनिर्नान्दीवाद्यं च । आकाशे ।

आराधितो रघुकुलोद्वह पुष्पकं प्राक्
पालं चिराद्दिदमदत्त पतिः पशूनाम् ।
तस्य प्रभुस्त्वमिह संप्रति तत्प्रयच्छ
त्वां याचते धनद एष वृषाङ्कमित्रम् ॥ १०३ ॥

वसिष्ठः । वत्स रामभद्र धन्योऽसि यस्य ते तत्रभवानाम कुबेरोऽर्थी ।

रामः। विमानराज भगवता धनदेन प्रार्थ्यसे समर्प्यसे च।
ऊर्ध्वमवलोक्य कथं धनदमुपस्थातुं विमानराजः प्रतिष्ठते।

वसिष्ठः। रामं प्रति किं ते भूयः प्रियमुपकरोमि।

रामः। अतः परमपि प्रियमस्ति।

हृग्णं चाजगवं नचापि कुपितो भर्गस्सुरग्रामणीः
सेतुश्च ग्रथितः प्रसन्नमधुरो दृष्टश्च वारां निधिः।
पौलस्त्यश्च हतः स्थितश्च भगवान् प्रीतः श्रुतीनां कविः
प्राप्तं यानमिदं च याचितवते दत्तं कुबेराय च ॥१०४॥

तथापीदमस्तु।

सम्यक्संसारविद्याविषदमुपनिषद्भूतमर्थाद्भुतानां
ग्रथ्नन्तु ग्रन्थिबन्धं वचनमनुपतत्सूक्तिमुक्ताःसुयुक्ताः।
सन्तः संतर्पितान्तःकरणमनुगुणं ब्रह्मणः काव्यमूर्ते-
स्तत्त्वं सात्त्विकैश्च प्रथमपिशुनितं भावयन्तोऽर्चयन्तु ॥१०५॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे।

॥ राघवानन्दो नाम दशमोऽङ्कः ॥

समाप्तमेतत्किल बालरामायणं महानाटकमत्र गद्यैः।
पद्यैः सुधास्वादुभिराविष्णो रामाभिधस्य ग्रथितं चरित्रम् ॥१॥

पाणिग्रहान्मैथिलराजपुत्र्या यावत्पदं पित्र्यमवाप रामः।
यायावराणां कुलदीपकेन राज्ञां शिखण्डेन कवीश्वरेण ॥२॥

परं पदं काव्यसुधारसस्य ज्ञात्वा समग्रं परिशोध्य सम्यक्।
प्रकाशितं मुद्रणतस्तदेतद् गोविन्ददेवेन कवीन्द्रतुष्ट्यै ॥३॥

॥ शुद्धिपत्रम् ॥

अशुद्धम् ।	शुद्धम् ।	पृष्ठाङ्कः ।	पङ्क्त्यङ्कः
मद्रकाभिधं	मट्टकाभिध	१	८
विद्रुन्मरोहरा	विद्वन्मनोहरा	१	९
रमस्त्रोतमः	रमस्रोतमः	२	१६
प्रस्कुत	प्रस्तुत	६	७
पह्राविश्र	पत्राहिश्र	६	९
निव्रट्टा	निब्रट्टा	८	७
त्थितः	स्थितः	९	१८
व्यत्पत्ति	व्युत्पत्तिं	९	२२
संवृतः	सवृत्तः	१०	२०
सपादयित्रा	सपादयित्री	१२	१
समारोहदु	समारोवहदु	२०	७
एक्कासगा	एक्कासणा	२०	१४
एक्का	एक्का	२०	१५
येशल	पेशल	२३	१९
वम्महो	मम्महो	२४	११
एष	एस	२५	१३
यद्वात्छ	यद्वात्थ	२६	१२
कस्तुरिकैगां	कस्तूरिकैणां	२८	६
ासपडि	पासण्डि	३६	६
संवृतः	सवृत्तः	३६	१८
त्रैय्यम्बकः	त्रैयम्बकः	४५	४
तेज	तेजः	४५	२१

अशुद्धम् ।	शुद्धम् ।	पृष्ठाङ्कः ।	पङ्क्त्यङ्कः ।
रावणः	रावण-	४५	२१
विरिञ्चि	विरञ्चि	४७	२१
परत्र	ऽपरत्र	४९	१०
निविगेष्म	निविडोष्म	४९	२२
स्त्रोत्रेण	स्तोत्रेण	५३	६
तयैः	तयोः	५६	२२
कोदसा	कोद्दिसा	५७	७
शिखगड्न	शिखगडेन	५७	१०
विरहविनोदा	विरहवेदनविनोदा	५७	२२
मिबिड	निबिड	५८	२३
ज्योतींषि	ज्यातींषि	५९	११
रण्ये	ऽरण्ये	६०	१५
मुढ	मूढ	६४	३
दर्ज़ुनः	दुर्ज़ुनः	६६	१७
नीर्मीलित	निर्मीलित	६८	२२
दप्रगड	दगडप्र	६९	८
चितेन	चित्तेन	६९	१७
स्वगम्	स्वगतम्	७०	३
रिपून	रिपून	७०	५
इमसिं	इमस्सि	७०	१५
कृपणः	कृपाणः	७१	१३
पवितिश्च	पवित्तिश्च	७१	१८
स्वगम्	स्वगतम्	७१	१९
लङ्कता	लङ्कता	७१	२२
स्वगम्	स्वगतम्	७२	५
सिष्ठौ	सिद्धौ	७३	१७

अशुद्धम् ।	शुद्धम् ।	पृष्ठाङ्कः ।	पङ्क्त्यङ्कः ।
ओगड्र	औगड्र	७६	१२
नरेद्रः	नरेन्द्रः	७६	१३
भिधते	भिधत्ते	८९	२१
चात्राङ्कव·	चात्राङ्कवैः	९०	७
पुङ्खितैः	पुङ्खितैः	९४	१९
मद्राङ्कभरा	मद्राङ्कभरा	९५	९
वत्मैि	वर्त्म	१०२	१५
रुध्वं	रूध्वं	१०४	९
द्राविंशा	द्राविंशा	१०६	६
निर्माकिन	निर्मोकिण	१०६	१४
क्रौञ्च	त्क्रौञ्च	१०६	२०
यदुत्फलन	यदुत्फुल्ल	१०९	१९
सन्यस्त	सन्न्यस्त	११०	१
सुखिनः परसौख्येन परदुःखेन दुःखिताः । जायन्ते कवयः काव्ये नयतन्त्रे च मन्त्रिणः ॥	इत्यनुष्टु प्शलोका- ११६ ऽत्रार्पणीयः		१५
तद्वेतद्वा	तद्वेतद्वा	११७	३
दशनीय	दर्शनीयम्	११८	२०
सिता	सीता	११८	२२
पुरन्ध्रा	पुरन्ध्रा	१२३	२४
भग्र	भग्न	१२६	२१
रुधन्ति	रुन्धन्ति	१२७	९
द्दलित	दलिद्द	१२७	१३
कांक्षास	काङ्क्षास	१२८	१९
वृत	वृत्त	१२९	१०
हारार्त	हारार्त्त	१२९	१३

अशुद्धम् ।	शुद्धम् ।	पृष्ठाङ्कः ।	पङ्क्त्यङ्कः ।
वतंसितनतरणि	वतंसीकृतनतरणि	१२९	२३
पविमन्तो	पवसन्तो	१३०	७
माञ्जिष्टे	माञ्जिष्ठै	१३०	१२
प्रपद्यामहे	प्रपद्यावहे	१३२	१४
सामर्थ्यां	सामर्थ्यो:	१३२	१५
महते	सुमहते	१३५	७
स्त्वत्र	स्नात्र	१३५	९
षाड्गुण्य	षाड्गुण्य	१३७	२१
लुण्ठाकता	लुण्टाकता	१३८	१८
वत्तपम्	वत्तपम्	१३९	२२
कथमर्भो	कथमर्मो	१४०	१२
दृशा	दृशा	१४०	१७
कास्त्यान्या	कास्त्यन्या	१४०	२३
तिभ्रति	त्तिभ्रत्ति	१४१	३
सैहिकेय	सैंहिकेय	१४२	१
प्रणप्रति	प्रणमति	१४२	१:
पर्पूर	कर्पूर	१४२	२०
प्यवज्ञा	प्यवज्ञा	१४३	२
खतिश्च	खत्तिश्च	१४४	११
स्वगम्	स्वगतम्	१४४	१२
मायामस्त्रै	मायामयस्त्रै	१४५	१९
गात्रग	गात्रग	१४८	१६
ग्धाणा	ग्घाणा	१५१	१
नेपथ्य	नेपथ्ये	१५१	१२
क्रिति	क्रित्ति	१५३	१०
चउत्थी	चउत्थी	१५३	१९

अशुद्धम् ।	शुद्धम् ।	पृष्ठाङ्कः ।	पङ्क्त्यङ्कः ।
जर्जाणि	जगणि	१५३	२०
दुर्यंश	दुर्यशो	१५३	२३
श्वश्रूः	श्वश्रु	१५४	१५
दुर्यश	दुर्यशः	१५४	१७
भरध	भरद्व	१५५	३
मायामत्र	माश्रामत्र	१५५	१३
दुर्यश	दुर्यशः	१५५	२२
अगणि	अग्रणिा	१५७	२
गत्र	गात्र	१५७	१२
प्रव्रस्य	प्रव्रम	१५८	२१
रूढोलप	रूढापत्न	१६२	७
ज्ञाव	द्राव	१६३	७
मारूठाः	मारूढाः	१६३	९
स्वशामन	स्वमशन	१६५	२
तरीया	त्तरीया	१६५	८
हृष्यं	च हृष्य	१६६	२
उल्लङ्घ	उल्लङ्घय	१६६	१२
क्क	क्व	१६६	२१
द्वियो	द्विपो	१६७	१९
विध्य	विन्ध्य	१६७	२१
गह्व	गाह्व	१६८	७
त्काण्डी	त्काण्ठी	१६८	१८
विन्ध	विन्ध्य	१६९	२१
वैडुर्य	वैडूर्यं	१७३	१
यद्दा	तद्दा	१७३	३
वृतः प्रवृतः	वृत्तः प्रवृत्तः	१७३	१८

अशुद्धम् ।	शुद्धम् ।	पृष्ठाङ्कः ।	पङ्क्त्यङ्कः
वक्रस्य वक्राणि	वक्रस्य वक्राणि	१७३	२१
दुर्यश	दुर्यशा	१७४	२४
द्वितीया	द्वितीयः	१७४	२४
निर्मीलिद्वनयणा	णिर्मीलिद्वणअणा	१८८	१३
द्वाम	द्वाम	१७९	१०
त्रिपथ	त्रिपत	१८४	२१
मुपाट्य	मुत्पाट्य	१८५	१२
काञ्चन	काञ्चन	१८६	१०
वद्द इति	वद्दे इति	१८७	१४
यज्जला	यज्जला	१८८	४
द्वद्वे	द्वन्द्वे	१८८	६
द्रश्यामि	द्रक्ष्यामि	१८९	३
वाणणं	वाणराणं	१९४	२
स्मिति	स्मिमि	१९६	१२
रसोक्रारिस	रसोक्करिस	१९८	५
णिम्मितं	णिम्मित्तं	१९९	९
मंध	संघ	१९९	११
निशायर	निशाअर	२००	६
गीअं च	गीओ अ	२००	११
अम्बरं	अन्तरं	२०२	७
उक्कलिय	उक्कलिअ	२०२	९
मुगुप्सित	जुगुप्सित	२०२	२४
पणष्टः	प्रनष्टः	२०७	३
वित्थरन्त	णित्थरन्त	२०९	७
जब	जल	२११	४
काकुत्स्थ	काकुस्थ	२१२	३

अशुद्धम् ।	शुद्धम् ।	पृष्ठाङ्कः ।	पङ्क्त्यङ्कः ।
नट्ठा	तट्ठा	२१३	१०
देव्रस्य	देवस्स	२२०	३
वरवना:	वरवन:	२२०	२३
शाययितव्या	शाययितव्य	२२२	१०
यद्रान्तरे	पद्रान्तरे	२२२	१९
तता	तदो	२२३	५
द्वारा	द्वारा	२२३	८
यद्गरवा	यद्गरवा	२२४	६
स्विद्यमे	खिद्यमे	२२५	१७
पमान	पुमान	२२७	५
निगालन्त	निगलन्त	२२७	१५
विनोचन	विरोचन	२२८	१९
वगण	वेए गा	२३०	१३
विक्रिरिता	विक्रिरता	२३४	३
भुवदण्ड	भुअदण्ड	२३६	१५
न्दोतिद	न्दोलिद	२३६	१८
भुवअण	भुअण	२३७	६
केणी	वेणी	२३८	२१
चुबुकाये	चिबुकाये	२३८	२२
जिघांस्यति	जिघांसति	२४०	१४
गञ्जा	गुञ्जा	२४४	२२
स्विन्ना	खिन्ना	२४५	१८
नखेहिं	णखेहिं	२४६	११
पडत्ताओ	पउत्ताओ	२४८	१७
पेखवु	पेखदु	२४८	१८
गया	गय	२५१	१७

अशुद्धम् ।	शुद्धम् ।	पृष्ठाङ्कः ।	पङ्क्त्यङ्कः
दरिमुख	दरीमुख	२५१	१८
मिदंतनुचितं	मिदंत्वनुचित	२६०	३
दाशरथिना	दाशरथिना	२६२	१
मुडद्गलिद	मुद्गलिद	२६२	११
पवन	पवण	२६२	१४
जत्तपत्ता	यत्तपत्ता	२६२	२२
सविचिकित्स	सविचिकित्सा	२६३	१३
घिटिदं	धिट्ठिदं	२६३	२१
मल्लया	मलया	२६४	२५
ज्जपिन्या	ज्जयिन्या	२७८	६
द्राणान्दि	द्राणाद्रि	२८५	५
कोना	कना	२८५	८
पुष्पक	पुष्पक	२८५	१६
त्स्कृत	त्कृत	२८६	१२
भ्रामिणा	भ्रामिणा	२९०	१८
स्नानोतीर्ण	स्नानोत्तीर्ण	२९१	८
शशि	राशि	२९३	२३
यमाणाय	पमाणाप	२९४	३
यत्स्वातः	यत्खातः	२९४	५
द्वीप	द्वीप	२९४	१८
स्वादिष्ठा	स्वादिष्टा	२९४	१९
मूर्द्धं	मूर्द्धं	२९७	५
तरङ्गि	तरङ्गि	२९८	२
राधे	राधा	२९८	७
चन्द्रना	चन्दना	२९८	८
किञ्चितिष्ठ	किञ्चित्तिष्ट	२९८	२०

अशुद्धम् ।	शुद्धम् ।	पृष्ठाङ्कः ।	पङ्क्त्यङ्कः ।
ह्रिण	ह्रिरण	२९९	४
भर्वाति	भगर्वाति	२९९	२०
विभ्रद्योम्नः	विभ्रद्व्योम्नः	२९९	२२
र्म्वाविरै	र्म्ववीरै	३००	१०
तिरे	तीरे	३०१	१६
अत्रान्या	अत्रान्या	३०२	३
स्ताल्लाटाल्ल	स्तांल्लाटांल्ल	३०४	७
वसंधरा	वसुन्धरा	३०५	१०
कुसुमासुध:	कुसुमायुध:	३०६	५
शुत	स्रुत	३०८	१५
सज्ञां	राज्ञां	३०८	१९
कूलगुरुं	कुलगुरुं	३०९	१५
व्यवच्छेद	व्यवच्छेदा	३०९	२२
यदरुन्धर्ता	यदरुन्धतीं	३०९	२२
काकुत्स्थ	काकुस्थ	३१०	१